



ĽUBOŠ KAČÍREK

**Národný život Slovákov v Pešťbudíne  
v rokoch 1850 – 1875**





**Názov: Národný život Slovákov v Pešťbudíne  
v rokoch 1850 – 1875**

**Autor: © Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD.**

**Recenzenti: Doc. PhDr. Róbert Kiss Szemán, Ph.D.  
Doc. PaedDr. Miroslav Kmet', PhD.**

Monografia vyšla s podporou nasledovných inštitúcií:  
Projekt Filozofickej fakulty UK v Bratislave FG14/2015,  
ŠPP prvok: O-15-105/0014-00

APVV-0199-12 „Historický atlas obyvateľstva Slovenska  
(18. – 1. pol. 20. storočia)“

Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete Békescsaba / Výskumný  
ústav Slovákov v Maďarsku Békešská Čaba

Kor/ridor Könyvek – Kor/ridor Knihy  
redaktor József Demmel  
grafická sadzba Pavol Tišliar  
anglické resumé Slavomír Čéplö  
maďarské resumé Judit Dobry

Tlač: Croatica Budapest, 2016

ISBN 978-615-5330-06-3





# Obsah

|  |            |
|--|------------|
| Úvod .....   | 5          |
| <b>1. Budín, Pešť a Pešťbudín</b>                                      |            |
| <b>Obraz dnešnej Budapešti v slovenskom vedomí v 19. storočí .....</b> | <b>11</b>  |
| 1.1 Rozmach mesta .....  | 13         |
| 1.2 Slováci v Pešťbudíne .....   | 23         |
| 1.3 Sociálna štruktúra Slovákov v Pešťbudíne .....                     | 26         |
| 1.4 Pešťbudín ako „kotel národov“ .....                                | 37         |
| 1.5 Pešťbudín ako sídlo neresti .....                                  | 46         |
| 1.6 Pešťbudín ako kultúrne centrum Slovákov .....                      | 51         |
| <b>2. Národný život Slovákov v Pešťbudíne</b>                          |            |
| <b>v 1. polovici 19. storočia .....</b>                                | <b>59</b>  |
| 2.1 Slováci v Pešťbudíne .....   | 60         |
| 2.2 Cirkevný život Slovákov .....                                      | 65         |
| 2.2.1 Založenie slovenského evanjelického zboru v Pešti .....          | 66         |
| 2.2.2 Postavenie katolíckych Slovákov .....                            | 84         |
| 2.3 Organizovanie národného života Slovákov v Pešťbudíne .....         | 87         |
| 2.4 Koniec 40. rokov .....   | 102        |
| <b>3. Slovenský život v Pešťbudíne v 50. rokoch .....</b>              | <b>107</b> |
| 3.1 Slováci v Pešťbudíne .....   | 109        |
| 3.2 Náboženské postavenie Slovákov v Pešťbudíne .....                  | 125        |
| 3.2.1 Slovenský evanjelický zbor v 50. rokoch .....                    | 125        |
| 3.2.2 Postavenie slovenských katolíkov .....                           | 130        |
| 3.3 Národné aktivity pešťbudínskych Slovákov .....                     | 137        |





|   |     |
|---|-----|
| <b>4. Obdobie po politickom uvoľnení (1859 – 1867)</b> .....        | 154 |
| 4.1 Slováci v Pešťbudíne .....                                      | 159 |
| 4.2 Náboženské postavenie Slovákov v Pešťbudíne .....               | 169 |
| 4.2.1 Slovenský evanjelický zbor v rokoch 1859 – 1867 .....         | 169 |
| 4.2.2 Postavenie slovenských katolíkov .....                        | 190 |
| 4.3 Slovenské periodiká v Pešťbudíne .....                          | 193 |
| 4.4 Spoločenský život Slovákov v Pešťbudíne .....                   | 202 |
| <br>  |     |
| <b>5. Národný život Slovákov v Pešťbudíne</b>                       |     |
| <b>po vyrovnaní (1868 – 1875)</b> .....                             | 219 |
| 5.1 Slováci v Pešťbudíne .....                                      | 221 |
| 5.2 Pešťbudín ako sídlo Novej školy slovenskej .....                | 229 |
| 5.3 Náboženské postavenie Slovákov v Pešťbudíne .....               | 237 |
| 5.3.1 Slovenský evanjelický zbor po vyrovnaní .....                 | 237 |
| 5.3.2 Postavenie slovenských katolíkov .....                        | 241 |
| 5.4 Slovenské periodiká v Pešťbudíne .....                          | 246 |
| 5.5 Národná činnosť Slovákov v hlavnom meste                        |     |
| v rokoch 1868 – 1875 .....  | 262 |
| 5.5.1 Spoločenské podujatia .....                                   | 262 |
| 5.5.2 Spolková činnosť Slovákov .....                               | 268 |
| 5.6 Útlm národných aktivít Slovákov v Budapešti (1874 – 1875) ..... | 308 |
| <br>  |     |
| <b>Záver</b> .....  | 314 |
| <br>  |     |
| <b>Anglické rezumé</b> .....  | 324 |
| <b>Maďarské rezumé</b> .....  | 338 |
| <b>Zoznam prameňov a literatúry</b> .....                           | 351 |
| <b>Zoznam obrazovej prílohy</b> .....                               | 369 |
| <b>Slovenské názvy ulíc</b> .....                                   | 377 |
| <b>Menný register</b> .....   | 378 |





## Úvod

Dnešná *Budapešť* – hlavné mesto Uhorska a Maďarska – oficiálne vznikla v roku 1873 spojením Budína, Starého Budína a Pešti. Pre toto súmestie pred vznikom Budapešti sa v slovenčine ustálil výraz *Pešťbudín* či *Pešť-Budín*, hoci s pomenovaním Budapešť sa môžeme ojedinele stretnúť v dobovej tlači aj skôr. Až do zániku Uhorska sa pomenovania Budapešť a Pešťbudín používali v slovenskej tlači ako synonymá. Ako synonymá ich viackrát používame aj tejto monografii, aby sme sa vyhli viacnásobnému opakovaniu rovnakého výrazu, aj keď striktne z odborného hľadiska je pomenovanie Budapešť vhodnejšie používať až od roku 1873. V nami sledovanom období bolo síce súmestie Budína a Pešti najväčšou mestskou aglomeráciou Uhorska, Pešťbudín však ešte nebol považovaný za európske veľkomesto. Tento proces nastal až po zjednotení Budína, konkrétne od 80. rokov 19. storočia, hoci veľký rozmach súmestia nastáva už od konca 18. storočia.

V práci sa sústreďujeme na priblíženie slovenskej komunity v hlavnom meste v tretej štvrtine 19. storočia, od ukončenia revolúcie 1848/1849 a sociálnych a politických zmenách, ktoré priniesla revolúcia, po útlm národných aktivít Slovákov v roku 1875, zánik slovenských gymnázií a Matice slovenskej i Novej školy, politického





prúdu, ktorý sa pokúšal spolupracovať s uhorskou vládou. V slovenskom vedomí bol Pešťbudín, resp. Budapešť, považovaný za cudzie, pre Slovákov až neprajné mesto, čo v sledovanom období vrcholí práve v rokoch 1874 – 1875.

V prvej kapitole približujeme vývoj mesta v 19. storočí a jeho vnímanie v slovenskej spoločnosti, resp. pohľad, ako ho vnímala a slovenskej verejnosti prezentovala slovenská inteligencia. Preto uvádzame aj viacero dobových úryvkov z dobovej tlače, publikovanej umeleckej literatúry a korešpondencie, aby si samotný čitateľ vytvoril obraz, ako bolo v tomto období vnímané hlavné mesto Uhorska a šírka verejne i privátne vyslovených názorov. Aby sme mohli komplexnejšie vnímať pôsobenie slovenskej komunity v hlavnom meste v rokoch 1850 – 1875, v druhej kapitole uvádzame počiatky formovania slovenskej komunity v meste, hlavne prínos Jána Kollára, zakladateľa miestneho slovenského evanjelického zboru, ktorý bol centrom a pilierom slovenskej komunity ešte v prvej polovici 20. storočia. Okrem Jána Kollára je toto obdobie pomerne dobre známe a spracované, aj keď parciálne a nie komplexne, vďaka pôsobeniu druhej generácie slovenských obrodencov, tzv. kollárovske-hamuljakovskej generácie a činnosti Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej založenom v roku 1834.

Samotné tretie štvrtstoročie 19. storočia, roky 1850 – 1875, rozdeľujú politické medzníky, resp. vojenské udalosti na tri obdobia. Obdobie po revolúcii 1848/1849, zjednodušene vymedzené 50. rokmi, kedy sa po prijatí marcových zákonov zásadným spôsobom mení uhorská spoločnosť, bolo deformované nástupom neoabsolutizmu (1852 – 1859). Ďalšie obdobie vymedzuje pád neoabsolutizmu a hľadanie transformácie habsburskej monarchie, zavŕšenej rakúsko-uhorským vyrovnaním (1859 – 1867). Podľa Cs. Gy. Kissa bol Pešťbudín práve v rokoch 1859 – 1868 najvýznamnejším centrom slovenského politického a duchovného života. Tretie obdobie vymedzujeme rokmi 1868 – 1875, kedy





sa po vyrovnaní hľadala v slovenskej spoločnosti politická cesta na spoluprácu s uhorskou vládou. Ako sa nakoniec ukázalo, bola to slepá cesta a na jej konci bol zánik slovenských gymnázií a Matice slovenskej ako najvýznamnejších celonárodných inštitúcií, ktoré si Slováci založili v 60. rokoch. Práve v tomto čase však zažíva slovenské hnutie, a zvlášť slovenská komunita v Pešťbudíne, obdobie rozmachu. Motív hlavného mesta po prvýkrát slovenskej verejnosti v literárnej podobe predstavil Ján Palárik v dráme *Drotár* (1860). V poézii a próze tento motív najvýraznejšie rozvíjal od roku 1873 Daniel Bachát.

O živote Slovákov v Pešťbudíne od konca 50. do polovice 70. rokov 19. storočia sa nám zachovali dve memoárové spomienky, ktoré vyšli na začiatku 20. rokov 20. storočia po vzniku ČSR v *Slovenských pohľadoch* a „kodifikovali“ predstavu vtedajšej slovenskej spoločnosti o Pešťbudíne tohto obdobia: *Niektoré rozpomienky z rokov 1858 – 64* (1922) od Jána Pravdoľuba Bellu a *Pred polstoletím. Rozpomienky na slovenskú kolóniu v Pešťbudíne 1873, 1874* (1923) od Belu Kleina-Tenoskalského. Tu však nemôžeme zabúdať, že tieto memoáre vyšli s odstupom polstoročia a hlavne pri popise vtedy žijúcich osôb sú ovplyvnené ich ďalšou činnosťou v (ne)prospech národného hnutia (napríklad vnímanie J. N. Bobulu, bratov Petra a Vojtecha Matušku) a tieto hodnotenia potom preberali aj mladší autori. Bella pri písaní príspevku vychádzal z denníka, ktorý si priebežne písal počas života a je uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. Podobný denník si v tomto období pravdepodobne písal aj B. Klein, ten sa však nezachoval.

Základným a hlavným dobovým prameňom na skúmanie tejto problematiky sú slovenské periodiká, ktoré uverejňujú základné informácie o dianí v slovenskej komunite v Pešťbudíne, a to predovšetkým *Pešťbudínske vedomosti*, *Slovenské noviny* a *Národné noviny*. Cirkevné pomery zasa sledujú *Katolícke noviny*, *Cyryll a Method* a *Církevní listy*. Podrobnejšie informácie približujú aj ďalšie periodiká,





ktoré vychádzali v meste, ako napríklad literárne časopisy *Junoš* či *Dunaj*. Život slovenskej komunity môžeme spoznávať aj na základe korešpondencie organizátorov národného života Slovákov v meste.

Budapešť, resp. ešte Pešťbudín, bola v slovenskom vedomí vnímaná ako mesto nepriateľsky naladené voči Slovákom, aj keď v ňom žila silná slovenská komunita, či už natrvalo, alebo sezónne. Slovenská, ale aj maďarská tlač si všimla zlé postavenie slovenských nádenníkov. Slováci sú opisovaní ako tí, ktorí vykonávajú najťažšie práce pri najdlhšom pracovnom čase a za najnižšiu mzdu. Majú nedostatočnú stravu, spia na zemi v šopách a pivniciach, po 20 – 30 osôb v jednej miestnosti, spolu muži, ženy, mladí, starí, zdraví i chorí, čím sa mnohí stávali obeťami chorôb. Určite nie všetci pracovali v Budapešti v takýchto životných podmienkach, na druhej strane aj mnohí Slováci, ktorí pôsobili v meste v polovici 19. storočia, sa mohli ocitnúť v podobných situáciách a tento obraz sa postupne kodifikoval a stal sa z neho stereotyp Slováka v Budapešti. Slováci v Pešťbudíne a Budapešti však nie sú len nádenníci, robotníci a murári, ale aj početné a finančne zabezpečené meštianstvo a inteligencia, ktorí sa zapájali do spolkovvej činnosti miestnej komunity. Väčšinou boli prvou generáciou Slovákov, ktorí sa usadili v hlavnom meste, v 60. rokoch však do národného hnutia vstupuje aj druhá generácia, takže dochádza k určitej homogenizácii miestnej slovenskej komunity.

Skúmanie Budapešti v kontexte slovenskej spoločnosti venovali najväčšiu pozornosť historici, literárni vedci a etnológovia. V 50. rokoch sa pozornosť slovenskej historiografie sústreďovala hlavne na sledovanie robotníckeho živlu v Budapešti, čo zdokumentoval napríklad historik Pavol Hapák v štúdiu *Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti koncom XIX. storočia* (1955). Fenomén liptovských murárov, ktorí už od konca 18. storočia prichádzali do Pešťbudína na sezónne práce, spracoval Miroslav A. Huska v monografii *Liptovskí murári* (1968) a v literárnej podobe bol obraz Slovákov, hlavne Liptákov,







umelecky spracovaný v románe *Tisícročná včela* (1979) od Petra Jaroša. Naposledy nám túto tému priblížila výstava *Liptovskí murári pomáhali stavať Budapešť* (2012), ktorú pripravilo SNM-Etnografické múzeum v Martine.

Slovenská historiografia sa podrobnejšie nezaoberala životom slovenskej komunity v meste, ak nepočítame určité, z celoslovenského pohľadu významné aktivity a činnosti. Pozornosť slovenskej historiografie o pôsobení Slovákov v Budapešti sa koncentrovala predovšetkým na sledovanie vybraných osobností, resp. inštitúcií, ktoré pôsobili v priestore dnešnej Budapešti, akými sú napríklad Ján Kollár, Martin Hamuljak, Ján Palárik či činnosť *Slovenského čitateľského spolku a Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej*, redakcia *Pešťbudínskych vedomostí* či budapeštianske pôsobenie Milana Hodžu a generácie hlasistov, resp. prúdistov.

Systematickejšia pozornosť pôsobeniu Slovákov v Budapešti sa začala venovať od polovice 90. rokov 20. storočia, odkedy vďaka Výskumnému ústavu Slovákov v Maďarsku a slovenskej samospráve v Budapešti vyšlo viacero pozoruhodných vedeckých prác. Prvou bol zborník *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov* (zost. M. Hrivnák, 1998), ktorý približuje príspevky z medzinárodnej vedeckej konferencie v Budapešti z roku 1997. V tomto zborníku nájdeme aj príspevky Anny Kováčovej a Ivana Halásza, ktorí sa v neskoršom období najvýraznejšie venovali približovaniu života slovenskej komunity v Budapešti, organizátorom jej spolkového života. Anna Kováčová podrobne zdokumentovala spolkovú činnosť Slovákov v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia v monografii *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867 – 1918)* (2006). História slovenského evanjelického zboru dokumentuje v práci *Utrpenie Jóna – peripetie jedného evanjelického zboru. Pamätnica pešťianskeho slovenského evanjelického zboru* (2012, spolu s L. Matusom). V publikáciách sú uverejnené doteraz nevydané texty o dejinách zboru od jeho založenia po rok 1974. Výsledky približne 20-ročného





výskumu Anny Kováčovej o slovenskej komunite v Budapešti prináša jej najnovšia publikácia *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok* (2014). Ivan Halász sa podrobnejšie sústreďoval na priblíženie slovenských osobností žijúcich v meste: Jánovi Palárikovi, Jánovi Bobulovi a Danielovi Bachátovi.

Naším zámerom je priblížiť slovenskú komunitu v rokoch 1850 – 1875 v kontexte vývoja Uhorska a medzníkov slovenských dejín. Slovenská komunita v Pešťbudíne bola kompaktnou súčasťou slovenského etnika a v 60. rokoch aj centrom slovenskej politiky. V prvej vstupnej kapitole podrobnejšie charakterizujeme jednotlivé sociálne vrstvy a najvýraznejšie osobnosti, ktoré sa usádzali na území dnešnej Budapešti v priebehu 19. storočia. V nasledujúcich, časovo užšie vymedzených kapitolách ich potom analyzujeme podrobnejšie. V práci približujeme slovenský pohľad a slovenské vnímanie kultúrneho, spoločenského a cirkevného života Pešťbudína v rámci slovenskej spoločnosti tretej štvrtiny 19. storočia.

Pilierom formovania lokálnej slovenskej komunity v Budapešti bola slovenská inteligencia a národne uvedomelé meštianstvo. Väčšina obyvateľov Pešťbudína slovenského pôvodu, ktorí sa v tomto období zapájali do národného hnutia, je dnes neznáma a aspoň čiastočne približujeme ich zástoj v národnom hnutí. Vzhľadom na neustálenosť spisovnej normy sa viaceré mená písali rozličným spôsobom. Pre ich lepšiu identifikáciu ich píšeme jednotne a v registri uvádzame aj ďalšie zaznamenané varianty ich dobového písania. Uprednostňujeme písanie priezvisk zaznamenané slovenskou diakritikou. Pre lepšiu zrozumiteľnosť sme zjednodušili písanie dobových textov (napríklad nahradenie grafémy „g“ písmenom „j“, „j“ nahradenie „í“ či „w“ písmenom „v“ v textoch písaných v biblickej češtine) a upravili sme pravopisné chyby a preklepy.





# 1. Budín, Pešť a Pešťbudín Obraz dnešnej Budapešti v slovenskom vedomí v 19. storočí

Nástup modernej doby v Uhorsku spojenej s vládou Jozefa II. priniesol so sebou aj sociálnu emancipáciu obyvateľstva. Na základe nariadenia Jozefa II. z 9. decembra 1783 o premiestnení Miestodržiteľskej rady z Prešporka, dnešnej Bratislavy, do Budína sa Budín opätovne stáva hlavným mestom. Súmestie Budín – Pešť sa formuje ako hlavné politické, hospodárske, kultúrne i vzdelanostné centrum Uhorska. Fenomén hlavného mesta prirodzene priťahuje obyvateľstvo krajiny. Poskytuje viac pracovných príležitostí, a teda aj možnosť zlepšenia sociálnej situácie jedinca. V období novoveku môžeme po vytlačení Osmanov z Uhorska už na konci 17. storočia sledovať trend sťahovania Slovákov do južnejších oblastí, vrátane Peštianskej stolice a do obcí v okolí dnešnej Budapešti.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> O sťahovaní Slovákov do okolia dnešnej Budapešti pozri napríklad DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, Budapešť 14. – 15. 10. 2005*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006.





Viacere z nich sú súčasťou dnešnej budapeštianskej aglomerácie. Za jedno storočie, medzi rokmi 1810 až 1910, sa počet obyvateľstva Pešťbudína zvýšil viac ako desaťnásobne: zo 60 250 v roku 1810 na 880 371 v roku 1910 (1831: 102 702, 1851: 143 289, 1869: 280 349, 1880: 370 767 a 1900: 733 358).<sup>2</sup> Najdynamickejšie sa zvyšoval počet obyvateľov Pešti, a to už medzi rokmi 1779 – 1846. Kým v roku 1779 mala Pešť 13 650 obyvateľov, v roku 1846 dosiahla 100-tisíc obyvateľov.<sup>3</sup>

Pešť bola vďaka rozvoju priemyslu a výstavbe železničnej trate prítlačlivým miestom na nový životný začiatok. Povedané slovami Jána Palárika, „každý Slováč, najmä vycvičenejší, ktorý je tuná usilovný, rozvažný a poctivého striezlivého držania, statočne tuná i s čeladou využije, a často za pár rokov i zbohatne“.<sup>4</sup> Väčšina z tých Slovákov, ktorí prišli do Pešti, sa tu aj usadila, „majetok a domy kupujú, fabriky budujú, rozsiahly obchod s remeslom a kupectvom vedú“.<sup>5</sup> Veľký rozmach mesta nastáva po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, aj keď prudký rozvoj na niekoľko rokov pribrzdila hospodárska kríza, ktorá vypukla v roku 1873. Ako spomína Belo Klein-Tesnoskalský na Pešťbudín zo začiatku 70. rokov: „Nebol ešte tým nádherným veľkomestom, akým je dnes. Pozdĺž Dunaja boli síce rady parádnych palácoň, Vacovská ulica bola už i vtedy elegantná, – ale ďalej dnu v meste a na periferiach to nebolo skvelé. Viedenčania pohrdlivo hovorili o Pešťbudíne ako o dedine.“<sup>6</sup>

<sup>2</sup> *Budapest statistics*. Budapest, 1945, s. 29.

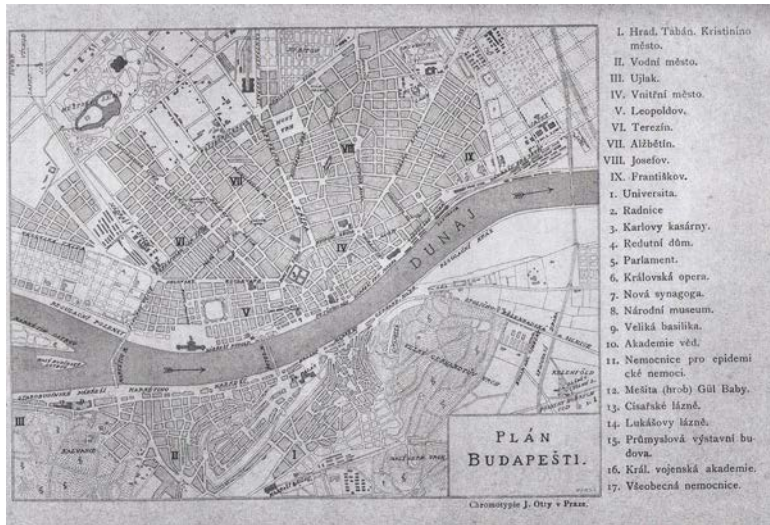
<sup>3</sup> KANYA, Pál: *Földrajzi oktatás. Iskolai 's magán használatul*. Pest : Kilián György Egyetemi könyvtáros tulajdona, 1849, s. 9.

<sup>4</sup> PALÁRIK, Ján: *Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“*. In: *Cyrril a Method* (ďalej *CaM*), roč. 9, 17. 7. 1858, č. 29, s. 232.

<sup>5</sup> Tamže, s. 232.

<sup>6</sup> KLEIN, Belo: *Pred polstoletím. Rozpomienky na slovenskú kolóniu v Pešťbudíne 1873, 1874*. In: *Slovenské pohľady* (ďalej *SP*), roč. 39, 1923, č. 4, s. 221-222.





**Obr. č. 1:** Mapa centra Budapešti v 80. rokoch 19. storočia. I. Budínsky hrad, Tabán a Kristínino mesto, II. Vodné mesto, III. Ujľak, IV. Pešť-vnútorne mesto, V. Leopoldov, VI. Terežín, VII. Alžbetín, XIII. Jozefov, IX. Františkov.

## 1.1 Rozmach mesta

Veľký stavebný rozvoj Pešti začína v prvej polovici 19. storočia z iniciatívy palatína, rakúskeho arcikniežata Jozefa (1776 – 1847, palatín od roku 1796), syna Leopolda II. Preto okrem remeselníkov, podomových obchodníkov, drotárov či olejkárov potrebovalo mesto na výstavbu honosných palácov, meštianskych a nájomných domov aj murárov a nádenníkov, vrátane pomocných nekvalifikovaných robotníkov.<sup>7</sup> Okolo Pešti, slobodného kráľovského mesta od roku

<sup>7</sup> Bližšie napríklad: KOVÁČOVÁ, Anna: Peštianski Slováci v zrkadle dobových periodík. In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Vyskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Budapešť 14. – 15. 10. 2005*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006, s. 75.





1773 a neskôr nazývaného ako vnútorné mesto (Belváros), vyrastali nové predmestia, nazvané podľa miestnych farských kostolov: terezínske (Terezváros, Terezín, aj Tereziov),<sup>8</sup> jozefovské (Józsefváros, Jozefov), františkovské (Ferencváros, Františkov) a leopoldovské (Lipótváros, Leopoldov). O hospodárskom a politickom význame Pešti svedčí aj jej zastúpenie na uhorskom sneme, kam vysielalo päť poslancov (vnútorné mesto a štyri predmestia).<sup>9</sup>



**Obr. č. 2:** Arciknieža Jozef (1776 – 1847), uhorský palatín v rokoch 1796 – 1847, podporoval stavebný rozmach Pešti



**Obr. č. 3:** Pamätná tabuľa na Rákócziho ceste pripomínajúca povodeň v Pešti z roku 1838

K rozvoju Pešti, paradoxne, prispela aj veľká povodeň z marca 1838, ktorá patrí k najväčším, čo mesto zasiahla. Zahynulo

<sup>8</sup> V roku 1881 sa z Terezína vyčlenil Alžbetín (Erzsébetváros), nazvaný podľa manželky panovníka Františka Jozefa. O vyčlenení predmestia sa uvažovalo už na konci 60. rokov. In: *Pešťbudínske vedomosti* (ďalej *PbV*), roč. 9, 14. 8. 1869, č. 65, s. 4.

<sup>9</sup> Základné informácie o vývoji dnešnej Budapešti pozri napríklad *Révai Nagy Lexikona*. IV. kötet. Budapest : Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, 1912, s. 28-81.





množstvo obyvateľov a mnohí ďalší prišli o všetok hnutelný i nehnuteľný majetok. Bolo zničených množstvo domov, väčšinou prízemných a postavených z nepálených tehál. Staré zničené domy postupne nahrádzovali nové moderné viacpodlažné obytné domy.<sup>10</sup> V 30. rokoch sa rozvíja paroplavba na Dunaji, ktorá začína konkurovať povozníctvu. Nárast dopravy medzi oboma budapešťanskými brehmi viedol koncom 30. rokov k rozhodnutiu postaviť medzi Budínom a Pešťou stály most. Iniciátorom výstavby Reťazového mosta, v tom čase jedného z najväčších mostov na svete, bol gróf István Széchenyi, po ktorom nesie most aj meno (Széchenyi Lánchíd). V roku 1839 ho navrhol anglický inžinier William Tierney Clark a výstavbu viedol škótsky inžinier Adam Clark. Most bol sprístupnený až po revolúcii v novembri 1849. Súmestie tak postupne získava nový moderný vzhľad. Na začiatku 40. rokov bola napríklad pre vtedy 17-ročného G. K. Zechentera-Laskomerského zážitkom plavba parnou loďou do Pešti, ktorou sa viezol po prvý raz v živote. Podobne ho zaujalo, že v Pešti už v tom čase „horeli lampy“.<sup>11</sup>

Novým dopravným prostriedkom obyvateľov mesta – okrem vlastných nôh ako hlavného „dopravného prostriedku“ väčšiny obyvateľov – bola „tramway, vulgo konská železnica“ s kupé pre fajčiarov i nefajčiarov.<sup>12</sup> Boli to vozy pre viacero osôb ťahané koňmi v Pešti po určenej trase na základe cestovného poriadku. Nazývali sa omnibusy a boli akýmsi predchodcom autobusov či električiek.<sup>13</sup>

<sup>10</sup> Povodeň zasiahla aj Jána Kollára, čo spomína aj v korešpondencii. (In: *Lísty Jána Kollára I*, s. 409.). Slovenskí študenti na evanjelickom lýceu v Bratislave poslali do Pešti sto chlebov a 60 funtov syra. Sami nešli 3 – 4 dni na obed do alumnea, aby ušetrili pre povodňou postihnutých obyvateľov Pešti. (List – Ján Kollár Michalovi Godrovi. Pešť 7. 4. 1838. In: *Lísty Jána Kollára I*, s. 184; aj *Lísty Ludovíta Štúra I*, s. 457.)

<sup>11</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 53.

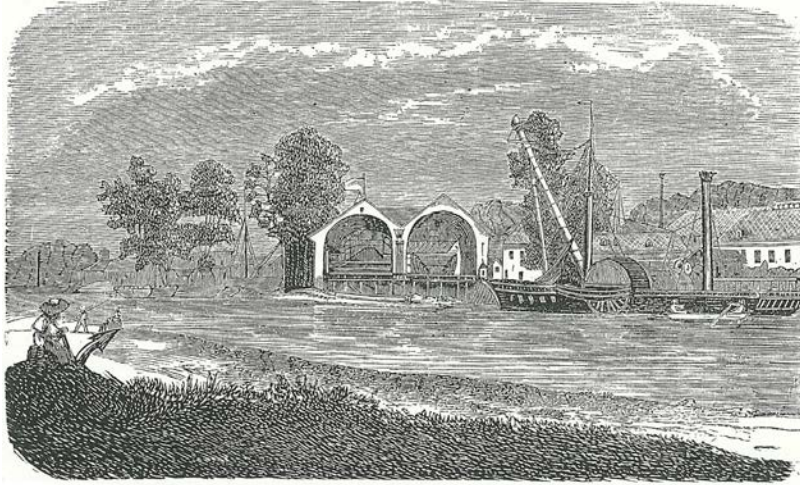
<sup>12</sup> Junák: Pešť v zime. In: *Národné noviny* (ďalej NN), roč. 4, 13. 12. 1873, č. 148, s. 1-3.

<sup>13</sup> *Pešťbudínske vedomosti* (ďalej Pbv), roč. 8, 21. 7. 1868, č. 58, s. 4.





Stávali sa konkurenciou pre fiakristov, ktorí nemohli omnibusom konkurovať cenou, na rozdiel od nich ich však dopravili až pred požadovanú adresu.



Obr. č. 4: Továreň na výrobu parolodí v Starom Budíne

### Spomienka G. K. Zechentera-Laskomerského na Pešť zo začiatku 40. rokov:

*„Pod časom môjho päťročného pobytu v Pešti, nadovšetko spočiatku, bolo tam ešte mnoho pováľaných domov od strašnej potopy z r. 1838, pošlej následkom nakopeného ľadu. A mnohé miesta, kde pred povodňou stáli biedne blinené, z váľkov stavané domy, zvlášť v predmestiach, ba i vo vnútornom meste, napríklad na Sennom námestí [dnes Kálvin tér], tam ešte v tento čas, to jest r. 1843, ležali hrby smetísk, v najkrajšom prípade obradené plotom. V šak sa do tisíc domov zbúralo. Tak hľa, hostinec „Ku dvom čiernym medveďom“ v Jozefskom predmestí, dolniakmi navštevovaný, zo silných skál stavaný, kúrii podobný, stál medzi pustými domami.“*

Gustáv K. Zechenter-Laskomerský: *Päťdesiat rokov slovenského života I.* Bratislava : Tatran 1974, s. 82.







**Správa v bernolákovčine z *Katolíckych novín* z roku 1849 o otvorení reťazového mosta cez Dunaj. V texte sa pravdepodobne po prvýkrát v slovenčine používa pojem „Budapešť“ namiesto vtedy zaužívaného „Pešťbudín“.**

*„Deň 20-ho Novembra pamätihodní bol nie len pre hlavné mesto Budapest, ale aj pre celú krajinu; lebo najvznešenejšie to dílo, ktoré smelá umelosť našich smisliteľných časov spôsobila, a ktorého skončení každí obyvateľ uherskej krajiny dychtivo očakával, toľko reťazní most na Dunaji medzi Budínom a Pestom, dokonané a v ten deň ľudu otvorené bolo. Opravdivá okrasa nie len krajiny našej, ale celej Európy je most tento. K slavnosti otvorenia tisíce a tisíce ľudu sa shromáždilo; prví prešli najosvícenejší pán poručník krajinský vojska b. Haynau, a najosvícenejší plnomocní komisár krajinský b. Gebringer z Pestu do Budína a naspátek; v ten deň mohol každý darmo prejsť, od toho ale časú každý bez rozdiľu stavu podľa urídenná krajinského platiť musí, a síce pešák 1 krajcar v striebre. Na druhý deň, 21-ho Novembra, okolo 16,000 pešákov prešlo pres most...“*

Znameňité prihodi. In: *Katolícke noviny*, roč. 1, 28. 11. 1849, č. 4, s. 32.

V druhej polovici 19. storočia zažíva mesto obrovský stavebný rozmach.<sup>14</sup> Začína sa výstavba širokého bulváru, tzv. „radiálky“, nesúceho meno grófa Júliusa Andrásyho, prvého ministerského predsedu po vyrovnaní, a jeho okolia. Známy český spisovateľ Jan Neruda opísal Pešťbudín na začiatku 70. rokov nasledovne: „Kráľovské mesto uhorské ako mladý obor rozkladá teraz svoje mohutné údy,

<sup>14</sup> O živote v Pešti v prvej polovici 60. rokov prináša rozsiahly článok aj časopis *Krajan*, kde porovnáva život v meste a na vidieku. Pre torzovitosť zachovaných čísiel novín poznáme len dve časti článku. In: *Krajan*, roč. 1, 1864, č. 23 a 26, s. 179 a 203-206. Podrobnejšie o rozvoji Budapešti od štvrtej štvrtiny 19. storočia píše KMEŤ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta: *Na žirnej rovine... Z príbehu Čabána Michala Žilinského*. Nadlak : Vyd. Ivan Krasko, 2014, s. 26 a n.





*do končín predtým pustých vybiehajú ulice, námestia a železničné trate, a mŕtvi v broboch nie sú viac istí pred vzrastom živých...*<sup>15</sup>

Nárastu počtu obyvateľov nezodpovedala okamžite ani požadovaná infraštruktúra. Informáciu, že počet obyvateľov Pešti presiahol v roku 1870 už 200-tisíc, hodnotili *Pešťbudínske vedomosti* nasledovne: „Počet tento stavia Pešť do radu veľkých miest európejských, ale veru len počet, lebo v inšom ohľade nezaslужuje tobo mena ani zďaleka.“<sup>16</sup> Hlavne v Pešti sa búrajú staré prízemné obydlia a nahrádzajú ich niekoľkokoposchodové nájomné domy. Nie vždy je to však so súhlasom obyvateľov domov. Magistrát mesta schválil územný plán mesta, vytýčil nové ulice a bulváre a nútil majiteľov pozemkov predat' ich mestu za určenú sumu, nižšiu ako žiadali jej majitelia. V priebehu ani nie desaťročia sa ceny mnohých nehnuteľností zdesaťnásobili. Slovenská tlač pravidelne uverejňovala správy o drahote a náraste cien nehnuteľností. Uvedieme aspoň dva príklady z dobovej tlače. V roku 1865 stál dom v Pešti 3 500 zl., v roku 1869, t. j. ani nie o päť rokov, zaň núkali 30-tisíc zl. Majiteľ ho však nepredal, lebo predpokladal, že dostane ešte viac.<sup>17</sup> V roku 1873 zasa predali v Budíne jeden dom za 22-tisíc zl., ktorý dva roky predtým kúpil jeho majiteľ za 5 900 zl.<sup>18</sup>

Podobne stúpali ceny prenájmov. Pre mešťanov, ktorí vlastnili v meste dom, bol prenájom doslova zlatou baňou a dobrým spôsobom na prílepkovanie. Týkalo sa to nielen najvhodnejších slnečných a priestranných izieb, záujem bol aj o pivnice, povaly či drevárne na dvore. V novopostavenom dome v Pešti-Terezíne pýtali v roku 1870 za jednoizbový byt s kabinetom 800 zl. za rok.<sup>19</sup> Táto suma bol ročný plat ev. farára D. Bacháta po jeho príchode

<sup>15</sup> NERUDA, Jan: Česká slavnost v Pešti. In: *Národní listy*, 21. 11. 1871, citované z BACHMAN, Bohumil: *Kronika prvního Českého Dělnického Spolku v Budapešti*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1888, s. 10.

<sup>16</sup> Pešť. In: *PbV*, roč. 10, 19. 1. 1870, č. 6, s. 4.

<sup>17</sup> Cena domov v Pešti. In: *PbV*, roč. 9, 25. 9. 1869, č. 77, s. 3.

<sup>18</sup> *NN*, roč. 4, 15. 3. 1873, č. 32, s. 3.

<sup>19</sup> *NN*, roč. 1, 13. 5. 1870, č. 26, s. 3.





do mesta. Ani náklady na živobytie neboli nízke. Ešte v roku 1862 sa V. Paulíny-Tóth zdôveril Maríne Hodžovej: „*Necítim sa v Budíne doma – a potom, zbrožili by ste sa, čo tu ten „vezdejší“ koštuje. Len od bydla 500 f. r. č. platím, kuchárka 98 f., izbebná, slúžka, sluba atď. atď. Verte mi, šediviem až strach. Títo Nemci tu človeka brozne cícať vedia. No ale im prejdem cez rozum – pôjdem do Skalice a slovenské peniaze na Slovensku potrovím, ba ešte i maďarské.*“<sup>20</sup> A neskoršie rástli ceny ešte vyšším tempom. Výhodu mali tí mešťania, ktorí mali pri dome záhradu, kde si dopestovali niečo na prílepenie – či na osobnú spotrebu, alebo predaj. Záhrady a priestranstvá na území mesta využívané na poľnohospodárstvo však postupne zanikali a nahrádzali ich nové domy či obytné štvrte. Tento „nekonečný“ nárast cien však, aspoň na určitý čas, ukončila hospodárska kríza, ktorá vypukla v roku 1873. Kríza na istý čas utlmila výstavbu, zaniklo a skrachovalo množstvo bánk a tovární, takže sa prechodne znížil prílev nového obyvateľstva a nárast cien.



**Obr. č. 5:** Budova uhorského snemu v Pešti. Po presídlení snemu do Pešti v roku 1848 zasadal snem v budove nemeckého divadla a v roku 1861 v budove Národného múzea. V roku 1865 sa začala stavať podľa projektu Miklósa Ybla dočasná budova snemu. Vyjadrenie, že „*stojí ona na najpustejšom mieste ďaleko od strediska mesta*“, rýchlo stratilo intenzívnu stavebnou činnosťou platnosť.

<sup>20</sup> List – Viliam Paulíny-Tóth Maríne Hodžovej. [Budín] 5. 4. 1862. In: *Listy Viliama Paulíny-Tótha Maríne Hodžovej*. Zost. Peter Liba. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, list č. 3, s. 14-15.





## Opis Budína v období po vyrovnaní:

„...Keď z ľavého brehu Dunaja prejdeme cez železný most a príjeme k úpätiu vrchu, z ktorého kráľovský palác velebne hľadá na Dunaj, na sídelné mesto a na roviny peštianskej stolice, a potom ideme vpravo hore vrchom hneď po schodoch, hneď zase štrkom vysypanou cestou, príjeme do budínskeho zámku. Tu nám padnú do očí do stien zamurované kamenné tabule, na ktorých sú vyryté pamätné dejepisné udalosti. Dvoje nás ešte prekvapí, a síce predne tá tichosť, ktorá v protive stojí s hlukom ľavej strany mesta, a po druhé to, že tu domorodí dôsledne zachovávajú svoj nemecký ráz...“

Ondrej Seberíni: Slováci a sloboda. In: *Dielo*. Zväzok I. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 1996, s. 87.

## Oddychové a spoločenské miesta

Súčasťou politických a spoločenských zmien v 19. storočí boli aj zmeny životného štýlu obyvateľov, vrátane spôsobu trávenia voľného času. Obyvatelia všetkých sociálnych vrstiev prežívali voľný čas vo väčšej miere na verejných priestranstvách, parkoch, okolitej prírode, miestnych reštauráciách a hostincoch. Obľúbeným miestom peštianskych mešťanov bola aj komlókert – chmeľnica, kde vystupovali aj vandrovní divadelníci.<sup>21</sup>

Ako uvádza jeden slovenský dopisovateľ, život v Pešti je spoločensky bohatý práve v zime: „V zime žije opravdove,“ lebo „veľké mesto v lete nie je doma, ale vyvandroje – do kúpeľ. Veľké mesto je v zime živé na ulici i v – salonoch.“ Vacovská ulica, „Franc Jozefov quai na pobreží Dunaja, ... tmoliac sa ... popred náhernú „Hungariu“, redutu a Tonetovský dvor – a nezunuješ sa... Veľmešťania bez restaurácií a kaviarní by ani živými byť nemohli. To je mnohébo jediný chrám, kam po celý čas života svojho najradšej chodieval, to je jediný dom, ktorý ho vábieval, to jediný svet, ktorý ho tešieval.“<sup>22</sup> V zime sa miestom oddychu Pešťanov stával mestský lesík, kde bolo obľúbenou zábavou korčuľovanie a vozenie sa po

<sup>21</sup> KUTLÍK, Ján st.: Pitvaroš po Michale. In: *PbV*, roč. 4, 1. 11. 1864, č. 88, s. 3-4.

<sup>22</sup> Junák: Pešť v zime. In: *NN*, roč. 4, 13. 12. 1873, č. 148, s. 1-3.





Pade. A nepochybne aj vhodným miestom na zoznamovanie sa nezadaných Pešťanov.

### **Viliam Pauliny-Tóth oboznamuje Marínu Hodžovú s výletnými miestami v okolí mesta, 1. 9. 1862:**

*„Včera bola nedeľa. Urobili sme si výlet na Siboh' Margitu. Je to hodná siboh' [ostrov] vyše Pešti, majetok arcikniežat'a Štefana, vyárendovaný od milosrdných. Sú tam utešené prechádzky, stromy a kvety krásne, miesta milostné i divoké, mnohými zboreninami okrášlené. Medzi týmito vyniká kláštor sv. Margity, v ktorom nábožná deva tá od svojho štrnásteho roku ako mníška žila (dcéra Belova, kráľa uhorského, narodená r. 1242). – Sú to zboreniny krásne, na ktorých šumia duby stovkové a pod nimi postonáva Dunaj mútny. Pekný večer – zvlášť pohľad na Pešť pri zapadajúcom slnci utešený. ... Tot' nedávno sme boli U bažanta a U svinskej hlavy – sú to miesta krásne medzi horami budínskymi. Keď som tam, naveky mi prichodí, ako bych dakde pod boľami Slovenska blúdil. Veľmi banujem, že sme nestihli Vášho pána otca ta vyvieť!...“*

List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 1. 9. 1862.  
In: *Listy Viliama Pauliny-Tótha...*, list č. 10, s. 43 – 44.

### **Opis Pešti krátko po vyrovaní podľa hodnotenia Ondreja Seberíniho:**

*„...Keď sadneme v Pešti pred Karlovou kasárňou na konskú železnicu, a síce na voz, ktorý má malú zelenú zastávku a kone k východu slnka obrátené, tak sa povezieme cez dlhú Kerepešskú cestu až k mýtu, tu sa vozeň obráti vľavo a tak príde do Damianičovej ulice a konečne do mestského lesíka. Tento mestský lesík je oázou v peštianskom prachu. Krásne stromoradia a utešená pažiť labodia oku, v mestskom parku už spoly oslepenému sluchu labodí tichosť po uličnom hluku a pľúcam labodí čistý vzduch. Peštiansky mestský lesík je strediskom bobatých aj chudobných, vyššieho i nižšieho stavu, väčších i menších ľudí od jari až do pozdnej jeseni. Ba čo viac, keď je prajná zima a povrch jazera pokryje sa ľadovou kórou, tu lietajú šviháci a dámy na korčuliach sť a lastovička*





*v poverí...“*

Ondrej Seberíni: Slováci a sloboda. In: *Dielo*. Zväzok I. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 1996, s. 74.

### **Spôsob trávenia voľného času v nedeľu v Pešťbudíne podľa hodnotenia Ondreja Seberíniho:**

*„...Bola nedeľa. Pravda, vo veľkomeste svätia deň nedeľný cele ináčej ako na vidieku. Keď sa v dielňach aj nepracuje, preto sa chrámy božie nenaplnujú. Dni sviatočné sú dni pôžitkov nie duševných, ale telesných. Kamkoľvek sa obrátiš, vidíš ľud v odeve sviatočnom, hľadajúc zábavy a rozkoše...“*

Ondrej Seberíni: Slováci a sloboda. In: *Dielo*. Zväzok I. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 1996, s. 81.



**Obr. č. 6:** Pešťbudín v 60. rokoch 19. storočia





## 1.2 Slováci v Pešťbudíne

V polovici 19. storočia tvorili väčšinu obyvateľov Pešťbudína Nemci, Maďari len 36 %. Podľa oficiálnych údajov žilo na začiatku 60. rokov 19. storočia v Pešti okrem iných 40-tisíc Nemcov, 30-tisíc Maďarov, 15-tisíc Židov, 8-tisíc Slovákov a 600 Srbov.<sup>23</sup> O desať ročie skôr, v roku 1850, žilo podľa oficiálnych štatistík v Pešti 4 187 a v Budíne 1 307 Slovákov. Podiel Maďarov však neustále narastal. Kým v roku 1869 malo maďarčinu ako rodný jazyk 46 %, v roku 1880 už 56,7 % a v roku 1900 už 79,6 %.<sup>24</sup> Pochopiteľne, reálny počet Slovákov bol oveľa vyšší. Počet obyvateľov Budapešti, resp. budapeštianskej aglomerácie, sa postupne zvyšoval prirodzeným prírastkom, migráciou novousadeného obyvateľstva a pričleňovaním ďalších obcí k hlavnému mestu.

Pešťbudín, ako uhorský „kotol národov“, sa z multietnického mesta (z)menil behom storočia na maďarské. Fenomén hlavného mesta, migrácia a priemyselný rozmach prispievali k príchodu a narastaniu mnohých etnických skupín. V polovici 19. storočia boli najpočetnejším etnikom Nemci, po nich Maďari a tretí v poradí boli podľa neoficiálneho slovenského pohľadu Slováci. Pešťbudín bol však významným kultúrnym a politickým centrom aj Srbov, ktorí sa tu vo výraznejšom počte usádzali už počas osmanskej okupácie Uhorska a svoje postavenie si ponechal ešte na začiatku druhej polovice 19. storočia (časť Budína sa nazývala Srbské mesto). Je všeobecne známe, že práve tu bola založená prvá slovanská „Matica“ – Matica srbská (1826). Mesto bolo tiež významným kultúrnym centrom uhorských Rumunov. Menej výrazným bolo pre Chorvátov,

<sup>23</sup> Pešť, dňa 19. novembra 1862. In: *PbV*, roč. 2, 25. 11. 1862, č. 94, s. 3.

<sup>24</sup> KOVÁČOVÁ, Anna: Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu. In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 41.





ktorí už v prvej polovici 19. storočia rozvíjajú ako dominantné politické a kultúrne centrum Záhreb. V období dualizmu sa v Pešťbudíne, resp. už Budapešti usadilo množstvo Čechov, ktorí si tu v rámci vlastných národných tradícií organizovali národný život.<sup>25</sup> Od konca 19. storočia sa Budapešť stáva tiež jedným z centier európskeho židovstva.

O počte Slovákov v meste nemáme presné informácie, môžeme vychádzať len z odhadov slovenskej inteligencie či z oficiálnych štatistík, ktoré však nezachytávajú reálny počet Slovákov meste. Keďže konfesiónalna príslušnosť bola ešte v prvej polovici 19. storočia dôležitejším faktorom ako národná, duchovní (ako napríklad J. Kollár a J. Palárik) nemali komplexný prehľad o počte Slovákov v meste. V roku 1851 žilo v meste 5 494 Slovákov, podľa tvrdenia J. Palárika z roku 1858 sa v meste počas sezóny zdržiavalo až 51-tisíc Slovákov. Bachovský popis uvádzal v Pešti len 4 115 Slovákov, podľa slovenského odhadu ich tu žilo minimálne 20 000. Úradná štatistika uvádzala v roku 1860 v pešťbudínskom správnom obvode 98 305 Slovákov.<sup>26</sup> Dobový odhad z roku 1861 hovorí o počte 20- až 30 000, údaj z roku 1880 o 21 847 Slovákoch v meste.<sup>27</sup> Podľa oficiálnych štatistík sa počet Slovákov, napriek niekoľkonásobnému zvýšeniu počtu obyvateľov, pohyboval medzi 20- až 25-tisíc.<sup>28</sup> Ako môžeme zjednodušene uviesť, podľa slovenských odhadov bol

<sup>25</sup> Bližšie: MÉSZÁROS, Andor: *A cseh elem a magyar polgárosodásban*. Budapest : Szt. István Társ.; Piliscsaba : PPKÉ BTK Szlavisztika Int.; Esztergom : Szt. Adalbert Közép-Európa Kutsop., 2011.

<sup>26</sup> Započítaní sú tu aj Slováci z Peštianskej stolice. Údaj uvádzali úradné noviny *Donauzeitung* (máj 1860, s. 72-76) a publikoval ho V. Paulíny-Tóth v Sokole. (Kolko je nás Slovákov? In: *Sokol*, roč. 4, 1865, č. 1, s. 15-16.)

<sup>27</sup> PALÁRIK, Ján: *Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“*, s. 231; ZAPLETAL, Vladislav: *Vznik Bobulových Slovenských novín*. In: *Historický časopis* (ďalej *HC*), roč. 3, č. 4, 1955, s. 492.

<sup>28</sup> 1900: 25 168 a 1910: 20 359 Slovákov. In: *Népszámlálása 1900*. Budapest : MKSH, 1902, s. 200-201 a *Népszámlálása 1910*. Budapest : MKSH, 1912, s. 198-199.







reálny počet Slovákov v Pešťbudíne štvor- až päťnásobne vyšší ako uvádzali oficiálne štatistiky.

**Tabuľka č. 1: Slováci v Budapešti<sup>29</sup>**

| Rok  | Počet Slovákov | Percentuálny podiel |
|------|----------------|---------------------|
| 1880 | 21 847         | 6,1 %               |
| 1890 | 27 449         | 5,6 %               |
| 1900 | 24 091         | 3,4 %               |
| 1910 | 20 359         | 2,3 %               |
| 1920 | 14 011         | 1,5 %               |

Slováci sa predovšetkým usádzali na peštianskych predmestiach. Nie v Budíne, historickom kráľovskom meste – ak nerátame hlavne rodiny úradníkov, ani v centre Pešti, tzv. vnútornom meste. Centrami slovenskej komunity v Pešťbudíne boli terezínske a jozefovské predmestie. Väčšina Slovákov žila v priemyselných zónach, okolo podnikov, kde pracovali a bolo tu najnižšie nájomné. Vo vedomí miestnych obyvateľov boli Slováci vnímaní ako najchudobnejšia etnická menšina.<sup>30</sup> Podľa J. Palárika v 50. rokoch až takmer polovicu obyvateľstva týchto predmestí tvorili Slováci.<sup>31</sup> Podľa oficiálnych štatistík tu žilo v poslednej štvrtine 19. storočia viac ako päťtisíc Slovákov. Reálne bol tento počet oveľa vyšší. Slováci žili aj v Starom Budíne. Tu sa nachádzala lodenica, kde pracovalo do dvetisíc robotníkov rozličných národností. Boli to, podľa tvrdenia redakcie *Katolíckych novín*, najmä Slovania, vrátane Slovákov.<sup>32</sup>

<sup>29</sup> Spracované podľa: KOVÁČOVÁ, Anna: *Spolkový, kultúrny a cirkevný život...*, s. 41.

<sup>30</sup> Bližšie napríklad: KOVÁČOVÁ, Anna: *Peštianski Slováci...*, 2006, s. 76.

<sup>31</sup> PALÁRIK, Ján: *Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“*, s. 232.

<sup>32</sup> Zo Starého Budína, d. 2. Apr. In: *Katolícke noviny* (ďalej KN), roč. 8, 12. 4. 1856, č. 15, s. 119.





### 1.3 Sociálna štruktúra Slovákov v Pešťbudíne

Z dobovej slovenskej tlače môžeme vidieť, že v hlavnom meste pôsobila silná slovenská komunita, možno národne nevedomelá, ale podvedome vyhľadávajúca slovensky hovoriacich rodákov. Podľa *Katolíckych novín* na začiatku 50. rokov pôsobilo v Pešťbudíne „*veliké množstvo slovenských mládencov a dievčencov z Liptova, z Turca, z Oravy a z iných strán Slovenska, k vôli zárobku a zisku telesnému, tuná sa cez leto zdržujúci*“.<sup>33</sup> Na pešťianskych predmestiach tak bolo možné bežne počuť slovenčinu. „*Sklepy, cechy, fabriky všade sú plné pracovitými Slováky, a po zábradách pešťanských len sa tak rozlieha spev slovenský z úst veselých Sloveniek*“<sup>34</sup> zaznamenávajú *Katolícke noviny*.

Mnohí zo Slovákov, ktorí prichádzali do mesta, vyhľadávali miestnu slovenskú komunitu a nadväzovali s ňou aj duchovné kontakty. Viacerí z nich sa tu potom usadili, „*do stavu manželského vstupujú, domy sebe kupujú a bohatými pešťanskými mešťanmi, kupcami, fabrikantami sa remeselníkmi sa stávajú*“.<sup>35</sup> Viacerí z nich aj zbohatli a „*z prirodzenej náchylnosti k svojemu rodu*“ prijímajú na prácu Slovákov, „*dobry zárobek im dávajú*“ a „*do stavu manželského a k majetku im pomáhajú*“.<sup>36</sup> Mnohí z bohatých slovenských mešťanov venovali aj časť majetku na cirkevné účely, ako napríklad istý Piroš daroval polovicu majetku Farnosti sv. Jozefa v Pešti<sup>36</sup> alebo evanjelický Slováci, ktorí finančne podporovali miestny slovenský evanjelický zbor a výstavbu kostola. Informácie súčasníkov o regionálnom a sociálnom pôvode Slovákov si môžeme overiť prostredníctvom

<sup>33</sup> Z Pešť-Budína dňa 1-ho júlia. In: *KN*, roč. 4, 3. 7. 1852, č. 27, s. 6-7.

<sup>34</sup> Tamže.

<sup>35</sup> Tamže.

<sup>36</sup> Tamže.





matriky slovenského evanjelického zboru v Pešti.<sup>37</sup> Jej analýza nám síce nepokrýva celú slovenskú komunitu, ale i tak má výpovednú hodnotu, keďže prihlásenie sa k miestnemu slovenskému zboru môžeme interpretovať ako prihlásenie sa k slovenskej etnickej príslušnosti.

Narastanie slovensky hovoriacich obyvateľov prispelo k formovaniu slovenskej komunity v Pešťbudíne. Slováci v Budapešti tvorili veľmi heterogénnu spoločnosť. Pochádzali z rozličných prostredí – z hornouhorských stolíc na slovenskom etnickom území, slovenských jazykových ostrovov v okolí Budapešti, nechýbajú medzi nimi ani dolnozemskí Slováci. Dôležitú úlohu zohrávala konfesijná otázka (katolíci, evanjelici), resp. možnosť vykonávania cirkevných obradov v národnom jazyku, z čoho vyplývali aj rozdielne možnosti na rozvíjanie národného povedomia. Pochopiteľne, že stav slovenskej komunity v hlavnom meste vyplýval aj od aktuálneho stavu národného hnutia. V 50. rokoch ešte celoslovenské povedomie nebolo naplno sformované – používalo sa viacero spisovných noriem (staroslovenčina, t. j. slovakizovaná čeština, bibličtina, bernolákovčina, štúrovska slovenčina či nárečové formy).<sup>38</sup> Celonárodné povedomie sa začalo výrazne formovať až po vzniku Matice slovenskej a jej prijatí štúrovej slovenčiny za úradný jazyk spolku. Dôležitú úlohu zohrával aj sociálny pôvod Slovákov a ich etablovanie sa v rámci mestskej society.

<sup>37</sup> *Slovenský evanjelický zbor v Pešti. Matrika narodených, sobášených a zomrelých 1851 – 1869.* Matrika je uložená vo farnosti slovenského evanjelického zboru v Budapešti na Rákócziho ceste.

<sup>38</sup> Bližšie napríklad: GYIVICSÁN, Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség a magyarországi Szlovákok.* Budapest: Teleki László Alapítvány, 1993; ŽILÁKOVÁ, Mária: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku.* Budapest: ELTE BTK, 2004 alebo Uhrinová, Alžbeta – Žiláková, Mária (zost.): *Slovenčina v menšinovom prostredí materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Vyskumného ústavu Slovákov v Maďarsku: Békešská Čaba, 16. – 17. októbra 2003.* Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004.





Pilierom formovania lokálnej slovenskej komunity v Pešťbudíne však bola slovenská inteligencia a národne uvedomelé mešťanstvo. Pochopiteľne, že postavenie slovenskej komunity v hlavnom meste bolo ovplyvnené aj aktuálnym stavom národného hnutia. Hospodárska modernizácia monarchie zhora v období neoabsolutizmu a podpora priemyselného podnikania, hoci na úkor útlmu politických aktivít, prispeli k formovaniu slovenskej podnikateľskej vrstvy. Časť z nej potom po politickom uvoľnení na začiatku 60. rokov podporovala národné hnutie.

Mnohí z mešťanov, možno aj pre spomienku na vlastné ťažké začiatky, podporovali schopných mladíkov, či už formou lacnejšieho ubytovania a stravovania alebo poskytnutia finančného zárobku. Formovala sa tak vzájomná podpora slovenskej komunity v Pešťbudíne, bývanie u príbuzných či známych. Prichádzajúci mládenci mali tiež záujem priženit' sa do miestnych bohatších rodín, čím sa utvárali nové rodinné zväzky – napríklad Ján Pravoľub Bella sa oženil s dcérou miestneho hostinského M. Fábryho či J. N. Bobula s dcérou podnikateľa Jozefa Pozdecha Marínou. Týmto sobášmi sa posilňovalo slovenské povedomie aj u druhej generácie Slovákov, a tým aj samotná slovenská komunita v hlavnom meste.

Najpočetnejšiu skupinu Slovákov v hlavnom meste tvorili robotníci pracujúci za dennú mzdu – tzv. nádenníci, remeselníci tovariši, obchodníci učni a služobníci. Drevorubači a murári boli podľa Palárika bez výnimky Slováci.<sup>39</sup> Práve robotníctvo tvorilo väčšinu slovenských prisťahovalcov. Muži a mladíci pracovali predovšetkým v tehelniach v Budíne, ako kopáči a čističi kanálov, robotníci zamestnaní pri spevňovaní dunajských brehov, dievčatá ako slúžky alebo pomocné robotníčky.<sup>40</sup> V továrni na zápalky Jozefa

<sup>39</sup> PALÁRIK, Ján: Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“, s. 232.

<sup>40</sup> HUSKA, Miroslav: *Liptovskí murári*. Liptovský Mikuláš : Literárnohistorické múzeum Janka Kráľa, 1968, s. 72-73.





Zarzetzkého v Pešti pracovalo do 400 Slovákov, väčšinou z Oravy.<sup>41</sup> Najpodrobnejšie máme spracovanú oblasť liptovských murárov, ktorí sa v masovom počte zúčastňovali na výstavbe hlavného mesta. Podrobne ju spracoval Miroslav Huska. Slovenskí pomocní robotníci sa za prácou vydávali sami alebo prostredníctvom agentov. Iná bola situácia medzi liptovskými murármi, kde boli odchody do Budapešti organizované. Podľa výskumu M. Husku pracovalo v Budapešti od roku 1856 približne 2-tisíc murárov ročne, od roku 1870 to už bolo 4-tisíc – 5-tisíc osôb.<sup>42</sup> Robotníci sa v meste zdržiavali hlavne počas sezóny, t. j. od jari do jesene. Ich snahou bolo zarobiť čo najviac peňazí, ktoré využívali na zlepšenie sociálneho a ekonomického postavenia v rodisku, kde väčšina z nich mala rodinné zázemie. Keďže Pešťbudín nevnímali ako svoj domov, nemali výraznejší záujem aktívne sa zapájať do miestnej slovenskej komunity.

Mnohí z paholkov, sluhov a slúžok prišli do mesta za vidinou zlepšenia svojho hmotného postavenia, mnohí z nich aj so snom, že práve tu nájdu životného partnera. V druhom desaťročí 19. storočia v Pešti slúžila aj Mária Hruzová, matka Sándora Petőfiho, u sviečkara Karla Wiesa na vtedajšej Kráľovskej ulici v tereziánskom predmestí. Jeho žena, rodená Podhradská, pochádzajúca zo Senice, dávala prednosť prijatiu Sloveniek do služby. Už tu sa môžeme stretnúť so stereotypom o dôvode uprednostňovania Sloveniek pred Neslovenkami: „*No nebola to národná povedomosť, ale vyznajme pravdu: Slovenská čelad' je a bola voždy vernejšia, usilovnejšia a lacnejšia.*“<sup>43</sup> Nevdojak nám v tejto súvislosti napadne aktuálny príklad slovenských „óperiek“ (au-pair) v Anglicku.

Tieto vyššie uvedené údaje nám potvrdzuje aj matrika. Viac ako polovica osôb hlásiacich sa k slovenskému evanjelickému zboru pochádzala z nižších vrstiev a žila v meste len prechodne. Patrili

<sup>41</sup> PALÁRIK, Ján: Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“, s. 232.

<sup>42</sup> HUSKA, Miroslav: *Liptovskí murári*, s. 77-79.

<sup>43</sup> SEBERÍNY, Andrej: Marina Hruz. In: *NN*, roč. 4, 28. 1. 1873, č. 12, s. 3.





k nádenníkom/nádenničkam a sluhom/slúžkam. Medzi nádenníkov patrili aj robotníci zamestnaní v miestnych továrňach. Z iných povolání, ak nerátame farára a učiteľa, sú to hlavne remeselníci – krajčíri/krajčírski majstri (aj krajčírka) a klobučníci, obuvníci/obuvnícki majstri, stolári/stolárski majstri, furmani, krčmári, čižmári, zámočníci, ale aj mešťania, obchodníci a podnikatelia.

Nekompletné informácie máme o pôvode slovenských obyvateľov usadených v Pešťbudíne. Na základe sobášnej matriky môžeme vidieť, že Slováci usadení v Pešťbudíne od 40. rokov 19. storočia patrili takmer bezvýhradne k prvej generácii Slovákov usadených v hlavnom meste. V matrike narodených sa pôvod rodičov uvádza len v prípade prechodne žijúcich Slovákov v meste. Väčšina prechodne žijúcich Slovákov v Pešťbudíne pochádzala z Liptova, potom z Turca, výrazne menej ich bolo z Oravy, Trenčianskej a Zvolenskej stolice, Gemera a Spiša.

### **Život slovenskej slúžky v Pešti v prvej polovici 19. storočia pochádzajúcej z vidieka opísal Ondrej Seberíni. Formou beletrizovaného životopisu priblížil s odstupom polstoročia život slúžky Márie (Mariny) Hruzovej, matky básnika Sándora Petőfiho:**

*„Nový svet sa pred ňou otvoril v Pešti. Pravda, na ten čas nebola Pešť tak hlučné mesto ako teraz, ale predsa bolo tam už aj vtedy dosť hluku a plesku, ke čomu neprivykne ľahko každý dedinčan. Z počiatku sa jej páčilo, bo ved každého človeka za pána trímala. Tie rozličné vývesy, tie preplnené sklepy, panské kočiare, nedeľné zábavy, a keď pravdu vyznať, aj lepšia chova, bo tí páni Pešťania si neodľahujú od žalúdka. No ale skoro sa nasýti človek aj najchutnejšími labôdkami. Tak to bolo aj s Marinou; spočiatku ju zaujímalo všetko, ale v krátky čas zošklivila si mesto a panštinu. Zvlášte jej jedno chybovalo. [...] Marina ľúbila vyspevovať. Chcela to ona robiť aj v Pešti, ale to nešlo, paní jej to zabránila. Kedykoľvek začala svoje milé piesne, hneď bola upozornená: ved' si nie na dedine. Ach Bože môj, Bože môj! vzdychala ona; tu*





*v tejto Pešti nečut' ani nábožné ani svetské piesne. Tu behá každý ako nasolený, handluje, kupčí, ako čoby voždy bol jarmok. Veru bych radšie nosila tie batohy s trávičkou, len aby som si mohla zanôtiť. Nie, ja tu nezostanem, pôjdem kde ma moje nohy zanesú, pôjdem, kde si zaspievať môžem...“*

Ondrej Seberíni (Andrej Seberíny): Marina Hruz. In: *Národné noviny*, roč. 4, 28. 1. 1873, č. 12, s. 3.

Veľký stavebný rozvoj a snaha staviteľských firiem postaviť čo najviac domov za čo najnižšie náklady často viedla k nedodržaniu bezpečnostných predpisov. Keďže väčšinu robotníkov tvorili Slováci, slovenská politická reprezentácia sa zaujímala o sociálne postavenie manuálne pracujúcich Slovákov v meste. *Pešťbudínske vedomosti* pravidelne informovali o stavebných nešťastiach v meste, kde boli medzi obeťami takmer so železnou pravidelnosťou aj Slováci. Napríklad v septembri 1862 zahynulo pri stavbe kostola v Pešti-Leopoldove sedem Slovákov z Liptova, keď sa zrútilo spráchnivené lešenie.<sup>44</sup> Jedno z najhorších nešťastí sa odohralo v októbri 1874, keď *Národné noviny* uviedli: „*Lud ten padá jako muchy z múrov a zabíja sa.*“ Na Kráľovskej ulici z lešenia „*spadlo a skaliskami prigniaveno bolo*“ 12 osôb pri výstavbe nového domu. „*...posial je už sedem mrtvých, medzi nimi zväčša Liptáci. Nuž, to sú hľa Pešťanské zárobky!*“<sup>45</sup> Za nešťastie bol zodpovedný stavbyvedúci a dozorca. Tento prípad vyšetroval magistrát, aj na podnet ministra vnútra. S tromi zomrelými ženami sa za početného obecnstva, aj za účasti príbuzných z rodiska, lúčil ev. farár D. Bachát za slovenského spevu.<sup>46</sup> Pohreb so slovenským spevom sa tak stal malou národnou manifestáciou Slovákov v meste v čase zatvárania slovenských inštitúcií.

Nádenníci pracovali za minimálne platy, napätá sociálna situácia vyústila aj do viacerých protestných zhromaždení za vyššie mzdy.

<sup>44</sup> Hrozné nešťastie. In: *PbV*, roč. 2, 30. 9. 1862, č. 78, s. 3 a 3. 10. 1862, č. 79, s. 3.

<sup>45</sup> –mn–: Pešťbudín, 20. októbra. In: *NN*, roč. 5, 24. 10. 1874, č. 126, s. 4.

<sup>46</sup> Žiaľný: Pešťbudín, 23. okt. In: *NN*, roč. 5, 27. 10. 1874, č. 127, s. 3.





Jedno z takýchto zhromaždení slovenských nádenníkov sa konalo v novembri 1863 na Sennom námestí v Pešti. Rozhodli sa na ňom založiť spolok nádenníkov, ktorý mal chrániť ich záujmy voči zamestnávateľom a bojovať za vyššie platy.<sup>47</sup> Zlá finančná situácia donútila slovenských robotníkov k organizovaniu zhromaždenia za zvýšenie miezd. Asi tisíc slovenských robotníkov sa zhromaždilo 8. júna 1868 v Pešti na Sennom námestí a štrajkovali za dennú mzdu vo výške 1 zl. a 10 gr., čo sa im aj podarilo dosiahnuť.<sup>48</sup>

Zlú sociálnu situáciu robotníkov si uvedomovali aj nadriadené orgány, preto v roku 1868 vznikla v Pešti akciová spoločnosť, ktorá plánovala stavať sociálne byty pre robotníkov.<sup>49</sup> Národné politické reprezentácie sa snažili situáciu riešiť, nie vždy sa to darilo tak rýchlo, ako by chceli. Inšpiráciou bol aj robotnícky spolok *Oul*, založený v roku 1868 v Prahe pod predsedníctvom českého právnik a ekonóma Františka L. Chleboráda,<sup>50</sup> ktorý združoval drobný kapitál českých robotníkov. Tieto „Oule“, ktoré následne vznikali na českom etnickom území, sa postupne stali nielen prostriedkom sociálneho povznesenia robotníkov, ale aj ich politického a národného uvedomovania. *Pešťbudínske vedomosti* si v tejto súvislosti povzdychli: „*Bár by i naši nasledovali pekný príklad statných pražských delníkov!*“<sup>51</sup> Slovenské robotníctvo v Pešti sa snažila vo väčšej miere podchytiť Nová škola (1868 – 1875) na čele s Jánom Nepomukom Bobulom a jedným z výsledkov bolo aj založenie *Pomocnej pokladnice v Pešti*. Bobula mal osobné skúsenosti s pôsobením medzi robotníkmi, uvedomoval si ich politický potenciál, veď on sám takto začínal svoju pracovnú kariéru. Medzi slovenskými murármi v Pešťbudíne sa spomína už v roku 1862 ako „*náš znamenitý národovec a nádejeplný*

<sup>47</sup> *PbV*, roč. 3, 20. 11. 1863, č. 93, s. 3.

<sup>48</sup> *Krajan*, roč. 4, 12. 6. 1868, č. 47, s. 3-4; *PbV*, roč. 8, 16. 6. 1868, č. 48, s. 3.

<sup>49</sup> *PbV*, roč. 8, 9. 6. 1868, č. 46, s. 3.

<sup>50</sup> *Ottův Slovník naučný*, 12. diel. Praha : J. Otto, 1897, s. 232-234, heslo Chleborád František Ladislav.

<sup>51</sup> *PbV*, roč. 8, 13. 3. 1868, č. 21, s. 3.







*mladý staviteľ*<sup>52</sup>. Už v tomto období bol ambiciózny a usiloval sa presadiť v tamojšej komunite, o čom svedčí aj jeho slovenský príhovor k slovenským murárom na nábřeží Dunaja, „*aby si vážili národ ten, z ktorého pochodia, a ktorého pracovitost'ou takmer všetky peštianske paláce povstaly sa*“.<sup>52</sup> Pešťbudínski Slováci spolupracovali s miestnymi Čechmi, ktorí tu založili v roku 1869 Československý robotnícky spolok. Spolkové organizovanie robotníctva v Pešti však siaha ešte do 50. rokov, kedy bol založený tovarišský spolok (*Jednota tovarišov*) organizovaný katolíckou cirkvou.

Slovenské robotníctvo nebola len národne indiferentná masa. Aj medzi slovenským proletariátom vzrastalo národné povedomie, čo dokladuje zbierka slovenských robotníkov z Liptova (Jakubovany, Pribylina, Vavrišovo, Smrečany, Liptovský Ondrej, Dovalovo, Horná Lehota, Jamník a iné) na *Maticu slovenskú*. Zbierku zaviedli „Liptáci“ Ján Kováč a Michal Betuš a vyzbierali 22 zl., čo bol takmer mesačný plat jedného murára.<sup>53</sup>

Slovenská inteligencia žijúca v Pešťbudíne netvorila jednotnú skupinu, ani generačne, nábožensky či ideovo. Medzi významnými národne uvedomelými Slovákmi, ktorí sa na prelome druhého a tretieho desaťročia usídlili v Pešťbudíne, sa uvádzajú úradníci Miestodržiteľskej rady Alexander Dedinský a Ján Koiš, Jozef Bernolák (od r. 1812 úradník uhorskej dvorskej komory), úradník uhorskej dvorskej komory Štefan Lukič, advokát Ján Herkeľ a predovšetkým Martin Hamuljak, ktorý pôsobil ako účtovník v daňovom oddelení Miestodržiteľskej rady v Budíne. K nim patril aj žilinský rodák Anton Ottmayer, ktorý pôsobil ako profesor na právnickej fakulte univerzity v Pešti. Okrem Lukiča stáli všetci spoločne s J. Kollárom pri založení *Spolku milovníkov reči a literatúry*

<sup>52</sup> *PbV*, roč. 2, 3. 10. 1862, č. 79, s. 3.

<sup>53</sup> V Pešti, 15. okt. In: *NN*, roč. 2, 26. 10. 1871, č. 127, s. 3.





slovenskej v roku 1834.<sup>54</sup> Z inteligencie, ktorá sa usadila v Pešťbudíne v prvej polovici 19. storočia a zapájala sa do národného života ešte v 60. rokoch, môžeme spomenúť napríklad Jána Krstiteľa Gombára (1797 – 1868), právnik a advokát v Budíne. Z evanjelických vzdelancov môžeme okrem už viackrát spomínaného J. Kollára uviesť učiteľa Samuela Matejkovského, advokát Jána Šoltésa (1787 – 1828) či lekára Martina Sucháňa, ktorý sa prisťahoval do Pešti v roku 1823.<sup>55</sup>

Túto skupinu inteligencie postupne dopĺňala a nahradzovala nová generácia študentov študujúca na miestnych vysokých školách, univerzite a polytechnike. Slovenskí študenti evanjelickej teológie mohli v Pešťbudíne od roku 1855 navštevovať evanjelickú teologickú akadémiu, založenú P. Törökom a J. Székácsom ako zjednotenú Protestantickú akadémiu.<sup>56</sup> Mnohí z nich sa po ukončení štúdia rozhodli prechodne či natrvalo usadiť v hlavnom meste. Počty študentov, pochopiteľne, nedosahovali počty, na aké sme zvyknutí zo súčasnosti. Ženy ešte v tomto období nemali otvorené brány univerzít, hoci od 70. rokov sa to začína postupne meniť. Pre zaujímavosť, na univerzite v Pešti študovalo v 1. polroku 1864/1865 bohoslovie 75, právo 1 009, filozofiu 145, medicínu 397, chirurgiu 195 a pôrodníctvo 71 študentov.<sup>57</sup> V tomto počte sa skrývajú aj študenti slovenského pôvodu, z nich sa však len minimálny počet angažoval v národnom hnutí. Spôsob, ako prezentovať svoju národnú príslušnosť, bolo členstvo v národnom akademickom spolku. Prvý slovenský vysokoškolský spolok utvorili študenti teológie na peštianskej univerzite v roku 1850 s názvom *Slovenská cirkevno-literárna škola*. Podľa jeho vzoru vznikol v roku 1861

<sup>54</sup> VYVÝJALOVÁ, Mária: Snaha slovenských vzdelancov založiť katedru na peštianskej univerzite roku 1824. In: *HC*, roč. 17, 1969, č. 2, s. 219-220.

<sup>55</sup> Tamže, s. 227.

<sup>56</sup> KMEŤ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta: *Na žirnej rovine...*, s. 73.

<sup>57</sup> *PbV*, roč. 5, 21. 2. 1865, č. 15, s. 3.





podobný spolok aj medzi študentmi v Ostrihome. Pokus o založenie *Slovenského akademického spolku* na univerzite v Pešti siaha do roku 1871, vzhľadom na nastávajúci trend eliminácie národného hnutia Slovákov však nebol úspešný. Študenti sa však zapájali do činnosti miestnych slovenských spolkov, ktorých aktivity kulminovali v rokoch 1871 – 1872.

Na filozofickej fakulte bolo možné študovať aj slovanské jazyky. Žiadosti uhorských Slovanov o zriadenie Katedry slovanského jazyka a literatúry siahajú ešte do 20. rokov. Tieto snahy sa čiastočne naplnili až po revolúcii 1848/1849. Miesto profesora slavistiky zastával v 50. až 70. rokoch József Ferenc, ktorý sa špecializoval na srbskú, chorvátsku a českú literatúru, a čiastočne sa zameriaval aj na slovenskú literatúru.

V 60. a na začiatku 70. rokov 19. storočia aktívne vstupovala do národného hnutia generácia vyrastajúca v priaznivom období 60. rokov a nezaťažená skúsenosťami z predchádzajúceho obdobia. Niektorí jej príslušníci aktívne pôsobili v národnom hnutí aj po zlomovom období 1874/1875 (napríklad právnici S. Medvecký, F. Kabina, P. Országh), iní sa odmlčali (B. Klein), či dali prednosť spolupráci s vládnuou politikou (J. N. Bobula, P. Matuška). Väčšinou nepochádzali z bohatých rodín a ich život v hlavnom meste bol skromný, hľadajúc možnosti na prílepšenie si.

Študenti sa snažili získať ďalšie finančné prostriedky, keďže peniaze, ktoré dostávali z domu, väčšinou nepostačovali. Viacerí podávali „kondície“ ako súkromní učitelia, za čo dostávali väčšinou len obed. Ako spomína Laskomerský, v rámci privyrobenia si, ale i ako spôsob trávenia voľného času, si študenti založili hudobnú a spevácku skupinu, ktorá vystupovala na verejných priestoroch, počas fašiangov či na žiadosť obyvateľov v súkromných domoch. Pre vlastné rozptýlenie si pripravovali vlastné divadelné podujatia.<sup>58</sup>

<sup>58</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov... I.*, s. 70-71.





Ubytovanie chudobných študentov bývalo tiež veľmi jednoduché. Podľa Laskomerského v študentskej izbe „*bol akýkoľvek luxus úplne vytvorený. Jedna kasňa s tromi stolovinami, tri-štyri slamené postele, také tri stolce... Stôl a tri-štyri kufre. Na stenách nijakých šperkov, len nočnou hodinou zastupovali ich blýskavé čierne šváby.*“<sup>59</sup>

**Predstavy o tom, aké pocity sprevádzali mladíka, ktorý prišiel na univerzitné štúdium do Pešti, si môžeme urobiť na základe spomienok Franka Kabinu (1864/1865):**

„...Schystal som sa do Pešti. Mal som už 40 zľ. zaslúžených, k nim mi pridal chudák otec 20 a matka 5. [...] S týmto v kapse a nádejmi plným srdcom ľahko som sa rozlúčil s rodičmi, mysliac, že najdúť dajakú correpetitiu alebo písaren advokáta si pár zlatých zaslúžim... Lež prídúc do Pešti videl som, že ta o takých mladíkov jako som ja neide o preteky a hlásiac sa u popredných Slovákov Francisciho, Gotschara a iných o dáku prácu ništ som nenašiel.“

Denník Franka Kabinu 31. 12. 1864 – 14. 1. 1865. In: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, sg. M 43 A 7.

Slovenská verejnosť sa pravidelne dozvedala o národnom živote Slovákov v hlavnom meste najmä zo slovenskej politickej i náboženskej tlače, hoci, ako píše jeden pisateľ, dalo by sa aj viac: „*Od nás veľmi málo dopisov dochodí, nie snád' preto, že sme tak blízky Budínu, a tak dopisovať nám netreba, a veru mohol by skoro každý týždeň byť' jedon dopis od nás, lebo nachodí sa tu veľa Slovákov.*“ Hlavný dôvod nižšej informovanosti vidí autor v tom, že „*bobužjal' tí, čo by mohli a mali písať, ako to aj inde býva, neberú sa k tomu, a tí, čo by radi sdelovali každú udalosť, neopovážajú sa, bo nemajú k tomu potrebnej učenosti a spôsobnosti.*“<sup>60</sup>

Slovenská tlač výrazne prispievala k formovaniu obrazu Pešťbudína v slovenskom vedomí. Podobne ako vtedajšia inorečová

<sup>59</sup> Tamže, s. 70.

<sup>60</sup> P. D.: Pešť na konci júlia. In: *PbV*, roč. 4, 5. 8. 1864, č. 63, s. 3-4.





tlač filtrovala z množstva správ tie, ktoré sa hodili ako argumenty do jej koncepcie hodnotenia mesta.

Ako píše Anna Kováčová, pomenovanie „Slovák“ – v maďarčine „Tót“ – bolo v 19. storočí „*jazykovým stereotypom, synonymom biedneho, nesmierne vykorisťovaného, úbohého človeka*“.<sup>61</sup> Pri hodnotení života Slovákov v hlavnom meste sa dôraz kládol na poukazovanie zlých sociálnych podmienok slovenských robotníkov a nádenníkov. Väčšina žila v podnájme, mnohokrát v drevárni spolu so zvieratami. V takýchto podmienkach žili predovšetkým preto, aby maximálne znížili životné náklady a mohli čo najviac zo zarobených peňazí poslať domov a podporovať svoje rodiny.<sup>62</sup> Je však tento obraz slovenského života v hlavnom meste jediný? Je to obraz fixovaný predovšetkým na obdobie konca 19. a začiatku 20. storočia. Pohľad sa skôr zameriava na prechodne bývajúcich Slovákov v hlavnom meste a nie slovenskú komunitu, ktorá trvalo žila v meste.

## 1.4 Pešťbudín ako „kotel národov“

Môžeme sledovať trend, že slovenskému meštianstvu, resp. inteligencii, ktoré sa natrvalo usídlilo v meste a podarilo sa mu zvýšiť si sociálny status, opúšťa svoju etnickú príslušnosť a usiluje sa zapojiť do väčšinovej, už maďarsky hovoriacej skupiny obyvateľov hlavného mesta. Je pochopiteľné, že s rozvojom súmestia nielen ako hlavného mesta Uhorska, ale aj ako centra Maďarov, dominantného národa Uhorska, s akceleráciou po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, sa podiel Maďarov zvyšoval nielen prirodzenou imigráciou a natalitou Maďarov, ale aj pomadžarčovaním nemaďarských obyvateľov mesta. Tento proces prebiehal viacerými spôsobmi, od dobrovoľného prijatia maďarčiny ako komunikačného jazyka

<sup>61</sup> KOVÁČOVÁ, Anna: *Pešťianski Slováci...*, 2006, s. 74.

<sup>62</sup> Tamže, s. 76.



obyvateľov mesta prevažne z pracovných dôvodov cez menej či viac nátlakové formy, k akým napríklad patrilo bránenie možnosti slobodného používania materinského jazyka v cirkevnom živote, nemožnosť výchovy druhej generácie Nemaďarov vzdelávať sa v materinskom jazyku, tlak miestnych obyvateľov a administratívy na vzdanie sa rodného jazyka v prospech maďarčiny. Do 80. rokov 19. storočia sa Budapešť vnímala ako multietnické mesto, hoci už začal dominovať jej maďarský charakter. V tomto období sa ešte môžeme stretnúť aj s požiadavkami nemaďarských národov, aby rešpektovalo aj ich národné požiadavky v hlavnom meste. Napríklad z dôvodu vymenovania verejných notárov žiadali v roku 1875 Srbi a Slováci v Budapešti, aby minister vymenoval za notára aj jedného Srba a Slováka. Vyslanectvo Slovákov z Jozefovho predmestia na ministerstvo vnútra viedol senior D. Bachát. Aj keď to minister formálne prisľúbil, táto požiadavka, ako mnoho iných, odišla do stratena.<sup>63</sup>

U Slovákov bol proces pomadžarčovania sa ďalšej generácie výrazný. Ako uvádza L. Szarka, už v prvej generácii dosahovalo pomadžarčovanie 50 %. Po roku 1910 sa dokonca len 20 % slovenských prisťahovalcov do Budapešti hlásilo 20 až 30 rokov po prisťahovaní k slovenčine ako materinskému jazyku. V druhej generácii bola v roku 1880 štatisticky registrovaná hodnota pomadžarčenia 62 %, v roku 1910 už prevyšovala 90 %.<sup>64</sup> Toto oficiálne štatistické konštatovanie sa zhoduje aj s pocitovým vnímaním slovenskej elity viackrát vysloveným o storočie až poldruha storočie skôr. Všeobecne sa pobyt v Pešťbudíne či usadenie sa v ňom vnímalo ako prostriedok na opustenie rodného jazyka v prospech dominujúcej maďarčiny a tým pádom aj národné pomadžarčenie. Zjednodušené hodnotenie

<sup>63</sup> Dunajský: Pešťbudín, 5. apríla. In: *NN*, roč. 6, 8. 4. 1875, č. 40, s. 3.

<sup>64</sup> SZARKA, László: Pešť a Budín ako politické strediská Slovákov. Príspevok k dejinám politickej, kultúrnej a hospodárskej organizovanosti budapešťan-ských Slovákov (1880 – 1918). In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 83.





uvádza, že so zvyšovaním vzdelania a zlepšovaním sociálneho a ekonomického postavenia narastá podiel obyvateľov, ktorí sa pomadaŕčia, o to viac, ak žijú vo väčšinovo maďarskom prostredí. Tento trend je teda v protiklade s tvrdením Jána Kollára, ktorý v práci *Dobré vlastnosti národu Slovánskeho* (1822) uvádza ako jednu z nich „milovanie svojho jazyka“. Táto vlastnosť, ako pripomína R. Kiss Szemán, bola pre pešťbudínskych slovenských evanjelikov len jeho priáním a nie realitou, keďže väčšina Slovákov prichádzajúcich do hlavného mesta sa usilovala o jazykovú asimiláciu.<sup>65</sup>

**Viliam Pauliny-Tóth, v tom čase redaktor slovenských časopisov v Pešťbudíne, sa zdôveruje Maríne Hodžovej o národnom povedomí jeho manželky a detí (1862 – 1863). V tomto období už uvažoval o prest'ahovaní sa do slovenského mesta:**

*„...mrzí ma trochu, že mi žena po slovensky nevie, ani deti. No a tu sa ver' nenaučia, ačpráve tri slúžky Slovenky mám. Rozumejú už, ale nevravia. ...moja stará je čiročistá Maďarka ... a zmyšľa rovne so mnou slovensky, vraviac, keď už mám i s det'ami ostať Slovenkou, nech stanem sa opravdivou, nechod'me – vraj – do Skalice, ale radšej do Turca!...“*

Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 11. 5. 1862.  
In: *Listy Viliama Pauliny-Tótha...*, list č. 5, s. 22-23.

*...Aj deti naše sú veru len také [t. j. národne neukotvené], ani sem ani ta. Preto chcel som ja ísť bývať do Martina, ale nepodarilo sa mi prevedenie najvrelejšej túžby mojej. ... Vlni napr. dal som došikovať i kuchárku i detskú tu z jednej slovenskej dediny len kvôli deťom, no komorná žene kvôli bola Maďarka z Kečkemétu. Čo sa stalo? Kuchárka a detská sa pomadaŕčili. Vidíte, také je to nákazlivé. A ešte v Budíne!!“*

<sup>65</sup> KISS-SZEMÁN, Róbert: Historičnosť a kreace neboli Dobré vlastnosti Národu Slovánskeho? In: *Česká literatura – časopis pro literární vědu*, roč. 57, 2009, č. 6, s. 806.





Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej, Budín 8. 3. 1863. In: *Listy Viliama Pauliny-Tótha...*, list č. 15, s. 65.

### **Príklady slovenskej etnickej identifikácie vo väčšinovo neslovenskom prostredí**

Na území Pešťbudína sa stretávame tiež s prípadmi, že práve pôsobenie v tomto multietnickom meste spôsobilo uvedomenie si vlastnej etnickej príslušnosti. Súviselo to však s viacerými faktormi, akými bola, mnohokrát nevedomá či nevedomelá, národná výchova z rodinného prostredia, prostredie, v akom sa daná osoba pohybovala, spoločenské postavenie, osobnostný charakter jednotlivca či snaha o budovanie si osobnej kariéry. Podľa G. K. Zechentera-Laskomerského jeho národné prebudenie dozrelo práve počas pobytu v Pešti, keď ho spolu s priateľom slovné napadli „surovci“ v hostinci za rozhovor v slovenčine. Bol povďačný maďarskému hostinskému, ktorý sa ich zastal. Na túto udalosť spomína nasledovne: „*Keď som teda bez príčiny narazil na takú surovosť, vzbúrilo sa vo mne ľudské povedomie, môj individuálny právny cit: ja pán, ty pán! a tak potom častejšie navštevujúc Kollára [...] ostal som horlivým Slovákom, demokratom a horlil som za biedny, znevážený slovenský ľud.*“<sup>66</sup>

Pre zachovanie, resp. rozvíjanie miestnej minoritnej komunity bol dôležitý tolerantný postoj administratívy k prílevu nových členov. Päťdesiate až prvá polovica sedemdesiatych rokov boli z národnostného pohľadu relatívne priaznivé. Iná situácia nastala po zatvorení Matice a slovenských gymnázií. Preto vzniká otázka, koľko percent slovenských rodín v Pešťbudíne vychovávalo svoje deti v slovenskom povedomí a koľkí sa rozhodli svoje deti vychovávať už v maďarskom duchu. Na túto otázku nevieme odpovedať, môžeme sa stretnúť s oboma prípadmi. K významným slovenským meštianskym rodinám, ktoré sa aktívne podieľali na činnosti v rámci

<sup>66</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov... I.*, s. 83-84.







slovenskej komunity v hlavnom meste i evanjelickom cirkevnom zbore, patrili napríklad Bobčekovci, Bohurádovci, Krekáčovci či Zimániovci. Daniel Krekáč (\* 1851 – ?), ktorý sa už narodil v Pešti, neskôr študoval na revúckom gymnáziu a od 70. rokov sa zapájal do národného hnutia. Jeho otec Ján (? – 19. 12. 1867 Budapešť) vlastnil v Pešti viacero domov a pozemkov<sup>67</sup> a v 60. rokoch podporoval slovenské národné inštitúcie. Do tejto rodiny sa priženil Martin Bzdúch (okolo 1850 Brezová pod Bradlom – ?), ktorý študoval v 60. rokoch v Pešti medicínu.<sup>68</sup> Podobne sa v meste angažoval v 40. až 60. rokoch v prospech národného hnutia lekár Ján Dalibor Zimáni (1816 Dolný Kubín – 1886 Budapešť) a v 80. a 90. rokoch jeho syn Ján (? – ?).

Slovenskú výchovu dostali aj deti podnikateľa Jozefa Pozdecha. S jeho dcérou Marínou sa oženil J. N. Bobula. Ich deti mali tiež slovenskú domácu výchovu, školy však už mali maďarské. Krstným otcom najstaršieho syna Jána, narodeného v roku 1871, bol chorvátsky biskup v Djakove Josip Strossmayer, významná osobnosť chorvátskeho národného hnutia.<sup>69</sup> Ako Ján N. Bobula postupoval po spoločenskom rebríčku, jeho hlásenie sa k slovenskému pôvodu ustupovalo do úzadia, ale nikdy nemal protislovenský postoj.<sup>70</sup> Až do konca života udržiaval kontakty s predstaviteľmi slovenského a slovanského hnutia (zachované listy s A. Kmet'om či F. Slámom). Jeho syn Ján (1871 – 1922), ktorý prevzal po otcovi stavebnú firmu, však už aktívne vystupoval proti slovenskému hnutiu.

Na začiatku 50. rokov uvádzajú *Katolícke noviny* jeden konkrétny pozitívny príklad, že mesto naozaj ponúka pre šikovných možnosti vyšvihnúť sa aj medzi najbohatšiu veľkopodnikateľskú vrstvu. Zo slovenských katolíckych mešťanov, ktorí sa v Pešťbudíne

<sup>67</sup> KLEIN, Belo: *Pred polstolím*, s. 226.

<sup>68</sup> NN, roč. 2, 13. 4. 1872, č. 44, s. 3.

<sup>69</sup> *Slovenské noviny* (ďalej SN), roč. 4, 20. 3. 1871, č. 45, s. 3.

<sup>70</sup> HALÁSZ, Ivan: Ján Nepomuk Bobula. In: *Szlováké életpályák...*, s. 67.





vypracovali vlastnou usilovnosťou a šikovnosťou a ani potom nezabúdali na svojich krajanov, predstavili ako pozitívny vzor fabrikanta s menom „Záhrecký“. Podľa informácie novín pochádzal z Oravy, bol mešťanom v predmestí sv. Terézie a majiteľom továrne na zápalky. Vo svojej fabrike zamestnával hlavne svojich „rodákov Oravčanov“ a im aj „dobrodennia preukazujú“. <sup>71</sup> Ako sa neskôr ukázalo, týmto slovenským podnikateľom bol Poliak Jozef Zarzetzky, ktorý však najneskôr od konca 50. rokov podporoval slovenský národný život v Pešťbudíne. Jedným z dôvodov bolo aj to, že jeho prvá i druhá manželka boli slovenského pôvodu. <sup>72</sup> Uvedený článok mohol byť pre mnohých mladých čitateľov pozitívnou motiváciou pre odchod do Pešťbudína, že sa aj im práve tu splní životný cieľ a nájdu tu svoje eldorádo. Na začiatku 60. rokov sa podobným pozitívnym vzorom sociálnej emancipácie a zachovania slovenského povedomia – čo bolo pre národné hnutie mimoriadne dôležité – stal Jozef Pozdech. <sup>73</sup>

V období provizória sa môžeme stretnúť aj s vnímaním Pešti ako plnohodnotnej súčasti slovenskej komunity: „*Podďme sa ešte po tej našej milej Pešti poobzerať. ... no, čo je i nie ale bola naša a ešte môže byť naša, a naša je ona i teraz, lebo je v spoločnej vlasti našej, a máme my tam našich milých Slovákov, i tisíc a tisíc rodáckych mien a nápison,*“ <sup>74</sup> optimisticky píše Ján Kutlík starší. Tento postoj sa mení v čase dramatických udalostí v roku 1874, keď už je „*slovenskému živilu nepriateľská Budapešť*“. <sup>75</sup> Od roku 1874, kedy sa začali otvorené útoky voči slovenským národným inštitúciám, sa výrazne posúva obraz Budapešti smerom k negatívnemu hodnoteniu. Veľmi ostro „*Budapešť, alebo povedzme*

<sup>71</sup> Z Pešť-Budína dňa 1-ho júlia. In: KN, roč. 4, 3. 7. 1852, č. 27, s. 7.

<sup>72</sup> Podrobnejšie o Zarzetzského živote píše BOBULA, Ján: Jozef Zarzetzky. In: *Minerva. Národný zábavník*. Pešť : Minerva, 1869, s. 142-152.

<sup>73</sup> BALAŽOVIČ, Norbert: Jozef Pozdech. In: *Minerva. Národný zábavník*. Pešť : Minerva, 1869, s. 161-171.

<sup>74</sup> KUTLÍK, Ján st.: Pitvaroš po Michale. In: *PbV*, roč. 4, 1. 11. 1864, č. 88, s. 3-4.

<sup>75</sup> Pešťan: Budapešť, 13. jan. In: NN, roč. 5, 17. 1. 1874, č. 7, s. 3.





*prirôdzene po slovensky Pešťbudín*“ hodnotí pod vplyvom udalostí z roku 1874 Svetozár Hurban Vajanský. Veľmi kriticky sa vyjadril o rozmachu mesta, ktoré symbolizovalo premenu Uhorska v moderný štát, ale na druhej strane za cenu potláčania Nemaďarov: „Kto by zažlil majetnému a dôkladne vzdelanému Sasku, že premenil Draždany v malý Babylon... Náš štát ale nenie mocný, ani intelligentný, ani bobatý, náš štát je malomocný, pri tom všetkom chce na piesočinách pod Budínom vystaviť veľkomesto s boulevardami á la Paríž, s paláci á la Viedeň! ... S palácmi na boulevardoch chcú demonštrovať kultúru, kdežto už za chrbtom týchto palácov čnejú hnusné prízemné domky a diery plné špiny a hnusoby morálnej i hmotnej. ... Tá naša milá Budapešť nenie nič inšie jako diamantami vykladaná šlofaňa [spálna], a pod ňou sú zvieratá, spojujúce sa voždy s biedou a zapustlosťou.“<sup>76</sup>

Budapešť sa čím ďalej tým viac stáva pre Slovákov negatívnym prostredím. Z tohto dôvodu *Národné noviny* od roku 1875 systematicky formovali v slovenskej spoločnosti záporný obraz Budapešti. Z množstva udalostí, ktoré zažila Budapešť v roku 1875, zaujali redaktorov v Turčianskom Svätom Martine nasledovné: „Medzi 35 blavnými mestami vzdelaného sveta stojí Pešťbudín na prvom mieste ohľadom smrtných pádov, lebo tu na každých tisíc duší zomre 45,6, ... [kým] vo Viedni 32,2.“<sup>77</sup> V inej správe zasa prezentujú Budapešť ako najnezdravšie mesto sveta, keď v Budapešti zomrie v priemere dvakrát toľko ľudí ako v iných veľkomestách sveta.<sup>78</sup>

Od roku 1874, bezpochyby pod vplyvom útokov na slovenské národné inštitúcie, černie obraz Pešťbudína, resp. už Budapešti. Kým Pešťbudín bol vnímaný ako významné kultúrne a politické centrum Slovákov, nová Budapešť už ním nie je a Slováci v ňom ako keby už nemali miesto: „Spolky, výlety, besedy, divadlá – boli; nemáš jich viacej. ... Kedy sa to k lepšiemu obráti?“<sup>79</sup> Tento negatívny pohľad sa

<sup>76</sup> Vajanský: Tá naša slavná Budapešť. In: *NN*, roč. 6, 23. 1. 1875, č. 9, s. 1-2.

<sup>77</sup> *NN*, roč. 6, 24. 6. 1875, č. 72, s. 4.

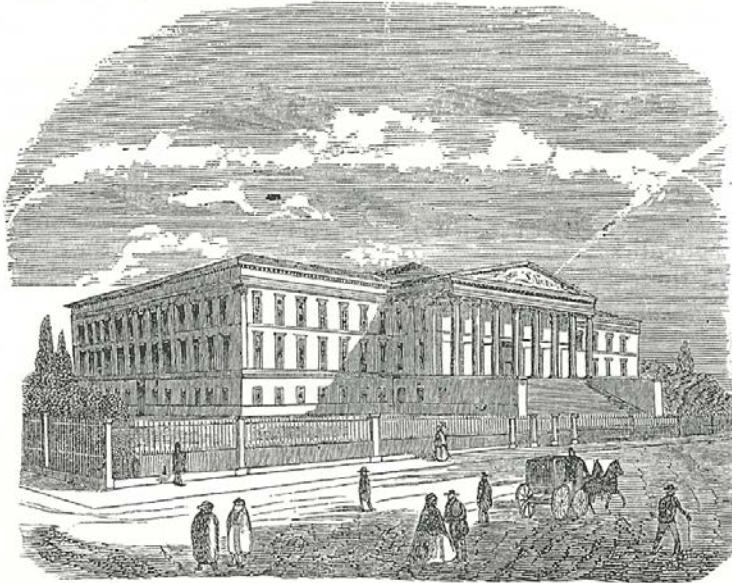
<sup>78</sup> *NN*, roč. 6, 24. 7. 1875, č. 85, s. 4.

<sup>79</sup> Živý: Budapešť, 10. júla. In: *NN*, roč. 6, 13. 7. 1875, č. 80, s. 3.





opäť začína výraznejšie meniť či korigovať až na prelome storočia s príchodom novej generácie Slovákov do hlavného mesta.



Uhersko-krájanstvo Muzeum v Pešti.

Obr. č. 7: Národné múzeum v Pešti

Aj u Jozefa Škultétyho, ktorý v rokoch 1874 – 1876 študoval v Pešťbudíne, môžeme s odstupom rokov pozorovať budovanie obrazu Budapešti ako neslovenského mesta, ktoré nie je vhodné pre život národne uvedomelého Slováka. A ak áno, tak len na prechodnú dobu, ako môžeme sledovať na príklade života Jána Hollého a Martina Hamuljaka:

*...On [t. j. M. Hamuljak], ako sa dozvedel o madunickom nešťastí [t. j. vyhorení Hollého fary 3. 5. 1843] ... napísal mu srdečný list, ktorým volal ho k sebe do Budína. ...ako k Maduniciam sú blízko Piešťany, tak v Budíne kúpele sú v samom meste. V Maduniciach básnik chodil do hája zvaného Mlích*





*a tam písal i diela svoje. Hamuljak teda uistoval bo, že v okolí Budína príroda je krásna... A čo vraj najhlavnejšie – prečo ho volá, prosí do Budína? Potrebná vec je, aby slovenská literatúra mala stred, centrum. Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej ožije, keď v svojom lone bude mať vodcu. Z nešťastia madunického tu utvorí sa šťastie národné. [...] Z Maduníc skoro za tým Ján Hollý odišiel ...na neďalekú Dobrú Vodu. [...] Penzionovaný v roku 1853 [Hamuljak] neostal bývať v Budíne, ale išiel domov, do Oravy, do Námestova. Tým akoby bol potvrdil správnosť slovenského citu, ktorý Jánovi Hollému nedopusťil ísť bývať do Budína. Ukazoval príklad, ako žiť Slovákov. Keď životom odtrhne sa od rodného kraja, ale nech hľadá vrátiť sa do nebo – umrieť.“*

Jozef Škultéty: Martin Hamuljak. In: *Jozef Škultéty. Dielo 3*. Martin : Matica slovenská 1988, s. 150 a 152. Článok bol publikovaný v knihe *O Slovákoch* z roku 1928.



**Obr. č. 8:** Plavba po Dunaji v polovici 19. storočia





## 1.5 Pešťbudín ako sídlo neresti

Slovenská spoločnosť bola predovšetkým rurálna a jej politická a kultúrna elita pochádzala z dedinského a malomestského prostredia. Toto prostredie bolo Slovákom blízke a cez jeho prizmu vnímalo aj „veľkomestské“ prostredie Pešťbudína. Podobne bola slovenská spoločnosť svojou podstatou konzervatívna a len pomaly sa prispôbovala meniacej sa spoločnosti. Pešť sa stáva synonymom neresti, morálneho úpadku, „*spustlého a nanižhodného života*“, a teda morálnej, ale aj národnej skazy slovenského národa.<sup>80</sup> U časti slovenskej elity pretrvávali aj obavy, že sa tento morálny úpadok preniesie aj do rodiska, kde sa budú šíriť „*cudzje zvyky a módy*“ a ľudia sa budú hanbiť za „*zvyky statočných otcov a matiek*“.<sup>81</sup>

Tento „morálny úpadok“ nám potvrdzujú aj údaje z matriky Slovenského evanjelického zboru v Pešti.<sup>82</sup> Deti narodené v mimomanželskom vzťahu neboli ničím výnimočným, v menších obciach však boli ľudia pod väčšou spoločenskou kontrolou a ich podiel bol nižší ako vo väčších mestách. V 50. a 60. rokoch sa podiel detí narodených mimo manželstva pohyboval v rozmedzí 30 % (1851: 15 detí z 50; 1853: 25 detí z 83 a tretí najnižší bol 37,5 % v r. 1852: 24 detí zo 64) až takmer 55 % (1863: 34 detí zo 62; druhý najvyšší bol v r. 1867: 45 detí z 81). Uvádzaných 30 % je výnimočne nízke číslo, takmer pravidelne sa pohyboval okolo 40 %. Počet detí narodených mimo manželstva sa postupne v 60. oproti 50. rokom zvyšoval.

<sup>80</sup> HROBONĽ, Ľudovít: Z Liptova. Sielnica. (Naša bieda. Robotníci.). In: *PbV*, roč. 4, 5. 4. 1864, č. 28, s. 2.

<sup>81</sup> Tamže.

<sup>82</sup> *Slovenský evanjelický zbor v Pešti. Matrika narodených, sobášených a zomrelých 1851 – 1869.* Matrika je uložená vo farnosti slovenského evanjelického zboru v Budapešti na Rákócziho ceste.





Matkami detí narodených mimo manželstva boli takmer výlučne nádenničky a slúžky, ktoré vo väčšine prípadov prichádzali do mesta len prechodne. Nechýbajú ani prípady, že slobodnou matkou bola vdova. Sú to prípady, keď zomrelý manžel už dokázateľne nemohol byť otcom dieťaťa. Pri väčšine detí narodených v mimomanželskom vzťahu je uvedené len meno matky, nechýbajú však prípady, že je uvedené aj meno otca – napríklad v roku 1852 až u 50 % detí. Viacero takýchto slobodných párov napokon až po narodení dieťaťa dodatočne legalizovalo svoj manželský stav (ročne jeden až dva páry).

Konzervativizmus sa prejavoval aj pri dodržiavaní tradícií, a to aj v rámci ročného cyklu. Pre vidieckych čitateľov *Pešťbudínskych vedomostí* muselo byť nepochopiteľné trávenie štedrého večera v Budíne v porovnaní s miestnymi zvykmi na území Slovenska. Ako uvádza autor, na Slovensku sa na štedrý večer pripravujú ľudia už štyri týždne vopred, kým v Budíne „*tunajší ľudia idú o pol dvanástej hodine predpoludním na rybnok, kúpia funt sušených slivák, tolko brušiek a pol funta medu ... a o siedmej hodine večer sú už v krčme*“.<sup>83</sup> Takéto trávenie štedrého dňa určite nebolo u obyvateľov Budína štandardné, autor vôbec nespomína návštevu bohoslužieb, ktorá bola súčasťou pripomínania si vianočných sviatkov aj v hlavnom meste.

Hodnotenie Pešti nám zanechal aj Viliam Pauliny-Tóth. Ten mal bohaté osobné skúsenosti zo života veľkomesta i malomesta. Z jeho fejtónu uverejneného v *Národných novinách* v roku 1873 vyznieva veľkomestský život ako pohodlnejší a luxusnejší, zároveň však z neho cítiť manipuláciu čitateľov. Cez názory „veľkomeštianky“ Emmy v nich vyvolal pocity, že takýto život nie je ideálom. Už prvá veta mohla čitateľov iritovať, keď Emma ako „veľkomeštianka“ dáva rady „dedinčanom“. V pozadí článku je cítiť nedopovedané, ale medzi riadkami vyslovené slová o nákladnosti bežného života

<sup>83</sup> (§§§): Besednica. V Budíne v štedrý deň. In: *PbV*, roč. 3, 25. 12. 1863, č. 103, s. 2-3.





v hlavnom meste pri veľkomestskom životnom štýle, navyše, keď takto reálne žilo len malé percento obyvateľov Pešťbudína.<sup>84</sup>

### **Pohľad evanjelického farára Ľudovíta Miloslava Hroboňa na Pešť, 1864:**

*„...V biede a núdzi tejto putuje ľud náš do Pešti. – Nikdy tak mnoho z kraja nešlo ako toho roku. Koľko ožaj tisíc úbohých našich bratov a sestár z celého Slovenska po peštianskych uliciach možolne pracuje a ke tomu hladuje? – ... A koľké duše sa pre národ, pre rodiny, pre obce, pre vlastné spasenie v Pešti, stratia? – Koľké panny svoju poctivosť, koľké manželstvá svätú vernosť zrušia? – To je strata väčšia ako chudoba. ... Pešť je skaza pre náš národ, – lebo peštianski robotníci donášajú cudzé zvyky, cudzé módy do rodín svojich a hambia sa za svoju svojinu, hambia za zvyky, za šaty svojich statočných otcov a matiek svojich. Mládež keď sa má učiť práci a zvykom otcovským, keď sa má učiť náboženstvu, katechizmu, poslušnosti a úcty naproti rodičom, ide do Pešti a tam sa naučí zlorečiť, naučí spustlému, naničhodnému životu. ... Svrchovaný čas je Bratia! Postarar sa o ľud náš doma i vo svete rozštratený, najme v Pešti robotujúci.“*

Ľudovít Hroboň: Z Liptova. Sielnica. (Naša bieda. Robotníci.).  
In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 4, 5. 4. 1864, č. 28, s. 2.

### **Mravné hodnotenie Pešťbudína po vzniku Budapešti Ondrejom Seberínom v diele Slováci a sloboda (1886):**

*„...V Budapešti niet ulice, v ktorej by nebola kaviareň. Medzi kaviarňami ale nachádzajú sa miestnosti, ktoré môžu byť nazvané brlobom zločinov a nemravnosti. Od rána do večera sotva vidíš v nich človeka, keď ale zapadne to milé slniečko, prichodia st'a nočné príšery ľuďom podobné postavy. Každého, kto vkročí do kaviarne, privítajú diabolským úsmevom bezočaté ženské, pretekajúce sa chytiť do svojej paručiny neskusenu mušku. Nie jeden rodič by zaplakal nad svojím synom, keby bol očitým svedkom, ako mladík ktorý sa v nevinnosti srdca*

<sup>84</sup> Rn. [PAULINY-TÓTH, Viliam]: Z veľkomestského života. In: NN, roč. 4, 3. 4. 1873, č. 40, 2-3.







rozlúčil s rodičovským domom, padá v korist' k obrazu božiemu stvorenej padlej dravej zveri. Príšera za príšerou prichodí. Niektorý otvára dvere s istou obavou a vkročí do siene, prezerajúc chúlостive na pravo i na ľavo; iste to nováčik, ktorému šepká svedomie: čo robíš, človeče? On sa ešte nevyzliekol zo všetkého studu, ale práve preto sa oboria naňho celou silou zvodné, pekelné Syrény, aby udusili v ňom i tú iskru mravnosti. Iný sa vrúti do siene ako do svojho domu, iste to veterán už dávno pochovanší v bahne briečov všetok cit a zmysel pekného, pravého a šľachetného...

Spoločnosť je tu možno tá najstrakatejšia. Tu vidíš elegantne oblečeného galána..., - tam vidíš iného, ktorý je síce otrhaný, ale si pri tom hrdo počína, lebo cíti vo vaku groše, ktoré prijal na svoje založené šaty. Tu vidíš mladíka slušne odetého, ktorý ešte nosí v liste z domu poslané peniaze, aby vyplatil mesačnú hospodu sťa akademický mešťan, tam zasa pološedivého úradníka, ktorému doma manželka i deti hladujú a ktorý dnes prijal svoj mesačný plat. Tu vidíš remeselníka so zásterou, v mešci s celotyždenným zárobkom, tam zasa vidiečana s peniazmi, ktoré utráčil za pár volkov. Šramot, smiech a chichot, zplášť ženských, ozývajú sa na všetky strany, čo všetko ako protivná disharmónia bučí v uchu krasocitnom čo len čiastočne ozdobeného človeka...“

Ondrej Seberíni: Slováci a sloboda. In: *Dielo*. Zväzok I. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 1996, s. 104-105.

### **Fejtón Viliama Paulinyho-Tótha s ironickým a humoristickým nadhľadom hodnotiaci výhody veľkomestského života:**

„Vy dedinčiar ani pochopu nemáte o výhodách veľkomestského života! – takto hovorila nedávno moja švárna švagrinka Emma, keď som ju nedávno s mojou polovičkou v Pešťbudíne navštívil. – Vy trápíte a sužujete sa pri zpravovaní potrieb života: my sadáme vožďy k hotovému, Vy orete, sejete, žnete, mlátite, – vy kopete, sadíte polievate, ba jestli ľadovec, abo dáka iná pohroma neprijde, a sklúdzžete: my kúpime si to všetko, celky pohodlne, za hotový groš. Vy zásobujete si komory múkou, stravou, masťou, mäsom, – varíte si a čadíte sa, ustávate utrmácate: my sadáme k hotovému, zaopatrení súc stravovaním





z hostinca. Chcete-li mať dajakú šatu, zháňate sa po látke a po krajčiroch: my, jaké len chceme šaty, hotové kupujeme. Vy keď staviate si dom, dvoma roky pred stavbou svážete skála, pálite tehly, skupujete drevo: my ustálime si plán a budovná spoločnosť, ktorá za rok aj do tisíc domov vyhotovuje, za štyri týždne vystaví dom a odovzdá nám kľúče. Vy, máte-li spozdilého dlžníka, ktorý s platením dlhu zo dňa na deň odkladá, musíte ísť k advokátovi, dať mu preddavok na štemple, a o tri štyri roky asnaď príjete ku svojmu mizernému grošu; my máme-li takého dlžník, zújdeme si do byrova „Konfidencie“ alebo „Assistencie“, a za 14 dní máme svoje peniaze vo vačku. Vy, keď dáte dcéru na vydaj, čakáte so založenými rukama, kým ohlási sa dajaký pytač, a potom hned oboma rukama siabnete po prvej príležitosti, ktorá Bob vie ako vypadne: my dáme si svoje dospelé dcéry preznačiť za pár groší v ženitebnom byrove a za týždeň hlási sa aj desať pytačov, z ktorých si potom podľa ľúbosti vyberáme. Vy, keď vydáva sa vám dcéra, lietate z jarmäku na jarmäk, zo sklepu do sklepu, sháňate sa po štafirungu, a keď poskupujete látky, zo desať švadlien (teťák, sestár, švgrín, sestreníc) vám za 5 – 6 týždňov v dome buntoší, až vám v hlave hučí ako v mlynici: my zújdeme do štafirujúceho ústavu a povieme, že chceme mať štafirung za 500 – za 1000 – za 2000 – za 10.000 zľ.: a za pár hodín je pobromade bielivo i odev, izebné i kuchyňské náradie, striebro i zľato. Vy dedinčiar, máte-li svadbu, krštenie, meniny, abo dač podobného vydržívať, pečete, varíte a chystáte už dvoma týždňami vopred, a dňom trakťou povyhadzujete zo svojich izieb všetky kasne a posteľe, aby sa vám len viac bosti namestilo do skromného bydla: my v deň takejto trakty rano prejdeme si do botelu, urobíme tam zákazku na spoločný obed pre 30 – 50 osôb, zaplatíme od osoby 3–5 zľ. a je po starosti. Vy, keď pobrab máte v dome, behať a lietat' musíte k farárovi, od farára k zvonárovi, od rectora ku kantorovi, kostolníkovi, hrobárovi, stolárovi, krajčirovi, pernikárovi a pán Bób vie ešte ku komu: my veľkomešťania pohodlne prešpacirujeme si do písárni pobrebnie slávnosti usporadujúceho ústavu, povieme, že chceme mať pobrab za 200, – 1000, – 5000 zľ.: je po bebačke; ústav ten všetko obstará, nám netreba viac ani krížom slamy preložiť. No hovorím vám, že nemáte pohodlnejšieho života





*na svete, ako je náš veľkomestský, a ja bych vám tam na tej vašej otrbanej dedine nebývala: na moju veru, radšie ani nežiť.*<sup>85</sup>

Rn. [Viliam Paulíny-Tóth]: Z veľkomestského života. In: *Národné noviny*, roč. 4, 3. 4. 1873, č. 40, 2-3.

## 1.6 Pešťbudín ako kultúrne centrum Slovákov

V čase formovania moderných národov zohrávala významnú úlohu pri ich národno-emanipačnom procese o. i. tradícia národného a kultúrneho centra. U Čechov ním bola Praha, u Maďarov Pešťbudín, a to bez ohľadu na to, že tieto mestá mali na konci 18. a na začiatku 19. storočia nemeckú väčšinu. U Slovákov to bolo zložitejšie – v jednotlivých historických obdobiach sa menilo: v čase bernolákovcov a štúrovcov ním bola Bratislava, vtedajší Prešporok, v 90. rokoch 18. storočia Trnava, v 30. a 40. rokoch 19. storočia Liptovský Sv. Mikuláš a od 60. rokov Turčiansky Sv. Martin.<sup>85</sup> V 20. až 70. rokoch 19. storočia však bol významným národným centrom aj Pešťbudín.

Pešťbudín ako hlavné mesto krajiny poskytoval aj širšie možnosti na vydávanie slovenských tlačí. V roku 1777 sa z Trnavy do Budína odsťahovala nielen univerzita, ale aj jej tlačiareň. Vydania tlačiarne prostredníctvom cenzorov kontrolovala Miestodržiteľská rada.<sup>86</sup> Ako uvádza I. Käfer, do roku 1849 vyšlo v Budíne 229 kníh

<sup>85</sup> Bližšie napríklad: ŠKVARNA, Dušan: *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 49-51.

<sup>86</sup> KÄFER, István: Pešť – Budín – Budapešť. Význam hlavného mesta v kultúre Slovákov. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 35-36; KOVÁČOVÁ, Anna: *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok*. Budapešť : Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2014, s. 21.





v slovenskom jazyku<sup>87</sup> a až do 60. – 70. rokov 19. storočia mala univerzitná tlačiareň významný podiel na vydávaní slovenskej tlače. V Pešťbudíne sa nachádzalo viacero súkromných tlačiarní, ako napríklad Martin Bagó, Alojz Bučanský/Bucsánszky Alajos, Viktor Hornňanský/Hornyánszky, Wodianer či Viliam Lauffer, ktoré nielen tlačili, ale aj vydávali slovenské tlače, hlavne kalendáre.<sup>88</sup> V týchto tlačiarniach vydávali svoje publikácie tiež Slováci žijúci v meste (napríklad Ján Kollár, Ján Kadavý či Viliam Pauliny-Tóth). Podstatná bola najmä cena, kvalita tlače či čas realizácie objednávky. Dôležité bolo tiež to, či tlačiar vedel zabezpečiť vhodný typ písma alebo požadované obrázky.

Kalendáre a drobné tlače boli veľmi populárne a pre vydavateľa vhodným zdrojom zisku. V prvej polovici 19. storočia vychádzali v niekoľkotisícových nákladoch kalendáre vydávané Gašparom Fejérpatakym-Belopotockým, Jurajom Palkovičom či Františkom Xaverom Škarniclom. Tento trend pokračoval aj v druhej polovici 19. storočia. Kalendár s názvom Slovenský kalendár vydával v rokoch 1865 – 1883 Daniel Lichard v tlačiarni F. X. Škarnicla Synov. Kalendár vydávala aj Matica slovenská: Národný kalendár (1866 a 1867, tzv. veľký) a Malý národný kalendár (1868 a 1869). Od roku 1870 vydával Kníhtlačiarsky účastinný spolok v T. Sv. Martine Slovenský obrázkový kalendár pre ľud. Podobný typ tlačí sa rozhodla vydávať aj tlačiareň *Minerva*, ktorá dva roky vydávala

<sup>87</sup> KÁFER, István: *Maďarsko-slovenská literárna vzájomnosť. (Štúdie)*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1984, s. 65 a ten istý: Pešť – Budín – Budapešť. Význam hlavného mesta v kultúre Slovákov. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 38.

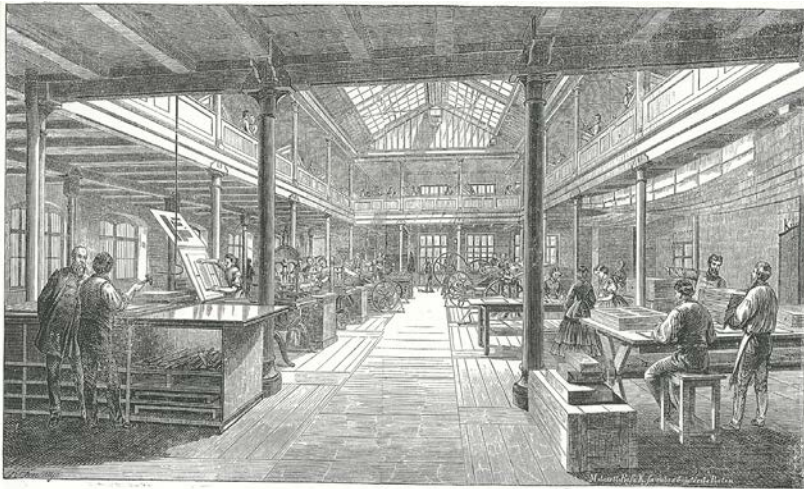
<sup>88</sup> Bližšie: KIPSOVÁ, Mária – VANČOVÁ, Tatiana – GEŠKOVÁ, Želmíra (zost.): *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*. Martin : Matica slovenská, 1984. O vydávaní slovenských kalendárov v Budapešti píše KURUCOVÁ, Lívia: Slovenské kalendáre a almanachy budapeštianskych vydavateľstiev v 2. polovici 19. storočia. In: PEKÁROVÁ, Katarína a kol.: *Fragmenty z kultúrnej histórie v kalendároch*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2015, s. 64-69.





*Obrázkový kalendár pre pospolitý ľud slovenský... na rok 1872 a ... na rok 1873.*

Tradicia vydávania kalendárov pre slovenské publikum tiež siaha do prvej polovice 19. storočia. Tlačiareň Józsefa Gyuriána a Martina Bagóa vydávala v 40. rokoch s názvom *Budinskí národní kalendár.../Budinskí národní kalendář...* či *Nový a starý národní kalendář...* V druhej polovici 19. storočia vydávala tlačiareň Martina Bagóa *Obnovený Budínsky Kalendář* (1856 – 1900) a tlačiareň A. Bučanského *Kresťanský obrázkový kalendár* (1853 – 1879), *Malí Obrázkovi Kalendár* (1853 – 1879) a *Malý Kossuthovský kalendár* (1871 – 1918). Kalendáre a publikácie týchto tlačiarní však mali v národnom hnutí zlú reputáciu, boli označované ako „*píjaviče slovenských grošov*“,<sup>89</sup> ktoré majú nízku úroveň, „*dávajú ľudu také kalendáre, aké ľud mať chce*“,<sup>90</sup> podporujú mravný úpadok ľudu a z národného hľadiska tiež nie sú prínosom.



Tlačiareňa Gustáva Emicha v Pešti.

**Obr. č. 9:** Tlačiareň Gustáva Emicha v Pešti, kníhtlačiara uhorskej akadémie

<sup>89</sup> List – Ján Francisci Jánovi Kohútovi. V. Revúca 20. 10. 1869. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 118-121.

<sup>90</sup> *PbV*, roč. 8, 13. 3. 1868, č. 21, s. 3.





Obr. č. 10 a č. 11: Ukážky slovenských kalendárov vychádzajúcich v Pešťbudíne vydávaných miestnymi tlačiarňami: Budínski národný kalendár na rok 1841 (tlač Martin Bagó) a Malý obrázkový kalendár na rok 1872 (tlač Alojz Bučanský)



Predstavitelia národného hnutia sa preto snažili o ich elimináciu a nahradenie vlastnými vydaniaми.

V prvej polovici 19. storočia sa miestna slovenská inteligencia usilovala aj o vydávanie slovenských novín, čo sa napokon nepodarilo. Slovenské noviny tu začali vychádzať až v roku 1849, a to *Katolícke noviny*. Periodiká vydávané slovenskými reprezentantmi, ako *Priateľ školy a literatúry* (1859 –

Obr. č. 12: Jeden z popularizačných ľudovýchovných spisov, ktorý vydala tlačiareň Alojza Bučanského



1861), *Pešťbudínske vedomosti* (1861 – 1870) či *Slovenské noviny* (1868 – 1875), máme podrobne spracované. Menšia pozornosť sa venovala uchovávaníu a spracovávaníu slovacikálnych periodík finančne podporovaných uhorskou vládou: z časopisov *Priateľ ľudu* (1848, 1861, 1868), *Krajan* (1864 – 1868), *Koruna* (február až apríl 1869) a *Vlastenec* (1869 – 1871) poznáme len torzá. Aj keď tieto noviny neodrážajú záujmy slovenského národného hnutia, dobové národné časopisy na ich články a názory reagovali, je preto potrebné, aby sme ich názory poznali v nesprostredkovanej podobe.<sup>91</sup>

S Pešťbudínom sa spájajú počiatky zakladania edícií kníh, tzv. „Biblioték“ (aj Bibliothéka). Boli určené predovšetkým širšej verejnosti ako forma ľudového čítania s rozdielnym obsahom: vzdelávacím, náboženským i oddychovým. Ich vydávanie v slovenskom prostredí siaha do 50. rokov 19. storočia. Prvou z nich bola *Prostonárodná bibliotéka* (1852 – 1857), v rámci ktorej vyšlo päť titulov so vzdelávacím a náboženským obsahom. V 60. rokoch založili slovenskí študenti *Divadelnú bibliotéku* (1867), vyšla tu však len jedna divadelná hra. V roku 1870 založila *Ľudovú bibliotéku* tlačiareň *Minerva*, ktorá za dva roky vydala osem popularizačných brožúrok. Tento názov edície po jej zániku prevzal aj slovenský cirkevný spolok na teologickej fakulte univerzity v Pešti, ktorý v roku 1874 vydal jednu publikáciu s náboženským obsahom. Zhodou okolností to bola labutia pieseň spolku, ktorý bol práve v roku 1874 zrušený. Tradícia „Biblioték“ a „Knižníc“ pokračovala s menším či väčším úspechom aj v neskoršom období.

Vo vedomí slovenskej inteligencie nebol vzťah k Pešťbudínu nikdy vyslovene pozitívny. Vnimal sa ako neslovenské mesto, nie

---

<sup>91</sup> Základné informácie o týchto časopisoch spracoval POTE MRA, Michal: *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958 a KÄFER, István: *Szlovák és cseh nyelvű periodikumok az Országos Széchényi Könyvtár ... és az Evangélikus Országos Könyvtár állományában 1918-ig*. Budapest : Állami Gorkij Könyvtár, 1985.





príliš vľúdne k Slovákom, ktoré k nim bolo občas tolerantnejšie, inokedy zasa menej. Celkovo však bolo vnímané ako multietnické mesto, Danielom Bachátom označené ako „Uhorský Carhrad“;<sup>92</sup> naznačujúc multietnický a multikultúrny charakter mesta. Vo vedomí slovenskej spoločnosti sa slovenské etnické prostredie spájalo s dedinským, vidieckym, rurálnym, maximálne malomestským prostredím, pre ktoré bolo typické nehučné prostredie, spievanie ľudových piesní, nosenie ľudového odevu a prírodné prostredie. Pešť, Pešťbudín sa vnímal ako príležitosť na sociálny vzostup, nádej na ekonomické povznesenie, ale za cenu odcudzenia sa rodnému jazyku.

### **Svetozár Hurban Vajanský a jeho vnímanie Pešťbudína na začiatku 70. rokov:**

*„...Pešť je – až na malé výnimky špinavé, nepríjemné mesto – ale má v sebe čosi amerického – všetko sa ženie za ziskom – nikto si nedožičí pokoja! Príjemné poneveranie sa, tak ako v Bratislave, som ešte nevidel. O priateľstve nemôže byť ani reč – na to nemám vôbec žiaden čas...“*

*„...mesto pôsobí na mňa vždy tým istým špinavým dojomom. Je to ozaj strašné, tento peštiansky vkus je pod každú kritiku. Áno, ani stopy po veľkomeste... Vyjsť si môžeš len do tzv. mladého mestského lesíka, špinavého a zaprášeného kúta, ku ktorému je bratislavská niva rajom. Prach je tu neznesiteľný. Po elegantných lokáloch ani stopy, najlepší má byť Reduta, tmavá, špinavá diera! A toto mesto sa chce rovnat' Viedni! Najkrajšie, čo som tu videl, je sála v Redute pre koncerty. Je vysoká a pekne zdobená. Múzeum je ozaj smutné a okrem mena s múzeom nič spoločné. Akadémia je pravda pekná. Budova, ale prázdna, až na Esterházyovskú obrazáreň, ktorá je pomerne bohatá! Aspoň ja som tu nevidel nič pozoruhodného okrem mosta!“*

<sup>92</sup> List – Daniel Bachát Eudovítovi Hroboňovi. Budapešť 26. 12. 1877. In: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (ďalej LA SNK), sg. 44 PP 3.







*„...V nedeľu bola naša rodina na Margitinom ostrove, kde som prvý raz videl zeleň. Je to malý raj, to najkrajšie, čo som v Pešti videl. Pekné parky, avšak všetky ešte len vznikajú. Počul som spievať slávikov!“*

Svetozár Hurban Vajanský snúbenici Ide Dobrovitsovej. Pešť, 2. 3., 16. 4. a 12. 5. 1871. In: *Láskou očarení*, list č. 74, 80 a 83, s. 94, 99-100 a 102.

### **Daniel Bachát:**

*Vo večer všetkých dušičiek. Pešť 1873:*

*Na Pešťanskom cintoríne  
Vencov a lúč plné broby,  
Slza mnohá na ne plyne  
A tá najkrajšie je zdobí.*

*Pyšné krypty svetlá jasné  
okol seba šíria hrde,  
Koldokola kvety krásné –  
Ale srdcia chladné, tvrdé.*

[...]

*Ale ja si ta zabočím,  
Ta do kútika tmavého,  
Kde žiadné vence nezochím,  
Ani svetielka žiadneho.*

*Tu si ležia nepoznaní,  
Bez slz verných, bez ozdoby  
Tí „z milosti“ pochovaní,  
Majú len šachty, nie broby.*

*Tu tá bedač, čo paláce  
Veľmesta nášho stavala,  
Mozolne za špetku pláce  
Život svoj za jích skvos dala.*

*Kvety moje – nekúpené,  
To sú srdca môjho city:  
Cítim, príjde spomoženie  
Tebe, ľud môj pracovitý!*

*Na Pešťanskom cintoríne  
navštívil som psoťnú triedu,  
Slza na hrob jej mi rynie,  
Na Slovenskú našu – biedu.*

Miloslav Dumný  
*Národné noviny*, roč. 4, 24. 12. 1873, č.  
152, s. 2.





## Daniel Bachát: *Poslanie pod Kriváň:*

*Pustý dom – pustý, jakoby vymretý  
V ňom ruka ženy z pôsobnej nevládne,  
Neočujem v ňom shovor drabých detí  
Od nebož otec okriaje, omladne!  
Pusto tu, ticho ..... a ulíc hluk divý,  
Tíšine tejto sa smeje, protiví. –*

*Ja sám ..... sám v dave sto a sto tisícov  
Ach, bo veď srdcia vzdialené sú, milé.....  
Príjde tu i tu a prejde ulicou  
Známe niejedno ..... ale trudné chvíle  
Žiadno z nich nerozptýli a nezbojí.....  
Tu všade cudzí ..... a tam preč sú moji.*

*Tam, kde sa Kriváň strmý dvihá k nebi  
Z jehož žúl orly vozvýš si lietajú.....  
Kde v čistom vzduchu škovrán si velebí  
Božiu moc, duše kde dobré bývajú.*

*Kde voda čistá, a zelená niva.....  
Lepšie sa Vám tam, jako mne tu býva!*

*Tu páľ na úmor, tu dusno a clivo  
Nikde prírody, nič prirodzeného.....  
Tu mŕtvo, teskno; tam ľúbo a živo....  
Čo mi je z žitia tobo strojeného?  
V tej vyšších, nižších triede ľudstva chmáre.  
Málo úprimnej a poctivej tváre.*

*Však čo žalujem? Nik ma nepočuje  
Milí ďaleko..... a svet to necíti, –  
On, čo len o brudy požítiky pečije  
Vozvýš sa jasnú nikdy nevychytí.....  
Vysoko temä Kriváňa strmému,  
Vyššie k vidine svetám biednemu.*

*Ale chcem prestať bolné ľudit' zvuky  
Z hŕy boľasťou srdca naladenej,*

*Vy potešte ma, stíšte moje muky  
Pošlite balsam mi z vlasti blaženej!  
Len jeden lístok, lístoček zelený:  
Ním bude môj trpký život osladený!*

Pešť, 10. júla 1875.

Miloslav Dumný

*Národné noviny*, roč. 6, 15. 7. 1875, č. 81,  
s. 3.



## 2. Národný život Slovákov v Pešťbudíne v 1. polovici 19. storočia

O národnom živote Slovákov v Pešťbudíne máme základné informácie vďaka osobnostiam, ktoré tu pôsobili a zapájali sa do národno-emancipačného procesu známeho ako obdobie formovania moderných národov či v staršej literatúre ako obdobie národného obrodzenia. Toto obdobie rámcovo vymedzujeme rokmi 1780, nástupom Jozefa II. na trón, až do roku 1848, vypuknutia revolúcie v monarchii. V tomto období sa posilňuje význam Pešťbudína ako hlavného politického a kultúrneho centra Uhorska. Naznačuje ho už Mária Terézia, keď v roku 1777 premiestnila univerzitu z Trnavy do Budína a potvrdil Jozef II., ktorý v roku 1783 vydal nariadenie o presťahovaní Miestodržiteľskej rady z Bratislavy, vtedajšieho Prešporka, do Budína. Bratislava síce ešte zostáva korunovačným mestom a sídlom uhorského snemu, čo sa mení práve v roku 1848.





## 2.1 Slováci v Pešťbudíne

Najkomplexnejšie máme spracované pôsobenie tých Slovákov, ktorí sa zapájali do tamojších slovenských podujatí. Sú to predovšetkým príslušníci inteligencie, úradníci, duchovní a učitelia. Jednou z hlavných osobností, ktorá začala systematicky koordinovať a združovať miestnych Slovákov, bol Martin Hamuljak (1789 – 1859). Jeho ambície však boli oveľa väčšie – snažil sa o celkový rozmach národného hnutia Slovákov v Uhorsku, ktorého centrom malo byť práve hlavné mesto. Hamuljak prišiel do Pešti v lete 1812, kde takmer rok pôsobil ako zapisovateľ kráľovskej súdnej tabule. Od apríla 1813 pôsobil ako úradník Miestodržiteľskej rady v Budíne, kde zastával viacero pozícií, napokon od roku 1843 ako účtovný radca, a v hlavnom meste pôsobil až do roku 1856.<sup>93</sup> Ako úradníci Miestodržiteľskej rady pôsobili aj Jozef Bernolák, Ján Koiš a Anton Ottmayer. V roku 1819 sa tu usadil aj Ján Kollár, ktorý tu pôsobil do roku 1849.<sup>94</sup> Z lekárov je známy Martin Sucháň (1792 – 1841). Z národne uvedomelých slovenských advokátov spomeňme Karola

<sup>93</sup> CHRÁSTEK, Michal: Martin Hamuljak. In: *Sokol*, roč. 2, 1863, č. 1, s. 5-8. Podrobnejšie MAŤOVČÍK, Augustín: *Martin Hamuljak. (1789 – 1859). Život, dielo, osobnosť*. Bratislava : vydavateľstvo SAV, 1971.

<sup>94</sup> Vďaka svojej literárnej a národnokultúrnej činnosti sa z uvedených osobností venuje najväčšia pozornosť Jánovi Kollárovi. Jeho prínos zhodnotili účastníci konferencie konanej v roku 1973 pri 180. výročí jeho narodenia publikované v ročenke *Biografické štúdie* VI/1975. Martin : Matica slovenská 1976 alebo zborník *Ján Kollár a slovenská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe* (zost. T. Ivantýšynová). Bratislava : Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy, 2006, z literárneho hľadiska napríklad Miloslav VOJTECH v príspevkoch *Výchovné aspekty Kollárovej Slávy dcery*. In: *Vzdelání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha : Ústav pro českou literaturu AVČR, 2004, s. 233-241 a Ján Kollár – tvorca slovenského mýtu. In: *Tvorcovia literatúry a literárnej histórie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013.





Farníka, rodáka z Turca, ktorý bol právnym zástupcom slovenského ev. zboru,<sup>95</sup> Jána Herkeľa (1786 – pred 1853) či Andreja Palča (? – 1839), inšpektora slovenského zboru.<sup>96</sup>

O Slovákoch, ktorí sa v prvej polovici 19. storočia natrvalo usadili v Pešťbudíne, máme len skromné informácie. K slovenským mešťanom patrili napríklad Ľudovít Hackel,<sup>97</sup> krajčírsky majster v Pešti, (vice)inšpektor slov. zboru po Andrejovi Palčovi, či Samuel Hajnal (1775 – 1844). Hajnal vlastnil v Pešti obchod s papierom a tabakom. Bol slobodný, slovenskej škole v Pešti venoval svoju knižnicu, na rozličné účely venoval 4 500 zl.<sup>98</sup> O niektorých mešťanoch sa nám zanechali zmienky v memoároch slovenských autorov. Ako spomína G. K. Zechenter-Laskomerský, ktorý v školskom roku 1841/1842 študoval filozofiu a potom v rokoch 1842 – 1846 medicínu na peštianskej univerzite, miestom stretávania sa Slovákov v Pešti bol dom Korčekovcov. Laskomerský sa priatelil s Pavlom Korčekom, synom bývalého učiteľa v Klokoči vo Zvolenskej stolici, ktorý spočiatku študoval v Pešti filozofiu a napokon pôsobil ako štatista v Národnom divadle. V korčekovskom dome sa Laskomerský zoznámil aj s Júliusom Plošicom, prostredníctvom P. Korčeka aj so slovenským evanjelickým učiteľom Jánom Kadavým i Jánom Kollárom.<sup>99</sup> V peštianskej knižnici pôsobil ako knihovník istý Černý z Krupiny.<sup>100</sup>

Z umelecky činných osobností môžeme spomenúť napríklad sochára Vavrince Dunajského (1784 – 1833), ktorému J. Kollár

<sup>95</sup> *Lísty Jána Kollára I.* Zostavil Jozef Ambruš. Martin : Matica slovenská, 1991, s. 386; *Lísty Ľudovíta Štúra I. 1834 – 1843.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 580.

<sup>96</sup> *Lísty Jána Kollára I.*, s. 428.

<sup>97</sup> Tamže, s. 380 a 428. Predplatil sa aj na Kollárovo *Národné zpievanky*.

<sup>98</sup> Tamže, s. 307.

<sup>99</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov... I.*, s. 54.

<sup>100</sup> Tamže, s. 55.





venoval znelku č. 419 vo vydaní *Slavy dcery* z roku 1832,<sup>101</sup> a jeho syna Ladislava Dunajského (1822 – 1904), autora náhrobku Jána Hollého na Dobrej Vode. Do slovenského zboru prestúpil z nemeckého zboru na konci 30. rokov sochár Vavrinc Dunajský (?–?, pravdepodobne syn Vavrinc Dunajského, 1784 – 1833), ktorý týmto rozhodnutím stratil zákazku v mestskom divadle a múzeu. Stratu zákazky vyčítala Kollárovi Dunajského manželka, pôvodom Nemka „*se sedmi dítkami*“, aby „*prej já nyní celou tuto rodinu vychoval a šatil ant' prý já jejího manžela s mou slovenskou církví a národností o chleb sem připravím*“. Dunajský však napokon získal zákazku v kostole v Békešskej Čabe. Problém slovenského zboru, ktorý sa ťahal takmer 15 rokov, sa odrazil aj medzi Slovákmi v Pešťbudíne. Remeselníci slovenského pôvodu, ktorí sa chceli stať peštianskymi mešťanmi neboli, prijímaní a spor sa riešil až vo Viedni. Podobne sa spor ťahal až „*ke těm nejnižším stupňům života, furmanům, slubům, dojkám, nádenníkům*“.<sup>102</sup> K národnému hnutiu sa hlásil aj Ladislav Fűredy, hudobník a učiteľ v ústave nevidomých v Pešti, zložil Kantátu slovenskú pri príležitosti osláv 50. výročia evanjelického zboru v Pešti.<sup>103</sup>

K bohatším mešťanom slovenského pôvodu patril aj kupec Spevák, majiteľ dvojposchodového domu, podľa Laskomerského prvý obyvateľ Pešti so strešnou záhradou, „*na vrchdomu s pekne usporiadanou záhradkou namiesto obyčajnej strechy*“.<sup>104</sup> Medzi študentmi však nebol veľmi obľúbený, keďže bol skúpy, nuž, ale asi aj vďaka tejto vlastnosti si nahonobil značný majetok.

Zakladanie národných inštitúcií oslovilo aj obyvateľov Pešťbudína. Mnohí z nich sú dnes už neznámi a ich aktivity v národnom hnutí vieme len ťažko vystopovať. Niektorých z nich nachádzame medzi

<sup>101</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 287.

<sup>102</sup> List – Ján Kollár Eudóvitovi Štúrovi. Pešť 15. 6. 1841. In: *Listy Eudovíta Štúra I*, s. 532.

<sup>103</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 305.

<sup>104</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov... I*, s. 60.





podporovateľmi slovenskej tlače. Napríklad medzi odberateľmi 1. ročníka *Nitry* z roku 1842 nachádzame aj mešťana Jána Bohuráda, kupca Samuela Hajnala, Jána Kollára s dcérou Ľudmilou, právnikov Antona Ottmayera a Alexandra B. Vrchového a študentov práva Júliusa Biščana a Jána Kostiča. J. Bohurád a S. Hajnal patrili k významným podporovateľom slovenského evanjelického zboru v Pešti. Medzi finančnými podporovateľmi *Tatrína* z Pešťbudína nájdeme v roku 1845 okrem Jána Kadavého aj O. J. Kadleca, riaditeľa továrne v Budíne, a J. Kollára.<sup>105</sup> V roku 1846 zasa prispeli na *Tatrín* z Pešťbudína V. Tkadlec a A. Vrchovský.<sup>106</sup> V roku 1847 zo „stálcov“ *Tatrína* v Pešťbudíne prispeli na jeho činnosť J. Kadavý, A. Vrchovský a Václav Tkadlec.<sup>107</sup> Za členov *Tatrína* chcelo vedenie spolku oslovit' aj J. Kollára a M. Hamuljaka.<sup>108</sup>

Mnohí z mešťanov Pešťbudína slovenského pôvodu prišli do mesta ako chudobní robotníci a postupne získali vyšší spoločenský status. Už v prvej polovici 19. storočia neúmerne narastal počet obyvateľov, ktorí hľadali šťastie v hlavnom meste. Situácia dospela až do takého stavu, že sa peštiansky magistrát snažil zabrániť ich príchodu. Na začiatku roku 1847 zostavil magistrát Pešti delegáciu k Miestodržiteľskej rade, aby zamedzila príchod robotníkov z Horného Uhorska do Pešti. Vedenie mesta plánovalo zostaviť v chotári Pešte stráž, ktorá mala zabrániť príchodu obyvateľov do mesta.<sup>109</sup> Táto správa vyvolala pobúrenie, či sú títo obyvatelia „žobráci a bedári obecného spôsobu, proti ktorým sa hranice ochraňovať

<sup>105</sup> RAPANT, Daniel: *Tatrín. Osudy a zápasy*. T. Sv. Martin : Matica slovenská, 1950, s. 86.

<sup>106</sup> Tamže, s. 117.

<sup>107</sup> Tamže, s. 142.

<sup>108</sup> Tamže, s. 51 a 53.

<sup>109</sup> Z Pešte. In: *Slovenské národné noviny* (ďalej *SNN*), roč. 3, 16. 2. 1847, č. 161, s. 645.





musja“.<sup>110</sup> Toto rozhodnutie bolo čiastočne pochopiteľné, keďže v Uhorsku bol hladomor, ktorý sa prejavil aj v hlavnom meste. *Slovenské národné noviny* hodnotili situáciu nasledovne: „...v *predmest'jach Pešťjanských brozní hlad panuje, keď dve tri rodiny i s deťmi v jednej chiz'i hladom zmorenje po bromadách ležia. Majiteľja domov takje izbi, v ktorých za jednu noc od vlhkost'i po st'énách hubi narastú, velmi drabo držia a od tých bedlive peňjaze viberajú. Daktorje paňje dali bál, z ktorého duochodkov sa malo chudobným pomábat'...*“<sup>111</sup>

K významnej skupine, ktorá prispievala k národnému povedomiu pešťbudínskych Slovákov, patrili študenti. Slovanská mládež študujúca na univerzite v Pešti sa s podporou miestnej slovanskej elity viackrát neúspešne usilovala o založenie slovanskej katedry na univerzite. V 40. rokoch sa začínajú výraznejšie zapájať do slovenského národného hnutia vysokoškolskí študenti z univerzity v Pešti, ktorí podporovali štúrovské hnutie. Viacerí sa dokonca verejne ohradili proti Kollárovým aktivitám proti štúrovskej slovenčine, ako napríklad Gustáv K. Zechenter-Laskomerský či Ján Straka-Gódor. Ako sa vyjadrili, Kollárove slová proti slovenčine ich „*hlboko zabolet'*“ a odmietali, že sú len „*titérkami skerze Š-a* [t. j. Štúra] *zvedení a zaslepení mladíci. Mi sami milujeme národ náš a ... k láske k národu aňi nás, aňi žjadneho, aňi zvádzať, aňi oslepovať netreba.*“<sup>112</sup> O aktivitách slovenskej mládeže však zaznievali aj kritické hlasy, ukazujúc na ich pasivitu, keď „*Slováci tu sa učjaci nevelkje úkazji svojho života dávajit'*“<sup>113</sup> na rozdiel od miestnej srbskej mládeže.

V 40. rokoch pôsobilo v Pešťbudíne viacero štúrovcov, ktorí po ukončení stredoškolskej školy pokračovali v štúdiu na univerzite. Na univerzite v Pešti študovali hlavne budúci právnici a lekári. Na

<sup>110</sup> B. A L.: Rozmaňitosti. (Slovo ku šlechtním ludomilom.). In: *SNN*, roč. 3, 30. 4. 1847, č. 181, s. 723.

<sup>111</sup> Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 3, 26. 2. 1847, č. 164, s. 656.

<sup>112</sup> STRAKA-GÓDOR, Ján – ZECHENTER, Gustáv: Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 2, 11. 8. 1846, č. 108, s. 434.

<sup>113</sup> Ondrej z Kisúc: Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 3, 23. 4. 1847, č. 179, s. 714.







rozdiel od katolíkov, evanjelici nemohli získať v Pešti vysokoškolské teologické vzdelanie. Zo známych štúrovcov študovali v Pešti právo Janko Kráľ a Štefan Marko Daxner. J. Kráľ pôsobil v roku 1845 ako koncipient v Pešti u advokáta Vrchovského,<sup>114</sup> Štefan Marko Daxner zasa v roku 1846 a v tom čase aj dopisoval do *Slovenských národných novín*.<sup>115</sup> Ďalší štúrovec Bohuš Nosák sa zasa v roku 1844 zdržiaval v Pešti ako vychovávateľ.<sup>116</sup>

Medicínu v Pešti študovali Gustáv Zechenter, vďaka jeho spomienkam máme poznatky o mnohých, dnes neznámych slovenských osobnostiach v Pešťbudíne, či Jonáš Bohumil Guoth, ktorý Kollárovi pomáhal pri zbieraní ľudových piesní a v roku 1833 tu založil *Spoločnosť lekársko-slovanskou*.<sup>117</sup> Študent medicíny Andrej Lukáč dostával finančnú podporu od *Tatrina*. Neskôr bojoval v slovenskom povstaní, po revolúcii pôsobil v Krupine.<sup>118</sup> Z budúcich katolíckych kňazov tu v tomto období študovali v rokoch 1813 – 1815 Štefan Moyses, 1831 – 1833 Andrej Radlinský či 1844 – 1845 Ján Tombor.

## 2.2 Cirkevný život Slovákov

Na upevňovaní národného povedomia mala nezastupiteľný vplyv cirkev. Používanie slovenského jazyka v bohoslužbách prispievalo k ich národnej spolunáležitosti. Dominantným jazykom kázní v Pešťbudíne bola nemčina ako jazyk väčšinového obyvateľstva

<sup>114</sup> *Lísty Ľudovíta Štúra II*, s. 379 a 380.

<sup>115</sup> *Lísty Ľudovíta Štúra II*, s. 391; FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : SVKL, 1956, s. 183.

<sup>116</sup> *Lísty Ľudovíta Štúra III*, s. 160.

<sup>117</sup> *Lísty Ľudovíta Štúra I*, s. 397; RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva*. Martin : Osveta, 1983, s. 10.

<sup>118</sup> *Lísty Ľudovíta Štúra II*, s. 479.





súmestia. Okrem nej sa však používali aj jazyky ostatných obyvateľov, ktorí sa vo väčšej miere trvalo či prechodne zdržiavali v meste. Vzdelanejšie a spoločensky vyššie stojace slovenské obyvateľstvo, ktoré ovládalo nemčinu či maďarčinu prirodzene inklinovalo k neslovenskému prostrediu. Problémom tiež bolo, že slovenské obyvateľstvo, ktoré prichádzalo do Pešťbudína, pochádzalo z viacerých regiónov a tieto odlišnosti sa prejavovali aj v cirkevnom speve. Máme zachytený údaj, že v roku 1846 každú nedeľu sa slovenské kázne konali v troch peštianskych kostoloch „*a kostoli bývajú temer vždy plné*“.<sup>119</sup> V dvoch kostoloch sa zhromažďovali katolícki a v jednom evanjelickí veriaci.

## 2.2.1 Založenie slovenského evanjelického zboru v Pešti

Evanjelický zbor na území Budapešti (v dobovej slovenskej terminológii „budínsko-peštianska cirkev“) vznikol až v roku 1787, po vydaní tolerančného patentu Jozefa II. (v Uhorsku vstúpil do platnosti 25. októbra 1781) a organizačne patrili do Banskej superintendencie.<sup>120</sup> Evanjelický zbor združoval hlavne nemeckých a slovenských veriacich a až neskôr narastal počet

<sup>119</sup> S. A. S.: Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 2, 24. 4. 1846, č. 77, s. 307.

<sup>120</sup> Bližšie: MORHÁČ, Martin: Krátke dejiny ev. a. v. cirkve slovenskej v Budapešti, leto 1918. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób megpróbáltatásai – egy evangélikus gyülekezet sorsfordulói. A pesti szlovák evangélikus gyülekezet emlékkönyve*. Utrpenie Jóba – peripetie jedného evanjelického zboru. Pamätnica peštianskeho slovenského, s. 15-18; SZILÁDY, Eugen: Dejiny Budapeštianskeho evanjelického cirkevného zboru na Kerepešskej ceste. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 36-38. Dejiny slovenského evanjelického zboru v Pešťbudíne naposledy podrobne spracoval na základe archívnych materiálov uložených v Evangélikus Országos Levéltár (EOL) v Budapešti László Matus v práci ZÁSZKALICZKY, Péter (Szerk.) *Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten*. Budapest : Pesti Evangélikus Egyház – Deák Téri Egyházközség, 2011, s. 47-78.





maďarsky hovoriacich členov zboru.<sup>121</sup> Bohoslužby sa spočiatku konali v dočasnej modlitebni, od roku 1811 slúžil veriacim kostol na dnešnom Deákovom námestí. Dominantným jazykom zboru bola nemčina, slovenské kázne sa konali každú štvrtú nedeľu a spočiatku chýbala slovenská škola. Na zlý stav evanjelických veriacich slovenského pôvodu v Pešť'budíne po svojom príchode si spomínal aj J. Kollár v Predslove k zbierke kázni z roku 1831: „...našiel v Pešti před seba paušť velikau, nevzdělanau a cele zanedbanau. Hmota a tělo bylo tu, ale bez udů a článků, bez ducha a života...“<sup>122</sup>

Prvým farárom zboru sa stal v roku 1787 Ján Molnár (1757 – 1819), rodák zo Štítника, ktorý ovládal všetky tri jazyky veriacich zboru. Post farára zastával až do smrti 28. novembra 1819. V roku 1819, krátko pred smrťou Jána Molnára, bol za druhého farára zvolený Jozef Kalchbrenner (1776 – 1834), rodák zo Šopronu, s prísľubom, že ho po Molnárovej smrti nahradí. Kalchbrenner prišiel do Pešti 1. novembra 1819 a jeho prvou funkciou bolo pochovanie Jána Molnára.<sup>123</sup> Následne ho 15. decembra 1819 zvolili za nového farára

<sup>121</sup> Nemecko-slovenský charakter zboru dokladá aj prehľad počtu veriacich za roky 1789 a 1843 – v poradí: Nemci – Maďari – Slováci. R. 1789: 630 – 8 – 496 a r. 1843: 1575 – 150 – 1838. In: ZÁSZKALICZKY, Péter (Szerk.) *Oltalom a zivatarban...*, s. 75.

<sup>122</sup> KOLLÁR, Ján: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 konanou*, s. III. Citované z KISS SZEMÁN, Róbert: Motívy národného exodu v diele Jána Kollára. In: *Slovenská literatúra. Revue pre literárnu vedu* (ďalej *SL*), roč. 58, 2011, č. 3, s. 213.

<sup>123</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 223. Listy J. Kollára poskytujú zaujímavý informačný zdroj k dejinám slovenského evanjelického zboru v Pešti a miestnom národnom živote Slovákov, aj keď ich treba brať s rezervou, ako na to viackrát poukázal vo svojich prácach R. Kiss Szemán. V súčasnosti sa pripravuje nové vydanie Kollárových listov. Bližšie o ich vydávaní pozri: BRTÁŇOVÁ, Erika – HUČKOVÁ, Dana – VANEKOVÁ, Oľga – MEZEIOVÁ, Adelaida: *Listy Jána Kollára*. In: *XV. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku. Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava : Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, s. 195-222 a HUČKOVÁ, Dana: Korešpondencia Jána Kollára ako textologický problém. In: *SL*, roč. 59, 2012, č. 4, s. 338-345.





zboru. Kalchbrenner však nevedel slovensky, z čoho potom vyplývali ďalšie nedorozumenia a hlavne požiadavky slovenských veriacich na slovenské bohoslužby a slovenskú školu.<sup>124</sup> Medzi členmi zboru nenachádzame len Slovákov, ale aj iných Slovanov evanjelického vierovyznania. Už v prvej polovici 19. storočia narastal v Pešťbudíne počet Čechov, vrátane mešťanov. Viacerí z nich boli aj príslušníkmi slovenského evanjelického zboru a ich deti neskôr navštevovali slovenskú školu.<sup>125</sup>

Na jeseň 1819 sa stal kaplánom (kazateľom) Jána Molnára Ján Kollár. Po nástupe Kalchbrennera bola snaha Kollára odstrániť pre jeho proslovanské čítanie, čo sa nepodarilo a Kollár bol napokon poverený starostlivosťou o opateru slovenských veriacich. Slovenskí veriaci mali obmedzené možnosti na využívanie spoločného kostola na slovenské bohoslužby. Za tejto napätej situácie sa J. Kollár rozhodol v kázni 24. októbra 1824 vzdať sa funkcie kazateľa zboru. Slovenský evanjelický zbor však s jeho odstúpením nesúhlasil a pozývacou listinou, tzv. vokátorom z 26. decembra 1824 potvrdil Kollára za svojho duchovného a pozval ho za svojho riadneho farára.<sup>126</sup> Slováci argumentovali tým, že zvolením J. Kalchbrennera, ktorý nevedel po slovensky, sa v prevažne nemecko-slovenskom zbore vytvoril priestor, aby si Slováci zvolili vlastného farára. Ponuku zo strany vedenia zboru na funkciu kaplána či vikára pre slovenských veriacich pokladali za nedostatočnú. Pozadie celej „kauzy“ vysvetľuje

<sup>124</sup> List – Žiadosť slovenských veriacich ev. cirkevnému zboru z roku 1820 a Žiadosť slovenských veriacich o založenie slovenskej školy z roku 1821. In: KOVÁČS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 62 – 63 a 68 – 69; *Listy Jána Kollára I.*, s. 222-223.

<sup>125</sup> List – Ján Kollár Jánovi Kadavému. Pešť 13. 8. 1839. In: *Listy Jána Kollára I.*, s. 204.

<sup>126</sup> Kázeň vyšla aj v práci *Kázne a řeči II*, 1844, s. 5-6; *Listy Jána Kollára I.*, s. 248. Vokátor publikujú aj *Cirkevné listy*, roč. 7, 1893, s. 76-77. Bližšie: KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národný emblematicismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 21-22.





zo slovenského pohľadu J. Kollár.<sup>127</sup> Záujmy slovenských veriacich v týchto cirkevných záležitostiach zastával advokát Ján Šoltés. Ako sa neskôr ukázalo, tieto udalosti mali zásadný význam pre pôsobenie slovenskej komunity v Pešťbudíne.

Kollár však chvíľu odolával a uvažoval nad odchodom z mesta: „*Teraz tu [t. j. v Pešti] žijem ako každý cudzinec alebo súkromník a nestarám sa nielen o cirkev, ale ani o celý svet, nechávam každého na pokoji, no aj ja chcem, aby nik bez príčiny nerušil môj pokoj.*“<sup>128</sup> Napokon však zostal, keďže tu mal vhodné podmienky na vydávanie svojich kníh. Kollárova situácia ako farára však bola stále neistá. Na generálnom konvente 23. marca 1828 sa rozhodlo, že Slováci majú mať len kaplána a nie farára. Toto rozhodnutie presadili predstavitelia maďarského reformného hnutia, ktorí podporovali maďarizáciu Uhorska. Farárom nemal byť kňaz, ktorý neovládal maďarčinu, čo bol aj Kollárov prípad. Znechutený Kollár opäť uvažoval nad rezignáciou z kňazskej funkcie a odchode z mesta, „lebo teraz si vzali do hlavy netrpieť nijakú slovanskú cirkev a nijakého slovanského kazateľa v srdci Uhorska, akým je Pešť“.<sup>129</sup> Uvažoval, že sa úplne vzdá cirkevnej dráhy a prednosť by dal vedeckej dráhe mimo Uhorska – v Rusku, ale ešte radšej

<sup>127</sup> Návrh listu J. Kollára adresovaný redaktorovi časopisu Hesperus z 10. 6. 1825. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: c. d., s. 74-75. Zostavovateľka na základe rukopisu identifikovala, že anonymným autorom listu je práve J. Kollár. Podľa M. Vyvíjlovej v prospech J. Kollára v spore o miesto v peštianskej fare intervenoval aj ostrihomský arcibiskup Alexander Rudnay ako radca Miestodržiteľskej rady. Blížšie: VYVÍJALOVÁ, Mária: Alexander Rudnay a slovenské národné hnutie (Slovenský preklad Biblie ako rokovací bod na bratislavskej synode 1822). In: *HC*, roč. 16, 1968, č. 2, s. 215.

<sup>128</sup> List – Ján Kollár neznámemu. Pešť 5. 1. 1825. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 249.

<sup>129</sup> List – Ján Kollár Jerzemu S. Bandtkiemu. Pešť 1. 4. 1828. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 275-276.





medzi Poliakmi<sup>130</sup> alebo Čechmi.<sup>131</sup> V roku 1839 Kollár opäť vyslovil túžbu vyst'ahovať sa do Ruska. Viedol ho k tomu strach o svoju osobu a rodinu, keď sa mu anonym vyhrožoval, že ho zmláti, ak sa neprestane angažovať v prospech Slovanov: „...*ak opustím Pešť najmä za terajšej nálady a vydráždenosti myslí, nepriatelía zničia za mnou všetko, čo sa dosiaľ od toľkých rokov a s veľkými útrapami zbromažďovalo a udržiavalo, totiž slovanskú školu a zbor, ktoré nešťastie by potom – podľa mienky mojich priateľov – stiblo pomaly aj iné slovanské zbory v Uhorsku...*“<sup>132</sup> Aj to bol jeden z hlavných dôvodov, podľa jeho interpretácie, prečo napokon ostal v Pešti.<sup>133</sup>

Problémy zboru napokon riešil cisársky dvor. Podľa rozhodnutia cisára Františka I. vyslala Uhorská dvorská kancelária 19. marca 1833 kráľovského komisára Antona Radvanského, aby spor urovnal. Dohoda bola podpísaná až 19. septembra 1834. Podľa dohody mali mať jednotlivé národnosti vlastných kazateľov. Nemecký, maďarský a slovenský kazateľ boli zvolení v tej istej hodnosti s fixným platom 800 zl. Zbor financoval plat duchovných, chrám a školské budovy boli spoločné.<sup>134</sup> Farár Kalchbrenner zomrel ešte vo februári 1834 a v nasledujúcom roku bol za nemeckého kazateľa zvolený Michal Lang (1803 – 1874), dovtedajší Kalchbrennerov kaplán. Evanjelický zbor v Pešťbudíne bol jednotný až do roku 1844, kedy vznikol samostatný zbor v Budíne pod vedením Georga Bauhofera.<sup>135</sup> V roku 1837 zvolili za prvého maďarského kazateľa Józsefa Székácsa

<sup>130</sup> List – Ján Kollár Janovi Siweckému. Pešť 1. 4. 1828. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 278.

<sup>131</sup> List – Ján Kollár Josefovi Jungmannovi. Pešť 12. 4. 1828. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 78-79.

<sup>132</sup> List – Ján Kollár Michailovi Petrovičovi Pogodinovi. Pešť 8. 5. 1839. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 422-423.

<sup>133</sup> O dôvodoch, prečo J. Kollár napokon ostal v Pešti, píše podrobnejšie KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovanský Goethe v Pešti...*, s. 24 a n.

<sup>134</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 236-237 a 329.

<sup>135</sup> Tamže, s. 228.





(v slovenskej tlači aj Sekáč, 1809 – 1876).<sup>136</sup> J. Kollár odhadoval počet slovenských (resp. slovanských) evanjelických veriach v Pešťbudíne v 20. rokoch na 800 až 900.<sup>137</sup> Členmi zboru neboli len Slováci v Pešti, ale aj Budína, takže zbor bol neskôr označovaný ako „*Slovenská evanjelická cirkev Peštiansko-Budínska*“.

Keďže slovenskí veriaci nedisponovali spoločným majetkom evanjelického zboru v Pešti, ktorý bol predmetom súdneho procesu, konali sa viaceré zbierky, aby bol zbor schopný riadne fungovať. Základiny Samuela Hajnala vo výške 500 zl. a Žofie Hvizdákovej vo výške 10-tisíc zl. z roku 1828 na plat farára výrazne prispeli k stabilizácii pomerov slovenského evanjelického zboru.<sup>138</sup> Žofia Hvizdáková, rodená Slavkovská, vdova po Ondrejovi Hvizdákovi, darovala slovenskému zboru aj dva domy v hodnote 50-tisíc zl.<sup>139</sup> Slovenský zbor predal dom v roku 1846 za 55-tisíc zl.<sup>140</sup> Z úrokov sumy za predaj domu sa mala financovať výstavba kostola. Finančná situácia zboru sa zlepšila až v roku 1834, kedy sa uzavrel súdny proces<sup>141</sup> (v tomto roku zomrel aj farár Kalchbrenner). Podľa uzatvorenej dohody zostal evanjelický zbor v Pešti aspoň formálne jednotný, rešpektoval rovnoprávne postavenie nemeckých,

<sup>136</sup> Tamže, s. 350, 354 a 381.

<sup>137</sup> Tamže, s. 276. Ďalšie údaje obsahuje aj Kollárov *Schematismus generalis... anno 1838*. Pest: Trattner-Károlyi, 1838.

<sup>138</sup> Vďačnosť manželom Hvizdákovcom a Samuelovi Hajnalovi za ich podporu Slovenskému evanjelickému zboru v Pešti vyslovil J. Kollár v spise *Památka Dobrodincům cirkve evanj. Slovenské...* (1845). Bližšie aj: KISS SZEMÁN, Róbert: *Motýny národného exodu v diele Jána Kollára...*, s. 204-205.

<sup>139</sup> V roku 1868 zbor uvádzal hodnotu predaného domu vo výške 28 100 zl., správca pozostalosti A. Vrchovský zvýšil sumu na 47 837 zl. Pozri: Žiadosť slovenského ev. zboru v Pešti ministerstvu kultu a výučby, 10. 2. 1868. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 108.

<sup>140</sup> „*Tunajšja Slovensko-evanjelická cirkev predala od Sophie Hvizdákkei, rodzenej Slavkovskej, poručení dom za 55,000 zlatých. Paňi táto zaňehala imañja 100,000 zlatich.*“ Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 2, 24. 11. 1846, č. 138, s. 553.

<sup>141</sup> Jednotlivé body dohody uvádza MORHÁČ, Martin: *Krátke dejiny...*, s. 16 – 17; SZILÁDY, Eugen: *Dejiny Budapeštianskeba...*, s. 36.





maďarských a slovenských veriacich, ktorí spoločne využívali evanjelický chrám a zbor financoval platy farárov a chod škôl.

Ďalší problém súvisel s realizáciou bohoslužieb, keďže bolo ťažké zladit', aby sa v spoločnom chráme konali každú nedeľu nemecké, slovenské a maďarské bohoslužby. Slovenskí veriaci sa preto obrátili v roku 1838 o pomoc na palatína Jozefa. Kollár tu istotne využil aj situáciu, ktorá nastala po marcovej povodni v Pešti, kedy boli štát a verejnosť náchylnejší vychádzať v ústrety požiadavkám obyvateľov a inštitúcií v meste. Palatín oslovil magistrát Pešti, aby venoval slovenským veriacim pozemok, kde by si mohli postaviť chrám, faru a školu. Žiadosť bola prijatá kladne a 7. júla 1838 bol slovenskému zboru pridelený pozemok v rozsahu 2 500 siah (1 siaha = cca 1,9 m) na dnešnej Rákócziho ceste (predtým Kerepešská cesta), na ktorom postupne vyrástlo slovenské evanjelické centrum, neskôr známe ako Lutherov dvor. Slovenskí veriaci dostali pozemok vďaka podpore arcikňažnej Dorotey, manželky palatína Jozefa, ktorá bola evanjelička.<sup>142</sup>

Problematické bolo, že finančné zbierky spravovalo spoločné vedenie evanjelického zboru, takže práce na výstavbe tohto slovenského evanjelického ostrova v Pešťbudíne postupovali len veľmi pomaly. Na výstavbu kostola bola založená Nadácia na slovenský chrám spravovaná E. Hacklom.<sup>143</sup> Prostriedky evanjelického zboru však nepostačovali na výstavbu kostola. Kollár kul železo za horúca a písal list za listom, kde opisoval biedne postavenie obyvateľov Pešti po povodni, osobitne slovenských evanjelikov, aby v adresátoch listov vyvolal súcit a získal prísľub na finančnú pomoc. V liste Poliakovi W. A. Maciejowskému, kde ho žiada aj o finančnú pomoc, okrem iného píše: „...veliké nešťestí

<sup>142</sup> Pamiatka Jozefa Podhradského. In: *Slovenské pohľady* (ďalej SP), roč. 39, 1923, č. 6-8, s. 458.

<sup>143</sup> Obligácia Jána Kollára na výstavbu slovenského kostola zo 6. 10. 1838. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 88-89.







rozvodněním Dunaje město Pešť potkalo: jeho předměstí ležejí ve svalinách, v samém pak vnitřním městě málo který dům celý zůstal. V této pohromě ale snad nikdo více netrpěl, jako naše slovenská církev a škola. Údové slovenští bydlili větším dílem v předměstích, kde nyní na zablátených zbořeninách svých domů spolu s čeládkou a dětkami s pláčem sedějí. Naše školská biblioteka, od mnoha roků draze shromažďovaná, dostala se vlnám v kořist...<sup>144</sup> Na výstavbu slovenského kostola prispeli po povodni aj „priatelja a Česi v Prahe“ 50 zl.<sup>145</sup> O finančnú pomoc pre nový slovenský evanjelický kostol sa Kollár obrátil v roku 1838 aj na srbské knieža Miloša Obrenoviča, ale asi neúspešne.<sup>146</sup> Povolenie na výstavbu vlastného kostola získal zbor v roku 1839, jeho výstavba sa však uskutočnila až v 50. rokoch.



**Obr. č. 13:** Evanjelický kostol v Pešti, otvorený v roku 1811, slúžil do výstavby slovenského evanjelického kostola veriacim nemeckej, maďarskej i slovenskej národnosti

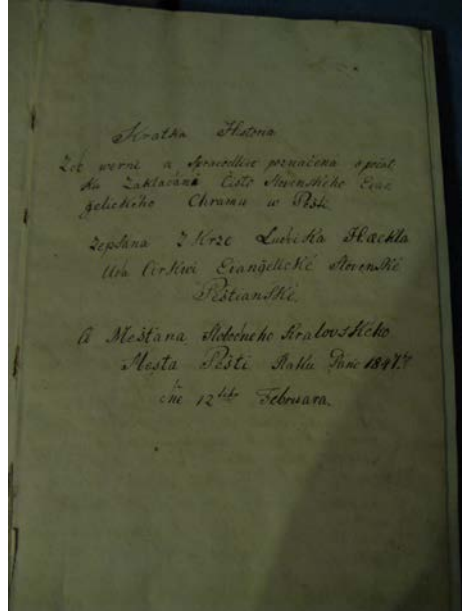
<sup>144</sup> List – Ján Kollár Waclawowi Aleksandrovi Maciejowskému. Pešť 23. 5. 1838.

In: *Listy Jána Kollára I*, s. 185.

<sup>145</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 410.

<sup>146</sup> Tamže, s. 414.





Obr. č. 14: Pamätná tabuľa venovaná Jánovi Kollárovi na Rákócziho ceste z roku 2006

Obr. č. 15: Rukopis založenia slovenského ev. zboru v Pešti od Ludovíta Hackla z roku 1847

Úryvky z listov Jána Kollára Johanne Sophii a snúbenici Friederike Schmidtovej z rokov 1819 a 1835. Z porovnania môžeme vidieť, ako sa za vyše 15 rokov zmenili pomery v peštiansko-budínskomevanjelickom zbere:

„...Začiatkom septembra ma pozvali do Pešti za kaplána alebo – ako sa to u Vás hovorí – za diakona po boku pána Molnára, evanjelického seniora a kazateľa spojeného peštianskeho a budínskeho zboru; no ... on po dvoch mesiacoch umrel. Nuž zostal som síce aj naďalej pri zbere, ale moje práce sa tým priam zdvojnásobili. Verte mi, sotva hodina času mi zostáva, o ktorej by som mohol povedať: tá patrí mne. Zbor je dosť veľký a boboslužby sa konajú v dvoch rečiach: po nemecky a po slovansky. Mój ročný plat ako diakona je 500 zlatých. Celý zbor ležal až dosiaľ na mojích mladých pleciach; no teraz mi však predsa





*pridali jedného starého duchovného, istého Kalchbrennera... Chvalabohu, že mám aspoň nádej, že asi v tomto najrušnejšom meste Uborska dlho nezostanem. Bol by mi oveľa príjemnejší tichý, pokojný život na vidieku. Ved' ja mladý človek musím tu do týždňa dva až tri razy kázať, nerátajúc do toho ostatné úradné úkony...“*

List – Ján Kollár Johanne Sophii Schmidtovej, matke Friederiky. Pešť 15. 12. 1819. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 224.

*„...V Pešti je len jeden spojený evanjelický zbor, ale boboslužba sa vykonáva v troch rečiach: nemeckej, slovanskej a maďarskej. Najväčší počet tvoria Nemci, najmenší Uhri alebo Maďari, strední Slovania. Odtiaľ majú byť v zbore traja kazatelia: nemecký, slovanský a maďarský, ale tak, aby si navzájom vypoľahali; a okrem toho každý člen zboru má právo voliť si a pozývať si k akémukoľvek duchovnému úkonu ktoréhokoľvek bez rozdielu rečí. Teda ja som síce vlastne slovanský kazateľ, ale často kážem aj po nemecky. Pred rokom nám však umrel nemecký kazateľ pán Kalchbrenner a maďarský alebo uborský ešte nebol zvolený, lebo evanjelicko-luteránskych Maďarov je len málo a zbor nemal dosiaľ na to dostatočné prostriedky. Ja som teda teraz tu jediný riadny kazateľ a keďže som teraz najstarší v úrade, som zároveň aj farárom, tento rok vediem matriky, cirkevné knihy a iné farské záležitosti. Pri zbore je síce ešte aj kaplán alebo diakon, pán Lang, ale tento nevie celkom dobre po slovansky a ako mladý by aj sotva mohol namiesto mňa viesť všetky duchovné záležitosti...“*

List – Ján Kollár snúbenici Friederike Schmidtovej. Pešť 27. 8. 1835. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 356.

## **Povinnosti Jána Kollára ako duchovného ev. zboru v Pešťbudíne:**

*„...Slovenský kazateľ má zde netoliko svou církev a školu, ale i kerajinské zde se zdržující, větším dílem ze Slovákův záležející, vojsko, mimo to osem rozličných špitálův a nemocnic k duchovnímu obstarávání, z nichž čtyři v Pešti, čtyři v Budíne jsou; k tomu čtyři žaláře vězňův vojenských, stolických, městských*





*a nad to ještě všeliké ústavy žebrákův, sirotkův a těm podobných úbožákův a nešťastníkův.“*

Ján Kollár: Cestopis (1843, s. III), citované z *Listy Jána Kollára I*, s. 394.

*„...Ako duchovný slúžim už skoro dvadsať rokov zdarma a bezplatne aj Jeho cisársko-kráľovskému Veličenstvu, keď tu v Pešti a Budíne vo všetkých posádkach, invalidovniach, v táborovej nemocnici, v kasárni, skerátka vo všetkých vojenských lazaretoch a nemocniciach vykonávam u vojakov, ktorí sú zväčša Slovania, všetky duchovné úkony, ako sú návštevy chorých, spoveď a sväté sviatosti, pohreby a podobne, a to nielen bez akéhokoľvek platu (ktorý predsa katolícke duchovenstvo za to dostáva), ale veľmi často za svojich vlastných finančných obetí, keďže som pri ďaleko vzdialených miestach, kam sa pešo nedá ísť, sám mnohé roky platil z vlastného vrecka fiakre, čo ma ročne neraz stálo 20 – 30 zlatých, a toto ešte aj teraz často robím, lebo nechcem zaťažovať našu cirkev zadlženú dlhmi pri stavbe chrámu a školy...“*

List – Ján Kollár Ústrednému cenzúrnemu úradu vo Viedni. Asi júl 1837. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 395.

## Slovenská evanjelická škola

Evanjelická cirkevná škola pôsobila v Pešti od roku 1815. Vyučovalo sa nej nemecky, preto sa Slováci rozhodli založiť slovenskú školu. Slovenská evanjelická škola bola založená v roku 1821. Žiakom otvorila svoje brány 20. novembra 1821 v tzv. Fiedlerovom dome na ulici Ötpacsirta (nem. Fünflerchen, dnešná Puškinova ulica – Puskin utca).<sup>147</sup> Po uzavretí dohody medzi slovenskou a nemeckomaďarskou časťou zboru v roku 1834 sa stala filiálnou školou zboru. Veľký podiel na činnosti školy mal aj tabulárny advokát Ján Šoltés, ktorý jej poskytol základinu, z ktorej sa kupovali školské pomôcky

<sup>147</sup> FABINY, Tibor: *Kultúrny život...*, s. 31-32. Podrobnejšie aj KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovanský Goethe v Pešti...*, s. 20-21.





a prispievalo sa na vydávanie učebníc.<sup>148</sup> Prvé učebnice – Čítanku (1825) a Šlabikár (1826) – vypracoval Ján Kollár. Škola si postupne budovala školskú knižnicu, tá však bola takmer úplne zničená počas povodne v roku 1838. Kollár preto oslovoval známych, aby škole posielali duplikáty kníh, alebo finančné príspevky.<sup>149</sup> Zdá sa, že sa ju podarilo pomerne rýchlo obnoviť, v roku 1839 už Kollár píše Kadavému, že „*knihovnu již dosti bezpečou máme*“.<sup>150</sup> Slovenskú školu v Pešti navštevovali aj dievčatá, počet žiakov sa však postupne znižoval. V šk. roku 1826/1827 sa počet detí, ktoré by mohli navštevovať slovenskú školu, odhadoval minimálne na sto,<sup>151</sup> v šk. roku 1837/1838 sa znížil na 91 a v šk. rok 1841/1842, klesol na 58.<sup>152</sup>

Prvým učiteľom školy bol od roku 1821 Samuel Matejkovský (1793 – 1836), potom Ladislav Jesenský (1812 – 1870), Ján Mastiš (? – ?) a od roku 1839 Ján Kadavý (1810 – 1883).<sup>153</sup> Po Kadavého odchode z Pešti vykonával funkciu učiteľa Jozef Podhradský, ktorý sa stal po Kollárovom odchode z Pešti do Viedne aj jeho nástupcom vo funkcii farára slovenského evanjelického zboru.

S. Matejkovský (1793 – 1836)<sup>154</sup> pôsobil vo funkcii učiteľa až do svojej smrti takmer 15 rokov a pravdepodobne tvorili s Kollárom dobrý tandem. Spolupodielal sa na založení *Slovenského čitateľského spolku*, odoberal slovenskú a slovanskú tlač a prispel aj do Kollárovej zbierky *Písne svetské*. Jeho nástupca Ladislav Jesenský vyučoval

<sup>148</sup> VYVÍJALOVÁ, Mária: *Snaba...*, s. 227.

<sup>149</sup> List – Ján Kollár Michalovi Godrovi. Pešť 7. 4. 1838. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 184 a 409.

<sup>150</sup> List – Ján Kollár Jánovi Kadavému. Pešť 13. 8. 1839. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 204.

<sup>151</sup> List – Ján Kollár Jánovi Šoltésovi. Nedat., [asi 1826 – 1827]. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 263. Jeho meno je tu uvedené v tvare Šoltis.

<sup>152</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 427.

<sup>153</sup> MORHÁČ, Martin: *Krátke dejiny...*, s. 18; SZILÁDY, Eugen: *Dejiny Budapešťianskeho...*, s. 36.

<sup>154</sup> Základné informácie uvádza *Slovenský biografický slovník* (ďalej SBS) IV. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 110.





na škole len v rokoch 1836 až 1837<sup>155</sup> a potom sa rozhodol pre kňazské povolanie, ktoré vykonával na viacerých miestach. Po odchode L. Jesenského sa stal učiteľom školy Ján Mastiš. Pochádzal z Kaľamenovej a do Pešti prišiel v apríli 1837 za učiteľa a pomocného kňaza. Finančne podporoval českú tlač, od roku 1838 bol zakladajúcim členom Českého musea. Po dvoch rokoch sa tiež rozhodol odísť a nahradil ho Ján Kadavý. V roku 1851 sa však opäť spomína ako učiteľ v Pešti<sup>156</sup> a pôsobil tu až do druhej polovice 60. rokov.

Najznámejším učiteľom školy je český rodák Ján Kadavý (1810 – 1883),<sup>157</sup> ktorý aj po odchode z Pešti v roku 1847 a po nezhodách s Jánom Kollárom pre jeho podporu štúrovskému hnutiu bol až do konca života národne aktívny medzi Slováckmi. Miesto učiteľa v Pešti je jeho prvým verejným pôsobením medzi slovenskými veriacimi, kde zanechal výraznú stopu. Záujem o miesto učiteľa v slovenskej škole v Pešti vzišiel od vtedy takmer 30-ročného Kadavého. Otvorené zostáva, či to bola náhoda, že oslovil Kollára práve v tom čase, keď sa uvoľnilo miesto, alebo sa Kadavý dozvedel informáciu, že vtedajší učiteľ Mastiš plánoval odísť z Pešti. Kollár mal záujem obsadiť miesto učiteľa spoľahlivým človekom, „*muže náš národ a reč milujúciho*“, ktorý by tu „*za dloubé roky zůstať*“. Častá výmena učiteľa určite neprispievala k stabilizácii situácie zboru. Kadavý, pochádzajúci z Čiech, bol pre Kollárovo inklinovanie k českému prostrediu iste vhodný kandidát s pevným národným povedomím, keď mu písal: „*...Váš příchod do Slovenska blahodějně bude účinkovati i na upevnění a rozmnožení přežádaney vzájemnosti a tužšého svazku mezi Čechy a Slováky*.“ Nepochybne aj Kadavý mal dlhodobý záujem o pôsobenie v Pešti, ďalší vývoj to však zariadil inak. Kadavého hendikepom bola

<sup>155</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 381.

<sup>156</sup> Tamže, s. 427; *Listy Ludovíta Štúra I*, s. 426-427.

<sup>157</sup> Bližšie napríklad LUKÁČ, Michal: *Ján Kadavý. Na 160. výročie narodenia*. Martin : Matica slovenská, 1970.





neznalosť maďarčiny, preto mu Kollár radil, aby sa naučil jej základy, „aby ste mládež v ní čisti, psáti, počtovati a něčo i mluviti učiti mohli“.<sup>158</sup>

Kadavý prišiel do Pešti ako stúpenec česko-slovenskej vzájomnosti, čo dokladá aj jeho spis *Vzájemnost ve příkladech mezi Čechy, Moravany, Slováky, Slezáky i Lužičany* (Pešť 1843). Onedlho však navdiazal kontakty so štúrovským hnutím a stal sa podporovateľom štúrovej slovenčiny, kvôli ktorej sa rozišiel s Jánom Kollárom. Bol aj členom *Tatrína* a na zakladajúcom zasadnutí v roku 1844 ho zvolili za konateľa-správcu pre Novohrad a Pešť.<sup>159</sup> Nezanedbateľná je jeho pedagogická činnosť. Zostavil prvú učebnicu napísanú v štúrovej slovenčine s názvom *Čítanka pre malje djetki* (Budín 1845, 2. vyd.



Obr. č. 16: Kadavého učebnica *Čítanka pre malje djetki*

1847) a pre hospodárov a remeselníkov vydal vlastný národohospodársky a osvetový spis *Prjateľ ludu. Knižka pre Slovenskich hospodárov a remeselníkov* (Budín 1845). Mala dopĺňať v štúrovej slovenčine vydávané politicky orientované *Slovenské národné noviny* a literárny časopis *Orol tatranský*. Vyšli dva zväzky (1845 a 1846). Ako uvádza podnadpis, knižka prinášala slovenským čitateľom články z oblasti hospodárskych a priemyselných noviniek, spôsoby, ako zvýšiť výnosy z poľnohospodárskej pôdy, ale aj právnické príspevky zamerané na pozemkové vlastníctvo a prenájom pôdy. Nechýba ani rubrika „Zábavník“ s popularizačnými príspevkami na danú oblasť. Kadavý tak v tejto oblasti pred-

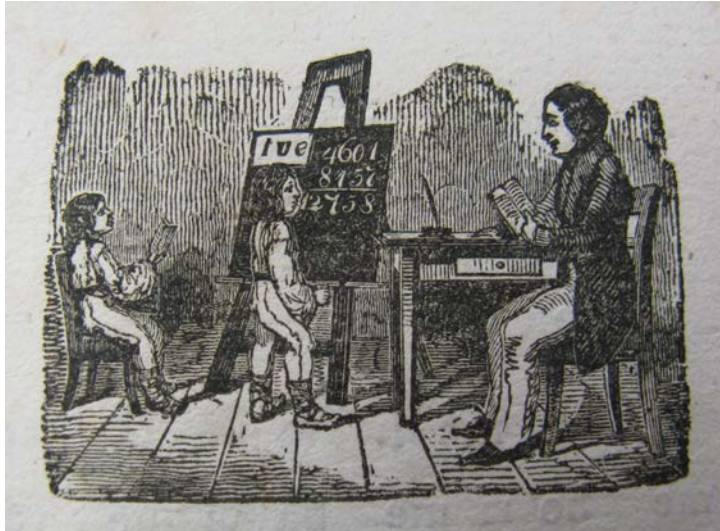
<sup>158</sup> List – Ján Kollár Jánovi Kadavému. Pešť 13. 8. 1839. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 203-204.

<sup>159</sup> RAPANT, Daniel: *Tatrín*, s. 51.

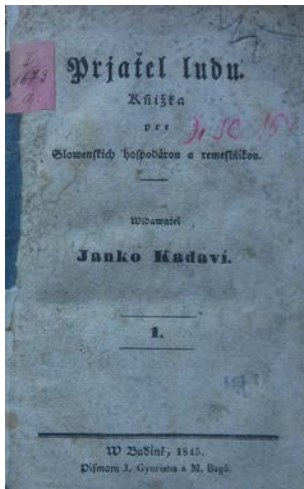




stihol D. Licharda, ktorý sa tejto oblasti profesionálne venoval od roku 1848.



Obr. č. 17: Výučba žiakov v 1. polovici 19. storočia



Obr. č. 18: Kadavého osvetový spis *Prjateľ ľudu* (1845) venovaný hospodárom a remeselníkom







## Nedeľná škola

Zbor si založil v roku 1843 nedeľnú školu, nazývanú aj „nedeľná beseda“, vedenú Jánom Kadavým.<sup>160</sup> Navštevovala ju nielen mládež – „*odroslíje djetki, učnovja, tovarišovja*“, ale tiež starší členovia zboru i „ženskje osobi“, ktorí mali záujem o získanie väčších zručností v čítaní, písaní a počítaní. J. Kadavý to zhodnotil nasledovne: „*Krásni, velební je to obraz vidjet' vo škole vedla vedochtivjeho mládenca sedjet' starca strjebrovlasjeho!*“ Členovia nedeľnej školy platili jednu zlatku ročne, učni a chudobní ju mohli navštevovať bezplatne. Výučba trvala jednu hodinu týždenne od jesene do jari, keďže „*mnobí údovja letní čas vo s'jatkoch a nedelách račšej na zdravé povetrja do Mestskeho lesa alebo do Budínských hvor vychádzali*“. Počet žiakov spočiatku nebol vysoký, len okolo 20, potom postupne klesal len na 12. Problém bolo, že nechodili stále tí istí študenti, čo komplikovalo výučbu.<sup>161</sup>

Na zasadnutí 7. decembra 1845 požiadali účastníci nedeľnej školy J. Kadavého, aby ich vzdelával aj v slovenskej gramatike prijatej štúrovcami a aj po srbsky, aby mohli so Srbmi lepšie komunikovať kvôli obchodu.<sup>162</sup> Preto sa škola sa rozdelila „*na dve dobič*“ – pre začiatočníkov, ktorí sa učili čítať, písať a počítat', a pre dospelých, kde sa prednášala slovenská gramatika (podľa Štúra) vo vzťahu k maďarčine a nemčine, prírodopis, zemepis a „*inje potrebnje z'namost'vi*“.

Nedeľná škola si budovala aj knižnicu a jej členovia si mohli zapožičať knihy. Členovia školy čítali väčšinou „*dačo zábavnjeho*“, na jeseň 1846 však žiadali, aby „sa aj mluvnica reči slovenskej prednášala“, ale napríklad aj Hurbanova *Únia...* či články zo *Slovenských národných novín*. Môžeme tu sledovať trend príklonu nedeľnej školy v prospech štúrovského národného hnutia. V roku 1846 začala nedeľná škola

<sup>160</sup> *Pamätníca nedeľnej školi Pešťanskej 1843*. Originál zápisnice je uložený na fare slovenského evanjelického zboru v Budapešti na Rákócziho ceste.

<sup>161</sup> Tamže.

<sup>162</sup> Bohumil: Z Pešte, dňa 10. dec. In: *SNN*, roč. 1, 23. 12. 1845, č. 42, s. 167.





pod vedením Kadavého vydávať popularizačné knižky na šírenie osvety. Prvou z nich bol Hurbanov spis *Slovo o spolkoch mjernosti a školách ňedľelných*. Knižka sa zadarmo rozdávala nedeľným školám a finančný výt'azok z jej predaja mal byť určený na vydanie ďalších spisov.<sup>163</sup>

Počet záujemcov o štúdium postupne narastal, preto 10. mája 1846 požiadal Ján Kadavý na zasadnutí slovenského konventu, aby sa členovia mohli schádzať v priestore slovenskej školy. Prejavilo sa však napätie medzi J. Kollárom a J. Kadavým, v tom čase už prívržencom štúrovskej slovenčiny. J. Kollár ostro vystúpil proti Kadavému, ktorý v nedeľnej škole vyučoval v štúrovskej slovenčine a školu zakázal, „*jako škodnuo a hrješno sektárstvo vikričau, odsúďžu*“, odvolávajúc sa krajiniské zákony.<sup>164</sup> Podporovatelia nedeľnej školy sa potom obrátili na vedenie peštianskej ev. cirkvi, ktorá poskytla slovenskej nedeľnej škole priestor vo svojej školskej budove. Kadavý aj napriek odporu prokollárovskej strany sa verejne vyjadril, že bude vyučovať v nedeľnej škole a Kollár mu v tom nemôže zabrániť, keďže je len na Kadavého rozhodnutí, ako využije svoj voľný čas.<sup>165</sup> Výučbu podporili aj prof. P. Kaňa, J. Straka a J. Zimáni. Toto Kadavého „vít'azstvo“ iste neprispelo k zlepšeniu vzájomných vzťahov s Kollárom. Kadavý sa preto radšej vzdal funkcie učiteľa zboru, aby upokojil vzájomné napätie, a odišiel naspäť do Čiech. Nedeľná škola však nezanikla, ale jej výučbu prevzal Pavol Kaňa.<sup>166</sup> Na nedeľnej škole tak prednášali aj pedagógovia miestneho gymnázia, ktorí členov nedeľnej školy vzdelávali okrem jazykovedy

<sup>163</sup> KADAVÝ, Ján: Z Pešt'e, dňa 28. dubna. In: *SNN*, roč. 2, 19. 5. 1846, č. 85, s. 340.

<sup>164</sup> Pamätnica ňedľejnej školi Pešt'anskej v Pešti roku 1843 založenej. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 90-92; BOHURÁD, Ján: Z Pešt'e. In: *SNN*, roč. 2, 14. 8. 1846, č. 109, s. 438.

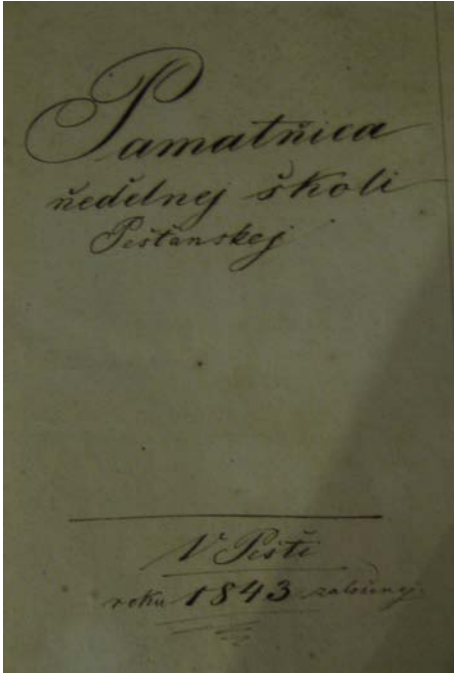
<sup>165</sup> BOBČEK, Ondrej: Z Pešt'e. In: *SNN*, roč. 2, 8. 12. 1846, č. 142, s. 568.

<sup>166</sup> Pamätnica ňedľejnej školi Pešt'anskej v Pešti roku 1843 založenej. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 90-92.





aj v oblasti matematiky, mineralógie, chémie či fyziky. O chémii im prednášal lekár J. Straka-Gódor.<sup>167</sup>



Obr. č. 19: Zachovaná zápisnica nedeľnej školy v Pešti

**Životné a učebné podmienky učiteľa na slovenskej škole v Pešti na konci 30. rokov:**

„...Co se platu týká, má zde slovenský učitel ročního platu 450 zř. W. W., měsíčně od každého dítěte 30 kr. W. (bobatší dávají i více, cele chudé děti nic), kvartýr (pro ženatého 2 – 3 pokoje, pro neženatého 1 pokoj), stoly od pohřbu 1 – 2 – 3 zř. A pak dřeva 2 sáby. Počet dětek visí od pilnosti učitelovy, bylo zde již dětek jednou 70 – 80, pak 40 – 50. Máte-li

paní manželku, ta by též hodiny dávati mohla ženskému poblaví ve vyšívání, štrikování atd. Ovšem i Vy v muzice soukromné hodiny, což však oudové naší církve nerádi mají, ani se tím škole obyčejně ujma stávala posavad. [...] Časem svým, získáte-li důvěru církve, i roční plat povýšiti se můžete.“

List – Ján Kollár Jánovi Kadavému. Pešť 13. 8. 1839. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 203-204.

<sup>167</sup> VYSKYDENSKÝ [Viskidenský], Ondrej: Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 3, 22. 1. 1847, č. 154, s. 617; *Památka nedělní školy Pešťanské 1843*.





## Ján Bohurád píše o význame nedeľnej školy (1846), ktorej bol tiež členom:

*„...Mi Pešťjanskí cirkevníci z väčšej časti nezrodili sme sa v cirkvi tejto, ale sme poprichádzali sem z rozličných strán Slovenska. Rodíje naše mestá a dedíni ňevipravili nás do sveta ako ľudí vzdelaných, ale nás vipravili z väčšej časti ako chudobných mláďencou, tu zase v Pešti jediná naša istina bola usilovnosť a pracovitost' naša, tak že sme ku vzdelaniu nášmu ani času, ani potrebných prostriedkov a príležitosti nemali, a i v tom, čo sa v tomto našom hlavňom mest'e ňevibnutne vihladáva, abi mešťanja a obivaťelja pri mravnej a duševnej vzdelanosti aj v našich obecných krajinských troch jazíkoch t. j. v slovenskom, maďarskom a ňemeckom hovoriť a písať vedeli, celkom sme zaňedbaní boli, ba ešte až posjal k našej veľkej škode zaňedbaní sme. Cíťime teda už teraz hlboko ňedostatok náš z ohladu vzdelanosti a potrebných v tak veľkom mest'e zňanosťi, najme keď sa k druhím prirovnáme, a tento ňedostatok nám je často pri zastávaní našich vecí na ujme. K tomu pridať musíme i to, že remeselníckí učňovja a tovarišja tuná žijúci zkaženosti mravou največmi sú viložení a často tak zaňedbaní, že mnohí sotva čítať a písať zňajú. A tomuto zljemu, na kolko bi bolo možno, spomuoť a aspon z časti tjeo ňedostatki odstrániť, bou hlavňi cjel našej ňedeľnej školi...“*

BOHURÁD, Ján: Z Pešťe. In: *Slovenské národné noviny*, roč. 2, 14. 8. 1846, č. 109, s. 438.

### 2.2.2 Postavenie katolíckych Slovákov

Pešťbudín bol rozdelený na viacero katolíckych farností. Najstaršími farnosťami boli slobodné kráľovské mestá Budín a Pešť, okolo ktorých vznikali už spomínané predmestia a z nich sa postupne vyčleňovali samostatné farnosti. Najviac slovenských katolíkov žilo v pešťianskych predmestiach Jozefov a Terezín, nazývaných podľa Farnosti sv. Jozefa a Farnosti sv. Terézie. Ďalším pešťianskym predmestím bola Farnosť sv. Leopolda. Postavenie katolíckych





Slovákov bolo oproti evanjelickým zložitejšie. Keďže katolícka cirkev je univerzálna, nevznikali osobitné národnostné farnosti, aj keď do polovice 19. storočia bola snaha cirkevnej hierarchie zabezpečiť náboženské obrady v jazyku veriacich. Tento trend sa v druhej polovici 19. storočia začal meniť v prospech maďarčiny. Vďaka nariadeniu ostrihomského arcibiskupa Alexandra Rudnaya (1819 – 1831) mohli slovenskí katolíci v Pešti navštevovať slovenské bohoslužby v Jozefove v Kostole sv. Jozefa a vo vnútornom meste u františkánov.<sup>168</sup> U františkánov viedol slovenské kázne Arsenius Selecký.<sup>169</sup>

Slovenské kázne v Jozefove však majú hlbšiu tradíciu a siahajú do roku 1799, kedy sa tu konala trojjazyčná (nemecko-maďarsko-slovenská) omša.<sup>170</sup> Vo farskom Kostole sv. Jozefa pôsobil v rokoch 1828 až 1829 ako kaplán Štefan Moyses. Podľa slovenských odhadov žilo v Jozefove 4-tisíc katolíckych Slovákov, „*ktorí boli prví obitav'elja tohto predmest'ja*“. Podľa autora článku aj tamojší kostol bol postavený „*najjac rukami slovenskími*“ a ráno, keď je kázeň v slovenčine, je kostol plný. V miestnej škole sa tiež pôvodne vyučovalo v nemčine, maďarčine i slovenčine, ktorá však bola „*behom času celkom zo školy vit'isknutá*“. Slovenské deti nemali ani náboženskú výchovu v rodnom jazyku, „*o kresťanskom vyučovaní ani doma, ani vo škole po slovenská nič nepočujúť*“.<sup>171</sup>

Vo farnosti sv. Terézie – Terezíne, kde žila najpočetnejšia slovenská komunita, neboli podľa kanonickej vizitácie predpísané v nedeľu a prikázané sviatky bohoslužby v slovenskom jazyku. Terezín siahal po Novú Pešť (Újpest), jej súčasťou boli aj Zugló a Alžbetino mesto (Erzsébetváros). Alžbetino mesto sa stalo samostatným predmestím

<sup>168</sup> PALÁRIK, Ján: *Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“*, s. 231.

<sup>169</sup> Pravdomil: *Ozvěna z Peště*. In: *CaM*, roč. 9, 26. 6. 1858, č. 26, s. 207 – 208. Bližšie biografické údaje o ňom nepoznáme.

<sup>170</sup> KOVÁČOVÁ, Anna: *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti...*, s. 32 a 39.

<sup>171</sup> Ondrej z Kisúc: *Z Pešte*. In: *SNN*, roč. 3, 6. 7. 1847, č. 199, s. 794.





**Obr. č. 20:** Alexander Rudnay ako os-trihomský arcibiskup (1819 – 1831) vydal nariadenie, že slovenskí katolíci v Pešti mohli navštevovať slovenské bohoslužby v Jozefove v Kostole sv. Jozefa a vo vnútornom meste u františkánov

**Obr. č. 21:** Kostol sv. Jozefa v 2. polovici 19. storočia



až v roku 1882.<sup>172</sup> Kým v 20. rokoch žilo v Terezíne do 30-tisíc obyvateľov, ku koncu 50. rokov sa ich počet zvýšil na vyše 50-tisíc. Z nich bolo vyše 30-tisíc katolíkov. O počte Slovákov v Jozefove v prvej polovici 19. storočia nemáme zmienky, až z konca 50. rokov, kedy ich tu žilo približne 8-tisíc.<sup>173</sup>

<sup>172</sup> PETRO, Ladislav: Ján Palárik v Pešti. In: ZEMKO, Pavol (Ed.): *Európan Ján Palárik*. B. d. v. : Združenie Životnými cestami Jána Palárika 2009, s. 69.

<sup>173</sup> PALÁRIK, Ján: *Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“*, s. 231.





V Pešťbudíne pôsobilo v rámci jednotlivých farností množstvo dnes už anonymných kňazov slovenského pôvodu, resp. ovládajúcich slovenský jazyk, prostredníctvom ktorého sa dorozumievali s tamojšími veriacimi pri osobnej komunikácii v rámci vybavovania jednotlivých cirkevných úkonov. Z duchovných, ktorí sa neskôr presadili v národnom hnutí, spomeňme napríklad Andreja Radlinského, ktorý po vysviacke v Ostrihome pôsobil v rokoch 1841 a 1842 ako kaplán v Budíne v Kostole sv. Kristíny.<sup>174</sup>

Kodifikácia štúrovskej slovenčiny bola veľkým impulzom aj na rozmach národného povedomia medzi nastupujúcou slovenskou katolíckou inteligenciou vyrastajúcou v bernolákovčine. Na stránkach *Slovenských národných novín* bolo publikovaných viacero príspevkov študentov z katolíckych seminárov o podpore novému spisovnému jazyku. Jej podporovateľov nájdeme medzi študentmi na katolíckom seminári v Pešti. Tamojší slovenskí študenti odoberali slovenskú a slovanskú tlač, cvičili sa v slovenčine a diskutovali o možnostiach zlepšenia duchovného a materiálneho postavenia Slovákov. Podporovali zakladanie knižníc, nedeľných škôl i spolkov miernosti. Najaktívnejším z nich bol Ján Tombor (1825 – 1911). Študenti mali podporu zo strany vedenia školy.<sup>175</sup> Ich aktivita sa neskôr zavŕšila do vzniku slovenského študentského spolku.

### 2.3 Organizovanie národného života Slovákov v Pešťbudíne

V druhom desaťročí 19. storočia sa v Pešťbudíne usádza viacero osobností, ktoré mali zásadný význam pri formovaní národného života Slovákov nielen v Pešťbudíne, ale pre celé národné hnutie.

<sup>174</sup> ŠTELLER, Ferdinand: *Andrej Radlinský. Jeho život a boj za práva národa slovenského*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1934, s. 43.

<sup>175</sup> TOMBOR, Ján: Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 2, 12. a 16. 6. 1846, č. 91 a 92, s. 365 a 369.





K tým najvýraznejším, ako sme už spomínali, patrili Ján Kollár, Martin Hamuljak, Ján Herkeľ či Alexander Boleslavín Vrchovský. V polovici 20. rokov 19. storočia, pod vplyvom vzrástajúcich sa snáh o šírenie maďarčiny v Uhorsku, sa aktivizuje aj slovenského národné hnutie, a to evanjelická a katolícka zložka. Aj keď len niektoré z ich aktivít boli úspešné, resp. mali dlhodobejší spoločenský efekt, mali výrazný vplyv na rozširovanie bázy národného hnutia a boli inšpiráciou aj pre iných.

### Spoločenské podujatia

Miestom stretávania sa Slovákov v Pešťbudíne boli predovšetkým miestne krčmy. „*Krčmíčka*“, kam „*chodilo viac Slovákov hľadajúcich lacný kof*“, sa nachádzala na Hadej ulici (Schlangengasse) pri Sennom námestí v Pešti. Podľa Laskomerského to bolo „skromné, ale veselé stolovanie“. Laskomerský sa práve tu zoznámil aj s Jánom Čipkom.<sup>176</sup> Už v 40. rokoch pôsobil v Pešti Ondrej Vyskydinský, ktorý sa v 50. rokoch spomína ako majiteľ kaviarne.<sup>177</sup> Je pravdepodobné, že si ju otvoril už v 40. rokoch.

Zo 40. rokov máme zachytené organizovanie slovanských spoločenských podujatí. Konali sa s určitým národným zámerom a čistý výnos z podujatia bol určený na konkrétny národný cieľ. Prvý slovanský bál v Pešti sa konal 31. januára 1842. Organizátormi boli slovanskí vysokoškolskí študenti medicíny, práva a filozofie za účasti 200 Slovanov. Na bále sa tancovala polka, mazúrka, kolo a odzemok. Zúčastnili sa na ňom tiež dve Slovenky v národnom kroji.<sup>178</sup> Slováci sa pravidelne zúčastňovali na podujatiach organizovaných miestnymi Srbmi, ktorí na 14. februára 1844 pripravili Srbský bál v Pešti.<sup>179</sup>

<sup>176</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov... I.*, s. 56.

<sup>177</sup> Ján Pravdoľub Bella – Pamätník. In: LA SNK, sg. 38 E 11.

<sup>178</sup> *Ľisty Ľudovíta Štúra I.*, s. 566-567.

<sup>179</sup> Zlomky z denníka. In: *PbV*, 8, 9. 10. 1868, č. 81, s. 2.







K roku 1844 máme zachytené dve podujatia organizované miestnou slovenskou komunitou. Dňa 12. januára 1844 sa konala v Pešti slovenská zábava.<sup>180</sup> V tomto roku usporiadal slovenský evanjelický zbor majáles, na ktorom sa osobne zúčastnil aj G. Zechenter-Laskomerský.<sup>181</sup> Žiaľ, podrobnejšie informácie nám chýbajú. Vo februári 1846 sa zasa konal bál v prospech slovenskej evanjelickej školy, štúdia pre chudobné deti a na plat učiteľa.<sup>182</sup> Z prvej polovice 19. storočia pochádza aj zmienka o slovanskom divadelnom predstavení. Správu priniesol v roku 1839 časopis *Hirnök*. Bola ňou hra českého autora Jana N. Štěpánka *Štěkanec*.<sup>183</sup>

### Ján Kollár očami G. K. Zechentera-Laskomerského:

*...Kollára som viac ráz navštívil, zisťoval som sa s ním i v bibliotéke pri františkánskom kostole... Tam Kollár často vypisoval z kníh. Kollár bol chudý, nepatrný človek, keď rozprával, tam mu r narážalo veľmi brdelným hlasom – ako to počujeme u mnohých korenných Nemcov. Na oči bol tento učený muž slabý a nosil striešku na čele; mňa, keď som k nemu prišiel, hoci ma i nevidel, hneď poznal po blase...“*

Gustáv K. Zechenter-Laskomerský: *Päťdesiat rokov slovenského života I*, s. 55

### Snahy o založenie katedry slovanskej reči

Jednou z prvých aktivít pešťbudínskych Slovanov v 20. rokoch bola snaha o založenie katedry slovanskej reči (*Cathedra lingvae*

<sup>180</sup> Tamže. In: *PbV*, 8, 9. 10. 1868, č. 81, s. 2.

<sup>181</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov... I*, s. 88.

<sup>182</sup> S. A S.: Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 2, 24. 4. 1846, č. 77, s. 307.

<sup>183</sup> KOVÁČOVÁ, Anna: *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti...*, s. 88-89.





*Slavicae*) na univerzite v Pešti.<sup>184</sup> Za otca myšlienky označuje Mária Vyvíjalová Jána Kollára. Tieto snahy boli známe nielen širšiemu okruhu slovenských vzdelancov v Pešťbudíne, ale aj vtedajšiemu ostrihomskému arcibiskupovi Alexandrovi Rudnayovi a kanonikovi Jurajovi Palkovičovi. Koncept žiadosti sa nachádza v archíve *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej* uloženého v Štátnom archíve v Banskej Bystrici. Vyvíjalová tieto snahy kladie do roku 1824.<sup>185</sup> Ako uvádza, Kollár osobne navštívil Rudnaya a Palkoviča v Ostrihome a hovoril s nimi aj „o založení slovenské cathedry na vysokých školách pešťanských“.<sup>186</sup> V tom čase, v máji 1824, pravdepodobne ešte pred rokováním Kollára s Rudnayom, navštívil Kollára v Pešti aj P. J. Šafárik, ktorý v tom čase pripravoval na vydanie svojej *Dejiny slovanských jazykov a literatúr všetkých nárečí*. Podľa Vyvíjalovej práve z tohto stretnutia vznikla myšlienka na založenie katedry. Šafárik, ktorému hrozilo prepustenie na srbskom gymnáziu v Novom Sade, sa o túto možnosť získať miesto na katedre pravdepodobne bytostne zaujímal.<sup>187</sup> V lete 1824 sa k tejto téme rozprúdila čulá korešpondencia. Kollár navrhoval postaviť žiadosť na základe zák. čl. 67 z roku 1791, v ktorom sa navrhovalo nielen pestovať jazyk vlasti, t. j. maďarčiny, ale aj iných jazykov potrebných pre vzdelanie

<sup>184</sup> V prvej polovici 19. storočia sa latinský výraz „Lingvae Slavicae“ chápal v širšom i užšom význame: ako „slovanský“ alebo „slovenský“ jazyk. Až v neskoršom období sa začína pojem „Slavicae“ významovo oddeľovať (tzv. „historická sémantika“ pomenovaní). Keďže o zakladanie katedry sa usilovali predstavitelia viacerých slovanských entít, používame výraz „slovanský“. Naproti tomu Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej, ktorý má v latinskom názve tiež výraz „Slavicae“, prekladáme ako „slovenský“, keďže združoval príslušníkov formujúceho sa moderného slovenského národa.

<sup>185</sup> VYVÍJALOVÁ, Mária: *Snaba...*, s. 218. Koncept časovo datuje do obdobia, keď jeho autor blahožela adresátovi k zvoleniu za primasa. Rudnay sa ním však stal v roku 1819.

<sup>186</sup> Spomína Ján Dobromír Petényi v liste Františkovi Palackému z 20. mája 1824. In: VYVÍJALOVÁ, Mária: *Snaba...*, s. 221.

<sup>187</sup> Tamže, s. 220-221.





národa. Poukazoval tiež na to, že v rakúskej časti monarchie boli katedry francúzskeho, anglického či talianskeho jazyka, podobne sa vyučovala aj čeština na Viedenskej univerzite.<sup>188</sup>

Prostredníctvom osobných stretnutí i korešpondencie sa diskutovalo, ako čo najlepšie postupovať, aby bola ich snaha o založenie katedry úspešná. Sporné problémy uvádza J. Kollár v liste ostrihomskému kanonikovi Jurovi Palkovičovi: „*Či prosbu alebo akýkoľvek spis adresovať Jeho výsosti primásovi Rudnayovi, a či Kráľovskej miestodržiteľskej rade? Či sa v takom spise majú žiadatelia podpísať každý osve, a či len všeobecne ako milovníci slovanského jazyka? – Ďalej, akými argumentmi žiadosť zdôvodniť? V čom je základ?*“<sup>189</sup> V archíve Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej sa zachoval odpis listu žiadosti zaslaný A. Rudnayovi, vtedy aj radcovi Miestodržiteľskej rady.<sup>190</sup> Ďalšie Rudnayove aktivity týkajúce sa založenia katedry nie sú známe. Problémom bola aj predstava, čo iniciátori vnímali pod výučbou slovanského jazyka. V tom čase ešte pretrvávala neujasnenosť chápania slovenského jazyka. Bernolákovci – slovami kanonika J. Palkoviča – radili neponáhľať sa a snažili sa vymedziť slovenský bernolákovský jazyk od češtiny. Palkovič v tom čase vydával Bernolákov *Slovár*. Kollár mal asi predstavu, že jazykom výučby bude čeština.<sup>191</sup> Tieto snahy sa napokon nepodarilo uskutočniť, prispievali však k väčšej spolupráci medzi katolíckou a evanjelickou zložkou formujúceho sa moderného slovenského národa, čo sa pozitívne prejavilo v nasledujúcom období.

S ďalšími žiadosťami o založenie katedry slovenskej reči na univerzite v Pešti sa stretávame aj v neskoršom období. V školskom

<sup>188</sup> List Jána Kollára kanonikovi Jurajovi Palkovičovi. 20. 8. 1824. Citované z: VYVÍJALOVÁ, Mária: *Snaba...*, s. 222-223.

<sup>189</sup> List – Ján Kollár Jurovi Palkovičovi. Pešť 20. 8. 1824. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 243.

<sup>190</sup> VYVÍJALOVÁ, Mária: *Snaba...*, s. 225-227. Celý list žiadosti uvádza na s. 230-231.

<sup>191</sup> Tamže, s. 225-228.





roku 1837/1838 podali študenti peštianskej univerzity, najmä študenti z filozofickej fakulty a prívrženci Jána Kollára, 4. novembra 1838 oficiálnu žiadosť o jej založenie. Žiadosť podpísali o. i. aj bratia Emanuel a Július Andrásyovci. Ako kandidát na miesto pedagóga sa spomínal vtedajší učiteľ na slovenskej evanjelickej škole v Pešti Ján Mastiš.<sup>192</sup> Po zamietnutí žiadosti podali v roku 1841 novú žiadosť, ktorú skoncipoval peštiansky advokát Alexander B. Vrchovský. Vrchovský sa zároveň zaviazal, že bude zadarmo prednášať na katedre.<sup>193</sup> Aj táto žiadosť bola zamietnutá.

Ďalšiu žiadosť o založenie „Slovanskej stolice“ predložili slovanskí študenti v školskom roku 1845/1846. Žiadosť podpísalo vyše sto študentov zo všetkých štyroch fakúlt peštianskej univerzity a 13. marca 1846 ju odovzdali Miestodržiteľskej rade v Budíne.<sup>194</sup> Katedra mala slúžiť na zlepšovanie komunikačných schopností v materinskom jazyku slovanských vysokoškolských študentov, ktorí po ukončení štúdia pôsobili ako úradníci, učitelia, lekári či kňazi. Autori žiadosti zároveň poukazovali na už vyššie uvedený argument, že podobné katedry existovali aj na univerzitách v zahraničí, na univerzitách v Prusku, kde žili Slovania, ale aj vo Francúzsku. Ako poznamenala redakcia *Slovenských národných novín*, keďže sa v Uhorsku „*vjac kmenou Slovanských ... nachodí, muselo bi sa ... vjac nárečí slovanských prednášať, ... [čo] sú za spisovnje reči povíšenje*“.<sup>195</sup> Ani tento návrh sa nepodarilo uskutočniť, a to aj pre narastajúce maďarizačné snahy maďarského reformného hnutia na čele s Lajosom Kossuthom. Stretávanie sa

<sup>192</sup> *Listy Ľudovíta Štúra I*, s. 427.

<sup>193</sup> Nič nového pod slncom. In: *NN*, roč. 5, 11. 7. 1874. č. 81, s. 2; *Listy Ľudovíta Štúra II*, s. 391.

<sup>194</sup> S. A S. [DAXNER, Š. M]: Z Pešt'e, dňa 13. brezňa. In: *SNN*, roč. 2, 24. 3. 1846, č. 68, s. 271-272; Túto informáciu uvádza aj príspevok Nič nového pod slncom. In: *NN*, roč. 5, 11. 7. 1874. č. 81, s. 2, žiadosť však kladie do šk. roku 1844/1845 a uvádza ju ako aktivitu slovenských študentov.

<sup>195</sup> S. A S. [DAXNER, Š. M]: Z Pešt'e, dňa 13. brezňa. In: *SNN*, roč. 2, 24. 3. 1846, č. 68, s. 272.





slovanských študentov na pôde katedry a vzdelávanie sa v iných slovanských jazykoch by upevňovalo ich slovanské povedomie, čo bolo v protiklade s úsilím predstaviteľov maďarského reformného hnutia. Na možnosť študovať slovanský jazyk na univerzite v Pešti si tak študenti museli počkať do 50. rokov.

### Slovenský čitateľský spolok

Do 20. rokov siaha aj prvá snaha o založenie slovenského kultúrneho spolku v Pešťbudíne. Pre Slovákov v Pešti bola veľkou motiváciou aktivita peštianskych Srbov. Tí si tu v roku 1826 založili kultúrny spolok Maticu srbskú – prvú zo slovanských Matíc.<sup>196</sup> K iniciátorom jeho založenia patrili slovenský evanjelický učiteľ S. Matejkovský, J. Kollár, M. Sucháň, J. Šoltés a M. Godra.<sup>197</sup> Na porade u Jána Kollára v Pešti sa 30. apríla 1826 stretli okrem J. Kollára a S. Matejkovského bernolákovci Martin Hamuljak, Ján Herkeľ a Ján Koiš, ako aj priateľ P. J. Šafárika Juraj Magaraševič, profesor na gymnáziu v Novom Sade a spoluzakladateľ Matice srbskej, a rokovali o príprave založenia *Slovenského čitateľského spolku* s príručnou knižnicou. Spolok začal svoju činnosť v lete 1826 a bol prvým kultúrnym spolkom Slovákov, ktorý spájal obe náboženské skupiny Slovákov. Spolok mal v duchu rozširovania slovanskej vzájomnosti všeslovanský charakter, čo dokladá aj odoberanie srbských, poľských, ruských a českých časopisov.<sup>198</sup>

Martin Hamuljak mal inú predstavu. Slova(e)nskú spoločnosť chcel najprv organizovať okolo veľkej slovanskej knižnice, ktorú ponúkol plánovanej inštitúcii na prelome rokov 1824 – 1825 chorvátsky vedec a básnik Matija Petar Katančić (1750 – 1825) žijúci v Budíne. Knižnica

<sup>196</sup> *Listy Ludovíta Štúra I*, s. 431.

<sup>197</sup> FABINY, Tibor: *Kultúrny život...*, s. 32.

<sup>198</sup> BUTVIN, Jozef: Snahy o zakladanie kultúrnych organizácií a spolkov v období slovenského národného obrodzenia. In: *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : SAV 1963, s. 26-27.





sa napokon stala súčasťou Univerzitnej knižnice.<sup>199</sup> Hamuljak sa zároveň v tomto období pokúšal o zakladanie slovenských ustanovizní, ako noviny, časopis, nakladateľstvo, kníhkupectvo či knižnice, ktoré mali prispieť k aktivizácii slovenských vzdelancov, jeho snahy sa však nepodarilo realizovať. Napokon sa pešťbudínskym bernolákovcom, podporovaným českými národovcami, hlavne F. C. Kampelíkom, podarilo založiť v roku 1834 Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej.<sup>200</sup>

### Pokusy o vydávanie slovenských novín

V rokoch 1829 až 1831 sa Hamuljak pokúšal o založenie časopisu alebo novín. Od roku 1828 mal „*s porozumením pešťbudínskych Slovanov*“ vychádzať ako štvrt'ročník časopis „*pre všeliké stavy a povolaniá*“, ktorých vydavateľom mal byť Čech Trnka. Po nezdare podujatia plánoval Hamuljak vydávať noviny *Budínski prátel*. Ich vydávanie podporoval aj ostrihomský kanonik Juraj Palkovič, ktorého Hamuljak žiadal o finančné zabezpečenie kaucie. Ten však v tom čase nebol schopný zložiť potrebnú sumu, keďže financoval vydanie Bernolákovho Slovára a Biblie.<sup>201</sup> Žiadosť predložil Miestodržiteľskej rade 27. apríla 1831, tá však svojím rozhodnutím z 3. mája 1831 vydávanie novín zamietla.<sup>202</sup>

Pešťbudínski Slováci sa týmto neúspechom nenechali odradiť a o dva roky, v roku 1833, zopakovali svoju žiadosť. O povolenie sa tentoraz uchádzal advokát Ján Herkeľ, ktorý mal byť aj ich majiteľom. Redaktorom novín mal byť Michal Godra a mali mať názov *Občanské Ubersko-Slovenské noviny*.<sup>203</sup> Ani táto snaha nebola

<sup>199</sup> KÄFER, István: *Pešť – Budín – Budapešť*, s. 37.

<sup>200</sup> BUTVIN, Jozef: *Snahy...*, s. 28.

<sup>201</sup> CHRÁSTEK, Michal: *Martin Hamulják*, s. 6.

<sup>202</sup> MAŤOVČÍK, Augustín: Príspevok k životu a dielu Jána Herkeľa. In: *Historické štúdie*, roč. 9, 1964, s. 11.

<sup>203</sup> M. Godra to spomína v liste K. Kuzmánymu z 12. 4. 1865 – uvádza MAŤOVČÍK, Augustín: *Príspevok...*, s. 12.





úspešná. Herkeľ sa aj tak nedal odradiť a niekedy v prvej polovici roku 1836 napísal panovníkovi žiadosť o vydávanie novín, tentoraz s názvom *Noviny Slawianské*. Ich cieľom malo byť podávanie politických informácií, napomáhanie rozvoju hospodárstva a šírenie národnej kultúry.<sup>204</sup> Šanca na povolenie vydávania novín bola oproti predchádzajúcemu obdobiu vyššia, veď v roku 1835 vychádzal v Pešti *Serbski narodni list* a v tomto roku po troch rokoch od podania žiadosti začal v Záhrebe Ljudevit Gaj vydávať *Novine Horvatzke*. Tento projekt sa takisto nepodarilo zrealizovať.



**Obr. č. 22:** Martin Hamuljak, organizátor národného života Slovákov v Pešťbudíne v 20. až 40. rokoch 19. storočia

Pešťbudíčania Ján Bohurád a Ján Kadavý.<sup>205</sup> Pri vybavovaní povolenia na vydávanie novín pomáhal E. Štúrovi aj J. Kollár. Preto Kollára mimoriadne sklamalo a asi aj šokovalo, keď až po vydaní prvého čísla zistil, že vládou schválené noviny vychádzajú v štúrov-

Aj keď snahy pešťbudínskych národovcov neboli úspešné, určite mali pozitívny vplyv na ďalšie žiadosti a napokon boli zdarne zavrhnuté E. Štúrom a *Slovenskými národnými novinami* (1845 – 1848). V prospech novín bolo vydaných 70 účastín po 10 zl., ktoré vlastnilo 44 účastinárov. Najviac účastín – päť – vlastnil A. B. Vrchofský, po jednej aj

<sup>204</sup> MAŤOVČÍK, Augustín: *Príspevok...*, s. 12.

<sup>205</sup> *Listy Ludovíta Štúra II*, s. 440; *Sokol*, roč. 2, 1863, s. 461.





čine, a nie v pôvodne navrhovanej češtine, o čom ho Štúr vopred neinformoval.<sup>206</sup> Štúr to pravdepodobne urobil zámerne, očakávajúc Kollárovu nesúhlasnú reakciu. Kollár to mohol vnímať ako podraz a jeho vystúpenie voči štúrovcom nenechalo na seba dlho čakať.

### Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej

Najvýznamnejším výsledkom slovenskej inteligencie žijúcej v Pešťbudíne v prvej polovici 19. storočia bolo založenie *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej* (Cultorum Linguae et Literaturae Slavicae Unio). Spolok vznikol v polovici roka 1834 zásluhou siedmich slovenských vzdelancov: Jozefa Bernoláka, Martina Hamuljaka, Jána Herkeľa, Jána Koiša, Jána Kollára, Antona Ottmayera a Martina Sucháňa. Štyria z nich – Jozef Bernolák, Martin Hamuljak, Ján Koiš a Anton Ottmayer pôsobili ako úradníci Miestodržiteľskej rady v Budíne, ďalšími boli ev. kňaz Ján Kollár, lekár Martin Sucháň a právnik Ján Herkeľ. Spolok fungoval na akcionárskom princípe. Jeho zakladatelia vlastnili desať akcií v hodnote 30 zl., t. j. spolu 300 zlatých (Hamuljak, Herkeľ a Koiš vlastnili po dve akcie, ostatní po jednej).<sup>207</sup> Stanovy spolku boli spísané 1. augusta 1834 v dome M. Sucháňa.<sup>208</sup> Za predsedu Spolku zvolili J. Kollára, tajomníka M. Hamuljaka a pokladníka M. Sucháňa. Podľa Štúra mal spolok podporu aj zo strany palatína „a ji i značnou pomocí obdarovať“.<sup>209</sup>

Cieľom spolku bolo nielen reprezentovať Slovákov ako jeden národný celok, ale jeho členovia sa usilovali aj o riešenie

<sup>206</sup> *Listy Ludovíta Štúra II*, s. 381.

<sup>207</sup> VYVÍJALOVÁ, Mária: Objavenie archívu Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. In: *HC*, roč. 17, 1969, č. 1, s. 161-163; Bližšie o spolku aj MAŤOVČÍK, Augustín: *Martin Hamuljak...*, s. 120-129.

<sup>208</sup> CHRÁSTEK, Michal: *Martin Hamuljak*, s. 7.

<sup>209</sup> List – Ludovít Štúr Pavlovi Čendekovičovi. Prešporok 9. 5. 1835. In: *Listy Ludovíta Štúra I*, s. 35.







nevyjasnenej jazykovej a literárnej jednoty Slovákov.<sup>210</sup> Bernolákovci i prívrženci češtiny sa zhodli na vytváraní jednotnej spisovnej normy Slovákov, v gramatickej stavbe však vychádzali zo svojich jazykových noriem. V druhej polovici 30. rokov činnosť spolku poľavila.<sup>211</sup> Zjednocovacie úsilie spolku ovplyvnilo aj slovenskú mládež na evanjelickom lýceu v Bratislave. Podľa Š. Drozda bol Spolok „*akýmsi prechodom medzi doznievajúcim bernolákovským hnutím a nástupom činnosti Štúra i jeho generácie*“.<sup>212</sup>

Počet členov spolku sa postupne menil. V roku 1835 J. Kollár i M. Sucháň vystúpili zo spolku, čím získal čisto katolícky charakter a postupne sa zameriaval na vydávanie príspevkov v bernolákovčine. Každý novoprijatý člen musel vložiť po 30 zl. na činnosť spolku. Po vystúpení Kollára a Sucháňa oslovil M. Hamuljak za člena Spolku vtedy vyše 80-ročného Jozefa Ignáca Bajzu. Bajza sa síce pre svoj vysoký vek odmietol stať akcionárom, ale venoval na jeho činnosť 40 zl., teda vyššiu sumu ako bola samotná hodnota akcie.<sup>213</sup> V roku 1840 sa počet členov spolku zvýšil na dvadsať s akciovým podielom 27 účasťní.<sup>214</sup> Postupne sa počet členov spolku rozširoval, aj o členov žijúcich mimo Pešťbudína. K členom, ktorí žili v Budíne, patrili úradníci Miestodržiteľskej rady Alexander Dedinský, Ján Krstiteľ Gombár a Ján Nepomuk Plank, kaplán Ignác Kolkovič, dvorský komorný tajomník Štefan Lukič, Juraj Stankovič, v Pešti býval prefekt Ján Režný de Patsér.<sup>215</sup> Členom spolku bol v roku 1839 aj pedagóg Karol Juraj Romy (1780 – 1847) pochádzajúci zo Spišskej

<sup>210</sup> Bližšie o cieľoch spolku: VYVÍJALOVÁ, Mária: K dejinám Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej (Listy M. Hamuljaka K. J. Rumymu z rokov 1839 – 1840). In: *Historické štúdie*, roč. 9, 1964, s. 178-181.

<sup>211</sup> BUTVIN, Jozef: *Snahy...*, s. 28-30.

<sup>212</sup> DROZD, Štefan: *K dejinám Spolku...*, s. 187.

<sup>213</sup> KOTVAN, Imrich: Jozef Ignác Bajza a Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej v Budíne. In: *SL*, roč. 2, 1955, č. 3, s. 338-339.

<sup>214</sup> VYVÍJALOVÁ, Mária: *Objavenie...*, s. 161-163.

<sup>215</sup> DROZD, Štefan: *K dejinám Spolku...*, s. 199.





Novej Vsi, ktorý ako Neslovan podporoval slovenské národné hnutie. K podporovateľom spolku patrilo aj viacero biskupov na území Slovenska.<sup>216</sup>

Na čele spolku sa vystriedalo viacero členov. Prvým predsedom bol Ján Kollár, a to hlavne kvôli jeho zásluhám na literárnom poli. Okrem funkcie pokladníka, kde sa takisto vystriedalo viacero členov (prvým bol Sucháň), to bol zapisovateľ (aktuár), ktorý koncipoval hlavné body rokovania a uznesenia do zápisnice (prvým bol Hamuljak). Neskôr, keď sa zvýšila aktivita spolku, bola zriadená funkcia správcu, ktorý mal v kompetencii starostlivosť o kultúrnu náplň a hospodársku prosperitu spolku. V roku 1838 sa ním stal natrvalo M. Hamuljak.<sup>217</sup>

Činnosť Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej je pomerne podrobne zmapovaná, a to vďaka zachovanému archívu spolku. Osud archívu bol nejasný a napokon bol nájdený v dnešnom Štátnom archíve v Banskej Bystrici. O jeho nájdení informovala Mária Vyvíjalová na stránkach Historického časopisu v roku 1969.<sup>218</sup> Spolok od roku 1835 vydával almanach *Zora*, „*prvá to tohoto spôsobu u nás vačková knižka, prvý almanach slovenský*“ s mottom, ktorého autorom je M. Hamuljak: „*Národ, ktorý sa sám neopúšťa, nebýva opustený.*“<sup>219</sup> Vydavatelia uvažovali aj nad inými návrhmi názvu: Zornica, Dennica, Zorislava či Svornosť. Celkovo vyšli štyri

<sup>216</sup> CHRÁSTEK, Michal: *Martin Hamuljak*, s. 7.

<sup>217</sup> VYVÍJALOVÁ, Mária: *Objavenie...*, s. 161-163.

<sup>218</sup> Tamže, s. 161-163.

<sup>219</sup> CHRÁSTEK, Michal: *Martin Hamuljak*, s. 7. O Zore aj MAŤOVČÍK, Augustín: *Martin Hamuljak...*, s. 129 a n.





almanachy (1835, 1836, 1839 a 1840).<sup>220</sup> Vďaka vydávaniu *Zory* získal spolok aj zjednodušené pomenovanie „*Zorospolok*“, ako ho nazval Ľ. Štúr v jednom z listov.<sup>221</sup> *Zora* mala reprezentatívny charakter, pre širšie vrstvy plánoval Spolok vydávať kalendár, čo sa napokon nerealizovalo. Na vydávanie ľudového kalendára venoval Ján Koiš 100 zl., z ich úrokov sa mali odmeňovať prispievatelia kalendára.<sup>222</sup>

Pri vydaní prvých dvoch almanachov *Zora* (1835 a 1836) vypomáhal vychovávateľ Michal Godra, ktorý sa v Pešti zdržiaval od roku 1832 do septembra 1836. Následné prerušenie vo vydávaní *Zory* pravdepodobne spôsobil odchod Godru a jazykové nezhody medzi bernolákovcami a zástancami češtiny.<sup>223</sup> Po prechodnom pozastavení vydávania *Zory* plánoval na rok 1838 vydať nový almanach vtedajší učiteľ slovenskej školy L. Jesenský, aby sa neprerušila kontinuita jeho vydávania. S prosbou o zaslanie príspevkov sa obrátil aj na Ľ. Štúra.<sup>224</sup> Na jar 1837 sa však Jesenský rozhodol odísť z Pešti a prijal miesto kňaza na Gemeri, preto sa už o jeho vydanie viac nezaujímal. Spolok následne vydal v roku 1839 a 1840 ešte dva ročníky. Po definitívnom ukončení vydávania *Zory* vyšlo nákladom Spolku v Budíne v rokoch

<sup>220</sup> O prínose *Zory* pre vývoj slovenskej literatúry a literárneho obrazu Pešťbudína v prvej polovici 19. storočia píše VOJTECH, Miloslav: Biedermeierovské tendencie v slovenskej literatúre národného obrodzenia. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha: Koniasch Latin Press, 2004, s. 377-385 a ten istý: Prozaický fragment Pavla Jána Tomáška *Obchodníci* (Otázky literárnohistorickej recepcie, interpretácie a česko-slovenské súvislosti textu). In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech*. Brno: Galium, 2016, s. 203-213.

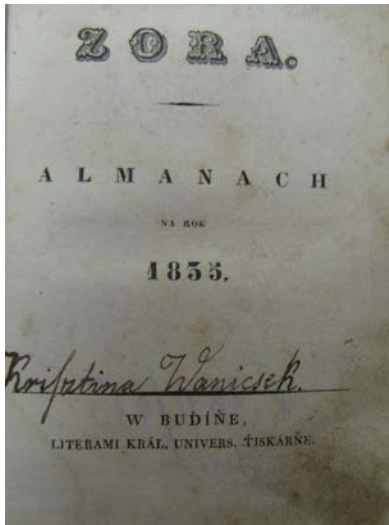
<sup>221</sup> List – Ľudovít Štúr Michalovi Godrovi. Prešporok 4. 4. 1836. In: *Listy Ľudovíta Štúra I*, s. 57.

<sup>222</sup> DROZD, Štefan: *K dejinám Spolku...*, s. 196.

<sup>223</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 389.

<sup>224</sup> List – Ľudovít Štúr Danielovi Slobodovi. Prešporok 23. 2. 1837 a Karolovi Boleslavovi Štorchovi. Prešporok 21. 4. 1837. In: *Listy Ľudovíta Štúra I*, s. 100 a 421; s. 109.





**Obr. č. 23:** Prvý ročník almanachu Zora z roku 1855 s vyobrazením sv. Cyrila a Metoda



**Obr. č. 24:** Po zániku Zory vydal Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej súborné dielo Jána Hollého





1841 – 1842 súborné dielo Jána Hollého v štyroch zväzkoch.<sup>225</sup>  
Spolok vydal aj *Pasie* (1845) od Antona Knappa.<sup>226</sup>

### Slovanské kasíno

Hoci J. Kollár zo *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej* vystúpil, naďalej podporoval združovanie miestnej slovanskej komunity. Koncom roku 1837 vznikalo v Pešti „československé jakoby casino“, ktoré malo odoberať slovanské noviny. Jeho zakladateľmi boli Doležálek, A. B. Vrchovský, Fran Kurelac (1811 – 1874) a J. Kollár. Podľa tvrdenia Kollára združovalo okolo sto osôb „ze všech témeř Slovanských kmenů“.<sup>227</sup> Národné kasíno, ako spôsob stretávania sa národne uvedomelej inteligencie, ktorá diskutovala o ďalšom rozvoji uhorskej spoločnosti a jej súčasťou bola aj čítareň, vzniklo v Pešti už v roku 1827 vďaka Istvánovi Széchenyimu a stalo sa strediskom maďarského reformného hnutia.

Otázne však je, či spomínané Slovanské kasíno aj rozvinulo svoju činnosť. V lete 1839 píše Kollár Kadavému, že po jeho príchode do Pešti „založíme zde zvláštní čtenářskou společnost, knihovnu již dosti bezkrou máme“.<sup>228</sup> Otázkou zostáva, či vyššie spomínané kasíno po krátkej existencii zaniklo, alebo „čitateľská spoločnosť“ mala byť ďalšou inštitúciou rozvíjajúcou národné povedomie Slovanov v Pešťbudíne či len miestnych Slovákov a Čechov.

<sup>225</sup> DROZD, Štefan: *K dejinám Spolku...*, s. 206 a 211.

<sup>226</sup> CHRÁSTEK, Michal: *Martin Hamulják*, s. 7.

<sup>227</sup> List – Ján Kollár Jaroslavovi Pospíšilovi. Pešť 7. 11. 1837. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 180 a 403 a List – Eudovít Štúr Karlovi Boleslavovi Štorchovi. Prešporok 2. 1. 1838. In: *Listy Eudovíta Štúra I*, s. 137 a 450.

<sup>228</sup> List – Ján Kollár Jánovi Kadavému. Pešť 13. 8. 1839. In: *Listy Jána Kollára I*, s. 204.





## 2.4 Koniec 40. rokov

Napätie medzi kollárovcami a štúrovcami, t. j. používateľmi češtiny, resp. slovakizovanej češtiny ako spisovného jazyka Slovákov na jednej a štúrovskej slovenčiny na druhej strane narastalo aj medzi príslušníkmi slovenskej komunity v Pešťbudíne. Povestnou kvapkou bolo vydanie Kollárom iniciovaného zborníka *Hlasové...* (1846) proti štúrovskej slovenčine.<sup>229</sup> Na obranu štúrovskej slovenčiny verejne na stránkach *Slovenských národných novín* vystúpili lekár a člen uhorskej prírodovednej spoločnosti Karol Kiko, Ondrej Bobček, Ondrej Vyskydenský a Ján Bohurád „v meňe mnohých druhých Slovenskú reč milujúcich Pešťjanských Slovákov“.<sup>230</sup> Hlavným reprezentantom štúrovcov v Pešťbudíne bol učiteľ Ján Kadavý, takže sa toto napätie prenieslo aj do slovenského evanjelického zboru a ďalej narastalo, čo destabilizovalo a znefunkčovalo jeho pôsobenie a dobudovanie cirkevného centra na Kerepešskej ceste. Napätie medzi staršou a mladšou generáciou zboru sa prejavilo aj na zasadnutí slovenského cirkevného zboru (označovaný ako „slovenský čiastočný konvent“). Situácia vyvrcholila až do požiadavky, že členovia nedeľnej školy, t. j. podporovatelia Kadavého a štúrovskej slovenčiny, majú odstúpiť z cirkevných úradov.<sup>231</sup>

Tvorivé aktivity kollárovsko-hamuljakovskej generácie doznievajú na konci 40. rokov. Ešte pred vypuknutím revolúcie prestal vykonávať svoju činnosť *Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej*, čo sa považovalo len za prechodné obdobie. Jeho archív spravoval

<sup>229</sup> Bližšie: KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovenský Goethe v Pešti...*, s. 163-164.

<sup>230</sup> Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 2, 25. 8. 1846, č. 112, s. 449.

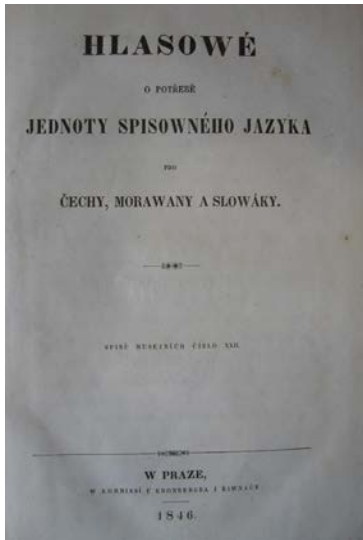
<sup>231</sup> VYSKYDENSÝ (Viskidenský), Ondrej: Z Pešťe. In: *SNN*, roč. 3, 22. 1. 1847, č. 154, s. 617. Na svoju funkciu mal rezignovať napríklad kurátor a člen nedeľnej školy Ján Bohurád.





M. Hamuljak. V roku 1847 venoval Hamuljak svoju knižnicu vyššiemu katolíckemu gymnáziu v Banskej Bystrici. „Bibliotheca Hamuljakina“ obsahovala takmer 2 500 kníh. V prípade založenia slovenského literárneho spolku, pripravovanej Matice slovenskej, mala prejsť knižnica a jeho literárna pozostalosť do jeho majetku, čo sa aj stalo.<sup>232</sup> Knižnicu spolku s archívom previezli z Budína do Banskej Bystrice v roku 1858. Po zatvorení Matice sa knižnica dostala do archívu v Nitre a do Matice sa vrátila až v roku 1943.

Pôsobenie pešťbudínskych Slovákov násilne prerušila revolúcia 1848/1849. Tá okrem pozitív politických zmien prijatých tzv. marcovými zákonmi znamenala aj nárast nacionalizmu a národného antagonizmu. Od 8. júna 1848 začal v Pešti vychádzať týždenník *Prjatel' ludu*,<sup>233</sup> ktorý bol slovenskou mutáciou maďarských novín *Népbarát*. Vydával ho Pešťiansky ústredný výbor a jeho redaktorom bol Lu-



káš Mácsay. Vydávanie týždenníka finančne podporovala uhorská vláda a jeho cieľom bolo eliminovanie národného hnutia Slovákov reprezentovaného štúrovskou generáciou (posledné číslo *Slovenských národných novín* vyšlo 9. júna 1848). Po obsadení Pešti v januári 1849 sa redakcia presťahovala do Debrecína, dočas-

**Obr. č. 25:** Spis *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846), ktorého vydanie inicioval Ján Kollár, narušilo vzťahy aj v rámci slovenskej evanjelickej komunity v Pešťbudíne

<sup>232</sup> CHRÁSTEK, Michal: *Martin Hamuljak*, s. 8.

<sup>233</sup> *Dejiny Slovenska III*. Bratislava : Veda, 1992, s. 37; *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918* (zost. Michal Potemra). Martin : Matica slovenská, 1958, s. 13-14 a 91.





ného hlavného mesta Uhorska. Noviny boli prvými v slede prouhorských novín vychádzajúcich v slovenčine, resp. slovenskom dialekte v Budapešti až do zániku Uhorska.

Mnohí národne uvedomelí Slováci v tomto období radšej opustili Pešťbudín, aby predišli perzekúcii zo strany úradov či okolitého obyvateľstva. Jedným z nich bol aj Martin Hamuljak, ktorý sa počas revolúcie cítil byť v Pešti ohrozený a odišiel do Viedne. Po potlačení maďarskej revolúcie pôsobil do roku 1853 ako úradník na viacerých miestach. Po odchode do dôchodku v roku 1853 sa na chvíľu ešte usadil v Budíne, napokon však žil od roku 1856 v Námestove. V januári 1849, keď Pešťbudín obsadila cisárska armáda, v meste ešte pôsobil Ján Kollár. V tom čase ho aj na fare navštívili „traja sokolíci“ – Ján Francisci, Štefan Marko Daxner a Michal Bakulíny, ktorí sa rozhodli pripojiť k slovenským dobrovoľníkom. Kollár im počas stretnutia povedal: „No, len chodte s Bohom a robte či dobre, či zle, len nech vedia, že Slováci žijú.“<sup>234</sup> Navštívili aj rodiny slovenských mešťanov – Bohuráda, Ivanoviča a Bobčeka. U Bobčeka sa zdržiaval a liečil po svojom prepustení z väzenia aj Janko Kráľ.<sup>235</sup> Aj Ján Kollár v tomto období definitívne opustil po takmer 30 rokoch Pešť. Do Viedne sa odsťahoval 18. marca 1849, kedy sa stal dôverníkom viedenskej vlády a 29. apríla 1849 bol vymenovaný za profesora pre slovanskú archeológiu.<sup>236</sup> Novým administrátorom slovenského evanjelického zboru v Pešti sa stal 14. júna 1849 Jozef Srnka (1808 – 1853), rodák z Liptovského Sv. Mikuláša. Srnka bol v mladosti národne aktívny, spolupodielal sa na založení študentskej Slovenskej spoločnosti na kolégiu v Prešove.<sup>237</sup> Od konca 40. rokov však začal podporovať maďarské reformné hnutie, čím sa dostal do konfliktu

<sup>234</sup> FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis*, s. 182.

<sup>235</sup> Tamže, s. 182.

<sup>236</sup> *Listy Ludovíta Štúra II*, s. 467. Podrobnejšie: KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovenskej Goethe v Pešti...*, s. 166-169.

<sup>237</sup> *Listy Jána Kollára I*, s. 326 a 383; *Nové obzory*, roč. 15, 1973, s. 221-287 a *Literárny archív*, roč. 14, 1979, s. 205-206.







s národne uvedomelým slovenským mešťanstvom, osobitne s Jozefom Podhradským, po J. Kadavom novým učiteľom zboru, ktorý nahradil Srnku vo funkcii duchovného zboru.

„Zakladateľská“ generácia slovenských národovcov v Pešťbudíne z 20. a 30. rokov 19. storočia nezanechala po sebe kontinuitu v podobe rodín, ktoré by sa stali pilierom slovenskej komunity v meste. Táto kontinuita je spojená až s generáciou slovenských



**Obr. č. 26:** Dobytie Budína cisárskou armádou v januári 1849

mešťanov, ktorí sa narodili okolo druhého desaťročia 19. storočia (Ondrej Bobček, Ján Bohurád, Andrej Ivanovič, Ján Zimáni...). Do Pešťbudína prichádzali niekedy od konca 30. rokov a do národného života v Pešťbudíne sa začali zapájať v 40. rokoch 19. storočia pod vplyvom štúrovského hnutia. V polovici 19. storočia nastáva v Pešťbudíne výmena generácií. Po generácii Jána Kollára a Martina





Hamuljaka, ako hlavných predstaviteľoch národného hnutia v Pešťbudíne, prichádza nová, už ovplyvnená štúrovským hnutím (J. Podhradský, J. Palárik, A. Radlinský, J. K. Viktorin).





### 3. Slovenský život v Pešťbudíne v 50. rokoch

Porážka maďarskej revolúcie v auguste 1849 priniesla víťazstvo cisárskemu dvoru. Uhorsko sa stalo porazenou krajinou a bolo riadené vojenskou správou. Provizórium bolo v Uhorsku ukončené 19. januára 1853, keď sa zaviedla „definitívna“ organizácia politickej správy a postupne sa stabilizovali aj domáce pomery. Podporou priemyselnej výroby zo strany štátu, ktorá oproti predchádzajúcemu obdobiu podnietila veľký hospodársky rozvoj Uhorska, sa čoraz viac spriemyselnúje a urbanizuje aglomerácia Pešťbudína, aj keď súmestie na svoje „zlaté obdobie“ ešte len čaká.<sup>238</sup> Nárast obchodu podnietil v roku 1851 vznik Kupeckého spolku so sídlom v Pešti, ktorý mal sústreďovať rozmach obchodu pre celé Uhorsko. Spolok financoval aj sklady na uskladnenie obilia a vydával časopis.<sup>239</sup> Rozmach Pešťbudína a rozvoj priemyselnej výroby prispel k zvyšovaniu stálych i prechodne žijúcich obyvateľov. Nárast priemyselných podnikov prilákal do mesta množstvo obyvateľov z celého Uhorska i

<sup>238</sup> Základné informácie o Pešťbudíne v roku 1849 uvádza napríklad KANYA, Pál: *Földrajzi oktatás...*, s. 9-24.

<sup>239</sup> Nastínění nového kupeckého spolku v Pešti. In: *SN*, roč. 3, 31. 7. 1851, č. 88, s. 357.





monarchie, ktorí tu hľadali uplatnenie a zlepšenie postavenia svojich rodín. Niektorí sa tu usadili prechodne, iní už natrvalo. Zlepšovaním hospodárskych a sociálnych pomerov, na rozdiel od politických, sa zlepšujú životné podmienky stredných vrstiev, vrátane meštianstva.

Nárast počtu robotníctva a sezónnych pracovníkov, ktorí často žili v nevyhovujúcich hygienických pomeroch bez širšieho sociálneho a spoločenského zázemia, vyvolal väčší záujem o ich starostli-



**Obr. č. 27:** V roku 1849 sa stal novým ostrihomským arcibiskupom Ján Scitovský (1785 – 1866). V pozadí sa nachádza ešte nedokončená katedrála v Ostrihome.

vosť. Z iniciatívy katolíckej cirkvi vznikol spolok *Jednota tovarišov* (Jednota tovarišská či Katolícky spolok pre tovarišov, nem. Gesellen Verein). Najväčšie zásluhy na založení Jednoty mal prepošť Anton Szántoffy. Založenie spolku inicioval v apríli 1856 ostrihomský arcibiskup Ján Scitovský (1785 – 1866). Patrónom spolku bol sv. Jozef. Členmi spolku mohol byť slobodný manuálne pracujúci katolík starší ako 18 rokov. Členské bolo 20 gr. ako vstupný poplatok a potom 6 gr. každý mesiac. Spolok mal apolitické zameranie a jeho cieľom boli

„verejné prednášky, vyučovanie v náboženských a iných potrebných alebo užitočných vedomosťach, spev, čítanie vhodných spisov, vzájomná rozmluva a obcovanie, dávanie dobrého príkladu plnením povinností ku katol. kresťanovi náležitých“.<sup>240</sup> Redakcia *Katolíckych novín* navrhovala, aby sa pri výučbe rešpektovali všetky jazyky robotníkov, teda aby výučba prebiehala aj v slovenčine. Táto požiadavka však pravdepodobne nebola nikdy

<sup>240</sup> Z Budína, d. 30. Mája. In: *KN*, roč. 8, 31. 5. 1856, č. 22, s. 174-175.





splnená. Spolok začal oficiálne svoju činnosť v septembri 1856, keď v Kostole sv. Terézie vysvätil ostrihomský arcibiskup zástavu Jednoty a slávnostne vyhlásil začatie jej činnosti.<sup>241</sup>

### 3.1 Slováci v Pešťbudíne

Do hlavného mesta prichádzalo v tomto období aj početné obyvateľstvo z hornozemských i dolnozemských stolíc. Svoje uplatnenie nachádzalo hlavne v priemysle a ako sezónni nádenníci. Najviac Slovákov žilo v terezínskom a jozefovskom predmestí. Tento trend, konkrétne v jozefovskom predmestí, potvrdzujú aj *Katolícke noviny* za začiatku 50. rokov: „Už sú tuná celé ulice a kolonnie čisto slovenské.“<sup>242</sup>

Chrbtovou kosťou rozvíjania slovenskej komunity zostáva inteligencia a národne uvedomelé meštianstvo. Slovenské meštianstvo, ako sme to už mohli sledovať od polovice 40. rokov, sa výraznejšie zapája do národných aktivít a podporuje snahy o zakladanie slovenských kultúrnych inštitúcií. Viacerých z mešťanov síce poznáme aj po mene, nemáme však bližšie poznatky o ich životných osudoch. Mnohí z nich práve v 50. rokoch nadobudli veľmi dobré ekonomické postavenie a vyšší sociálny status a v neskoršom období sa zapájajú do národného hnutia (napríklad Jozef Pozdech). Už v tomto období sa začína podpora národného hnutia zo strany Jozefa Zarzetzkého, podnikateľa poľského pôvodu. V 50. rokoch nastáva medzi slovenskou intelektuálnou elitou v Pešťbudíne generačná výmena. Staršiu generáciu, reprezentovanú Jánom Kollárom, Martinom Hamuljakom a *Spolkom milovníkov reči a literatúry slovenskej*, nahrádza nová nastupujúca katolícka generácia

<sup>241</sup> PALÁRIK, Ján: Z Pešti u sv. Terezie, dňa 11. sept. In: *KN*, roč. 8, 20. 9. 1856, č. 38, s. 303-304.

<sup>242</sup> Z Pešť-Budína dňa 1-ho julia. In: *KN*, roč. 4, 3. 7.1852, č. 27, s. 6-7.





reprezentovaná Jánom Palárikom, Andrejom Radlinským, Jozefom Karolom Viktorinom a Jozefom Podhradským. Táto generácia tridsiatnikov už mala za sebou prvé skúsenosti so životnou realitou, zároveň však ešte dostatok energie, aby ich nezlomil prvý neúspech. Práve na prelome 40. a 50. rokov sa dotvárala ich predstava o ďalšej činnosti národného hnutia, ktorú sa následne usilovali naplniť pri ďalšom rozvoji národného hnutia. A oporou im bola práve miestna slovenská komunita a technologické zázemie hlavného mesta.

Z katolíckych intelektuálov prišiel do Pešťbudína ako prvý Andrej Radlinský (1817 – 1879), ktorý v rokoch 1849 – 1861 pôsobil v Budíne ako redaktor českej osnovy Zemského zákonníka. Ján Palárik (1822 – 1870) bol od 1. júla 1851 do 6. decembra 1862 kaplánom vo Farnosti sv. Terézie v Pešti. Jeho kaplánske pôsobenie v Pešti bolo v podstate cirkevným trestom za jeho názory publikované v časopise *Cyryll a Method* v roku 1850.<sup>243</sup> Necelý rok po Palárikovi prišiel do Pešťbudína aj Jozef Karol Viktorin (1822 – 1874).<sup>244</sup> V apríli 1852 ho preložili zo Skalice za kaplána do Starého Budína. V tom čase sa spolu s D. Lichardom, K. Kuzmánym, M. Hattalom, A. Radlinským a J. Palárikom neúspešne podieľal na získaní povolenia pre slovenský literárny spolok a spolu s Radlinským a Palárikom organizoval zbierku na náhrobný kameň v roku 1849 zosnulého Jána Hollého.<sup>245</sup> Od 1. júna 1854 do 20. marca 1855 bol administrátorom farnosti a po vymenovaní nového farára tu ostal do konca roku 1855 ako kaplán. Na základe vlastnej žiadosti sa stal od roku 1856 kaplánom

<sup>243</sup> Bližšie VAVROVIČ, Jozef: *Ján Palárik. Jeho ekumenizmus a panslaviizmus*. Martin : Matica slovenská 1993.

<sup>244</sup> Podrobnejšie: GAŠPARÍK, Mikuláš: Jozef Karol Viktorin (1822 – 1874). K 90. výročiu smrti. In: *SL*, roč. 10, 1963, č. 4, s. 405-418.

<sup>245</sup> J. K. V. [Viktorin]: V záležitosti pomníka Hollého. In: *SN*, roč. 3, 14. 6. 1851, č. 68, s. 278 + 5. 7. 1851, č. 77, s. 314. Náhrobný kameň bol odhalený až v roku 1854.





vo Farnosti sv. Anny v Budíne, kde pôsobil do roku 1866, kedy sa stal farárom vo Vyšehrade (Višegrád).<sup>246</sup>

Pilierom slovenskej evanjelickej komunity bol aj naďalej slovenský evanjelický zbor založený Jánom Kollárom. Hlavnou osobnosťou slovenskej evanjelickej komunity bol farár slovenského zboru Jozef Podhradský a príslušníci zboru. Miestnu slovenskú evanjelickú komunitu podporovali napríklad Ondrej Bobček, kurátor slovenského evanjelického zboru Ján Bohurád, majiteľ viacerých domov a pozemkov na Kerepešskej ceste Ján Krekáč či právnik Alexander B. Vrchovský.

V Pešťbudíne pôsobilo množstvo osôb slovenského pôvodu, často aj na vysokých pozíciách štátnej či miestnej správy, ktorí sa výraznejšie verejne neangažovali v národnom hnutí. Osudy Slovákov však mnohým neboli ľahostajné a nejakým spôsobom prejavili svoje národné cítenie. Z nich môžeme spomenúť napríklad Jána Šalamúna Petiana-Petényiho (1799 – 1855), správcu zoologického oddelenia Národného múzea. Podľa Františka Hánricha, jedného z troch slovenských dôverníkov, malo Národné múzeum v Pešti prihliadať aj na slovenské požiadavky a zamestnávať tiež osobnosti známe slovenčiny a poskytovať aj výklady návštevníkom v slovenčine.<sup>247</sup>

Snahy o založenie slovenského cirkevného spolku napríklad motivovali Františka Lopusného (1813 – 1874), dekana na teologickej fakulte v Pešti, na výraznejšiu podporu národnému hnutiu. Okrem iných v Pešťbudíne pôsobilo viacero duchovných slovenského pôvodu, niektorí z nich v určitom období prejavili aj svoje národné cítenie (napríklad katechéta a riaditeľ školy v Pešti Jozef Bartoš, kapláni Michal Maločay či Matej Turčáni).

<sup>246</sup> J. R.: Jozef Viktorín. In: *NN*, roč. 5, 25. 7. 1874, č. 87, s. 2-3.

<sup>247</sup> RYBECKÝ, Milan: Príspevok k vývinu muzeálnej myšlienky na Slovensku v období päťdesiatych rokov 19. storočia. In: *Múzeum*, roč. 11, 1966, č. 3,, s. 29 a *Muzeálna slovenská spoločnosť...*, s. 12; GAŠPARÍK, Mikuláš: *Jozef Karol Viktorín...*, s. 410-412.





Podrobnejšie informácie o živote slovenskej komunity v Pešťbudíne v druhej polovici 50. rokov a následne v 60. rokoch nám zanechal Ján Pravdoľub Bella (1836 – 1924). Časť svojich pamätí aj publikoval s odstupom vyše 60 rokov v roku 1922 v *Slovenských pohľadoch* v príspevku *Niektoré rozpomienky z rokov 1858 – 64*.<sup>248</sup> Svoje spomienky a zážitky si priebežne značil v pamätníku, z ktorého potom vychádzal pri publikovaní spomienok.<sup>249</sup> Ján Pr. Bella prišiel prvýkrát do Pešti 2. júla 1854 a pracoval tu do 15. marca 1855 u H. Freunda ako remenár. V tomto období práve prebiehala krymská vojna a rakúska armáda potrebovala remene pre svoje jazdectvo. V decembri 1857 sa J. Pr. Bella opätovne vrátil do Pešti a usadil sa v meste na dlhší čas. Bellov otec Jozef Pravoslav bol priateľom viacerých slovenských mešťanov v Pešťbudíne, osobitne kurátora slovenského evanjelického zboru Jána Bohuráda, „*dôverného priateľa slavného Kollára*“. S ním sa aj Ján Pr. Bella často stretával a boli mu známe pomery miestneho slovenského evanjelického zboru.<sup>250</sup>

V polovici 50. rokov sa slovenskí remeselníci, ale i mešťania schádzavali v kaviarni Slováka Vyskydenského. Podľa J. Pr. Bellu to bola jediná miestnosť v Pešti, „*kde mohol si sa zísť alebo dopýtať sa na Slovákov*“. Neskôr si v Pešti otvoril „krčmičku“ aj Matej Fábry na Maďarskej ulici, ktorý sa neskôr presťahoval do Škovránkovej ulice. Keďže medzitým Vyskydenského kaviareň zanikla, opäť to bol jediný podnik, kde sa v Pešti schádzavali Slováci, hlavne mladí slovenskí remeselníci.<sup>251</sup> Študenti univerzity sa stretávali aj u Jána

<sup>248</sup> BELLA, Ján Pr.: Niektoré rozpomienky z rokov 1858-64. In: *SP*, roč. 38, 1922, č. 9, s. 520-523.

<sup>249</sup> Ján Pravdoľub Bella: Pamätník. In: LA SNK, sg. 38 E 11.

<sup>250</sup> Tamže.

<sup>251</sup> Ján Pravdoľub Bella – Pamätník. In: LA SNK, sg. 38 E 11; BELLA, Ján Pr.: *Niektoré rozpomienky...*, s. 520-523.







Palárika, ktorý tak založil prvý, aj keď neformálny slovenský krúžok v Pešti v 50. rokoch.<sup>252</sup>

### Jazyková otázka

V 50. rokoch rezonovala v národnom hnutí predovšetkým jazyková otázka – používanie spisovného jazyka Slovákov a organizovanie národného hnutia prostredníctvom spolkov. Tieto otázky spolu



**Obr. č. 28:** Po revolúcii 1848/1849 sa opätovne rozprúdila diskusia o spisovnom jazyku Slovákov. Hlavnou autoritou Staroslovákov bol bývalý slovenský farár v Pešti Ján Kollár.

súviseli, keďže v prípade potvrdenia spolku zo strany vlády bola otvorená otázka komunikačného jazyka spolku. Po revolúcii 1848/1849 Palárik, Radlinský a Viktorin spočiatku rezignovali na štúrovskú slovenčinu a rozhodli sa podporiť používanie češtiny, tzv. staroslovenčiny. O spisovnom jazyku Slovákov rozhodovala vo Viedni skupina približne 40 národovcov, duchovného i svetského stavu oboch vierovyznaní, staršej i mladšej generácie. Prívrženci štúrovej slovenčiny sa ocitli v menšine.<sup>253</sup>

Dominantné postavenie získavali aj s podporou viedenskej vlády tzv. Staroslováci, stúpenci tzv. staroslovenčiny, resp. slovakizovanej slovenčiny. Podľa Staroslovákov bol rozdiel medzi češtinou a staroslovenčinou taký, „*jaký bývá jest vsudy*

<sup>252</sup> KOVÁČOVÁ, Anna: Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov*, s. 45.

<sup>253</sup> LICHARD, Daniel: Světozor. Slovenskije Pohľadi... In: *SN*, roč. 3, 3. 5. 1851, č. 50, s. 205-206.





*mezi řeči spisovnou a pospolitou. Staroslovenčina nám je řeč biblí kralické, řeč Veleslavínů, Komenských, Jungmannů, Šafaříků, Palackých, Kollárů, která je jakoby květ nářečí česko-slovenského, všecným nám rovnako vlastný a rovnako cizí. Čeština pak nám je ona řeč pospolitého Čecha... Staro-slovenčina má sice v Čechách svou kolébku, ale není více čeština, než cosi vyššího, tak, že se jí i sami Čechové, téměř tak, jako my Slováci, učiti musejí. [...] Uvozování pospolité mluvy do spisovné řeči je tak chybné, jestli se děje v Čechách, jako když se děje na Slovensku.*<sup>254</sup>

Hlavnou osobnosťou Staroslovákov bol Ján Kollár, odporca štúrovej slovenčiny, a bývalý farár slovenského evanjelického zboru v Pešti. Tento zápas bol ostrý a verejne sa odohrával na stránkach viedenských *Slovenských novín* a Hurbanových *Slovenských pohľadov*. Viedenský Staroslováci označovali skupinu okolo Pohľadov ako „*hegelskú holotu*“,<sup>255</sup> „*novú sektu*“<sup>256</sup> či „*novo-slovenskú školu*“.<sup>257</sup> Kollár bol sklamaný, že štúrovská slovenčina mala výrazný počet podporovateľov práve medzi slovenskými evanjelikmi, kým slovenskí katolíci, duchovenstvo i ľud sa podľa neho vracali k pretrhutej jednote s Čechmi.<sup>258</sup>

Ako sa ukázalo, toto jeho hodnotenie bolo predčasné. Už koncom roka 1851, po stretnutí Palárika, Radlinského a Hattalu<sup>259</sup> so Štúrom, Hurbanom a Hodžom v Bratislave, sa formuje nová podpora pre upravenú štúrovskú slovenčinu (tzv. hodžovsko-hattalovská

<sup>254</sup> Jsau-li naše řeči o staro-slovenčine sofisma? In: *JN*, roč. 3, 15. 5. 1851, č. 56, s. 229.

<sup>255</sup> LICHARD, Daniel: Slovenskje pohľady... In: *JN*, roč. 3, 17. 7. 1851, č. 82, s. 334.

<sup>256</sup> Slovo k milovníkům česko-slovenské jednoty a literatury na Slovensku. Od Jána Kollára. In: *JN*, roč. 3, 12. 6. 1851, č. 67, s. 273-274.

<sup>257</sup> LICHARD, Daniel: Světozor. Slovenskje Pohladi... In: *JN*, roč. 3, 1. 5. 1851, č. 50, s. 205-206.

<sup>258</sup> Slovo k milovníkům česko-slovenské jednoty a literatury na Slovensku. Od Jána Kollára. In: *JN*, roč. 3, 12. 6. 1851, č. 67, s. 273-274.

<sup>259</sup> K diskusi o jazyku novín pozri aj 15 listov Jána Palárika Andrejovi Radlinskému z rokov 1850 – 1851. In: LA SNK, sg. M 84 A 18.





reforma). Jazykové zjednotenie štúrovcov a mladobernolákovcov na schôdzke v Bratislave v októbri 1851 vyvolalo nádej na oživenie a ďalší impulz na rozmach národného hnutia. „Novú“ či upravenú slovenčinu podľa gramatiky Martina Hattalu *Grammatica linguae Slovenicae* (1850) začali používať redakcie *Katolíckych novín* v Pešti, *Slovenských pohľadov* v Skalici, Kadavého *Priateľ ľudu* v L. Sv. Mikuláši a A. Radlinský v *Pokladoch kazateľského rečníctva*.<sup>260</sup> V roku 1852 vychádzal v hodžovsko-hattalovskej slovenčine tiež časopis *Cyrril a Method*. Hurban vyslovil v *Slovenských pohľadoch* v novembri 1851 nádej, „že nie sme ani Petrovi, ani Pavlovi, ani Apollonovi, ale že sme synovia Tatry, hovоряci i písuci z pukami večně starými, večně mladými sviežej, základnej Slovenčiny“.<sup>261</sup> Redakcia *Katolíckych novín* zasa okrem iného dodala, že na tomto prapopise sa dohodli „všeci najhlavnejší spisovateli slovenskí na Slovensku“.<sup>262</sup> Zjednotenie sa na slovenčine malo ukončiť jazykové spory, čo sa však napokon nestalo.

Oproti predrevolučnému obdobiu bola v oveľa nepriaznivejšom postavení aj spolková činnosť. Na začiatku 50. rokov štúrovskej generácia dúfala, že prerušenie činnosti *Tatrina* je len prechodné a po konsolidácii pomerov sa podarí opätovne rozvinúť jeho činnosť. Skupina okolo používateľov staroslovenčiny sa zasa usilovala o založenie nového kultúrneho spolku – *Maticy slovenskej*. Žiadosť o založenie Maticy slovenskej z roku 1849 vládla nepotvrdila.<sup>263</sup> V rokoch 1850 – 1851 sa živo diskutovalo na stránkach slovenských novín o potrebe založiť slovenský kultúrny spolok. Michal Chrástek v časopise *Cyrril a Method* v roku 1850 navrhol, aby si Slováci založili dva literárne spolky. Jeden svetský, „či to už bude *Tatrin*, či *Maticy*, či nějaká učená společnost slovenská“, druhý cirkevný

<sup>260</sup> *SP*, 2. diel, 25. 11. 1851, sv. 5, s. 178.

<sup>261</sup> Slovenské Pohľady na literatúru, umenie a život. In: *SP*, 2. diel, 25. 11. 1851, sv. 5, s. 179.

<sup>262</sup> *KN*, roč. 3, 1. 11. 1851, č. 18, s. 144.

<sup>263</sup> Bližšie o spolkových snahách Slovákov v 50. rokoch píše aj RYBECKÝ, Milan: *Príspevok k vývinu muzejnej myšlienky...*, s. 29-37.





„*ke vydávání dobrých slov náboženských spisův i pro lid i pro Duchovenstvo naše*“.<sup>264</sup> Vznik spolkov by prispel k rozvoju slovenskej literatúry a veril, že aj k spisovnému zjednoteniu Slovákov.

Na stránkach *Slovenských novin* publikoval svoje predstavy Samuel Tomášik, Jonáš Záborský<sup>265</sup> i Jozef Karol Viktorin. Viktorin veril, že sa to „*spojenými silami*“ podarí a spolok by „*prekazil oživující znovu mezi námi anarchii a literárnímu rozkolníctví*“, čo každého „*upřímně smýšlejícího Slováka nechutí a hněvem naplniti musejí*“. Viktorin chápal Maticu ako literárny ústav, ktorý by podporoval česko-slovenskú jednotu. Podľa Viktorina ak sa väčšina zakladateľov Matice vysloví za spisovnú jednotu s Čechmi a Moravanmi, vtedy „*pocítí slabost svou stránka novotářská, která se ráda co pravá (?) repraesentantkyne vůle národu slovenského vyhlasuje*“. Navrhoval tiež, aby zakladajúci výbor tvorili viedenský a bratislavský (prešporský) Slováci, ktorí mali získať povolenie na založenie spolku od viedenskej vlády. Po potvrdení stanov sa zakladajúce valné zhromaždenie malo konať v Bratislave, pričom otázku sídla spolku ponechával otvorenú.<sup>266</sup> Za Novoslovákov sa k založeniu Matice vyslovil J. M. Hurban, ktorý podporil jej založenie, „*bár aj ke tomu, abí dusili čistú Slovenčinu, ... veť veru je čas, abí aspoň dačo slovanského na Tatrách sa založilo*“. Jej založenie však ponechával na Staroslovákoch, „*abí sme Váš po ovoci Vášom poznať*“

<sup>264</sup> CHRÁSTEK, Michal: Krátký přehled slov. katolicko-cirkevní literatury v posledním desetletí. In: *CaM*, roč. 1, 7. 12. 1850, č. 29, s. 237.

<sup>265</sup> TOMÁŠIK, Samuel: Slovo k národu strany starožitností slovenských. In: *SN*, roč. 3, 6. 1. 1851, č. 2, s. 7 či ZÁBORSKÝ, Jonáš: Potřeba učené společnosti. In: *SN*, roč. 3, 20. 3. 1851, č. 33, s. 137 a potom aj následne v článku Nástin hlavních stanov literárního slovenského spolku (č. 37, 29. 3., s. 153 a č. 38, 31. 3., s. 157). Podľa Záborského mal novozaložený spolok, bez určeného miesta sídla, vybudovať vlastný národný dom, kde by sa nachádzala knižnica i múzeum.

<sup>266</sup> VIKTORIN, Jozef: Několik slov o Matici Slovenské. In: *SN*, roč. 3, 15. 5. 1851, č. 56, s. 229-230.





*mobľ*<sup>267</sup>. V prospech Matice intervenovala delegácia viedenských Slovákov na čele s J. Kollárom ešte v januári 1852, týždeň pred jeho smrťou, u komisára pre správu Uhorska Karla von Geringera.<sup>268</sup> Pre napätie medzi oboma jazykovými skupinami sa ani tieto snahy viedenských Slovákov z rokov 1851 – 1852 nepodarilo dotiahnuť do úspešného konca. Ich žiadosti o založenie spolku úrady vrátili z dôvodu nedostatočného finančného zabezpečenia či nestálych politických pomerov v Uhorsku.<sup>269</sup>

Prívrženci staroslovenčiny väčšinou vstupovali do *Matice českej*, ktorá prostredníctvom kníhkupcov v slovenských regiónoch ponúkala české vydania kníh. Bez ohľadu na podporu češtiny či slovenčiny ako spisovného jazyka malo šírenie českých a iných slovanských kníh dôležitú úlohu pri šírení národného vedomia Slovákov. Preto sa pešťbudínski Slováci s podporou iných Slovanov usilovali o založenie slovanského kníhkupectva v Pešťbudíne. Ako konštatoval Radlinský, lepšie sa bude dariť „našej“ literatúre a zvlášť jej predajom na Slovensku, ak sa v Pešti založí slovanské kníhkupectvo, na ktorom sa „neúnavne pracuje“.<sup>270</sup>

Do polemiky medzi Staroslovákmi a Novoslovákmi, personálne v tomto prípade reprezentovanými D. Lichardom a J. M. Hurbanom a ich periodikami *Slovenské noviny* a *Slovenské pohľady*, sa na začiatku 50. rokov aktívne zapájali aj pešťtianski Slováci.<sup>271</sup> Pre pešťbudínskych Slovákov združených v slovenskom evanjelickom zbore bola táto

<sup>267</sup> M. J. H. [J. M. Hurban]: Čo všetko ňeskusíme! In: *SP*, 2. diel, 25. 7. 1851, sv. 1, s. 27.

<sup>268</sup> LICHARD, Daniel: Poslední mučedlníctvo Jana Kollára. In: *SN*, roč. 4, 31. 1. 1852, č. 14, s. 53-55.

<sup>269</sup> RYBECKÝ, Milan: *Príspevok k vývinu muzeálnej myšlienky...*, s. 30.

<sup>270</sup> List – Andrej Radlinský Jánovi Mallému. Budín 11. 4. 1854. In: LA SNK, sg. 207 A 6.

<sup>271</sup> Varta slovenská. Boj o slovenčinu. Pešťanskí Slováci ku Redaktorovi Slov. Pohľadou. In: *SP*, 2. diel, 25. 11. 1851, sv. 5, s. 173-176. List z Pešti je datovaný do 11. 8. 1851.





diskusia zvlášť citlivá, keďže na jednej strane chceli vyjadriť svoj postoj k jazykovej otázke, zároveň sa snažili zachovať rešpekt ku Kollárovi ako svojmu bývalému farárovi a zakladateľovi zboru. Kollár však nebol príliš ochotný počúvať slová, s ktorými nesúhlasil, žiadal skôr bezvýhradnú podporu pre svoje stanovisko, s čím zasa nesúhlasili jeho bývalí farníci. Hurban celkovo publikoval v *Slovenských pohľadoch* v novembri 1851 až marci 1852 štyri články peštianskych Slovákov. Prvý je anonymný, pod druhým je podpísaných 15 osôb<sup>272</sup> a dva sú od farára slovenského evanjelického zboru Jozefa Podhradského.<sup>273</sup>

Do celej polemiky zasiahla Kollárova smrť 24. januára 1852. Tá ju však neupokojila, ale skôr ešte viac jatrila staré rany. Daniel Lichard v *Slovenských novinách* napísal jednoznačne: „Kollára zavraždily surovosti Hurbanových „Pohľadou!“ A o pár riadkov nižšie dopĺňa, že sa Kollára osobitne dotklo „zhanobení v „Pohľadech“ ve jménu „peštjanských Slovákou““ v ich liste z novembra 1851, čo vyvolalo uňho „tajnú žalosť srdca“ a následne smrť.<sup>274</sup> Lichard žiadal, aby sa od článku verejne dištancoval slovenský evanjelický zbor v Pešti a Hurban sa buď priznal k autorstvu listu „peštjanských Slovákou“, alebo sa prihlásil jeho autor, že sa „původce toho zločinu zaslanému trestu bude moci vydati“.

Je pochopiteľné, že toto Lichardovo obvinenie sa mimoriadne dotklo práve peštianskych evanjelických Slovákov, kde bol Kollár ešte pred pár rokmi farárom a založil miestny zbor. Autori odpovede, pochádzajúci z radov slovenského evanjelického zboru

<sup>272</sup> Proti Lichardovým obvineniam sa verejne vyslovili: Ján Babilon, Pavel Bal-ko, Andrej Ivanovič, Jozef Makovický, Ondrej Čavajda [Csavajda], Ján Reguly, Gašpar Spišiak, Ján Ďurkovič, Adam Kostka, Ján Uličný, D. Budínsky (Budín-szky), František Košina [Košína], Juraj Budínsky, Jozef Medňanský a Gašpar Madluška. In: Jako pochodil p. Lichard s Peštianskymi Slovákami? In: *SP*, 3. diel, 25. 2. 1852, č. 8, s. 70.

<sup>273</sup> PODHRADSKÝ, Jozef: Slovátna Redakcia Slo. Pohľadov! In: *SP*, 3. diel, 25. 2. 1852, č. 8, s. 70-71; PODHRADSKÝ, Jozef: Jako sám nebohý Kollár svedčí proti p. Lichardovi. In: *SP*, 3. diel, 10. 3. 1852, č. 10, s. 85.

<sup>274</sup> LICHARD, Daniel: Poslední mučedlnictvo Jana Kollára. In: *SN*, roč. 4, 31. 1. 1852, č. 14, s. 53-55.





v Pešti, sa dôrazne ohradili proti takémuto obvineniu. Odmietli tiež zaťahovanie zboru do osobného, verejne publikovaného názoru osôb. Zároveň vtipne argumentovali, prečo Kollár nemohol zomrieť kvôli tomuto článku. Kollár sa predsa vyjadril, že nečíta *Slovenské pohľady*, preto ho nie pešťbudínski, ale „*Viedenský Staro-slováci zavraždili*“. A to tak, že ho „*nabuckal*“ voči ich článku, „*dobré mu to zveličili*“ a „*Kollár si to ešte hádam vo svojej živej obrazotvornosti ešte väčším zpravit*“.<sup>275</sup>

Po náhlej smrti J. Kollára v januári 1852 sa postupne znižuje počet prívržencov staroslovenčiny a viacerí, dovtedy presvedčení zástancovia jej používania, podporujú snahu o používanie štúrovskej slovenčiny ako celonárodného spisovného jazyka Slovákov. Pre zjednodušenie uvádzame výraz „slovenčina“ pre hodžovsko-hattalovskú reformu slovenčiny a „čeština“ pre slovakizovanú češtinu či staroslovenčinu, tak ako sa aj zjednodušene uvádza v dobovej tlači či korešpondencii.

V roku 1852 rozvinul katolícky cirkevný časopis *Cyrril a Method* veľkú diskusiu medzi slovenskou verejnosťou, v akom jazyku majú noviny vychádzať?<sup>276</sup> či v štúrovskej slovenčine podľa Hattalovej Mluvnice, alebo v slovakizovanej češtine, tzv. staroslovenčine. Z vyše 200 uverejnených mien podporovateľov hodžovsko-hattalovskej reformy sa z pešťbudínskych Slovákov za štúrovskú slovenčinu vyslovili redaktori zemského zákonníka Andrej Radlinský a Ivan Rakovský, farár vo Farnosti sv. Jozefa v Pešti Šimon Klempa, kapláni pri Kostole sv. Terézie v Pešti Jozef Bartoň, Michal Maločay a Ján

<sup>275</sup> Varta slovenská. Prílohy ku článku: Pán Lichard jako Mstiteľ smrti Kollárovej. III. Jako pochodil p. Lichard s Peštianskymi Slovákmi? In: *SP*, 3. diel, 25. 2. 1852, č. 8, s. 68-70. J. Podhradský v Slovenských pohľadoch uverejnil v prepise aj list J. Kollára zaslaný Krekáčovi 8. januára 1852. Kollár sa v ňom vyjadril, že *Slovenské pohľady* nečíta a očakáva verejné vyjadrenie jeho podpory od slov. ev. zboru v Pešti. In: Jako sám nebohý Kollár svedčí proti p. Lichardovi. z 15. 2. 1852. In: *SP*, 3. diel, 1852, č. 10, s. 85.

<sup>276</sup> *CaM*, roč. 1 (3), 24. a 31. 1. 1852, č. 3 a 4, s. 23-24 a 30-32.





Palárik, členovia Slovenskej cirkevno-literárnej školy na katolíckom seminári v Pešti, konkrétne František Beluš, Jozef Bielek, Jozef Fraštacký, Ján Horecký, Matej Hrivňák a Adam Skalka. Hodžovsko-hattalovskú reformu slovenčiny podporili aj viacerí mešťania, ako Ján Babilon, Pavel Balko, Ján Bellý, Ondrej Čavajda, Ján Ďurkovič, Andrej Ivanovič, František Košina, Ján Sporný, Ján Uličný, ako aj kostolník slovenského evanjelického zboru Ondrej Vavák.<sup>277</sup> S väčšinou z uvedených mešťanov, resp. obyvateľov Pešťbudína sa v národnom hnutí stretávame aj v neskoršom období.

J. Palárik, A. Radlinský a J. K. Viktorin sa v 50. rokoch sústreďovali na získanie slovenskej elity pre štúrovskú slovenčinu. V roku 1855 sa už väčšina slovenskej katolíckej inteligencie vzdala bernolákovčiny, ako píše Palárik: „*Slovenčina naša už i v Ostrihome konečne zvíťazila a Bernoláci žiadnych prekážek viac nerobia.*“<sup>278</sup> Stále však mala výraznú podporu čeština, ktorá mala naďalej svojho zástancu u Daniela Licharda, redaktora *Slovenských novín* vo Viedni, a v Banskej Bystrici okolo biskupa Štefana Moysesu. Palárik sa ešte v roku 1856 sťažuje Hattalovi, že zo šestice, ktorá prijala zásady hodžovsko-hattalovskej reformy, len on a Radlinský písali v slovenčine: „*Hurban mlčí – ba v najnovšom svojom dielku po česky píše, – Hodža takže mlčí, Štúr najnovšie svoje dielo v češtine vydal, – ty sám tiež len české spisy vydávaš. [...] Bystrica je za češtinu, Nitra... tiež. [...] „a my dvaja sami (Já a Radlinský) píšeme ešte po slovensky a slovenský odsek cirk. lit. spolku na semeništi peštianskom naším vplívom pri slovenčine ešte udržujeme.*“<sup>279</sup>

Počet prívržencov slovenčiny však postupne narastal medzi dedinskými kňazmi. O narastajúcej podpore pre upravenú štúrovskú slovenčinu oproti češtine svedčí aj vyjadrenie A. Radlinského z roku

<sup>277</sup> V prospech češtiny sa vyslovilo vyše 30 osobností zo Slovenska, z nich ani jeden z Pešťbudína.

<sup>278</sup> List – Ján Palárik Martinovi Hattalovi. Pešť 3. 5. 1855. In: Památník národného písemnictví Praha (ďalej PNP), Fond Martin Hattala.

<sup>279</sup> List – Ján Palárik Martinovi Hattalovi. Pešť 12. 2. 1856. In: PNP, Fond Martin Hattala.







1855 o záujme českej a slovenskej verejnosti o jeho náboženskú knihu *Nábožné výlevy*. Na slovenské vydanie *Nábožných výlevov* sa prihlásilo 1 610 predplatiteľov, kým o české vydanie, napriek tomu, že rozposlal 3-tisíc hárkov do českých krajín, prejavila záujem len jedna osoba z českých krajín a desať slovenských duchovných.<sup>280</sup> Pocity nižšieho katolíckeho kléru v otázke slovenčina verzus čeština vyslovil koncom roka 1857 napríklad dolnokubínsky farár Jozef Kohuth: „...*keď sa však domorodá, rydzá, zvučná slovenčina objaví, tu sa všeccko hýbe, oči pretiera a k čilému životu berie; k československým snahám si Slovák ruce križom preloží a drieme.*“<sup>281</sup>

### Slovenský študentský spolok na teologickej fakulte v Pešti

Oporou Palárika, Radlinského a Viktorína v Pešti boli členovia *Slovenskej cirkevno-literárnej školy* na teologickej fakulte univerzity v Pešti,<sup>282</sup> ktorí vďaka ich vplyvu podporovali hodžovskohattalovskú reformu slovenčiny. S pomocou študentov spolku sa Palárik a Radlinský sústreďovali na vydávanie diel pre ľud a mládež a vychovávanie novej mladej generácie, čo vyslovil Palárik v liste Hattalovi: „*Inteligencia naša je ztratená pre nás, musíme si novú utvoriť.*“<sup>283</sup> Na vysokoškolskej pôde v Pešti to bol prvý takýto slovenský spolok vôbec. Podobné zameranie mal však už jeho ideový predchodca na Generálnom seminári v Bratislave pri formovaní bernolákovského hnutia.

Samovzdelávací spolok si študenti založili v októbri 1850 z podnetu grófa Rudolfa Nyáryho (1828 – 1900), príslušníka

<sup>280</sup> RADLINSKÝ, Andrej: Nečo o českom vydaní *Nábožných Výlevov*. In: KN, roč. 7, 28. 2. 1855, č. 8, s. 63-64.

<sup>281</sup> List – Jozef Kohuth A. Radlinskému. Orava 27. 12. 1857. In: LA SNK, sg. M 84 A 10.

<sup>282</sup> 51. Spolok zanikol v roku 1874. Prehľadný článok o dejinách spolku pozri: KN, roč. 43, 20. 8. 1892, č. 16, s. 121-122.

<sup>283</sup> List – Ján Palárik Martinovi Hattalovi. Pešť 12. 2. 1856. In: PNP, Fond Martin Hattala.





krúžku slovenských bohoslovcov na seminári v Trnave a priateľa J. Palárika. Študenti využili priaznivé obdobie po menovaní nového ostrihomskeho arcibiskupa Jána Scitovského, ktorý v počiatocnom období po svojom nástupe v roku 1849 podporoval používanie materinského jazyka uhorských katolíkov. Všetci študenti spolku boli formálne súčasťou jedného Cirkevno-literárneho spolku, ktorý dával dôraz na podporu vzdelávania sa v maďarčine. Slovenským študentom sa však podarilo vymôcť si samostatné oddelenie, „odsek“ s autonómnym postavením. vzdali sa nároku na využívanie spoločnej pokladnice a knižnice spolku a získali súhlas správcu seminára Ondreja Liptaya na vlastné financovanie knižnice a vydávanie kníh. Založenie spolku potvrdil 7. novembra 1850 aj ostrihomský arcibiskup Ján Scitovský, ktorý vyhlásil „*strany vzdelávania sa v rečach materinských úplnú rovnoprávnosť*“.<sup>284</sup>

Oficiálny názov združenia slovenských študentov bol *Slovenský odsek cirkevno-literárneho spolku na ústrednom semeništi peštianskom*, jeho najrozšírenejšie pomenovanie bolo *Slovenská cirkevno-literárna škola*. Pre zjednodušenie používame pomenovanie „študentský cirkevný spolok“. Žiaľ, archív spolku nie je známy, pri hodnotení činnosti spolku sme odkázaní na správy z dobovej tlače či na spomienky bývalých členov. Ako sa uvádza v *Predmluve* zápisnice zo zakladajúceho zasadnutia, spolok „*sä stane schopnejším duchovným chovancom celého Slovenska prístupným, a tak pre všetky strany jeho užitočným*“.<sup>285</sup> Spolok mal vlastnú organizačnú štruktúru tvorenú predsedom, zapisovateľom, knihovníkom, pokladníkom, finančným dozorcóm a archivárom („*listinárom*“). Spolok slávil svoj sviatok 8. decembra na deň Panny Márie, ktorá bola patrónkou spolku. Členmi spolku sa mohli stať študenti teológie v Pešti od druhého ročníka, ale aj externí členovia, ktorí boli so spolkom v korešpondenčnom styku. Spočiatku mal

<sup>284</sup> Odsek slovenský cirkevno-literárneho spolku na ústrednom semeništi pešťanskom. In: *KN*, roč. 8, 9. 2. 1856, č. 6, s. 43-45.

<sup>285</sup> *KN*, roč. 8, 9. 2. 1856, č. 6, s. 44.





spolok deväť členov, stretávali sa raz týždenne v nedeľu popoludní a „sa cvičia v gramatike a pravopisu slovenskom, jako teŕ v skládaniu, rečnovaníu a posudzovaníu plodov svojích literárnych“<sup>286</sup>



**Obr. č. 29:** Oporou podporovateľov opravenej slovenčiny v Pešťbudíne bol slovenský cirkevný spolok katolíckych študentov. Vydával preklady náboženskej literatúry, jednou z nich je Poučujúca a vzdelávajúca kniha od L. Goffiného z roku 1853.

Členovia spolku pochádzali z viacerých biskupstiev, ktoré sa rozprestierali na území Slovenska: z ostrihomského František Beluš,<sup>287</sup> Ladislav Lukáč, Rudolf Nyáry, Pavol Novák a František Veselý, banskobystrického Matej Hrivnák, František Takáč, František Šujanský<sup>288</sup> a Fidel Risner, nitrianskeho Adam Skalka, Jozef Bielek, Ján Horecký, František Gašparík, Alojz Kotešovský, František Mráz a Ferdinand Reich, z prešovského Juraj Hudobay a Viktor Lodomirský. Dvaja členovia spolku pochádzali z územia Chorvátska – František Mihelčić a Lukáš Jalič z Ďakovského biskupstva.<sup>289</sup> Neskôr patrili k členom spolku aj Anton Knopp.

<sup>286</sup> P.: Z Pešti. In: KN, roč. 3, 8. 11. 1851, č. 19, s. 151. Stanovy spolku sú uvedené v KN, roč. 8, 16. 2. 1856, č. 7, s. 50-51.

<sup>287</sup> V šk. roku 1853/1854 bol aj predsedom spolku. Pod jeho predsedníctvom Spolok preložil a vydal Goffiného knižku a modlitebnú knižku *Ježiš moja žiadosť*. Sám bol literárne činný, zveršoval *Malú obrázkovú Bibliu*. (PALÁRIK, Ján: Věstník Cirkevný. Z Pešti. In: KN, roč. 8, 12. 7. 1856, č. 28, s. 224.)

<sup>288</sup> V školskom roku 1855/1856 predseda spolku.

<sup>289</sup> KN, roč. 8, 16. 2. 1856, č. 7, s. 51.





Hlavným cieľom spolku bolo vzdelávanie sa v slovenskom jazyku a preklad zahraničnej náboženskej literatúry do slovenčiny, k čomu slúžila tiež spolková knižnica. Tieto preklady náboženskej literatúry podľa hodžovsko-hattalovskej reformy mali veľký vplyv na šírenie slovenčiny medzi slovenskými katolíkmi, ktorí dovtedy čítali prevažne práce písané v bernolákovčine alebo v staroslovenčine. Pravdepodobne prvou tlačenou prácou členov spolku sú *Slávospěvy Jeho osvícenosti a vys. důstojnosti pánu pánu Štěpanovi Moysesovi... od slovenského odseku cirk. literár. spolku na ústřed. semeništi pešťanském...*,<sup>290</sup> oslavná báseň na počesť menovania Š. Moysesu za banskobystrického biskupa. Je napísaná ešte v staroslovenčine, onedlho však študenti prijali hodžovsko-hattalovskú reformu slovenčiny.

Členovia spolku začínali literárnu činnosť kratšími príspevkami, ktoré publikovali hlavne v cirkevnej tlači, vrátane *Katolíckych novín*. Prvou prácou spolku bol preklad od premonštrátskeho kňaza Leonharda Goffiného *Kresťansko-katolícká poučujúca a vzdelávajúca kniha* (1853), v nasledujúcom roku vyšla modlitebná knižka *Ježiš moja žiadosť* (1854) od Aloisa Schlöra, *Krátke a dôverně odpovědě na najobširnějšie námětky proti náboženstvu* od Ségoura, *Nauka dobrého vychovávania pre ľud a školu* od biskupa Bernarda Galuru, ktorá vyšla v rámci Radlinského *Prostonárodnej bibliotéky*, mariánske rozjímania *Sv. Deviatnik* či *Daň láske*... o dogme nepoškvrneného počatia Panny Márie.

Význam spolku sa prejavil hlavne v neskoršom období, keď sa bývalí členovia spolku stali kňazmi v jednotlivých slovenských regiónoch a mohli tak formovať miestnu slovenskú komunitu v národnom duchu. Jeho význam môžeme čiastočne prirovnať k významu evanjelického lýcea a Spoločnosti československej pre formovanie štúrovskej generácie. Mnohí z *bývalých členov spolku neskôr patrili* k zakladateľským osobnostiam *Spolku sv. Vojtecha* so sídlom v Trnave.

<sup>290</sup> Vyšla v Budíne tlačou Martina Bagóa v roku 1851. In: Svetozor. In: *SN*, roč. 3, 29. 7. 1851, č. 87, s. 353.





## 3.2 Náboženské postavenie Slovákov v Pešťbudíne

### 3.2.1 Slovenský evanjelický zbor v 50. rokoch

Evanjelická cirkev a. v. sa v 50. rokoch nachádzala v porovnaní s predchádzajúcim obdobím v nevýhodnejšom postavení. Generál Julius Haynau po porade s civilným komisárom pre správu Uhorska Karlom Geringerom vydal 10. februára 1850 nariadenie o postavení protestantských cirkví v čase vojenskej diktatúry. Práve protestantizmus bol považovaný za hlavného stroju odporu proti Habsburgovcom už od obdobia protihabsburských povstaní v 17. storočí a aj počas revolúcie. Na základe nariadenia boli zrušené úrady generálnych a dištriktuálnych inšpektorov a kurátorov a dovtedajší superintendenti boli pozbavení úradu a nahradení administrátormi. Pozitívom pre národný vývoj bolo, že sa týmto nariadením obmedzilo zasahovanie svetských funkcionárov do cirkevných záležitostí.<sup>291</sup> Administrátorom Banského dištriktu, kam patril aj slovenský evanjelický zbor v Pešti, bol najprv Ján Chalupka, potom od júla 1850 Jozef Komáromy. Slovenské národné požiadavky, ani požiadavky slovenských evanjelikov nemohli ohroziť centralizačné úsilie viedenskej vlády po revolúcii 1848/1849, napriek tomu tak vláda neurobila a ponechávala si ich v zálohe, ak by musela opätovne čeliť tlaku zo strany Maďarov. Požiadavky slovenský evanjelikov sa čiastočne naplnili až v roku 1859 vydaním Protestantského patentu.

Revolučné zmeny zasiahli aj vedenie slovenského evanjelického zboru v Pešti. Ján Kollár, ako najvýraznejší reprezentant slovanskej idey v Uhorsku, bol počas revolúcie vystavený perzekúcií miestneho

<sup>291</sup> VIRŠINSKÁ, Miriam: *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 44-47.





obyvateľstva, ktoré v ňom videlo hrádzu šírenia maďarizmu. Ako spomínajú pamätníci, počas revolúcie „*Kollár sa po povoloch v Jozefskom predmestí skrívau*“.<sup>292</sup> Pred odchodom z Pešti počas revolúcie ukryl s Podhradským a kostolníkom Kubányim cirkevné peniaze, cirkevné predmety a iné cennosti v zemi vo farskej pivnici.<sup>293</sup> Situácia sa čiastočne zlepšila po okupácii mesta cisárskou armádou začiatkom januára 1849. Revolúcia Kollára „vyniesla“ do funkcie slovenského vládneho dôverníka a napokon za profesora slovanskej archeológie vo Viedni. Funkcie farára slovenského evanjelického zboru v Pešti sa Ján Kollár oficiálne vzdal 21. mája 1849 po menovaní za profesora slovanskej archeológie vo Viedni.<sup>294</sup> Po odchode J. Kollára do Viedne spravoval zbor ako administrátor Ján Srnka. V roku 1850 si zbor zvolil za nového farára Jozefa Podhradského (1823 – 1915). Ten pôsobil v zbore od roku 1848, keď ho ešte pred revolúciou pozval Kollár za kaplána a učiteľa. Podhradský študoval na evanjelickom lýceu v Bratislave, kde bol prívržencom štúrovského hnutia. Po revolúcii 1848/1849 sa cesty J. Kollára a jeho kaplána nadobro rozišli. A to nielen fyzicky, ale aj ideovo, keďže sa stal stúpencom „opravenej“ slovenčiny.

Podhradský sa v prvom rade musel postarať o stabilizáciu cirkevných pomerov zboru. Vedenie evanjelickej cirkvi v Pešti využilo situáciu, že Ján Kollár bol v roku 1849 povolaný do Viedne. Zrušilo platnosť dohody z roku 1834 a pozastavilo vyplácanie nákladov na slovenskú školu a učiteľa. Slovenský zbor žiadal finančné vyrovnanie, to sa však neskončilo dohodou. Slováci žiadali 24-tisíc zl., kým vedenie zboru bolo ochotné odovzdať slovenskému zboru len 10-tisíc zl. Vzájomné spory medzi slovenskou a nemecko-maďarskou časťou zboru napokon vyústili do dohody o vyčlenení

<sup>292</sup> Pest'anskí Slováci ku Redaktorovi Slov. Pohladou. In: *SP*, 2. diel, 25. 11. 1851, sv. 5, s. 174.

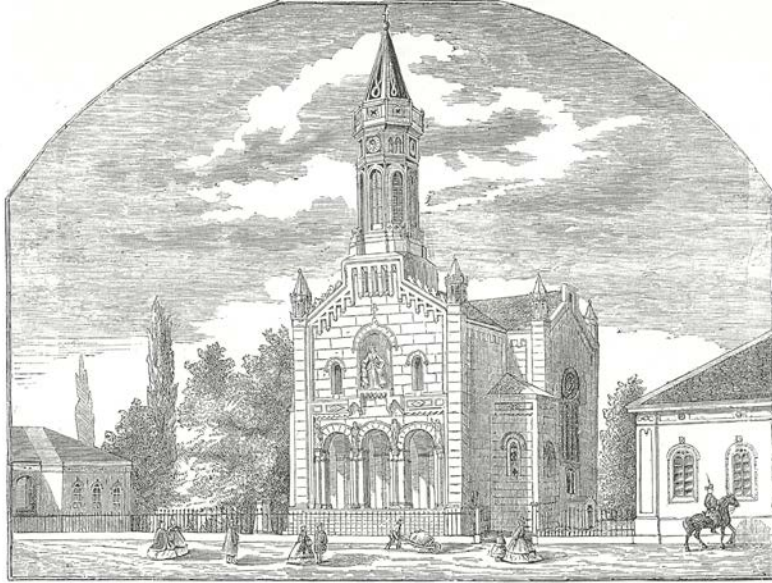
<sup>293</sup> Pamiatka Jozefa Podhradského. In: *SP*, roč. 39, 1923, č. 6-8, s. 457.

<sup>294</sup> List J. Kollára z 21. 5. 1849. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jóh...*, s. 95.





slovenského zboru podpísanej 24. októbra 1854 (podľa jedných dobrovoľne, podľa neskoršieho farára M. Morháča násilne). Na základe dohody sa spoločný zbor zaviazal vyplatiť slovenskému odškodné vo výške 12 600 zl. a povolil používanie kostola a zvonov na osem rokov. Slovenskému zboru zostal pozemok, o ktorom



Nowobudowani slowenjski ewangelicki kostol w Pestti.

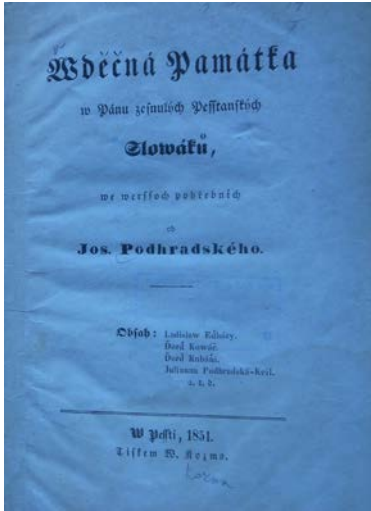
**Obr. č. 30:** Návrh kostola slovenského evanjelického zboru so školou a farou podľa projektu Józsefa Dieschera

vedenie spoločného zboru tvrdilo, že ho získal celý evanjelický zbor a nie len jeho slovenská časť.<sup>295</sup>

Pred slovenským evanjelickým zborom tak stála neľahká úloha: vybudovať v Pešťbudíne nové duchovné centrum slovenských evanjelikov. Náklady na jeho výstavbu stáli na pleciah nie príliš

<sup>295</sup> MORHÁČ, Martin: *Krátke dejiny...*, s. 17 – 18; SZILÁDY, Eugen: *Dejiny Buda-pešťianskeho...*, s. 37.





**Obr. č. 31:** Zbierka Jozefa Podhradského *Vděčná památka...* (1851) venovaná popredným osobnostiam slovenského ev. zboru v Pešti

početných a plne konsolidovaných členoch zboru. Počet členov zboru nie je známy, podľa vlastných odhadov sa z pešťbudínskej slovenskej komunity hlásila k slovenským evanjelikom asi jedna desatina.<sup>296</sup> Na cirkevnom konvente slovenského evanjelického zboru z 27. apríla 1853 bolo prijaté rozhodnutie o výstavbe kostola, fary a školy. Postupne sa začalo s výstavbou školy, pre vzájomné nedorozumenia medzi slovenským a nemecko-maďarským zborom sa celý proces zdržiaval.<sup>297</sup> Plány areálu slovenského cirkevného areálu vypracoval architekt József Diescher. Na oboch stranách pozemku navrhol dve prízemné,

symetricky postavené budovy: na východnej strane pozemku budovu školy a v západnej faru. Medzi nimi stál kostol v neorománskom slohu. Výstavba komplexu sa nezačala naraz, ale postupne. V roku 1853 postavili budovu školy a v roku 1855 faru. Kostol začali stavať v roku 1856. Do výstavby kostola negatívne zasiahli neskoršie udalosti a kostol bol napokon dostavaný až v roku 1867. Ako si zapísal J. Pr. Bella, koncom 50. rokov „základy terajšieho chrámu stály však čo rummy nepohodám poveternosti vystavené“.<sup>298</sup> Diescher vykonal viacero prác na

<sup>296</sup> Varta slovanská. Přílohy ku článku: Pán Lichard jako Mstitel smrti Kollárovej. In: *SP*, 3. díl, 25. 2. 1852, č. 8, s. 66.

<sup>297</sup> MORHÁČ, Martin: *Krátke dejiny...*, s 18.

<sup>298</sup> Ján Pravdoľub Bella: Pamätník. In: *LA SNK*, sg. 38 E 11.







úver, ktorý mu nebol vyplatený. Jeho pohľadávky neskôr prevzal Károly Deutsch.<sup>299</sup>

Farár Podhradský sa snažil získavať finančné prostriedky pre zbor aj vlastnou literárnou činnosťou. Významných členov zboru ospevuje v zbierke *Vděčná památka v pánu zesnulých pešťanských Slováků ve veršoch pobřežních...* (1851). V roku 1850 vydal Podhradský drámu *Holuby a Šulek* ako pripomienku slovenským martýrom revolúcie 1848/1849, ktorej výťažok bol určený na otvorenie druhej slovenskej evanjelickej triedy v Pešti.<sup>300</sup> O pôsobení školy nemáme z tohto obdobia bližšie informácie. Vieme, že učiteľom školy bol v 50. a 60. rokoch Ján Mastiš.<sup>301</sup>

Na konci 50. rokov, už po odvolaní ministra vnútra Alexandra Bacha a očakávaní zmeny politických pomerov v monarchii, vydala viedenská vláda 1. septembra 1859 Protestantský patent ako jednu zo sľubovaných reforiem. Pre nasledujúce politické zmeny sa však naplno nerealizoval.<sup>302</sup> Na základe patentu sa zmenila aj štruktúra evanjelickej cirkvi. Namiesto dovtedajších štyroch superintendentí (Preddunajská, Zadunajská, Banská a Potiská) ich malo byť šesť nazvaných podľa ich sídla: Pešťianska (s pešťiansko-budinským, pešťianskym župným a ostrihomským seniorátom), Bratislavská (Prešporská), Prešovská, Šopronská, Sarvašská a Novovrbaská. Superintendencie mali dostávať finančnú podporu od štátu. Farára, farských pomocníkov a učiteľov volil výhradne cirkevný zbor. Duchovní a učelia však boli uvedení do úradu až po súhlase vrchnostenskej politickej správy. Inšpektormi sa mali stať iba príslušníci daného zboru, resp. seniorátu alebo superintendentie.

<sup>299</sup> SZILÁDY, Eugen: *Dejiny Budapešťianskeho...*, s. 37 – 38; Žiadosť slovenského ev. zboru v Pešti ministerstvu kultu a výučby, 10. 2. 1868. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 109.

<sup>300</sup> *SP*, 1. diel, 25. 4. 1851, sv. 3, s. 125.

<sup>301</sup> Ján Pravdoľub Bella: Pamätník. In: LA SNK, sg. 38 E 11.

<sup>302</sup> Bližšie o Protestantskom patente pozri napríklad VIRŠINSKÁ, Miriam: *Evanjelická cirkev...*, s. 74 a n.





Podľa patentu vykonávalo vrchný cirkevný dozor špeciálne oddelenie na ministerstve kultu a školstva, závažné prípady sa riešili prostredníctvom samotného panovníka. V oblasti školstva mali evanjelici zabezpečenú školskú autonómiu. Stálym orgánom správy cirkevných zborov sa stalo presbytérium na čele s duchovným. Vydanie patentu však narazilo na odpor najmä maďarských protestantov a ako sa ukázalo neskôr, boj pre a proti patentu priniesol rozvrat do slovenského evanjelického zboru v Pešti a vynútený odchod J. Podhradského z postu farára.

### 3.2.2 Postavenie slovenských katolíkov

Na území Pešťbudína, vrátane Starého Budína, ktorý sa stal spolu s Budínom a Pešťou jadrom dnešnej Budapešti, pôsobilo viacero duchovných slovenského pôvodu, ktorí sa tu kratšiu či dlhšiu dobu zdržiavali v 50. rokoch. V rámci svojich cirkevných povinností zabezpečovali aj starostlivosť o slovensky hovoriacich veriacich, vrátane slovenských kázni počas obradov. O ich pôsobení máme zväčša len kusé zmienky prevažne z dobovej tlače a ich ďalšie pôsobenie väčšinou nie je bližšie známe.<sup>303</sup> V meste pôsobilo viacero katolíckych duchovných, ktorí zastávali pedagogické posty: učiteľ národných škôl v Budíne Jozef Bartoň či profesor reálnych škôl v Pešti Anton Schmidt.

Na čele Farnosti sv. Jozefa stál Anton Szántoffy, ktorého v roku 1850 nahradil Šimon Klempa (1811 – 1903).<sup>304</sup> Klempa prišiel do Pešti v druhej polovici 30. rokov a pôsobil vo Farnosti sv. Jozefa ako kaplán. Tu sa dostal do kontaktu s predstaviteľmi hamuljakovskej

<sup>303</sup> Základné informácie o ich pôsobení poskytujú schematizmy vydávané cirkvou. Ak boli literárne činní, ich základné biografické údaje uvádza József Szinyei – dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

<sup>304</sup> KN, roč. 2, 27. 2. 1850, č. 9, s. 72.





generácie a podporoval šírenie bernolákovčiny medzi slovenskými katolíkmi. V roku 1854 ho vystriedal Anton Šujan­ský (1815 – 1906), dovtedajší kaplán vo vnútornom meste.<sup>305</sup> Z rajeckej rodiny Šujan­ských pochádza viacero národne uvedomelých slovenských kňazov. A. Šujan­ský sa však narodil v Pešti, kde získal ma­ďarské povedomie, aj keď pravdepodobne ovládal slovenčinu. V roku 1855 sa stal redak­



**Obr. č. 32:** Kostol sv. Terézie v Pešti, kde pôsobili Šimon Klempa a Ján Palárik

torom ma­ďarských katolíckych novín.<sup>306</sup> Farár mal troch kaplá­nov pre jednotlivé národnosti. O slovenských veriacich sa staral hlavne Matej Turčáni (1822 – ?), ktorý tu pôsobil od roku 1848, ale už v roku 1852 sa stal učiteľom na gymnáziu v Budí­ne a v decembri 1853 ho pre­ložili do Ostrihomu.<sup>307</sup> Sloven­skú kázeň mával pri príležitosti výročia posvätenia chrámu<sup>308</sup> či počas významných cirkevných sviatkov. Na Veľkú noc sa vo farnosti konali v nedeľu pro­cesie so slovenským spevom.<sup>309</sup>

Pri slávnostných bohoslužbách sa v Kostole sv. Jozefa konali kázne v troch jazykoch, teda okrem nemčiny a ma­ďarčiny aj v slo­venčine. V roku 1851 tu mal slovenskú kázeň páter Elzearius Chvála z rádu kapucínov v Budíne.<sup>310</sup>

Pri slávnostných bohoslužbách sa v Kostole sv. Jozefa konali

<sup>305</sup> KN, roč. 6, 22. 7. 1854, č. 29, s. 232.

<sup>306</sup> Z Pešť-Budína. In: KN, roč. 7, 21. 4. 1855, č. 16, s. 128.

<sup>307</sup> Szinnyei XIV., s. 573. In: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>.

<sup>308</sup> KN, roč. 2, 24. 4. 1850, č. 17, s. 136.

<sup>309</sup> KN, roč. 3, 19. 4. 1851, č. 16, s. 128.

<sup>310</sup> KN, roč. 3, 17. 5. 1851, č. 20, s. 160. Bližšie údaje o E. Chválovi nepoznáme.





V 50. rokoch žilo vo Farnosti sv. Terézie 30-tisíc katolíkov a nachádzal sa tu len jeden kostol. Kostol bol pomerne nový, posvätili ho v roku 1809, vnútorné vybavenie pochádzalo z roku 1843 a veža



**Obr. č. 33:** Pamätná tabuľa v Kostole sv. Terézie venovaná Š. Klempovi, ktorú mu v roku 2007 odhalila Slovenská samospráva 6. obvodu Budapešti.

**Obr. č. 34:** Pamätná tabuľa v Kostole sv. Terézie venovaná J. Palárikovi, ktorú mu v roku 2000 odhalila Slovenská samospráva 6. obvodu Budapešti.

bola dostavaná až v roku 1871. Budovu školy postavili v 60. rokoch 19. storočia a dnešnú faru až v roku 1873.<sup>311</sup> Farnosť spočiatku takmer 20 rokov viedol nemecký farár Ján Wohldrann (1794 – 1854).

<sup>311</sup> PETRO, Ladislav: Ján Palárik v Pešti..., s. 68.





Po jeho smrti stál krátko na čele farnosti ako administrátor najstarší kaplán Michal Maločay, ktorého ešte v roku 1854 nahradil Šimon Klempa.<sup>312</sup> Farár mal troch kaplánov, ktorí podobne ako vo Farnosti sv. Jozefa zabezpečovali duchovné úkony pre jednotlivé národnosti žijúce v predmestí: Nemcov, Maďarov a Slovákov. Od 1. júla 1851 do 6. decembra 1862 bol jedným z nich Ján Palárik,<sup>313</sup> ktorý sa staral o slovenských veriacich farnosti.

Slovenské kázne sa pravidelne konali o šiestej ráno vo františkánskom kostole vo vnútornom meste.<sup>314</sup> Na prelome 40. a 50. rokov tu pôsobil páter Kilián Komnanský (1824 – 1898), ktorý mával kázne v slovenčine.<sup>315</sup> Bol tiež dopisovateľom *Katolíckych novín*, kde publikoval kratšie príspevky a básne s náboženskou tematikou. O jeho ďalšom pôsobení nemáme podrobnejšie správy.<sup>316</sup> Veriacim sa v slovenčine prihovril vo františkánskom kostole aj samotný ostrihomský arcibiskup Ján Scitovský počas birmovky na konci júna 1852, „*témer samým slovenským ľuďom obkľúčený*“. Podľa autora článku to bola „*slovenská kázneň, snad poprvý ráz ústami hlavného Pastýra Cirkve Uhorskej v Pešti blásaná*“.<sup>317</sup>

Ako sme uviedli vyššie, v Budíne vo Farnosti sv. Anny pôsobil desať rokov (1856 – 1866) ako kaplán J. K. Viktorin. V tomto období by sme našli viacero osobností, ktoré boli národne tolerantné a aspoň istý čas podporovali národné hnutie, ako napríklad budínsky farár a opát Anton Krajner (1801 – 1864, farár od r. 1850)<sup>318</sup> či provinciál milosrdných bratov v Budíne František Buršák. Vo farskom kapucínskom kostole v Budíne sa 2. mája 1859 konala zádušná omša

<sup>312</sup> Tamže, s. 68-69; KN, roč. 6, 10. 6. a 8. 7. 1854, č. 23, s. 183-184 a č. 27, s. 216.

<sup>313</sup> Vestník církevní. In: KN, roč. 3, 21. 6. 1851, č. 25, s. 199. Palárik nahradil kaplána Karola Sladkého, ktorý sa stal kaplánom pluku.

<sup>314</sup> Z Pešť-Budína dňa 1-ho júlia. In: KN, roč. 4, 3. 7. 1852, č. 27, s. 6-7.

<sup>315</sup> KN, roč. 2, 3. 8. 1850, č. 5, s. 40.

<sup>316</sup> Bližšie aj Ercé: *Slovenská kery*, s. 239; Szinnyei 6, Rizner 2, s. 412.

<sup>317</sup> Z Pešť-Budína dňa 1-ho júlia. In: KN, roč. 4, 3. 7. 1852, č. 27, s. 7.

<sup>318</sup> SZINNYEI, József. In: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>.





za zosnulého Martina Hamuljaka, ktorú celebroidal A. Radlinský s F. V. Sasinkom. Na omši sa zúčastnil tiež veľký počet úradníkov.<sup>319</sup>

Veľa Slovákov, hlavne robotníkov v lodeničiach, žilo a pracovalo v Starom Budíne. Od apríla 1852 do konca roku 1855 tu pôsobil ako kaplán a istý čas ako administrátor J. K. Viktorin. Pre ich náboženské potreby isto vykonával náboženské obrady aj v slovenčine. Farnosť poskytovala duchovné potreby najmä nemecky hovoriacim veriacim. Od roku 1856 farnosť zabezpečovala duchovné potreby pre tamojších talianskych robotníkov. Slovenská tlač kritizovala, že podobná pozornosť sa nevenuje tiež omnoho početnejším slovanským a slovenským veriacim.<sup>320</sup> Situácia sa zmenila v októbri, keď dekan a farár Starého Budína Ján Brunner, ktorý usporiadal nielen nemeckú omšu, ale aj v maďarskom a slovanskom jazyku. Omše zabezpečovali redemptoristi. Slovanské omše sa konali vonku na starom cintoríne, nemecké v kostole. Podľa autora článku sa na slovanských bohoslužbách zúčastňovalo do 300 poslucháčov. Autor navrhoval, aby farár povolal do farnosti aj kaplána, ktorý by ovládal slovenčinu. Zatiaľ mohol farár oslovit' duchovného ovládajúceho slovenčinu z Pešťbudína a okolia, aby boli zabezpečené duchovné potreby Slovákov aspoň počas väčších sviatkov. Nemal to byť až taký problém, keďže každú hodinu premávala parolod' medzi Budínom, Pešťou a Starým Budínom.<sup>321</sup> V okolí Starého Budína pôsobilo viacero kňazov slovenského pôvodu. Napríklad vo Svätom Ondreji (Szentendre) pôsobil ako kaplán Vendelín Komáček, ktorý odoberal slovenskú tlač.<sup>322</sup>

Najaktívnejšiu pozornosť slovenským katolíckym veriacim v Pešti venoval Ján Palárik. Jeho spolupracovníkmi počas peštianskeho

<sup>319</sup> SASINEK, F. V.: Budín, dňa 2. Mája. In: *CaM*, roč. 10, 7. 5. 1859, č. 19, s. 150.

<sup>320</sup> Zo Starého Budína, d. 2. Apr. In: *KN*, roč. 8, 12. 4. 1856, č. 15, s. 119; Budín, d. 6. Mája. In: *CaM*, roč. 10, 7. 5. 1859, č. 19, s. 150-151.

<sup>321</sup> Zo Starého Budína, d. 20. oktobra. In: *KN*, roč. 8, 25. 10. 1856, č. 43, s. 342.

<sup>322</sup> V roku 1856 sa predplatil na Všenauku. In: *KN*, roč. 8, 6. 12. 1856, č. 49, s. 388.





pobytu boli aj ďalší kapláni pochádzajúci zo slovenského prostredia: Ferdinand Čelka (v auguste 1858 sa stal tretím kaplánom), František Hanovič, Jozef Bartoň, Michal Maločay (farnosť opustil 1. mája 1858, keď sa stal farárom vo Veľkej Čalomiji; publikoval viacero článkov v *Katolíckych novinách*) či Karol Sladký.<sup>323</sup> K Palárikovým kaplánskym povinnostiam patrila okrem cirkevných povinností aj výučba náboženstva na školách. Vo voľnom čase sa venoval literárnej činnosti, a to vlastnej literárnej tvorbe i prekladom, osobitne pre mládež. Mimoriadnu pozornosť venoval Palárik práve zlepšeniu náboženského postavenia Slovákov v Pešti.

Keďže Farnosť sv. Terézie mala len jeden kostol a vysoký počet veriacich, prevažne nemeckej národnosti, nebol veľký priestor na osobitné slovenské bohoslužby. Problémom bola zlá časová dostupnosť pre návštevu slovenských bohoslužieb, lebo „...od prachárny, železnice a Greclu, kde väčším dielom naši Slováci bývajú, je ku Františkánom dobrá hodina cesty a do Jozefova ešte ďalej...“<sup>324</sup> Toto bol podľa názoru Palárika jeden z dôvodov, prečo slovenská katolícka mládež zanedbávala návštevu kostola a „...nedostatok potravy duchovnej v svojom rodnom jazyku“ je, podľa Palárika, príčinou jej mravného úpadku. „Odtiaľ potom tie mnohé súložníctva medzi tunajším ľudom slovanským, o ktorých naše Slovensko – budiž to k jeho chvále rečeno – nič nevie; odtiaľ tá brozná po dedinách na Slovensku neslýchaná, ale tuná vo veľkom vzdelanom meste u Slovanov vôbec panujúca neznámosť náboženských článkov viery a povinností kresťanských.“<sup>325</sup> Palárik tu dáva do protikladu deklarovanú mravnosť na slovenskom, prevažne vidieckom území

<sup>323</sup> PETRO, Ladislav: *Ján Palárik v Pešti...*, s. 69. O pôsobení J. Palárika v Pešti podrobnejšie aj: HALÁSZ, Ivan: Veľkomesto a veľkomestské motívy v slovenskej literatúre 19. storočia. „Budapeštianski“ autori slovenskej literatúry: Ján Palárik a Daniel Bachát. In: KOVÁČOVÁ, Anna (zost.): *Identita, história a kultúra. Dejiny Slovákov na Dolnej zemi*. (Zborník konferencie 11. – 12. novembra 2010). Budapešť – Békešská Čaba, 2011, s. 74–78.

<sup>324</sup> PALÁRIK, Ján: *Odpoveď na „Ozvěnu z Peště“*, s. 232.

<sup>325</sup> Tamže, s. 232.





v protiklade s nemravným životom v industriálnej Pešti. Za hlavný dôvod tohto mravného úpadku považoval chýbajúcu kresťanskú výučbu v materinskom jazyku.

Palárik tiež uvádza, že napriek výraznej väčšine Nemcov v Terezíne sa z mladoženíchov približne jedna tretina spovedala v slovenčine. Ako dôvod uvádza, že Slovák, ktorý ušetrí „*pár groší ... hneď si lebo súložnicu hľadá, čo tu „na vieru sa ženit“ menujú, alebo rovno do stavu manželského vstupuje*“.<sup>326</sup> Vekovo i sociálne nezrelí mladomanželia, ak sa im navyše zakrátko po sobáši narodilo dieťa, sa len ťažko sociálne stabilizovali a mnohokrát potom zažívali ešte väčší sociálny úpadok. Nemci mali inú sociálnu stratégiu: do manželstva vstupovali, až keď boli aspoň minimálne finančne zabezpečení, alebo keď mali možnosť priženit' sa do rodiny, kde mala nevesta veno.<sup>327</sup>

Ján Palárik navrhoval, že riešením pre zlepšenie cirkevného, národného i sociálneho postavenia Slovákov v Pešti by bola výstavba nového, „*slovenského*“, kostola ako kapláanky vo Farnosti sv. Terézie v miestach, kde žilo najviac Slovákov.<sup>328</sup> Problémom bolo financovanie výstavby kostola, na ktorú chýbal potrebný kapitál. Palárik navrhoval vyhlásenie peňažnej zbierky. Veril, že by sa „*i celý národ slovenský ochotne na bobumilom diele tomto súčastniť*“ a posviacka nového kostola pre slovenských veriacich by bola dôstojným pripomenutím si tisícého výročia „*kresťanskej osvety kroz sv. Cyrilla a Methoda*“<sup>329</sup> v roku 1863, kedy mal byť kostolík posvätený. Toto úsilie zostalo len v rovine úvah a nebola ani vyhlásená verejná zbierka.

<sup>326</sup> Tamže, s. 232.

<sup>327</sup> Tamže, s. 232.

<sup>328</sup> Tamže, s. 233.

<sup>329</sup> Tamže, s. 233.







### 3.3 Národné aktivity pešťbudínskych Slovákov

Napriek nepriaznivej politickej situácie v Uhorsku a monarchii po nástupe neoabsolutizmu, reprezentovaného ministrom vnútra Alexandrom Bachom, hľadali predstavitelia slovenského národného hnutia spôsoby, ako emancipovať národné hnutie. J. Palárik a A. Radlinský sa pokúšali maximálne využiť oficiálne existujúce inštitúcie v prospech národného hnutia a zároveň založiť spolok zastupujúci národné požiadavky Slovákov.



Obr. č. 35: Prvé číslo Katolíckych novín vyšlo 7. novembra 1849. Ich redaktorom bol Šimon Klempa a v roku 1852 ho nahradil Ján Palárik.

#### Vydávanie slovenských novín v Pešťbudíne

Starostlivosti o duchovné potreby katolíckych veriacich Uhorska sa venoval *Spolok na vydávanie dobrých a lacných kníh* pre katolícky ľud maďarského, nemeckého a slovenského jazyka (aj Spolok k rozširovaniu dobrých a lacných kníh) založený v Pešťbudíne v roku 1848. Úlohou spolku bolo tiež usmerňovať katolíckych veriacich Uhorska v duchu učenia katolíckej cirkvi, aby nepodľahli





tlakom iných ideových myšlienok, ktoré sa v tom čase šírili medzi obyvateľstvom. Zároveň mal spolok u veriacich podporovať uhorskú štátnu ideu v duchu myšlienok maďarského reformného hnutia. Spolok vydával náboženský časopis a popularizačné knižky v náboženskom a mravno-poučnom duchu. V auguste 1852 zmenil názov na *Spolok sv. Štefana* a čoraz menšiu pozornosť venoval potrebám slovenských veriacich.

Spolok vydával noviny v troch jazykoch – v maďarčine (*Katolikus Néplap*), nemčine (*Katholischer Christ*) a slovenčine (maďarské a nemecké vydanie novín vychádzalo už od roku 1848). Slovenské cirkevné noviny – *Katolícke noviny* s podtitulom „pre obecný ľud“ sú prvými slovenskými katolíckymi cirkevnými novinami. Ich redaktorom bol Šimon Klempa, vtedy kaplán vo Farnosti sv. Jozefa v Pešti. Prvé číslo vyšlo 7. novembra 1849 a vychádzali s týždňovou periodicitou.<sup>330</sup> *Katolícke noviny* mali na začiatku vychádzania podporu vyššieho duchovenstva a široký záber. Každá farnosť bola povinná si ich predplatiť, vďaka čomu mali okolo 1 800 predplateľov.<sup>331</sup> Noviny spočiatku vychádzali v bernolákovčine, od roku 1851 v slovenčine podľa hodžovsko-hattalovskej reformy. Už v roku 1850 sa však rozšírila pre slovenských katolíkov časopisecká ponuka v podobe časopisu *Cyrill a Method*, ktorý vydával Andrej Radlinský a redigoval Ján Palárik v staroslovenčine.<sup>332</sup> Redakcia *Katolíckych novín* ho nevnímala ako konkurenciu, podporovala vydávanie dvoch

<sup>330</sup> K počiatkom *Katolíckych novín* bližšie: Z dejín „Katolíckych novín“. In: *KN*, roč. 15, 1884, č. 1, s. 3; č. 2, s. 11-12; č. 4., s. 27-28; č. 9, s. 68-69; č. 21, s. 164; č. 22, s. 171; č. 23, s. 178-179 alebo *Bibliografia... novín... do roku 1918*, s. 16 a 73.

<sup>331</sup> CHRÁSTEK, Michal: Krátky prehľad slov. katolícko-cirkevné literatury v posledním desiatletí. In: *CaM*, roč. 1, 7. 12. 1850, č. 29, s. 237.

<sup>332</sup> V rokoch 1852 – 1856 vychádzal v Banskej Bystrici s podporou biskupa Štefana Moysesá. V roku 1852 vychádzal v štúrovskej slovenčine, od roku 1853 v staroslovenčine.





slovenských katolíckych časopisov, jeden „ľudu pospolitému a druhý veleb. duchovenstvu a vzdelanejšej triede národa určené“.<sup>333</sup>

V roku 1852 sa stal redaktorom *Katolíckych novín* J. Palárik,<sup>334</sup> ktorého preložili z Banskej Štiavnice do Pešti. Noviny zmenili podnadpis „pre dom a cirkev“. V poslednom čísle novín z roku 1851 redakcia informovala čitateľov, že časopis sa bude okrem náboženských otázok venovať aj „usporiadaniu“ cirkevných spolkov, jednôt a bratstiev, osobitne spolkom miernosti a nedeľných škôl.<sup>335</sup> Palárik ako nový redaktor privítal čitateľov hneď v prvom čísle úvodným článkom *Predmluva k novému behu Katolíckych Novín* (prvý článok pod svojím menom *Utrpenia svätej Barbory* tu uverejnil ešte v novembri 1851 v čísle 22, s. 172-174). Palárik pôsobil v redakcii predovšetkým ako „skladateľ“, čiže zostavovateľ jednotlivých čísel novín zo zaslaných článkov. Do novín prispievali básňami Jozef Emmanuel (1804 – 1890), členovia slovenského spolku klerikov a Humilis Kianička (1800 – 1873), články tu uverejňoval Juraj Holček, Michal Chlebák či Ignác Stopka. Palárik sa usiloval urobiť z novín moderné komunikačné médium, „nie len poučajúce a prísne náboženské: lež spolu i zábavné, zaujímavé, vábiace, a vôbec populárne“,<sup>336</sup> aby oslovilo čo najširšie publikum a nahradilo chýbajúci slovenský spoločenský časopis. Nemal záujem orientovať ho ako čisto teologický časopis, preto redakcia odmietla publikovať kázne s odôvodnením, že ich nevydával ani samotný Spolok. V roku 1852 Palárik bránil opravenú slovenčinu samostatne vydaným spisom *Oblas pravdy...*, kde vystúpil proti banskobystrickému krídlu, ktoré od roku 1853 opätovne zaviedlo českoslovenčinu v časopise *Cyrill a Method*. Upravenú slovenčinu pokladal oproti češtine za vhodnejšie médium, prostredníctvom ktorého sa podarí osloviť slovenskú verejnosť,

<sup>333</sup> KN, roč. 3, 19. 4. 1851, č. 16, s. 128.

<sup>334</sup> KN, roč. 3, 13. 12. 1851, č. 24, s. 192.

<sup>335</sup> Oznámenie. In: KN, roč. 3, 27. 12. 1851, č. 26, s. 208.

<sup>336</sup> Beseda. In: KN, roč. 4, 21. 2. 1852, č. 8, s. 64.





získať ju pre myšlienky predstaviteľov národného hnutia a dosiahnuť národnú emancipáciu Slovákov.

Na začiatku roku 1855 sa Palárik rozhodol vzdať funkcie redaktora, ako sa súkromne vyjadril „pre veľké neporiadky expedície a mnohonásobné mrzutosti“.<sup>337</sup> Napokon od druhého polroku 1855 prevzal redakciu *Katolíckych novín* Andrej Radlinský. Oficiálnym dôvodom odstúpenia Palárika boli kaplánske povinnosti, výučba náboženstva v štyroch triedach, literárne povinnosti a chatrné zdravie. Radlinský okrem redaktorských prác zabezpečoval aj expedíciu časopisu, voči ktorej boli najväčšie výhrady odoberateľov časopisu. Distribúciu časopisu zabezpečoval vydavateľ, teda Spolok sv. Štefana,<sup>338</sup> ktorého vedenie sa čoraz viac sústreďovalo na vydávanie publikácií v maďarčine. Možno bola zlá distribúcia aj zámer vedenia spolku, aby sa znížil počet odoberateľov novín a vedenie spolku by tak malo dôvod na ukončenie jeho vydávania. Radlinský na stránkach novín pokračoval v šírení osvety medzi Slovákmí, podporoval zakladanie náboženských spolkov, tovarišstiev a bratstiev, hospodárskych a vzdelávacích spolkov či nedeľných škôl,<sup>339</sup> čím naďalej nahrádzal chýbajúce nekonfesionálne a na potreby slovenskej spoločnosti zamerané noviny. Palárik naďalej spolupracoval s redakciou, v novinách uverejňoval svoje príspevky venované hlavne cirkevnému životu v hlavnom meste a venoval sa vydávaniu slovenských náboženských publikácií.

V roku 1857 prevzal Andrej Radlinský aj redakciu časopisu *Cyrill a Method*, ktorý zápasil s nedostatkom financií na ich vydávanie. Pri informácii o ukončení vydávania časopisu *Cyrill a Method* si *Katolícke noviny* neodpustili poznámku, že keby redakcia nenahradila v roku

<sup>337</sup> List – Ján Palárik Martinovi Hattalovi. Pešť 9. 2. 1855. In: PNP, Fond Martin Hattala.

<sup>338</sup> Z Pešť-Budína. In: KN, roč. 7, 21. 4. 1855, č. 16, s. 128; PALÁRIK, Ján: Rozlučné slovo k veľfact. Obecenstvu. In: KN, roč. 7, 30. 6. 1855, č. 26, s. 201-202.

<sup>339</sup> RADLINSKÝ, Andrej: Slovo nástupné k veľfact. Čitateľstvu Katolíckych Novín. In: KN, roč. 7, 7. 7. 1855, č. 27, s. 209-211.





1853 slovenčinu češtinou (staroslovenčinou), nemuselo sa tak stať. *Katolícke noviny* tak boli „jedinký orgán života cirkevno-literárneho v národe našom“. Redakcia verila, že noviny opätovne obnovia svoju činnosť, ale „v novom rúchu“ – slovenčine.<sup>340</sup> Hoci zanikol *Cyrrill a Metod* a nie *Katolícke noviny*, z vydavateľského pohľadu bola situácia opačná: zlúčený časopis nazval Radlinský *Cyrrill a Metod* s podtitulom „*Katolícke Noviny pre Cirkev, Dom a Školu*“. Časopisu *Cyrrill a Metod* zodpovedalo aj číslovanie ročníkov. Časopis v tejto podobe vychádzal v Budíne do roku 1861.<sup>341</sup>

Po odstúpení z redakcie *Katolíckych novín* sa Ján Palárik okrem cirkevných povinností venoval prekladaniu a vydávaniu spisov Krištofa Schmida pre mládež:<sup>342</sup> preložil poviedku *Štedrý večer* (1855), ktorá je venovaná nitrianskemu kanonikovi Jurajovi Tvrďému,<sup>343</sup> rozprávku *Kvetný košíček* (M. Bagó, 1856) a vydal *Velikonočné vajcá* (M. Bagó, 1856) v preklade Michala Chlebáka. Zároveň sa v tomto období venoval vlastnej literárnej činnosti. V druhej polovici 50. a na začiatku 60. rokov napísal tri divadelné hry: *Inkognito* (1858), *Drotár* (1860) a *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* (1862). Divadelná hra *Drotár* je prvou slovenskou divadelnou hrou z veľkomestského prostredia. Je spojená s peštianskym prostredím a opisuje domácnosť slovenského podnikateľa žijúceho v Pešti.<sup>344</sup> Prikláňam sa k názoru, že predobrazom postavy podnikateľa Rozumného je peštiansky podnikateľ poľského pôvodu Jozef Zarzetzky, ktorý najneskôr od konca 50. rokov verejne vystupoval v prospech slovenského hnutia, a to pri snahách o založenie *Spolku sv. Vojtecha* v rokoch 1857 – 1858. Prvá verejná zmienka o jeho podnikateľskej činnosti v slovenskej tlači siahla, ako sme už spomenuli, do roku 1852. Poľský motív

<sup>340</sup> KN, roč. 8, 6. 12. 1856, č. 49, s. 387-388.

<sup>341</sup> Po krátkej prestávke ho Radlinský opäť vydával od septembra 1862 v Skalici, keďže ho v roku 1861 prežili z Budína za farára do Kútov.

<sup>342</sup> KN, roč. 8, 6. 12. 1856, č. 49, s. 388.

<sup>343</sup> Zprávy literárne. In: KN, roč. 7, 15. 9. 1855, č. 37, s. 295-296.

<sup>344</sup> Podrobnejšie: HALÁSZ, Ivan: *Veľkomesto...*, s. 73-77.





a predobraz podnikateľa je tak sekundárne zahalený v postave šľachtica Zalevského, ktorého priezvisko je aj veľmi zvukovo podobné Zarzetzkému. Iný podnikateľ, ktorý sa v tejto súvislosti spomína, a to Jozef Pozdech, sa do povedomia slovenskej verejnosti dostáva až na začiatku 60. rokov, konkrétne v roku 1863, aj keď, pochopiteľne, Palárikovi žijúcemu v Pešti musel byť ako jeho farník dôverne známy.

Väčšia podpora štátu hospodárskej modernizácii monarchie inšpirovala Juraja Pejku na vydávanie národohospodárskeho časopisu. O Jurajovi Pejkovi (1816 – 1893) máme len skromné informácie.<sup>345</sup> Pochádzal z obce Predajná pri Banskej Bystrici. Mal právnické vzdelanie a po revolúcii sa usadil v Pešťbudíne, tu pôsobil na trestnom súde v Pešti a potom na súdnom dvore v Budíne. Literárne začal byť činný v 40. rokoch, pravdepodobne k jeho národnému prebudeniu prispelo štúdium v Bratislave v rokoch 1840 – 1844, kedy sa dostal do kontaktu so štúrovským hnutím.

Pokus o vydávanie slovenského hospodárskeho časopisu siaha ešte do roku 1848, kedy pod vplyvom politických zmien založil Daniel Lichard v Skalici *Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život*. Časopis však nemal dlhé trvanie. Ani druhý pokus nebol úspešný.

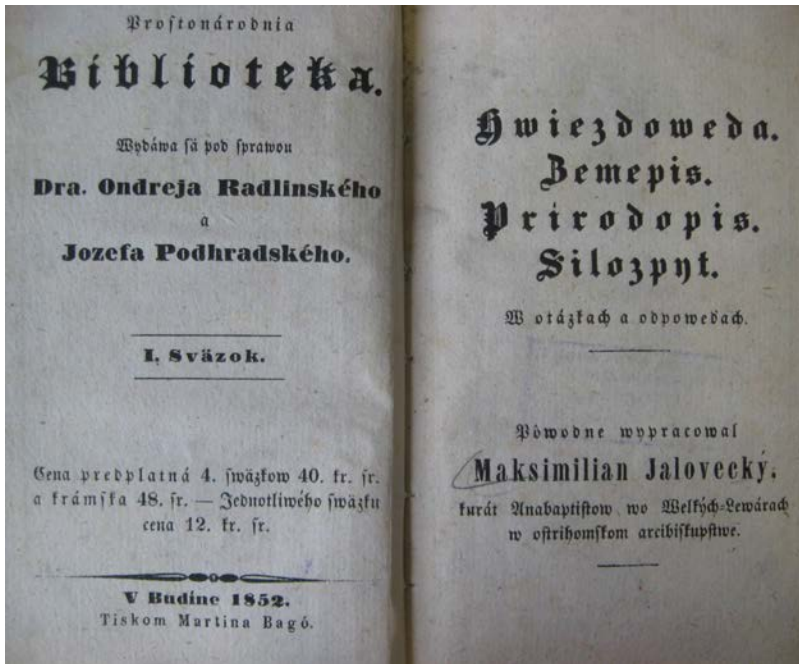
Právnické vzdelanie, hospodárske znalosti z rodiska a literárne nadanie priviedli Juraja Pejku k myšlienke vydávať slovenský hospodársky časopis *Zora Slávie pre hospodárov*. Časopis začal vychádzať v Pešti s týždňovou periodicitou od júla 1850.<sup>346</sup> Už od začiatku vydávania sa však stretol s nízkym záujmom čitateľov a po dvoch číslach prerušil Pejko jeho vydávanie. Dúfal, že keď sa prihlási viac predplatiteľov, bude vo vydávaní pokračovať. Na krátky čas vydávanie časopisu obnovil a vydal ešte ďalšie dve čísla.<sup>347</sup> Poslednú správu o časopise máme z polovice decembra 1850, kedy Pejko

<sup>345</sup> Základné údaje uvádza SBS IV, s. 429.

<sup>346</sup> KN, roč. 2, 1. 5. 1850, č. 18, s. 144; SP, 2. diel, 25. 8. 1851, 2. zv., s. 64.

<sup>347</sup> KN, roč. 2, 31. 8. 1850, č. 9, s. 72; KN, 19. 10. 1850, č. 16, s. 126.





**Obr. č. 36:** Prvým dielom novozaloženej Prostonárodnej bibliotéky je práca Maximiliána Jaloveckého *Hviezdoveda. Zemepis. Prírodopis. Silozpyt. V otázkach a odpovedach* (1852). V roku 1853 vyšlo 2. a v roku 1858 aj jej 3. vydanie.

uverejnil v *Katolíckych novinách* ďalšie vyzvanie k čitateľom, aby sa objednali na časopis.<sup>348</sup>

Zaujímavú zmienku o časopise nám zanechal Karel Havlíček Borovský: „*V Pešti vydáva od 1. července jistý p. Dord (Jiří) Pejko nový časopis pro Slovaný: Zora Slavia pre hospodárov. Jak nepraktičtí a věru ničemní jsou lidé mnozí, o tom nám dává zase p. Pejko na sobě patrný příklad. Časopis jeho má býti poučný pro rolníky, ale dobrou polovici svého prvního čísla naplnil p. Pejko nechtunými a již promrzelými hádkami filologickými. Pan Pejko totiž píše zase Stírovským nářečím, ale kdyby jím psal a mlčel a hleděl si*

<sup>348</sup> KN, roč. 2, 14. 12. 1850, č. 24, s. 192.





*svého hospodárstvá, ješťa by to bylo snesiteľné. Tak ale bádá se na polovici svého archového čísla s redaktory Slovenských Novín ... o gramatice a o pravopisu, z čehož se asi málo vzdelávajú ubožní Slováci...*<sup>349</sup>

## Spolupráca pešťbudínskych Slovákov

Aj v novom ovzduší 50. rokov pokračovala po generačnej výmene spolupráca medzi katolíckymi a evanjelickými Slovákami. O spolupráci medzi slovenskými katolíkmi a evanjelikmi svedčí aj to, že Hattalova práca *Grammatica linguae Slovenicae* sa dala kúpiť u slovenského evanjelického učiteľa Jozefa Podhradského.<sup>350</sup> Po prihlásení sa relevantnej časti slovenskej verejnosti v Pešťbudíne k hodžovsko-hattalovskej reforme slovenčiny sa Andrej Radlinský a Jozef Podhradský rozhodli vydávať v štúrovskej slovenčine „*Prostonárodníu Biblioteku*“, ktorej cieľom bolo „*poslúžiť všetkým vrstvám ľudu pospolitého bez rozdielu náboženstva*“.<sup>351</sup> Jej obsah bol zameraný na všetky vedecké, hospodárske, roľnícke a priemyselné oblasti – s výnimkou náboženských textov. Prvý zväzok obsahoval prístupnou formou spopularizované príspevky Maximiliána Jaloveckého z prírodovednej oblasti – astronómie, zemepisu, prírodopisu a fyziky. Súčasťou spisu bol aj príspevok o zemiakoch a ich starostlivosti. Ďalšie štyri zväzky *Bibliotéky*, ktoré vyšli v rokoch 1854 až 1857, už mali vzdelávací a náboženský charakter a vyšli pod taktovkou katolíckych duchovných.

<sup>349</sup> Karel Havlíček Borovský Články ze Slovana 1850-1851. Dostupné na: <http://texty.citanka.cz/havlicek/sltoc.html>.

<sup>350</sup> KN, roč. 2, 31. 8. 1850, č. 9, s. 72.

<sup>351</sup> O. Radlinský – J. Podhradský: Vyzvanie ku predplácaniu na „Prostonárodníu Biblioteku“. In: SP, 3. diel, 17. 3. 1852, č. 11, s. 95.







## Návrhy na založenie Matice slovenskej a Spolku svätého Vojtecha v Pešťbudíne

V už spomínanom článku J. M. Hurbana z novembra 1851, oslavujúcim zjednotenie sa štúrovcov a bernolákovcov na upravenej slovenčine, Hurban verí, že sa zjednotia „*po čase i ústavy národné, ako: Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej v Budíne, spolok pre vydávania lacných kníh podsitňianský, Tatrín a t. d.*“.<sup>352</sup> Toto je asi posledná oficiálna, verejná zmienka o existencii *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej*, ktorý však už v tomto čase reálne neexistoval. Spolok definitívne zanikol začiatkom roka 1850. Hamuljak po odchode do penzie v roku 1853 býval ešte do roku 1856 v Budíne, kedy sa presťahoval do Námestova ku svojej sestre Anne Veselovskej. Darovacou zmluvou podpísanou v Námestove 27. januára 1858 venoval Hamuljak svoju knižnicu gymnáziu v Banskej Bystrici.<sup>353</sup>

Podobne bol „mŕtvý“ aj spolok *Tatrín*, hoci jeho meno niesla aj novozaložená základina určená na odmeny za literárne práce. Jej oficiálny názov bol „*Základ Šulek-Holub-Langsfeldovský*“, ako spomienka na národovcov, ktorí zahynuli počas revolúcie 1848/1849 a stali sa národnými martýrmi.<sup>354</sup> Na zbierku verejne prispelo aj viacero obyvateľov z Pešťbudína.<sup>355</sup>

Impulzom na ďalší rozvoj národného hnutia v druhej polovici 50. rokov bol článok Alexandra Bizaya *Čo nám treba?* uverejnený v *Katolíckych novinách*. Vyzýval v ňom čitateľov, aby viac podporovali oba slovenské katolícke časopisy a sa „*prichytili k práci, náš občanský,*

<sup>352</sup> *SP*, 2. diel, 25. 11. 1851, zv. 5, s. 179.

<sup>353</sup> MAŤOVČÍK, Augustín: Hamuljak o Spolku milovníkov. In: *Literárny archív* 1967, Martin : Matica slovenská,, s. 230.

<sup>354</sup> Pomník vďačnosti. In: *SP*, 3. diel, 21. 1. 1852, č. 3, s. 24.

<sup>355</sup> Pomník vďačnosti. Z Pešte. In: *SP*, 3. diel, 4. 2. 1852, č. 5, s. 44. Prispievateľmi z Pešťbudína boli A. Radlinský, členovia literárneho odseku – študenti katolíckej teológie P. Novák, J. Horecký a J. Bielek, Adolf Dobriansky (Ivanovič Dobranský), M. Hamuljak, Ján Bohurád, Ján Mastiš, J. Amb. [asi lekár Ján Ambroj], Dr. Prevenda a Ondrej Čavajda.





*verejný a súkromný život usporiadali k vyššiemu cieľu*“.<sup>356</sup> V podobnom duchu to zduplikoval aj J. Palárik, keď zdôraznil, že kresťanstvo je „*duch lásky, duch spolkovitosti, spoločnosti, duch obecnosti a dobročinnosti*“.<sup>357</sup> Práve dôraz na spolkovitosť sa stal hlavným hybným motorom činnosti pešťbudínskych Slovákov.

## Matica slovenská

Pôsobenie miestnych Slovákov v prospech spolkovej činnosti nebolo na začiatku 50. rokov úspešné. Palárik sa počas svojho pobytu v Pešti aktívne zapájal do zbierkovej činnosti v prospech pripravovanej *Maticy slovenskej*, nazývanej i ako „*Národný dom*“. Na začiatku roku 1855 mal Palárik vyzbieraných 100 zl.<sup>358</sup> Keďže sa však nedosiahol žiaden pokrok vpred, darcovia začali byť netrpezliví a mnohí žiadali vrátenie peňazí. To podnietilo Jána Palárika a Jozefa K. Viktorina, aby sa na prelome rokov 1856 a 1857 opätovne venovali založeniu Maticy.

Pripravovaná Matica sa mala stať aj prostriedkom jazykového zjednotenia Slovákov. „*Robíme teraz kroky o založenie slovenskej literárnej jednoty, ktorá je nám nanajvýš potrebná*“,<sup>359</sup> písal J. Palárik Š. Závodníkovi začiatkom roka 1857. Zostavili aj zoznam navrhovaných členov správneho výboru. Za pokladníka výboru sa im ponúkol peštiansky advokát a statkár Alexander Boleslavín Vrchovský, ktorý im poskytol priestor vo svojom dome na pripravované schôdze výboru a knižnicu. Z podhľadu Palárika a Viktorina ako katolíckych kňazov bola voľba evanjelika Vrchovského a bývalého výrazného

<sup>356</sup> BIZAY, Alexander: Čo nám treba? In: KN, roč. 7, 1. 12. 1855, č. 48, s. 278-379.

<sup>357</sup> PALÁRIK, Ján: Ozvěna na článok „Čo nám treba?“ 1, 2. In: KN, roč. 7, 22. 12. 1855, č. 51, s. 406-408 a roč. 8, 12. a 19. 1. 1856, č. 2 a 3, s. 9-11 a 22-24.

<sup>358</sup> List – Ján Palárik Martinovi Hattalovi. Pešť 9. 2. 1855. In: PNP, Fond Martin Hattala.

<sup>359</sup> List – Ján Palárik Štefanovi Závodníkovi. Pešť 21. 2. 1857. In: LA SNK, sg. M 116 B 47.





podporovateľa štúrovského hnutia dobrá voľba. To ešte nikto netušil, ako Vrchovský spravuje zverené peniaze.

Výrazné zastúpenie pri založení spolku mali Slováci zo západného Slovenska. Podľa ich predstáv mal byť slovenský literárny spolok založený podľa vzoru Tatrína, Matice českej či rusínskeho Národného domu. Svoju prosbu o založenie spolku plánovali predložiť 23. júla 1857 počas návštevy cisára v Bratislave. Súčasťou prosby mali byť podporné listy od osobností slovenského pôvodu, ktoré mali zdôrazniť potrebu „*spolku literárneho pre ľud slovenský, obzvlášť ktorý by mravnosť, hospodárstvo a dobrobyt ľudu napomáhal*“. Iniciatíva vychádzala od evanjelikov. Slovenskí evanjelici i katolíci oslovovali vyššie postavených Slovákov, aby sa podpísali pod osvedčenie. Oslovenie katolíkov zabezpečoval Martin Čulen, profesor na katolíckom gymnáziu v Bratislave, s podporou biskupa Moyses, T. Červeňa a bratov Tvrдых, evanjelikov zasa Ján Kalinčiak, riaditeľ ev. lýcea v Modre. Slováci z Viedne, Pešti i okolia Bratislavy sa zišli 21. júla 1857 v Bratislave, kde mali zostaviť žiadosť.<sup>360</sup>

Otázka sídla spolku zostala otvorená. Väčšina oslovených odmietla Pešť ako „*hniezdo maďarizmu*“. Podľa Palárika však hlavným dôvodom bolo, že v Pešťbudíne mali prevahu prívrženci „*opravenej*“ slovenčiny a nie češtiny. Palárik si dobre uvedomoval možnosti, ktoré poskytuje Pešťbudín pre organizačnú činnosť národného hnutia. Okrem slovenských katolíkov videl, že „*...sú tu ná mnohí bohatí luteráni (mešťani, remeselníci, advokáti), Srbi, Česi pri úradoch, pri realných školách profesori, kupci, [...] pre „Dom národní“ istě by sme ich boli získali.*“ Na stretnutí „Pešťanov“ a „Bystričanov“ v auguste 1857 v Bratislave sa napokon dohodli, že sídlom Matice bude Banská Bystrica. Dohodli sa tu aj na jazykovom kompromise, že jazykom spolku bude slovenčina

<sup>360</sup> List – Ján Kalinčiak Jozefovi Podhradskému. Modra 10. 7. 1857. In: LA SNK, sg. M 117 C 15 – odpis.





a čeština, kým, povedané slovami Palárika, „*věda a život jednotu mezi námi neuvedie*“<sup>361</sup> čo sa napokon stalo v 60. rokoch.

## Spolok svätého Vojtecha

Palárik, Viktorin a Radlinský sa napokon na jeseň 1857 prestali angažovať v prospech *Matice* a celú iniciatívu ponechávali na Bystričanov. Okrem obáv z odstránenia slovenčiny zo spolku sa Palárik obával, že členovia výboru z Banskej Bystrice boli len kňazi a chýbali medzi nimi svetské osoby. Sklamanie z rozdielnych názorov a nejednotnosti pri zakladaní *Matice* či Národného domu viedlo Palárika, Radlinského a Viktorina k novej aktivite – založeniu slovenského katolíckeho cirkevného spolku – *Spolku sv. Vojtecha* so sídlom v Pešti. Palárik ako dôvod zmeny stratégie uvádzal, že „*národ sa musí za živé žily chytat' – a to je náboženstvo; lebo ešte za toto je jako tako zaujatý, a úfame, že ho za túto živú žilu pritiahneme k národnosti, – a keď sá raz zmůže a nakol'ko tol'ko zmocnie, potom budeme zakladat' „Dom národní“*“<sup>362</sup> Dôvodom na založenie slovenského cirkevného spolku v tomto období bol aj čoraz silnejší tlak *Spolku sv. Štefana* proti vydávaniu slovenských tlačí a nezáujem vydávať *Katolícke noviny*. Radlinského redakcia *Katolíckych novín* sa po ich zlúčení s *Cyryllom a Methodom* napokon so *Spolkom sv. Štefana* rozišla a nový slovenský cirkevný spolok by mohol prevziať ich vydávanie.

Ďalší zmysel existencie pripravovaného *Spolku sv. Vojtecha* ako inštitúcie šíriacej medzi slovenskými katolíkmi slovenčinu tiež veľmi jasne aj v mene iných kňazov vyjadril Jozef Kohuth. Ak mal vydávať tlače v češtine, tak bol zbytočný, veď medzi slovenskými veriacimi pôsobili podobné spolky sídliače v Prahe a Brne: „Českého Vojtěcha my ani nepotrebujeme. ... Vskutku tak sá u nás smýšľa, a já bych Vám mohl už i tricat' údov menovat', ktorí tužobně očakávají

<sup>361</sup> List – Ján Palárik Martinovi Hattalovi. Pešť 29. 10. 1857. In: PNP, Fond Martin Hattala.

<sup>362</sup> Tamže.





prihlásiť sa do spolku, toho, s predpokladaním však, že on bude slovenskému národu po slovensky osvetu hlásať, – ale ani jeden sa z nich nezve, bude li také Čech. A tak sa, tuším, i jinde myslí na Slovensku.“<sup>363</sup> Túto požiadavku úradného jazyka opätovne vyslovil takmer o rok v ďalšom liste, keď sa založenie spolku už dostávalo do širšieho povedomia. Všeobecne sa odmietala „*dvojživelná strakatina*“, teda používanie oboch jazykov – češtiny i slovenčiny.<sup>364</sup>

Do októbra 1857 sa zriaďovateľom spolku podarilo získať podpisy približne 90 jednotlivcov, cirkevných hodnostárov i svetských príslušníkov, ktorí podporovali založenie spolku. Vyslanectvo odovzdalo žiadosť o založenie spolku v Ostrihome 29. októbra 1857 ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi Scitovskému. Sedemčlenné vyslanectvo viedol bývalý dekan teologickej fakulty v Pešti František Lopusný a jeho členmi boli osobnosti žijúce v Pešťbudíne: duchovní Š. Klempa, J. Bartoň, A. Radlinský, servíta Rupert J. Přecechtěl, profesor reálnych vied A. Schmidt a peštiansky mešťan a fabrikant Jozef Zarzetzky, ku ktorým sa v Ostrihome pripojili ďalší cirkevní predstavitelia.<sup>365</sup> Zároveň sa sformoval výbor na založenie Spolku sv. Vojtecha v Pešťbudíne, ktorého členmi boli miestni katolícki duchovní Jozef Bartoň, František Buršák, Šimon Klempa, Anton Krajner, František Lopusný, Ján Palárik, Andrej Radlinský, Anton Schmidt a Jozef K. Viktorín.<sup>366</sup> Napriek rozsiahlej aktivite a podpore zo strany slovenskej katolíckej verejnosti ostrihomský arcibiskup

<sup>363</sup> List – Jozef Kohuth A. Radlinskému. Orava 27. 12. 1857. In: LA SNK, sg. M 84 A 10.

<sup>364</sup> List – Jozef Kohuth A. Radlinskému. Dolný Kubín, 22. 10. 1858. In: LA SNK, sg. M 84 A 10.

<sup>365</sup> Slovenské vyslanctvo v Ostrihomě pred Jeho Eminenciou pánom kardinálom kniežaťom prímašom arcibiskupom ostrihomským Jánom Scitovszkým dňa 29. Oktobra v záležitosti Spolku sv. Vojtecha. In: *CaM*, roč. 8, 31. 10. 1857, č. 18, s. 139.

<sup>366</sup> Prosba katolíckého Národu Slovenského na Jeho Eminenciu pána kardinála... za ...prijatie... Spolku sv. Vojtecha... In: *CaM*, roč. 8, 7. 11. 1857, č. 19, s. 145-148.





kardinál Scitovský schválenie spolku nepotvrdil a odporúčal, aby sa Slováci aktívne zapájali do činnosti celouhorského katolíckeho *Spolku sv. Štefana*.

Pešťbudínska skupina Slovákov okolo J. Palárika, A. Radlinského a J. K. Viktorina tak bola napokon nútená rezignovať na založenie *Maticy slovenskej* i *Spolku sv. Vojtecha*. Andrej Radlinský, Ján Palárik a Jozef K. Viktorin, ako členovia zriaďujúceho výboru slovenského cirkevného spolku, za účasti Juraja Slotu napokon na svojom zasadnutí 7. apríla 1858 rozhodli, že založenie plánovaného slovenského cirkevného spolku ponechávajú na Tomášovi Červeňovi a banskobystrických národovcoch. Zhodli sa, že Banská Bystrica bude vhodnejšia za sídlo spolku „*nežli tunajšie okolie, v ktorom sa nádejný onen spolok už v zárodku s rozličnými ťažkosťami potkávať musí*“. Zaslali mu tiež tzv. „*Tvrđovskú základinu*“ (príspevok nitrianskych kanonikov, bratov Juraja a Štefana Tvrđého a ich sestry Alžbety Derčíkovej) spolu s inými vyzbieranými príspevkami. Žiadali však, aby bol plánovaný spolok zameraný na vydávanie literatúry v slovenčine.<sup>367</sup> Ani banskobystrickí národovci neboli úspešnejší. Nazhromaždený kapitál napokon našiel svojho adresáta. Po páde absolutizmu a uvoľnení politických pomerov tvorila vyzbieraná suma výraznú čiastku kaucie na vydávanie slovenských politických novín.

### Príprava vydávania literárneho časopisu

Paralelne s prípravou spolku uvažovali pešťbudínski Slováci aj nad založením literárneho časopisu. V tejto súvislosti oslovil J. Palárik v roku 1857 Pavla Dobšinského, či by prijal miesto redaktora slovenského literárneho časopisu podobného zamerania ako bol *Orol tatranský*. Navrhoval sa názov *Sokol*, *Besedník* či *Zábavník* a mal vychádzať 2 až 3x mesačne. Do časopisu prisľúbil prispievať aj Ján Kalinčiak. Palárik aj Viktorin ponuku na redaktorstvo odmietli,

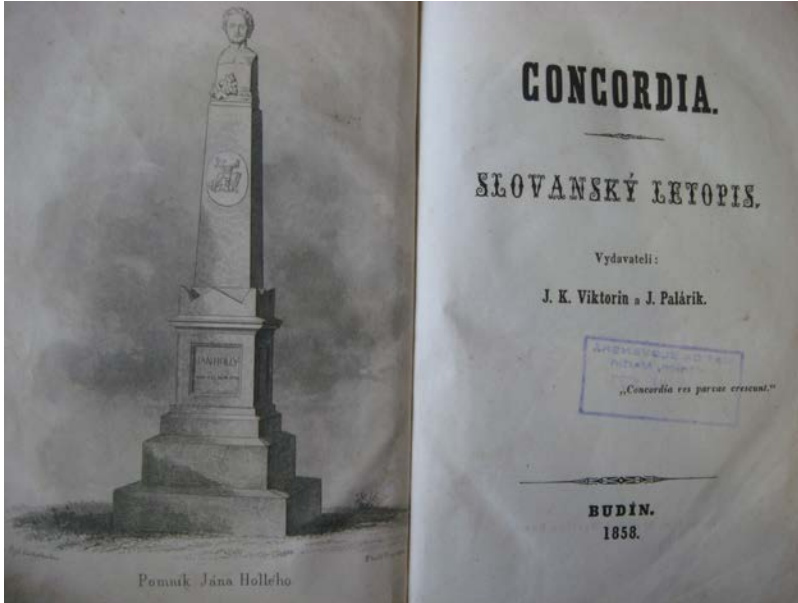
<sup>367</sup> List – Andrej Radlinský, Ján Palárik a Jozef K. Viktorin Tomášovi Červeňovi. Budín 16. 9. 1858. In: LA SNK, sg. 146 A 31.





hlavne „pre naše nestále položenie v Pešť-Budíne“. Ján Malý chcel radšej za redaktora katolíka, Palárik a Viktorin boli v tomto ohľade inej mienky, najdôležitejšia bola pre nich odbornosť. Zároveň, podľa ich názoru, evanjelik sa „*môže slobodnejšie pohybovať nežli katolícky kňaz*“.<sup>368</sup> Hoci v tom čase sa vydávanie literárneho časopisu nepodarilo realizovať, práve Pavol Dobšinský, vtedy profesor na ev. lýceu v Banskej Štiavnici, vydával po páde neoabsolutizmu v Banskej Štiavnici literárny časopis *Sokol*. Aj keď jeho vydávanie nemalo dlhšie trvanie (máj 1860 – september 1861), oživenie literárnej činnosti sa už nedalo zastaviť.

„Veľký“ návrat slovenskej literatúry v podobe časopisu sa síce nekonal, Palárik a Viktorin sa však nenechali úplne odradiť.



**Obr. č. 37:** Almanach Concordia venovali jeho vydavatelia J. K. Viktorin a J. Palárik pamiatke Jána Hollého

<sup>368</sup> List – Ján Palárik Pavlovi Dobšinskému. Pešť 18. 10. 1857. In: LA SNK, sg. A 1158.





**Obr. č. 38:** Časopis *Priateľ školy a literatúry* začal vychádzať ešte v období neoabsolutizmu. Po jeho páde sa stal platformou slovenskej inteligencie, kde uverejňovala svoje predstavy o ďalšom rozvoji národného hnutia.

Rozhodli sa vydať literárny almanach, známy z predchádzajúcich období napríklad prostredníctvom *Zory* či *Nitry*. M. Hamuljak i J. M. Hurban boli vopred informovaní o príprave jeho vydania. Almanach, nazvaný *Concordia*, t. j. Svornosť, čoho dokladom sú príspevky autorov v slovenčine i češtine, plánovali venovať Martinovi Hamuljakovi. Požiadali ho o zaslanie jeho biografických údajov a informácie o *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej*. Plánovali v ňom publikovať tiež Hamuljakov portrét vypracovaný podľa fotografie, ktorú mal Radlinský. Hamuljak to však odmietol. Bol príliš skromný na to, aby súhlasil s publikovaním životopisu. Neposkytol ani informácie o Spolku, o ktorom sám plánoval napísať článok na základe uchovávaného archívu Spolku, čo sa však nestalo.<sup>369</sup>

Zároveň však nezaspala ani snaha o založenie nového slovenského časopisu, aj keď v inej forme. Od roku 1859 začal ako príloha *Cyrilla a Methoda* vychádzať časopis *Priateľ školy a literatúry*.<sup>370</sup> Jeho vydávanie ako prílohy bolo lacnejšie, ako keby vychádzal samostatne, čím sa šetrili náklady na distribúciu. Časopis sa stal po páde neoabsolutizmu platformou slovenskej inteligencie, ktorá tu ešte pred založením *Pešťbudínskych vedomostí* uverejňovala svoje predstavy o ďalšom rozvoji národného hnutia. Zároveň v tomto období, krátko pred pádom neoabsolutizmu, rezonovala v národnom hnutí myšlienka

<sup>369</sup> List – Jozef Karol Viktorin Martinovi Hamuljakovi. Budín 21. 2. 1857. In: MAŤOVČÍK, Augustín: *Hamuljak o Spolku milovníkov*, s. 226.

<sup>370</sup> Blížšie: *Bibliografia... novín... do roku 1918*, s. 17 a 91.







zakladania špecializovaných časopisov. Tieto požiadavky formuloval Ján Mallý, keď nastolil potrebu siedmich slovenských časopisov, ako „*najnižší počet nevyhnutne potrebných časopisov k životu národnému*“: dvoch cirkevných – z nich jeden pre ľud a jeden pre kňazstvo, školský, učení, zábavný, hospodársky a politický.<sup>371</sup> S tým súvisela aj potreba zvyšovania počtu odberateľov a čitateľov slovenskej tlače, aby sa zvyšovala báza podporovateľov národného hnutia. Túto požiadavku sa podarilo naplniť až v nasledujúcom období.

---

<sup>371</sup> –ý. [MALLÝ, Ján]: O slovenskej časopisnej literature. In: *Priateľ školy a literatúry* (ďalej *PŠaL*), roč. 1, 12. 3. 1859, č. 6, s. 45. Túto myšlienku po prvýkrát vyslovil v roku 1858 v časopise *Cyrill a Method* v č. 52.



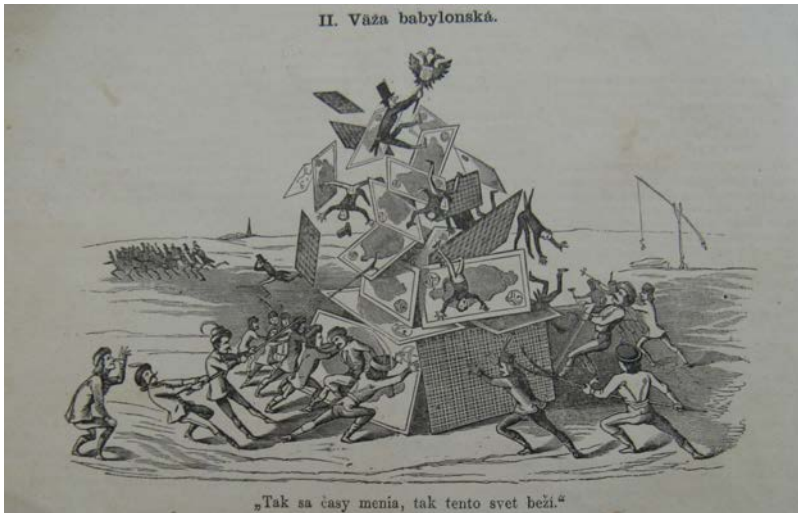


## 4. Obdobie po politickom uvoľnení (1859 – 1867)

Pád neoabsolutizmu a predpokladané obnovenie politického života naplňali verejnosť i jednotlivé politické reprezentácie očakávaním – tie sa však navzájom líšili. Medzi rokmi 1860 až 1867 prešla uhorská i slovenská spoločnosť turbulentným vývojom, ktorý vyplýval z aktuálnej politickej situácie v monarchii: od opatrného hľadania ďalšieho smerovania monarchie v roku 1860, cez obnovenie činnosti snemu v roku 1861, provizórium v rokoch 1861 – 1865 až po nadväzovanie kontaktov viedenského dvora s maďarskou politickou reprezentáciou, ktorá sa zavŕšila rakúsko-uhorským vyrovnaním či kompromisom.

Politické uvoľnenie po páde neoabsolutizmu, hlavne po vydaní Októbrového diplomu a Februárového patentu, prispelo k rozvoju slovenských národných aktivít. Ich výsledkom bolo zorganizovanie memorandového zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine v roku 1861 a založenie *Maticy slovenskej* (1863) a troch slovenských gymnázií. Zmenená politická situácia so sebou priniesla aj názorovú diferenciaciu slovenskej inteligencie. Vyplývala predovšetkým z hodnotenia pôsobenia politickej reprezentácie Slovákov počas





**Obr. č. 39 a č. 40:** Problematika ďalšieho štátoprávneho riešenia monarchie po páde neoabsolutizmu sa stala námetom karikatúr aj v humoristickom časopise Černokňažník





revolúcie 1848/1849 a tiež z rozdielneho chápania ďalšieho možného politického a spoločenského vývoja v monarchii a Uhorsku po obnovení ústavných pomerov a po vytvorení dualistického štátneho systému. V slovenskom národnom hnutí sa utvorili dva politické prúdy, ktoré mali rozdielne názory na ďalšie smerovanie národného hnutia. Jedna skupina, predovšetkým bývalí štúrovci, ktorí sa združovali okolo *Pešťbudínskych vedomostí* (1861 – 1870), navrhovala spoluprácu s viedenskou vládou. Druhá, liberálne orientovaná inteligencia (Ján Palárik, Ján Nemessányi, Adolf Szentiványi), sa usilovala o spoluprácu s reprezentantmi Maďarov. Svoje názory publikovali na stránkach časopisov *Priateľ školy a literatúry* (1859 – 1861) a *Priateľ ľudu* (1861).

Slovenská politická reprezentácia formuluje svoje národné požiadavky na memorandovom zhromaždení v Turčianskom Sv. Martine v júni 1861. Podporu prijatému textu *Memoranda* vyjadrili viaceré obce či obyvatelia. Medzi nimi nechýbajú ani pešťbudínski Slováci, ktorých na zasadnutí zastupovali J. Palárik, J. Francisci a V. Pauliny-Tóth, aby „*v duchu a smysle programu v Pešťbudínskych vedomostiach uverejneného, všemožne pracovali*“.<sup>372</sup> Po neprijatí požiadaviek *Memoranda* v uhorskom sneme sa hľadali ďalšie riešenia. Počas návštevy biskupa Štefana Moysesa v Budíne v novembri 1861, ktorý sa zdržiaval u svojho priateľa advokáta Jána K. Gombára, ho navštívil J. Francisci. Tu sa dohodli na zostavení delegácie k cisárovi na čele

<sup>372</sup> *Slovenské národné shromáždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. T. Sv. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 240. V liste sa uvádzajú nasledovné mená: „*Ján Boburád, Samuel Bittner, Ondrej Bobček, Ján Gyurkovics, Jirí Kovács, Martin Šipický, Ján Kreka[č], Samuel a Martin Melferber, Andrej Ivanovics, Mathias Fábry, Daniel Daxner, Jozef Palovčík, mešťania, Ondrej Szentel, mešťan, Štefan Kováč, Jozef Mrva, Jirí Fraňo, Ján Galgasič, Ján Horvát, Ján Kis, Juraj (Jirí) Šaghen, na Čike-Tarči gazdovia, Martin Sopko, Adam Kostka, Ján Schuký, Pavol Kuka, obyvatelia, Jozef Podhradský, ev. farár, Ján Kováč, Peter Dropa, Pavol Zatl'ko, Martin Kovalčík, obyvatelia a mešťania.*“





so Š. Moysesom, ktorému predložili svoje národné požiadavky (tzv. Viedenské memorandum).<sup>373</sup>



**Obr. č. 41:** Obraz slovenského vyslanectva na čele s Jánom Franciscim v Pešti, ktoré odovzdalo text Memoranda uhorskému snemu

### **Ján Francisci opisuje stretnutie so Štefanom Moysesom a prípravu delegácie k panovníkovi s prepracovaným textom Memoranda:**

*„...Asi v prostred mesiaca novembra [1861] ... prišiel biskup Moyses do Budína a zosadol u svojho školského priateľa, už v súkromnosti, vo svojom dome žijúceho advokáta Gombára. Sotva som sa dozvedel o tom, nemeškal som hneď navštíviť ho. Boli sme obaja radi, že sme sa osobne zišli. Po krátkom rozhovore prišla reč na vystrojenie vyslanstva k cisárovi a apoštolskému kráľovi. Ja, ako podstatnú ťažkosť, vyslovil som obavu o získanie dôstojnej osobnosti na čelo vyslanstva. Biskup Moyses na to bez váhania a rozmyšľania odpovedal*

<sup>373</sup> FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis*, s. 278-279.

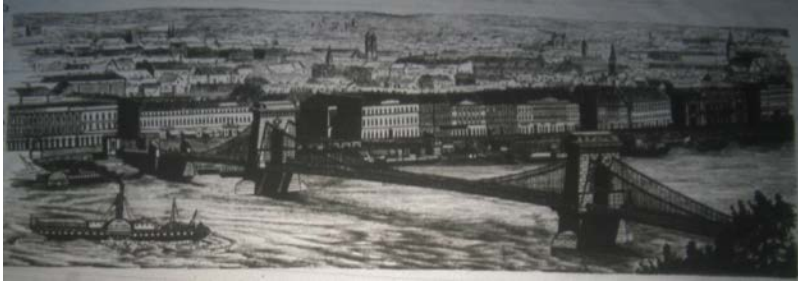




otázkou: „A ak by ja šiel?“ Ja radostne prekvapený nevedel som viac odpovedať ako: „Tak bude deputácia!“, „padol som na kolená k nobám Moysesu a božkeal som mu ruku – a on zodvihol ma, pritiahol k sebe a vrúcne objal.“

Ján Francisci: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*, s. 279.

Podľa Cs. Gy. Kissa bol Pešťbudín v rokoch 1859 – 1868 najvýznamnejším centrom slovenského politického a duchovného života.<sup>374</sup> S týmto tvrdením môžeme súhlasiť v tom zmysle, že sa tu v tomto období trvalo alebo prechodne zdržiavala väčšina významných osobností národného hnutia a sídlila tu redakcia najvýznamnejšieho politického periodika *Pešťbudínskych vedomostí*, hoci už v tomto období sa začal proces formovania Turčianskeho Sv. Martina ako kultúrneho a neskôr aj politického centra Slovákov. Význam Pešťbudína zhodnotil v tomto období aj Ľudovít Dohnány: „V Pešti je stredisko našich i národných i štátnych záujmov, tam je ohnisko nášho politického dýchania, tam sú zástupcovia ľudu, asi v jednej tretine volencami slovenskými odôvernení.“<sup>375</sup>



Obr. č. 42: Pešťbudín na začiatku 60. rokov

<sup>374</sup> KISS, Csaba Gyula: Pešť a Budín... In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 26.

<sup>375</sup> *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. T. Sv. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 220.





## 4.1 Slováci v Pešťbudíne

Po páde neoabsolutizmu nastáva výrazná migrácia slovenskej inteligencie z a do Pešťbudína. Z trojice Palárik, Radlinský a Viktorin opustil Pešťbudín ako prvý A. Radlinský, keď ho odvolali z funkcie redaktora Zemského zákonníka a preložili za farára v Kútoch.<sup>376</sup> Aj Palárik uvažoval nad zmenou, veď sa blížil k štyridsiatke a stále nemal vlastnú faru. Ešte na jeseň 1860 sa neúspešne pokúšal získať miesto farára v Komjaticiach po smrti Andreja Cabana.<sup>377</sup> Na-



**Obr. č. 43:** Ján Francisci bol prvým redaktorom Pešťbudínskych vedomostí. V septembri 1863 ho vo funkciu redaktora vystriedal Mikuláš Štefan Ferienčík.

pokon získal miesto farára v Majcichove pri Trnave. Ako sa neskôr ukázalo, pre rozhladeného Palárika, zvyknutého na veľkomestský život s liberálnym pohľadom na ďalší politický vývoj, už dedinské prostredie nebolo ideálne miesto, keďže tu nemal vhodné zázemie na ďalší intelektuálny rozvoj svojej osobnosti. Ako písal jeho kaplán Ján Bunček, „*veľká strata pre literatúru našu, že sa stal farárom majtechovským. [...] farár žijali často, že peštiansku kapláňku zanechal*“.<sup>378</sup>

<sup>376</sup> Budín 26. augusta. In: *PbV*, roč. 1, 13. 9. 1861, č. 52, s. 3-4.

<sup>377</sup> List – Ján Palárik Jánovi Mallému. 10. 3. 1860. In: Archív Spolku svätého Vojtecha v Trnave (ďalej ASSV), fasc. 156, č. 6a.

<sup>378</sup> List – Ján Bunček Jozefovi Karellovi. 20. 1. 1869. In: ASSV, fasc. 99, č. 18.





Do mesta sa zasa prist'ahovali Ján Francisci (1822 – 1905), Viliam Pauliny-Tóth (1826 – 1877), Adolf Dobriansky (1817 – 1901) či Mikuláš Štefan Ferienčík (1825 – 1881) s rodinami. Z príslušníkov inteligencie tu žili napríklad katolícki duchovní opát a škôldozorca Ján Gočár (1823 – 1883), Ruprecht Přecechtěl (1821 – 17. 5. 1897) a Jozef Potkan-Budaváry (1844 – 1905), evanjelický vojenský kňaz Adam Bolvanský (asi 1830 – 1881), učiteľ Florián Červeň (1840 – 1928, synovec Tomáša Červeňa), pedagóg na dôchodku Ján Pavel Tomášek (1802 – 1887) či spolupracovník *Pešťbudínskych vedomostí* Samuel Zachej (1841 – 1918). Z advokátov tu pôsobili Ján Krstiteľ Gombár (1797 – 1868), bývalý člen *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej*, Rudolf Kučini (1812 – 1891), Otto Petényi a A. B. Vrchovský (1812 – 1865), „jedon z najvýtečnejších advokátov tamejších“, ktorý si v Pešti vybudoval úspešnú kariéru. Záver kariéry však už nebol taký úspešný a finančné straty zverených peňazí ho dovedli k samovražde. Jeho smrť by zaplnila aj dnešné stránky bulváru, v dobovej tlači sú zaznamenané aspoň základné zmienky. Vrchovský oficiálne odišiel 9. mája do Viedne na operáciu očí, dlho sa však nevracal. Príčinou zmiznutia boli „nešťastné špekulácie“. Zanechal známym list, v ktorom oznamuje, že ho už možno viac neuvidia.<sup>379</sup> Jeho telo našli po niekoľkých dňoch v Dunaji pri Višegráde.

Zo slovenských mešťanov v Pešti sa do národného hnutia najvýraznejšie zapájali Ondrej Bobček, Ján Bohurád, krajčír Juraj Budínsky (asi 1822 – 1888), Juraj Kováč, Ján Krekáč, podnikateľ Jozef Pozdech, priemyselník Pavol Fábry, hostinský Matej Fábry alebo kaviarnici Martin a Samuel Melferberovci.<sup>380</sup> V kaviarni bratov Melferberovcov, ktorá sa nachádzala neďaleko Kerepešskej cesty, sa rada stretávala slovenská študujúca mládež. Martin (1827 – 1877) a Samuel (? – 1883) Melferberovci pochádzali z Turca a patrili k sta-

<sup>379</sup> Novinky. In: *PbV*, roč. 5, 23. 5. 1865, č. 41, s. 3.

<sup>380</sup> Samuel Melferber sa pôvodne venoval podnikaniu, uvedený je ako „fabrikant vaty“. In: *Sokol*, roč. 2, 1861, č. 2, s. 16.







bilným pilierom slovenskej budapeštianskej komunity. Ako uvádzajú v nekrológu S. Melferbera *Národné noviny*, „okolo nich bromadila sa mlad“

**Juraj Budinský,**  
**mužský krajcír.**  
**v Pešti,**  
odporúča podľa najnovších žurnálov zhotovené svoje práce,  
služil bude s najväčšou ochotnosťou a za  
**najmenšie ceny.**  
**Loďná ulica v hostinci k bielej lodi.**  
14. 3-2.

**Oznam.**  
**Slovenské nosivo!!.**  
pre mužských každého stavu,  
všeliakeho druhu a pre každú potrebu úhľadne  
shotuje :  
**Juraj Budínsky,**  
krajčírsky majster v  
Pešti, *Hatranská ulica číslo 15. (Hatvaner - Gasse  
Nr. 15. Pest).*

Obr. č. 44 a č. 45: Reklama krajčíra Juraja Budínskeho v Pešťbudínskych vedomostiach v roku 1862 a 1863





*i družina slovenská bebom dvoch desiat'roč. ...Samuel bol muž rázny, šľachetný, pôsobil... i čo presbyter cirkevny<sup>381</sup>.*

Na prelome 50. a 60. rokov prichádzala do mesta vo väčšom počte študovať slovenská vysokoškolská mládež, ktorá nadväzovala kontakty s miestnou slovenskou inteligenciou. Na univerzite mohli v tom čase študovať len muži a počty študentov boli oveľa nižšie ako v súčasnosti. Na peštianskej univerzite bolo v školskom roku 1865/1866 zapísaných takmer dvetisíc poslucháčov, z nich vyše polovicu tvorili právnici a takmer tretinu lekári. Bohoslovci, filozofi a lekárnici mali menej ako po sto študentov.<sup>382</sup> Mnohí zo študentov sa po ukončení štúdií usadili v meste a stali sa organizátormi národného života. Presnú etnickú štruktúru študentov nepoznáme, zo študentov slovenského pôvodu sa len časť výraznejšie národne angažovala a zúčastňovala na miestnych slovenských a slovanských podujatiach. U Palárika sa združovali slovenskí študenti



**Obr. č. 46:** Byt Adolfa Dobrianskeho bol otvorený pre národne uvedomelú slovanskú mládež

práva, ako bratia Peter a Vojtech Matuška, Jozef Holéci, neskôr Jozef Kohút, Peter Jamnický,<sup>383</sup> Samuel Medvecký, Ambro Vekoslav Pietor či Franko Kabina. Stretnutia u Palárika boli pravdepodobne inšpiráciou aj pre iných slovenských mládežníkov. J. Pr. Bella vyhľadal Jána Palárika z vlastného záujmu a zoznámil sa uňho s J. K. Viktorinom. Bella však uprednostňoval rozhovory vo dvojici, oceňoval Palárikovu otvorenosť, že sa ním, „jednoduchým len remeselníckym tovarišom“, zhováral ako s rovnocenným partnerom, „akoby s vlastným bratom“. Palárik v tomto období pra-

<sup>381</sup> NN, roč. 14, 30. 10. 1883, č. 127, s. 4.

<sup>382</sup> Pbl, roč. 6, 9. 2. 1866, č. 12, s. 3.

<sup>383</sup> Ján Pravdoľub Bella – Pamätník, s. 13. In: LA SNK, sg. 38 E 11.





coval na divadelnej hre *Zmierenie alebo dobrodružstvo pri obžinkoch* (vyšla 1862) a Bellovi približoval niektoré výstupy. To inšpirovalo aj samotného Bellu, aby neskôr na motívy Kalinčiakovej povesti *Bratova ruka*, uverejnenej v časopise *Orol*, napísal drámu *Ostatný Badánsky*. Hru mali pôvodne hrať v L. Sv. Mikuláši ako „*protestsong*“ po napadnutí Michala Miloslava Hodžu a Jána Drahotína Makovického v Ráztokách, ale stoličná vrchnosť deň pred predstavením hru zakázala. Svojej premiéry sa napokon dočkala počas pôsobenia J. Francisciho v úrade liptovského župana. Vďaka J. Palárikovi ju hrali aj v Trnave.<sup>384</sup>

Národne uvedomelú mládež pozýval do svojho bytu A. Dobriansky, kde sa utužovala v slovanskom duchu. Jeho zásluhou poskytol slovenskej mládeži Srb Nikolaj Ivanovič Ostoič v Budíne miestnosť, v ktorej sa miestna slovanská mládež, hlavne študenti, mohla schádzať každú sobotu večer. V rámci schôdzok sa konali krátke prednášky zo slovanskej histórie i spev slovanských hymnických piesní.<sup>385</sup> Vysokoškólcami si privyrábali u miestnej slovenskej komunity alebo v redakciách novín a časopisov. Študenti práva sa zamestnávali aj v advokátskych kanceláriách miestnych Slovákov, napríklad u Alexandra Boleslavína Vrchovského či Jozefa Františka Strakoviča. U Vrchovského praxoval aj Peter Matuška, syn Juraja Matúšku, ktorý po jeho smrti v roku 1865 prevzal jeho advokátsku kanceláriu a v roku 1872 bol zvolený za poslanca uhorského snemu.<sup>386</sup>

Už od skorej jari prichádzali do Pešťbudína stovky a tisícky Slovákov na sezónne práce, „*ktorí si tu po čas práce až do tvrdej jaseni statočne groš zarábajú, pracujúc nie len v prístavoch lodí, lež pri murároch a v záhradách zároveň. Snaha táto je tým chváliteľnejšia, čím väčší dôkaz pracovnosti ľudu nášho poskytuje, ktorý tu zarobený groš verne so svojou čeladou doma*

<sup>384</sup> Tamže.

<sup>385</sup> BELLA, Ján Pravdoľub: *Niektoré rozpomienky z rokov 1858 – 64*. In: *SP*, 38, 1922, č. 9, s. 522-523.

<sup>386</sup> Tamže, s. 520.





*podeli*.<sup>387</sup> Na prelome 50. a 60. rokov 19. storočia, v čase politického uvoľňovania, vstupoval na verejné pole aj Ján Nepomuk Bobula (1844 – 1903). O jeho životných osudoch do roku 1862 máme len skromné údaje.<sup>388</sup> Od školského roku 1862/1863 už študoval za staviteľa v Pešti, štúdium ukončil v júni 1866. Po príchode do Pešťbudína sa aktívne zapájal do života miestnej slovenskej komunity. Medzi komunitou slovenských murárov sa „*náš znamenitý národovec a nádejplný mladý staviteľ*“, ako ho predstavujú aj *Pešťbudínske vedomosti*, často pohyboval a ako ďalej noviny pokračujú, na nábreží Dunaja mal slovenský príhovor k slovenským murárom, „*aby si vážili národ ten, z ktorého pochodia, a ktorého pracovitosťou takmer všetky peštianske paláce povstaly sa*“.<sup>389</sup> S jeho menom sa môžeme stretnúť takmer pri každom slovenskom podujatí v meste a postupne sa dostával do povedomia reprezentantov národného hnutia. Napríklad v decembri 1862 dostala M. Hodžová list od peštianskych „našincov“ ako podporu založenia dievčenskej besedy<sup>390</sup> a následne Marína Hodžová opísala J. Bobulu v liste V. Paulinymu-Tóthovi ako „*statného, Vám známeho, národovca*“.<sup>391</sup>

<sup>387</sup> Ilský: Z Pešti v mesiaci marci 1866. In: *Junoš*, roč. 1, 5. 4. 1866, č. 6, s. 93.

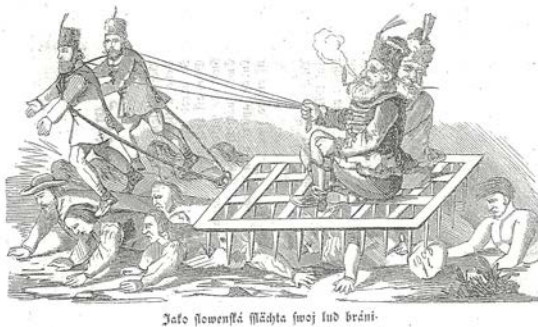
<sup>388</sup> Z najnovších prác o J. N. Bobulovi napríklad: PETRO, Ladislav. *Ján Nepomuk Bobula (1844 – 1903): Život a dielo*. Budapešť : Slovenská samospráva 6.obv., 2009; KAČÍREK, Ľuboš: Ján Nepomuk Bobula (1844 – 1903). In: *Slováci v zahraničí*, roč. 30. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 34-53; SZISZÁKOVÁ, Sandra. *Politické aktivity Jána Nepomuka Bobulu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Inštitút histórie, 2014. DEMMEL, József: *Magyar bazu, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860 – 1872)*. Békéscsaba : Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016, s. 76-113.

<sup>389</sup> *PbV*, roč. 2, 3. 10. 1862, č. 79, s. 3.

<sup>390</sup> List – Marína Hodžová Viliamovi Paulinymu-Tóthovi. 9. 12. 1862. In: *Listy Maríny Miloslavy Hodžovej Viliamovi Paulinymu-Tóthovi*. Zost. Peter Liba. Martin : Matica slovenská, 1965, s. 138-139.

<sup>391</sup> List – Marína Hodžová Viliamovi Paulinymu-Tóthovi. December 1862. In: *Tamže*, s. 132.





**Obr. č. 47:** Karikatúra s protiľachtickým zameraním z 1. zväzku brožúry Jánošík (1862)

Okrem technickej zručnosti nechýbalo Bobulovi ani literárne a umelecké nadanie. Patril k ochotníckym hercom v rodisku,<sup>392</sup> do slovenských časopisov, ako sám udáva, dopisoval od roku 1858 „do *Lichardových* [Slovenských novín], *Radlinského* [Cyrilla a Methoda], *Sokola*, *Vedomostí*, *Černokňažníka a Hlasu*“,<sup>393</sup> teda už od 14 rokov. Prvým známym článkom, ktorému môžeme pripísať Bobulovo autorstvo, je článok *Pamätnosti v osade Dovalova sa nachádzajúce* v časopise *Cyrill a Method* z roku 1861.<sup>394</sup> Z týchto príčin sa V. Pauliny-Tóth obrátil prostredníctvom odporúčania Jána Pr. Bellu na J. N. Bobulu, aby poskytol svoje meno pripravovanej brožúrke *Jánošík* (1862).<sup>395</sup> Pôvodne mal zapožičať svoje meno Ján Pr. Bella, krátko predtým však Bobula vyhľadal Bellu ako spolurodáka z Liptova, aby mu pomohol v cudzom meste. Zároveň ho Bobula prosil o posúdenie svojej „*noveletky*“ a vravel mu, že už predtým publikoval drobné príspevky.<sup>396</sup> V. Pauliny-Tóth mal text *Jánošíka* zostavený

<sup>392</sup> A. P. Z.: Feuilleton. Liptov dňa 23. febr. In: *PbV*, roč. 2, 18. 3. 1862, č. 22, s. 1.

<sup>393</sup> List – Ján N. Bobula Andrejovi Kmet'ovi. Pešť 21. 2. 1863. In: SNM – Archív Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine (ďalej AMSS), Fond Andrej Kmet'.

<sup>394</sup> *CaM*, roč. 12, 1861/62, č. 9.

<sup>395</sup> Bližšie: BOKES, František: Pokus V. Paulinyho-Tótha o vydávanie politického časopisu „Jánošík“ v r. 1863. In: *Historica. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, roč. XV. Bratislava : SPN, 1964, s. 321-329.

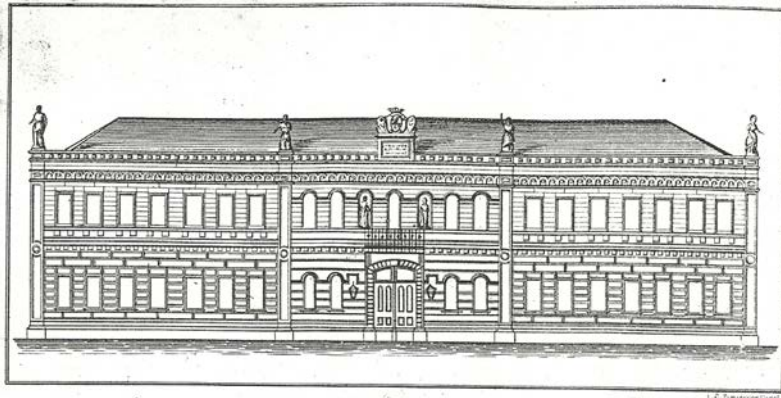
<sup>396</sup> Ján Pravdoľub Bella – Pamätník, s. 24. In: LA SNK, sg. 38 E 11.





**Obr. č. 48:** Ján Nepomuk Bobula na začiatku svojej životnej kariéry v prvej polovici 60. rokov





VÝZOR SV- MARTINSKEJ SVETLICE A MESTSKÉHO DOMU PODĽA NÁVRHU.

J.J. Bobuly staviteľ.

**Obr. č. 49:** Návrh budovy Matice slovenskej od J. N. Bobulu z roku 1865



**Obr. č. 50:** Slovenskí študenti práva v Pešti v druhej polovici 60. rokov: Matúš Dula-Hohoš, František Mráz, Samuel Medvecký, Ambro Pietor, Ignác Zl. Radlinský, [Jozef Kohút], Franko Kabina, Štefan Vojtech Matuška a Samuel Zachej





v lete 1862 a ostro v ňom opisoval sociálne pomery vo vtedajšom Uhorsku a zlé postavenie roľníctva. Uvedomoval si jej ostrý obsah: „No neviem, či mi ju prepustia a či ma snád nezavrú za ňu, lebo veľa žľče je v nej,“<sup>397</sup> píše M. Hodžovej. Text pôvodne zamýšľal publikovať v Černokňazníku, napokon sa rozhodol pre samostatnú tlač, „mysliac, že ľud už ten titul zvedavým urobí“. Zo zisku potom plánoval vydať aj druhé číslo, „ale o veciach rozličných“.<sup>398</sup> Ako sa ukázalo, nemýlil sa: „Pre Jánošíka som bol raz už pred súdom. Výrok očakávam. Bobula obetoval sa za mňa. Dobrá duša.“<sup>399</sup> Za brožúru odsúdili V. Paulinyho-Tótha na štyri a J. N. Bobulu na tri mesiace, tento trest im napokon znížili na jeden mesiac.<sup>400</sup> Pobytom vo väzení za „národnú vec“ sa Bobula zaradil medzi osvedčených slovenských národovcov, ktorým sa otvárala sľubná kariéra v národnom hnutí. V januári 1863 sa stal spolupracovníkom *Pešťbudínskych vedomostí*,<sup>401</sup> kde okrem redaktorskej činnosti uverejňoval do roku 1864 aj kratšie príspevky. Tým sa podarilo Bobulovi nadviazať kontakt s najvýznamnejšími predstaviteľmi národného hnutia. V roku 1863 vyšiel aj druhý zväzok *Jánošíka*. Pri jeho zostavovaní pomáhal Bobulovi Andrej Kmet’.<sup>402</sup> Druhý ročník *Jánošíka* už mal charakter almanachu a obsahuje jedenásť básní, kratších próz a rozpráv. Autormi príspevkov boli

<sup>397</sup> List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Nedat. [august 1862]. In: *Listy Viliama Paulinyho-Tótha Maríne Hodžovej*. Zost. Peter Liba. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, list č. 9, s. 38.

<sup>398</sup> List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 5. 12. 1862. In: *Listy Viliama Paulinyho-Tótha...*, list č. 13, s. 59.

<sup>399</sup> List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 8. 3. 1863. In: *Listy Viliama Paulinyho-Tótha...*, list č. 15, s. 68.

<sup>400</sup> List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. 8. 4. 1863. In: *Listy Viliama Paulinyho-Tótha*, s. 68-73; BRTÁŇ, Rudo: Vlastný životopis Viliama Paulinyho-Tótha, In: *Biografické štúdie*, 12, 1985, s. 87.

<sup>401</sup> List – Ján N. Bobula Andrejovi Kmet’ovi. Pešť. Nedatovaný [asi polovica februára 1863]. In: AMSS, Fond Andrej Kmet’.

<sup>402</sup> List – Ján N. Bobula Andrejovi Kmet’ovi. Budín 25. 5. 1863. In: AMSS, Fond Andrej Kmet’.







pravdepodobne z veľkej väčšiny študenti na seminári v Ostrihome, členovia miestnej *Slovenskej cirkevno-litérárnej školy*, samovzdelávacieho spolku slovenských klerikov. Pôvodne chcel Bobula vydat' v roku 1864 aj tretí zväzok *Jánošíka*, ten však nakoniec nevyšiel.

## 4.2 Náboženské postavenie Slovákov v Pešťbudíne

### 4.2.1 Slovenský evanjelický zbor v rokoch 1859 – 1867

Vyhlasenie Protestantského patentu v septembri 1859 viedlo v rámci evanjelickej cirkvi a. v. k vytvoreniu dvoch skupín: patentalistov a autonomistov. Autonomisti odmietali patent hlavne z dôvodu obmedzenia cirkevnej autonómie, pretože bol vydaný viedenskou vládou formou zákona a nebol prijatý na zasadnutí generálneho konventu evanjelickej cirkvi. Slovenský evanjelický zbor v Pešti prijal na zasadnutí konventu 11. decembra 1859 rozhodnutie o prijatí patentu. Na dištriktuálnych konventoch, ktoré mali presadiť novú cirkevnú štruktúru podľa patentu, ho však svetskí predstavitelia odmietli akceptovať a odvolávali sa na zák. čl. 26/1791. Niektoré dištrikty tak usporiadali konventy podľa starej územnej štruktúry a tie sa vyjadrili proti patentu. Napriek nariadeniu ministerstva z 22. októbra 1859, aby sa evanjelická cirkev v Uhorsku zriadila podľa patentu, sa situácia medzi patentalistami a autonomistami neupokojila, ale napätie narastalo.

Ani ďalšie ministerské nariadenie z 10. januára 1860, podľa ktorého sa cirkevné zbory mali zriadiť podľa patentu do konca marca 1860, situáciu neupokojilo. Už v januári 1860 viedli maďarskí protestanti rokovania s viedenským dvorom. Maďarskí autonomisti napokon zvolali v apríli 1860 konferenciu pod vedením G. Prónaya a cieľom novozriadeného ústredného výboru bolo odvolanie Protestantského patentu. Autonomisti napokon dosiahli,





aj s pomocou novovymenovaného gubernátora Uhorska Ludwiga Benedeka, vydanie *Najvyššieho prípisu...* panovníkom 15. mája 1860, ktoré umožňovalo dvojkoľajnú organizáciu ev. cirkvi: podľa patentu a aj pôvodnej územnej organizácie. Toto nariadenie bolo v konečnom dôsledku klincom do rakvy patentálnej cirkvi, aj keď tá prežívala až do vyrovnania.<sup>403</sup>

Podporu patentu vyjadrili hlavne slovenskí evanjelici, čo vyplýva aj z toho, že z 229 cirkevných zborov organizovaných podľa patentu bola väčšina slovenská. Počet zborov, ktoré prijali patent, sa v rokoch 1859 – 1860 uvádza medzi 341 (maximum) až 198 (minimum), z nich sa väčšina nachádzala na území pôvodnej Preddunajskej superintendencie. Slovenský charakter mala Bratislavská (Prešporská) patentálna superintendencia, založená na konvente v Brezne 27. júna 1860 pod predsedníctvom Jána Chalupku. Na nej bol za superintendenta zvolený Karol Kuzmány. Pôvodne plánovaná Prešovská superintendencia, na území ktorej sa tiež mali nachádzať slovenské zbory, napokon nevznikla. Bratislava, vtedajší Prešporok, ako „hniezdo“ autonomistov, nebola pre novozvoleného superintendenta vhodným miestom a po prechodnom sídle v Banskej Bystrici sa Kuzmány napokon usadil v roku 1863 v Turčianskom Sv. Martine. Kuzmány mal však aj iné ponuky na svoje sídlo, okrem iného aj na Pešť.

Až do odvolania patentu 15. mája 1867 tak pôsobilo v Uhorsku päť evanjelických superintendencií – štyri pôvodné a bratislavská patentálna. Jednotlivé evanjelické zbory sa mohli rozhodnúť, či chcú byť zriadené podľa patentu, alebo nie. Ani na Dolnej zemi nemalo patentálne hnutie v evanjelickej cirkvi jednoznačnú odozvu. Najmä v békeško-čanádskej oblasti ho miestne cirkevné zbory odmietli, napriek pre nich výhodnej cirkevnej organizácie, vrátane možnosti

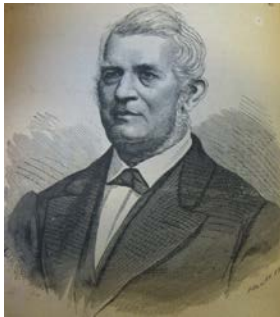
<sup>403</sup> Bližšie: VIRŠINSKÁ, Miriam: *Evanjelická cirkev...*, s. 90-106 a 117-154.





zriadenia dvoch nových superintendencií na Dolnej zemi: Sarvaškej a Novovrbaskej.<sup>404</sup>

Patentálne zbory sa postupne ocitli v menšinovom a defenzívnom postavení, keď po generálnom konvente autonomistickej cirkvi v októbri 1860 v Pešti vyvíjali autonomisti neustály nátlak na patentalistov a žiadali ich zjednotenie. Slovenská evanjelická elita mala stále v pamäti snahy o úniu evanjelikov a kalvínov z roku 1843 a obávala sa, že tieto snahy budú pokračovať aj v 60. rokoch. Úniou by bola ohrozená nielen národnosť slovenských evanjelikov, ale aj samotné evanjelické vierovyznanie, na čo poukazovali aj príslušníci slovenského evanjelického zboru v Pešti. Bratislavská patentálna superintendencia bola slovenskými evanjelikmi vnímaná ako slovenská národná evanjelická cirkev, čo sa aj oficiálne prezentovalo v slovenskej tlači.<sup>405</sup> Tento trend bol pre maďarskú politickú



**Obr. č. 51:** Farár maďarského evanjelického zboru v Pešti budíne a superintendent Banského dištriktu József Székács (portrét zo 70. rokov)

reprezentáciu neprijateľnú, keďže by sa stala akýmsi ostrovom slovenskej identity. A zároveň, povedané slovami V. Paulinyho-Tótha, „zriadená cirkev slovensko-luteránska bola by vstave nám „Okolie“ prekľiesniť, vydobýť i zabezpečiť“,<sup>406</sup> čomu chceli autonomisti v každom prípade zabrániť.

Podporu slovenským patentálnym snahám presadzoval aj cirkevný časopis *Evanjelické cirkevní noviny*, ktoré vydával v Pešti v rokoch 1860 – 1862 farár Jozef Podhradský s pomocným redaktorom, štiavnickým farárom Jánom Seberínim.

<sup>404</sup> KMEŤ, Miroslav: *Krátke dejiny dolnozemskej Slovákov 1*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 217.

<sup>405</sup> Evanjelické pohyby I-II. In: *PbV*, roč. 2, 2. a 6. 5. 1862, č. 35 a 36, s. 1 a 1-2.

<sup>406</sup> List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 1. 9. 1862. In: *Listy Viliama Paulinyho-Tótha...*, list č. 10, s. 43.





O ich vydávanie požiadal Podhradský krátko po páde Bacha a zmene politických pomerov.<sup>407</sup> Noviny sa zameriavali na cirkevné otázky, cirkevnú správu, dejiny evanjelickej cirkvi, školské otázky, ako aj na príspevky vzdelávacieho zamerania. Po zániku novín na ne nadviazali Hurbanove *Cirkevní listy*, vydávané od roku 1863. Na ich neutralizáciu začali autonomisti vydávať od mája 1862 v Bratislave časopis *Evanjelík*, a to v čase, keď zanikli Podhradského evanjelickej noviny. Časopis vychádzal ako oficiálny časopis evanjelickej autonomistickej cirkvi do roku 1865 pod redaktorstvom profesora na evanjelickej škole v Bratislave Samuela Lišku.

V Banskom dištrikte (superintendencii) sa stal v roku 1860 superintendentom po Jánovi Seberínim József Székács (1809 – 1876), od roku 1837 prvý farár peštianskeho maďarského zboru, v 40. rokoch podporovateľ maďarizácie v evanjelickej cirkvi a únie evanjelikov s kalvínmi. Székácsove žiadosti, aby sa mu slovenský evanjelický zbor v Pešti podriadil, vedenie zboru odmietalo. Székács nepatril k osobnostiam, ktoré by vedeli situáciu upokojiť a diplomaticky vyriešiť. Medzi oboma stranami tak narastal antagonizmus. Navyše autonomistov vnímali patentalisti ako „kalvinisticko-panmaďarský smer“. Pri organizácii zborov nastali najväčšie problémy v tých, kde časť veriacich podporovala zriadenie podľa patentu a časť nie. Vtedy nastal zápas medzi jednotlivými skupinami, čo bol aj prípad slovenského evanjelického zboru v Pešti, ktorý priniesol veriacim úpadok cirkevného života a destabilizáciu pomerov.

V čase platnosti patentu boli aj samotní slovenskí patentalisti skeptickí, že sa ho podarí udržať v platnosti (ako napríklad Kuzmány, Hurban či Francisci)<sup>408</sup> a hľadali cestu k dohode s predstaviteľmi

<sup>407</sup> Podhradský Jozef: Povolenie na vydávanie slovenských novín. In: LA SNK, sg. M 23 V 24.

<sup>408</sup> Francisci bol už v roku 1863 skeptický k perspektíve slov. ev. patentálnej cirkvi a radil, aby sa viedli rokovania s autonomistami o zjednotení a obojstrannej spokojnosti. List – Ján Francisci Jozefovi M. Hurbanovi. Budín 4. 9. 1863. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 68.





autonomistickej cirkvi. Očakávali, že zrušenie patentu vzíde z ich vzájomnej dohody a nie jednorazovým aktom zo strany panovníka, čím by sa ocitli v oveľa horšej pozícii. Uskutočnil sa však práve tento variant.

Popri K. Kuzmánymu, J. M. Hurbanovi, M. M. Hodžovi a J. Borbisovi sa výrazne do patentálnych bojov zapájal aj peštiansky evanjelický farár Jozef Podhradský, čo napokon viedlo k jeho vyštvaní z peštianskej fary stúpenkami autonomistickej cirkvi. Podhradský odmietal začlenenie zboru do Banskej superintendencie a presadil, že na zasadnutí konventu zboru 12. 5. 1861 sa zbor opätovne pripojil k patentálnej Bratislavskej superintendencii. Zbor podliehal Nitrianskemu seniorátu, na čele ktorého stál J. M. Hurban. Dôvodom bolo, že v autonomickkej evanjelickej cirkvi stále pretrvávali snahy o maďarizáciu uhorských evanjelikov.<sup>409</sup> Na obranu patentu vydal Podhradský viacero príspevkov, v ktorých argumentoval primárne vieroučnými a nie politickými či národnostnými argumentmi. Popularizačnou formou približuje cirkevné zmeny v spise *Vysvětlování císařského patentu ode dne 1. sept. 1859 a ministerského nařízení ode dne 2. sept. 1859* (Pešť 1860).<sup>410</sup> Napriek podpore patentu bol aj Podhradský skeptický, že vláde ide o spravodlivé riešenie náboženskej otázky.

Vedenie zboru si uvedomovalo, že v tejto záležitosti nejde len o náboženské otázky, ale aj o politické a národnostné: „Církev naše nevidí úprimné odhodlanosti ani ve Vídni, ani u autonomistů ve vlasti“. Svoje cirkevné práva si chcelo najprv uplatniť vo Viedni, „aby se uzel tento církevních záležitostí rozseknul“. Ak by sa to nepodarilo, snažili by sa dohodnúť s autonomistami na prijateľných podmienkach

<sup>409</sup> List – Slovenský evanjelický zbor v Pešti (J. Podhradský a J. Bohurád) J. M. Hurbanovi. Pešť 15. 6. 1861. In: LA SNK, sg. M 23 V 4. Štruktúra zboru: farár J. Podhradský, hlavný kurátor Ján Bohurád, cirkevný kurátor Juraj Kováč, školský kurátor Matej Fábry a kurátor chudobných Jozef Palovčík.

<sup>410</sup> VIRŠINSKÁ, Miriam: *Evanjelická cirkev...*, s. 132-134.





zjednotenia. Ak by sa dohodli, pripojili by sa k miestnemu seniorátu, ak nie „*zústaneme izolovaní od sveta a budeme sa rídiť a spravovať apoštolsky sami a tuto neodvislosť od sveta si brániť na život a na smrť*“,<sup>411</sup> čo však bolo nereálne.

## Rozdelenie zboru

Pod tlakom okolností sa aj členovia zboru začali deliť na podporovateľov patentu, alebo autonómie. Skupina, ktorá podporovala autonomistov, bola spočiatku malá, postupne však narastal ich počet a aj vplyv<sup>412</sup> a namiesto udržania jednoty zboru hrozilo jeho rozdelenie na dve skupiny. Aj keď medzi podporovateľmi autonómie v rámci uhorských evanjelikov jednoznačne prevládali promaďarskí veriaci, na lokálnej úrovni nemôžeme jej predstaviteľov jednoznačne hodnotiť ako maďarizárov, aj keď ich tak patentálna strana vnímala. „*Peštianska evanjelická cirkev je, bobužial, v rozpadaní. Dr. Zimáni, maďarónstvom preplatený človek, je hlavný agitátor, a čomu sa veľmi divím, i pána Matuškevi dvaja synovia [Peter a Vojtech] s ním držia a na skazu cirkvi pracujú. Myslím, že preto, lebo Petor u Vrchovského pracuje, a tento tiež so Zimánim drží, aby peniaze cirkevné u neho na päť percent sa nachodiače vydat' nemusel k stavbe kostola,*“<sup>413</sup> hodnotil situáciu zboru V. Pauliny-Tóth. Ako môžeme aj neskôr vidieť, prevažná väčšina autonomistov mala slovenské povedomie a ich podpora autonómii vychádzala skôr z ich konzervativizmu a dôrazu na historickú tradíciu formovania evanjelickej cirkvi v Uhorsku. To využívali aj promaďarské prúdy v rámci evanjelickej cirkvi, ktoré mali záujem perspektívne dosiahnuť pomäďarčenie evanjelikov v Uhorsku.

<sup>411</sup> List – Jozef Podhradský a Ján Bohurád Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 29. 9. 1861. In: LA SNK, sg. M 23 V 4.

<sup>412</sup> Zborník prameňov o cirkevných zápasoch v rámci zboru zostavil KUBÍNYI, Ferenc: *A pesti autonóm szélv egyház szenvedéseinek története a XIX. században*, 1866. (Kronika útrap peštianskej autonómnej slovenskej cirkvi v 19. storočí).

<sup>413</sup> List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 19. 2. 1862. In: *Listy Viliama Paulinyho-Tótha...*, list č. 2, s. 11-12.





Autonomisti si napokon zriadili osobitné vedenie zboru a za inšpektora (dozorcu) si zvolili lekára Jána Dalibora Zimániho, ktorý v 40. rokoch počas štúdia na evanjelickom lýceu v Bratislave patrilo do úzkeho okruhu L. Štúra.

Vedenie patentálneho zboru sa za tejto situácie rozhodlo na svojom zasadnutí 4. apríla 1862 obrátiť na panovníka ako najvyššieho dozorca evanjelickej cirkvi, v ktorom mu opísali „*dokonále naše smutné postavenie*“, ako aj problémy s výstavbou chrámu. Vyslanectvo k panovníkovi tvorili cirkevný kurátor Juraj Kováč, školský kurátor Matej Fábry a presbyter Ján Krekáč. Požiadali J. M. Hurbana, aby sa postavil na čelo delegácie.<sup>414</sup>

Najväčší tlak autonomistov sa pochopiteľne sústredil na farára Jozefa Podhradského, ktorý sa výrazne exponoval v prospech patentálnej cirkvi. Podhradský tiež nepatrilo ku konsenzuálnym osobnostiam, ktoré by vedeli situáciu upokojiť: „*Podhradský je celý zničovaný – je už v Pešti nemožný. Jedného človeka nemá po svojej strane. Je to tu peľ lotrovská – avšak, bobužial, vyžnať nádobno, on je mnohému i sám príčina,*“<sup>415</sup> hodnotilo situáciu dozorca zboru V. Pauliny-Tóth. Konzistorium peštianskeho autonómneho evanjelického seniorátu zbavilo Podhradského funkcie farára a za jeho administrátora vymenoval superintendent Ľudovít Geduly Jána Polereckého.<sup>416</sup> Polerecký situáciu neupokojoval, ale ešte viac vyostroval. Útočil na Hurbana a Kuzmányho, označoval ich za buričov a zradcov vlasti, „*po kerémách lumpuje, víská, slovom: na Sodomu obrátil väčšiu časť Cirkve tejto našej. ... Podhradského von, dokiaľ je ten v Cirkvi, do toho času pokoja ňebudě!*“<sup>417</sup> Podhradský sa stal doslovne mužom na odstrel a prekážkou na možné upokojenie situácie: „*Ak*

<sup>414</sup> *Protokol zo zasadnutia Cirkve evang. a. n. slovenské v Pešti.* Pešť 4. 4. 1862. In: LA SNK, sg. C 1484.

<sup>415</sup> List – Viliam Pauliny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 11. 5. 1862. In: *Listy Viliama Paulinyho-Tótha...*, list č. 5, s. 26.

<sup>416</sup> *PbV*, roč. 2, 29. 8. 1862, č. 69, s. 3

<sup>417</sup> List – Ján Pravdoľub Bella Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 10. 7. 1862. In: LA SNK, sg. M 23 A 22.





*nás čím skorej pán Bob od Podhradského neoslobodí, nevjem čo si počneme, bo ako hovorím, že všetky tieto komedie su len prostriedok k odstaveniu Podhradského.*<sup>418</sup>

Pod tlakom udalostí sa Podhradský aj oficiálne 11. augusta 1862 zriekol funkcie a prijal miesto vojenského kňaza vo Viedni. Napokon v roku 1863 odišiel do Nového Sadu, kde pôsobil do roku 1872 ako profesor na miestnom srbskom pravoslávnom gymnáziu.<sup>419</sup> Autonomisti prevzali správu kostola, fary i školy slovenského evanjelického zboru.<sup>420</sup> Pre patentalistov bolo Podhradského odstúpenie a odchod šokom i sklamaním zároveň: „*A on – ktorí bival botovi radšej smrt' voliť ako uznať kompetentniu Székácsovcov – ktorí sa nikdy nechcel dať kroz nich súdiť – príjme ono suspendovania!*“<sup>421</sup> Podhradský navyše vyzval patentalistov listom z 2. septembra 1862 z Viedne, aby sa pripojili k autonómii, „*kde vraj svedomie naše strany viery a reči dostatočne spokojené bude*“.<sup>422</sup> Patentalisti akt odvolania Podhradského nepokladali za zákonný, keďže podliechal patentálnemu a nie autonomistickému superintendentovi.

Aj po odchode Podhradského z Pešti zostal slovenský evanjelický zbor v rozvrate, rozdelený na menšinu patentalistov a väčšinu autonomistov. Ako písal patentalista S. Melferber, „*do kostola s unisti nechodíme*“ a služby Božie vykonávali bez kňaza i bez učiteľa v priestore školy.<sup>423</sup> Presnejšie „*schádzavali sa vo farsko-školskej drevárni k modlitbám Božím – ktoré dajeden člen ostatním predčítaval*“. Onedlho však

<sup>418</sup> Tamže.

<sup>419</sup> *PbV*, roč. 3, 1863, č. 27, s. 2.

<sup>420</sup> MORHÁČ, Martin: Krátke dejiny ev. a. v. cirkve slovenskej v Budapešti, leto 1918. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 19; SZILÁDY, Eugen: Dejiny Budapeštianskeho evanjelického cirkevného zboru na Kerepešskej ceste. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 37.

<sup>421</sup> List – Ján Pravdoľub Bella Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť, 7. 9. 1862. In: LA SNK, sg. M 23 A 22.

<sup>422</sup> Tamže.

<sup>423</sup> List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pest' 16. 10. 1862. In: LA SNK, sg. 32 E 87.







ich protivníci „*také haspre, rygle a zámky dali pripraviť, aké len na hlavnej bráne oravskeho zámku vidno*“. Potom sa schádzali „*jako prví kresťania za časov pohanských, v súkromných bytoch svojich*“.<sup>424</sup> Prvé osobitné služby Božie sa konali v 16. nedeľu po Sv. Trojici a zúčastnilo sa nej 12 mužov a štyri ženy, čo vnímali symbolicky: „*No veť vraj i v Jeruzaleme Cyrkev bola z 12-ti.*“ Problém však mali pri krstoch, sobášoch a pohreboch. Duchovnou potravou bol pre nich list patentálneho seniora J. M. Hurbana.<sup>425</sup>

Patentalisti mali v správe len pečať a dokumenty, vrátane matriky, ktoré odmietli vydať autonómnej väčšine, „čobi na popravište prišlo ísť“, a boli rozhodnutí, že ich vydajú len riadne zvolenému farárovi. Členovia zboru sa cítili byť opustení cisárskou vládou i úradmi. Na 27. augusta 1862 dostali od magistrátu Pešti predvolanie, aby odovzdali autonomistom archív zboru. Preto sa patentálni presbyteri Ján Bohurád, Juraj Kováč, Ján Krekáč a Samuel Melferber vybrali na audienciu k najvyššiemu krajinskému sudcovi gr. Pálffyemu, ktorý im radil, aby akceptovali realitu, keďže väčšina zboru, cca 200 členov, stálo na strane autonomistov. Autonomisti („*unisty*“) kontrolovali fundácie, základiny zboru, na ktoré výrazne prispeli podporovatelia patentálnej cirkvi. Napríklad Ján Krekáč venoval cirkvi spolu 800 zl. v striebre.<sup>426</sup>

Ako si neskôr spomínal Ján Pr. Bella (1916), patentálny zbor v Pešti pred autonomistami bránil V. Pauliny-Tóth. Po jeho odchode si za inšpektora zboru zvolili J. Francisciho. Najviac však s úradmi komunikoval práve J. Pr. Bella. Patentalisti odmietali cirkevné úkony od administrátora Polereckého. Deti si dávali krstiť u budínskeho evanjelického farára G. Bauhofera, pohreby spočiatku vykonával učiteľ Ján Mastiš, kým mu v tom nezabránili. V tomto období

<sup>424</sup> Pešť, dňa 19. novembra 1862. In: *PbV*, roč. 2, 25. 11. 1862, č. 94, s. 4.

<sup>425</sup> List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pest' 16. 10. 1862. In: LA SNK, sg. 32 E 87.

<sup>426</sup> Tamže.





dokonca niektorí členovia zboru (konkrétne rodina J. Pr. Bellu a Dr. Jozefa Holuba, neskôr učiteľa v Revúcej), uvažovali nad vyst'ahovaním do Ruska. Oslovili aj ruské veľvyslanectvo vo Viedni, nedostali však žiadnu odpoveď.<sup>427</sup>

Jadro patentalistov sa rozhodlo nevzdať a brániť sa. Bella zaslal Hurbanovi začiatkom septembra 1862 protokol, kde v mene peštianskeho zboru vyhlásil, že zbor, „čoby mu prišlo celý jeho majetok opustiť, nepoddá sa pod Székácsa nikdy“. Ak by sa nemohol dostať pod správu superintendenta Kuzmányho, radšej sa chce sám spravovať a ostať samostatným.<sup>428</sup> Situáciu tiež zhoršovali vzťahy medzi zborom a cirkevnou vrchnosťou. Na svojom konvente 12. októbra 1862 sa zbor postavil proti superintendentovi Székáčovi. Obviňoval ho zo šírenia maďarizácie, kalvinizmu, snahy o úniu evanjelikov s kalvínmi a z popierania Svätej Trojice. Konvent opätovne potvrdil pripojenie k patentálnej cirkvi.<sup>429</sup> Patentalisti vykresľovali autonomistov ako tých, čo „zjavení Božje zapírajú, Svätosti fušujú, Boha človeka nevíznávajú a Krystá! len ako dákeho vandrovného tovariša si predstavujú“. <sup>430</sup> Medzi patentalistami a autonomistami tak prebiehal aj ideologický teologický boj medzi „pravými luteránmi a kalvinistami“. Superintendent Székács po svojom zvolení na čelo dištriktu neprisahal na Sv. Trojicu, preto ho patentalisti vnímali ako kalvinistu. Székács prejavoval ochotu dohodnúť sa s patentalistami, oni tvrdili, že len preto, aby si udržal hodnosť superintendenta.<sup>431</sup>

Ukázalo sa, že vlastnými silami ani v období provizória patentálna

<sup>427</sup> Spomienky J. Pr. Bellu na patentálne boje zo 60. rokov 19. storočia, 1916. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 102.

<sup>428</sup> List – Ján Pravdoľub Bella J. M. Hurbanovi. Pešť, 7. 9. 1862. In: LA SNK, sg. M 23 A 22.

<sup>429</sup> SZILÁDY, Eugen: Dejiny Budapeštianskeho evanjelického cirkevného zboru na Kerepešskej ceste. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 37.

<sup>430</sup> List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pest' 16. 10. 1862. In: LA SNK, sg. 32 E 87.

<sup>431</sup> Tamže.





strana boj o zbor nevyhrá a nepriaznivý stav mohla zvrátiť len podpora zo strany vlády. Superintendent Kuzmány mohol poskytnúť len duchovnú útechu a vzpruhu pre veriacich, aby sa nezlomili pod nátlakom odporcov: „*Bob je nie náhlivý, ale že je pamätlivý, a že „nezanechá Bůh svých milovníků“*“ Kuzmány veril, že vo Viedni už priaznivo rozhodli o vyslaní nestranného komisára, len nevedel, či sa záležitosť nachádzala ešte v kancelárii vo Viedni, alebo je už na ministerstve. Radil, aby patentalisti dávali pozor, aby sa fundácie nedostali do rúk unionistov a radšej zostali v správe politickej vrchnosti. „*Najhoršie časy už prešli, zo dňa na deň musí sa už teraz vec obracať: tak myslím a silne dúfam v Boba.*“<sup>432</sup> Vyšetrujúci komisár prišiel do Pešti v decembri 1862.<sup>433</sup> Členov patentálnej časti zboru čiastočne posilnilo nariadenie panovníka z 9. novembra 1862, v ktorom žiadal dodržiavať ním vydané nariadenia, vrátane Protestantského patentu, čo im poskytlo právny rámec na ďalšie kroky.

## Hľadanie nového farára

Po abdikácii J. Podhradského hľadali prívrženci patentálnej časti nového farára zboru. Navrhli osloviť K. Kuzmányho, J. M. Hurbana a D. Bacháta, ktorých písomne oslovil Ján Pr. Bella. Všetci traja oslovení však ponuku odmietli. Kuzmány diplomaticky odmietol Bellovu ponuku na miesto farára slovami: „...*Kebych bol o 15 najmenej rokov mladší, neviem, či by neskočil tam do tobo obňa u Váš*“, ale aj z dôvodu vyťaženia pre obranu patentu „*trati bystrotu a obeň*“. Kuzmány navrhoval, aby za farára v Pešti oslovili Andreja Braxatorisa-Sládkoviča, farára v Radvani pri Banskej Bystrici, Samuela Ruttkaya, farára v Hornej Mičinej, Jána Lešku, farára v Bzinciach alebo Maxima Hudeca, kaplána v Liptovskom Mikuláši. Podľa Kuzmányho,

<sup>432</sup> List – Karol Kuzmány Jánovi Pravdoľubovi Bellovi. Viedeň 5. 11. 1862. In: LA SNK, sg. A 851 – odpis.

<sup>433</sup> List – Ján Pravdoľub Bella Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 16. 12. 1862. In: LA SNK, sg. M 23 A 22.





„ktoréhokol'vek dostali by ste ..., každý by podľa mojho z'dania a nádeje miesto to hodne z'astať“. <sup>434</sup> Kuzmányho osobnosť, aj vďaka postaveniu superintendenta, by iste posilnila postavenie patentalistov. Preto sa ho snažili presvedčiť, aby sa Kuzmány nepresťahoval do T. Sv. Martina, ale do Pešti. <sup>435</sup> Kuzmány však z Banskej Bystrice odchádzal preto, aby našiel pokojnejšie miesto na svoje pôsobenie, a tým určite nebolo hlavné mesto, aj s rozháraným slovenským zborom.

Hurban odmietol ponuku na farára nasledovne: „Ja by som zo srdca rád prijal pozvanie k Vám za kňaza; nuž ale prosím Vás, či je to možné? Kde vybnali Podhradského, či by tam Hurbana neukamenovali? A keby len to, a tam by sa dať Cirkvi pomohlo, vďaka i za to bych bol pripravený, ale veď by ani k tomu nemuselo prísť a ja bych zutekať musel, od hladu a nability. Ja mám 7 dietok neodchovaných a v takom meste ako je Pešť je všetko drabé, Vás ale verných cirkve prav primálo, aby ste bez ublíženia seba mna vydržať mohli. O nepriateľoch ale viete, žeby tí len radosť mali, keďbych ja s hladom a biedou zúpasil. Mesto by sa mi perse síšlo, abych mohol už teraz pre verejnosť viac pracovať literárne. Tu z tejto diery to neide akosi. Ale niet ešte výhľadu na to. V ostatnom vy znáte lepšie položenia v akom sa nachodíte. Kebych ja mohol dopriniesť dačo [...] žeby sa rozmnoženie stránky v mojej osobe zjednotily, takbych aj bol pripravený všetkým obeťám z mojej stránky. Ale tu by len sám Krystus Pán musel prísť divy a zázraky robiť. Bo keby sa mali na mojej osobe zjednotiť strany vaše, museli by kalvinisti a maďaroni sa znovuzrodit', čo nateraz nie je k očakávaniu.“ <sup>436</sup>

Ďalším železkom v ohni v reťazi potenciálnych národne uvedomelých kandidátov na farára slovenského evanjelického zboru v Pešti bol Daniel Bachát. Ako pribylinský farár si nielen v Pribyline a Liptove, ale na celom národnom území získal povest' národne

<sup>434</sup> List – Karol Kuzmány Jánovi Pravdoľubovi Bellovi. Viedeň 18. 12. 1862. In: LA SNK, sg. A 851.

<sup>435</sup> List – Ján Pravdoľub Bella Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 16. 12. 1862. In: LA SNK, sg. M 23 A 22.

<sup>436</sup> List – Jozef M. Hurban Jánovi Pravdoľubovi Bellovi, Hlboké 3. 1. 1863. In: LA SNK, sg. 32 A 33.





osvedčeného národovca. Každá minca má však dve strany. Keď na Liptov prenikli správy o Bachátovom pozvaní do Pešti, jeho protivníci, povedané Bachátovými slovami, „*vytrubovali, že za 3 dni svätú budú, keď ma čert vezme*“. Proti Bachátovmu odchodu do Pešti boli aj superintendent K. Kuzmány, M. M. Hodža i S. B. Hroboň, keď sa o tejto ponuke diskutovalo na schôdzke 28. mája 1863 na fare u Hodžu. Podobne zareagovali aj miestni pribylinskí farníci, lebo Bachátov odchod by výrazne oslabil tamojší evanjelický zbor. „*Ja kdekoľvek, akokoľvek žiť nedbám, len nech poslúžim s tým čo najviacšie Bohu a ľudu môjmu. Biedy sa nebojím, je ona mojím nerozlučným spoločníkom, o priazeň sveta nestojím, no pre blaho Cirkve a rodu žiť i mrieť chcem a želám, čo iste každého opravdového národovca cieľom, túžbou a žiadosťou je.*“<sup>437</sup> Ďalšiu ponuku, ktorá prišla takmer o desať rokov neskôr, však už neodmietol.

Patentálna strana sa celé obdobie sporu neúspešne usilovala zvoliť namiesto Polereckého nového farára. Vojenský kňaz Adam Bolvanský podporoval kandidatúru Maxa Hudeca: „*Maxo Hudec dorazil pred sviatky sem, ako od niekoľkých patentalistov vyžiadaný a pánom Drom Sup. Kuzmánym bez vybídnutia svetskej vrchnosti sem poslaný administrator slov. pat. cirkve. Páči sa veľmi.*“<sup>438</sup> Proti Hudecovi však boli autonomisti na čele s administrátorom Polereckým: „*Hudec neborák je v súde. Pálffy na intrigy Sekáčove je proti nemu. Kuzmány bol v tejto záležitosti vo Viedni. Uvidíme, čo bude! – Jinácej je tu Hudec obľúbený.*“<sup>439</sup> Hudeca napokon zvolili za farára v Púchove a patentálni veriaci zostali bez farára. Bolvanský aj naďalej veril, že za priaznivých okolností by sa mohol stať farárom zboru, čo sa však nenaplnilo: „*Niet pochybnosti,*

<sup>437</sup> List – Daniel Bachát Jánovi Pravdoľubovi Bellovi. Pribylina 15. 6. 1863. In: LA SNK, sg. A 35. List publikujú aj KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 101-102.

<sup>438</sup> List – Adam Bolvanský Bohdanovi Kutlíkovi. Budín, nedat. [začiatok roka 1865]. In: LA SNK, sg. 60 A 40.

<sup>439</sup> List – Adam Bolvanský Bohdanovi Kutlíkovi. Budín 2. 2. [1865]. In: LA SNK, sg. 60 A 40.





že ák sa cirkev slov. spojí, Hudeca za farára povolajú. On je aj v skutku sem síci.“<sup>440</sup> Hudec aj krátke obdobie od začiatku roka 1865 vykonával funkciu administrátora patentálneho zboru. Keď si však uvedomil beznádejnosť situácie, radšej prijal ponuku stať sa farárom v Púchove a v apríli 1865 opustil Pešť.<sup>441</sup>

### Vyšetrovanie vládneho komisára (1863 – 1866)

Problémy zboru napokon riešil vládny komisár Theodor Mandič. Vyšetrovanie sa však pretiahlo až do roku 1866. Verní patentu zostali siedmi presbyteri:<sup>442</sup> „7. čo tu vojnu cirkevniu temer za celú krajinu vedeme, čo sme my už tu vystali neni možné opísať, ale bude historia rozprávať, ako sme sa bránili proti všetkým duchovným i svetským nápadom; neni tobo advokata v Pešti, ktorý by nebol proti nám plány robil a nemecko-maďarskú Cirkev zrnala každú vrchnosť k sebe nakloniť, len aby nás mohli potlačiť a prinútiť pod unitarského biskupa Székáča.“ Aktívnych patentalistov bolo z pôvodného slovenského evanjelického zboru len 38, kým autonómiu podporovalo 300 členov, čo sa ukázalo aj pred komisiou. Patentalisti týchto autonomistov rozdelili do siedmich skupín: 1. aktívni, 2. neutrálni, 3. „čo do dvoch cirkví patria“, 4. neznámi, čo nikdy neplatili poplatky zboru, 5. vandrovní tovariši, 6. odtrhnutí presbyteri ako krivoprišažníci, 7. katolíci. Na komisionálnom zasadnutí sa určilo, že každý má zaznačiť, kam sa hlási. Druhá otázka zistovala, či bola cirkev organizovaná ako patentálna. Patentalisti vyvrátili tvrdenie autonomistov, že nebola, čo dokázali predloženými protokolmi, ktoré aj oni samotní podpísali a zaviazali sa byť verní patentálnej cirkvi šesť rokov. „Hlavou krivoprišažníkov“ bol Ján Zimáni, ktorý svoje odstúpenie od patentu odôvodnil, podľa

<sup>440</sup> List – Adam Bolvanský Bohdanovi Kutlíkovi. Budín 27. 4. 1865. In: LA SNK, sg. 60 A 40.

<sup>441</sup> Z pešťanskej cirkve. In: *Cirkevní listy* (ďalej *CL*), 2. diel, 1865, zv. 4, s. 184.

<sup>442</sup> Predstavitelia slov. patentálneho zboru v r. 1863 boli: zapisovateľ Ján Pravidoľub Bella, hlavný kurátor Ján Bohurád, cirkevný kurátor Juraj Kováč a školský kurátor Matej Fábry. In: *PbV*, roč. 3, 22. 12. 1863, č. 102, s. 4.





Melferbera, nasledovne: „*Najjasnejší Cisár Pán vydal Patent a síce tak, že bo musíme prijať, nuž keď sa musí, teda Já, Zimány, jako poslušný poddaný som to i urobil, ten istý ale Cisár vydal 15. mája 1860 Erlas Evang. poddaným, že sa môžu podľa autonomných zásad Cirk. spravovať, aj pri nich zostávať, následkom toho že sa vidí byť slobodným prestúpiť k autonómii bez toho, žeby sa cítel býti krivoprišažníkom! [...] Čo druhí hovorili, bolo pre citlivého kresťana strach očúvať, ani o tom nechcem viac písať.*“ Autonomisti navrhli, aby obe strany uzavreli kompromis: „*Oni že voľačo upustia a my aby sme tiež.*“ Autonomisti by opustili Székácsa, patentalisti Kuzmányho a za superintendenta by prijali Mateja Haubnera zo Šoproňu, čo však patentalisti odmietli. Z tohto dôvodu bola aj pozastavená činnosť na výstavbe kostola a nedohodla sa ani voľba farára a druhého učiteľa.

Kráľovský komisár Theodor Mandič v roku 1864 potvrdil, že peštiansky slovenský evanjelický zbor je zriadený podľa cisárskeho patentu z 1. septembra 1859 a podlieha právomoci superintendenta Kuzmányho. Aby sa členovia mohli opätovne vyjadriť, podľa akého nariadenia sa chcú organizovať, nariadil, aby sa v jeho prítomnosti konal miestny konvent. Čas konania konventu mal dohodnúť cirkevný predstavený zboru so superintendentom Kuzmánym.<sup>443</sup> Prívrženci patentalistov zároveň nechceli nechať všetko postavené len na jednej možnosti a začiatkom roka 1864 sa obrátili na cisársky dvor, kam zaslali *Prosbopis k Jeho cisárskej výsosti arcivojvodovi [Rainerovi] v záležitosti riešenia záležitosti slov. ev. zboru v Pešti*. Pod probopisom sú podpísaní kurátor Ján Bohurád a presbyteri Juraj Budínsky, Matej Fábry, Juraj Kováč, Martin Melferber, Pavol Podhradský, Ondrej Bobček, Samuel Melferber a Ján Krekáč.<sup>444</sup> O Prosbopise bol informovaný superintendent Kuzmány, ktorý ho chcel osobne

<sup>443</sup> Z Pešti 1. mája. In: *PbV*, roč. 4, 6. 5. 1864, č. 37, s. 2.

<sup>444</sup> Slovenský evanjelický zbor: *Žiadosť k arcivojvodovi Rainerovi*. Pešť 9. 1. 1864. In: LA SNK, sg. 38 E 21.





odovzdat',<sup>445</sup> „*ač sa mi nie vo všetkom zdalo*“.<sup>446</sup> Odpoveď zo strany vlády nechodila a Kuzmány musel upokojuvať svojich farníkov, že aj keď sa záležitosť slovenského evanjelického zboru ešte nerozhodla, že „*to viac azďaj vážji na dobrú ako na zľú stránku*“. Žiadal ich, že keď už vyše dva roky vytrvali, tak aby ešte vydržali a odolávali autonomistickým tlakom. Radil: „*Hnev a potupy, zvlášť verejné hany snášajte ľabostajne, chladno, na smiech si ich obracajúc, tým ich najlepšie odzbrojíte*“.<sup>447</sup> V dôsledku dlhého čakania na odpoveď vlády zaslalo presbyterstvo slovenského evanjelického zboru panovníkovi Františkovi Jozefovi v júni 1865 nový *Prosbopis*.<sup>448</sup> Na stretnutí u panovníka 10. júla 1865 panovník nariadil naplnenie jeho nariadenia, aby spor vyriešil kráľovský komisár T. Mandič.<sup>449</sup>

Na 6. mája 1866 zvolal kráľovský komisár Mandič miestny konvent, na ktorom mala väčšina rozhodnúť, či bude zbor zriadený podľa patentu, či ako autonómna cirkev. S riešením nesúhlasila ani jedna strana. Autonomisti vnímali nariadenia viedenskej vlády ako „španielsku inkvizíciu“, patentálna strana, ktorá bola v menšine, žiadala nápravu z pozície nápravy krívd a spravodlivosti zo strany vlády. Autonomisti na čele so seniorátnym inšpektorom Františkom Kubínyim, aby predišli konaniu konventu za prítomnosti kráľovského komisára, zvolali konvent na 29. apríl.<sup>450</sup> Podľa ich interpretácie bol zbor zriadený podľa autonómie a konvent zo 6. mája 1866 mal už len potvrdiť príslušnosť k autonómnej evanjelickej cirkvi a právo

<sup>445</sup> List – Karol Kuzmány Jánovi Pravdoľubovi Bellovi. T. Sv. Martin 19. 1. 1864. In: LA SNK, sg. A 851 – prepis.

<sup>446</sup> List – Karol Kuzmány Jánovi Pravdoľubovi Bellovi. T. Sv. Martin 8. 2. 1864. In: LA SNK, sg. A 851 – prepis.

<sup>447</sup> Tamže.

<sup>448</sup> Presbyterstvo slovenského evanjelického zboru panovníkovi Františkovi Jozefovi. Pešť, jún 1865. In: LA SNK, sg. M 23 L 61.

<sup>449</sup> HURBAN, Jozef: V Hlubokem d. 11. Julia. In: *CL*, 2. diel, 1865, č. 5, s. 236: postavenie slov. zboru v Pešti.

<sup>450</sup> M.: Pešť d. 14. Maja. In: *CL*, 3. diel, 1866, č. 4-5, s. 184-190.







dozorstva pre panovníka podľa zák. čl. 26 z roku 1790. Konvent mal voliť cirkevných predstaviteľov: inšpektora, notára, kurátorov a presbyterov. Seniorátna deputácia potom plánovala voľbu kňaza. Patentálna strana rozhodla o vyslaní dvoch zástupcov – J. Bohuráda a O. Bobčeka, ktorí na zasadnutí vyslovili protest. S autonomistickou stranou chceli rokovat' až vtedy, keď predložia účty, ako míňali zverené peniaze. Podľa patentalistov zlou správou financií prišiel zbor o 24-tisíc zl.

Na konvente autonomistickú stranu reprezentovali administrátor Ján Polerecký, školský kurátor Ondrej Ranostaj, cirkevný kurátor Ján Babilon a dozorca Ján Zimáni. K autonomistom patrili tiež už zosnulý A. B. Vrchovský. Ján Babilon, „*muž populárny a tichý*“, bol pôvodne príslušník nemeckého evanjelického zboru.<sup>451</sup> Na slávnosti sa zúčastnil aj superintendent Székáč. Výsledok hlasovania bol 66 hlasov za autonómiu a 16 za patent.<sup>452</sup>

Vláda napokon uznala slovenský evanjelický zbor v Pešti za autonomistický. Patentálna menšina, uvedomujúc si nemožnosť pripojenia k patentálnej cirkvi, následne rezignovala. Za nového farára spoločne zvolili kňaza Moravčíka z Béru (Bír). Ten napokon miesto neprijal a zbor povolal ďalšieho kandidáta, E. Škultétyho, dovtedajšieho farára v Košiciach. Bývalí exponenti autonomistov, Kubínyi a Lang, však presadili na 2. decembra 1866 novú voľbu, v ktorej kandidovali za farára Michal Elefant, Juraj Schmidt a Jozef Farbaly. Proti novej voľbe zadali, aj písomne, neúspešný protest 72 členovia zboru. Napokon bol zvolený Michal Elefant (? – 1872).<sup>453</sup> Ako sa ukázalo, nebola to až taká zlá voľba, čo neskôr

<sup>451</sup> List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pest' 1. a 6. 8. 1867. In: LA SNK, sg, 29 F 45.

<sup>452</sup> M.: Pešť d. 14. Maja. In: *CL*, 3. diel, 1866, č. 4-5, s. 184-190. Za patent hlasovali: „*Bobček, dvaja Fábryovci, bratia Melferberovci, J. Budínsky, J. Kováč, Krieger, Marecký, Kutlík, Hajduch, Bömer, Ceperík, Filipíny, Kabely a Hlaváč.*“

<sup>453</sup> Z Pešti. In: *CL*, 3. diel, 1866, č. 9-10, s. 389-390; *PbV*, roč. 6, 28. 12. 1866, č. 104, s. 3.





priznali aj jeho protivníci. Hoci stál v náboženských bojoch na inej strane barikády, „*pokojně spravoval cirkev tuto mnohými svízely i ranami otevřenými sklíčenou*“.<sup>454</sup> Zbor sa stabilizoval, dostaval sa kostol a bez vážnejších napätí zvládol zrušenie platnosti Protestantského patentu prípisom panovníka z 15. mája 1867 a zánik Bratislavskej patentálnej superintendencie, nazývanej aj „*slovenská národná evanjelická cirkev*“.<sup>455</sup>

## Výstavba kostola

Zápas o charakter zboru nepriaznivo zasiahol aj do výstavby kostola, ktorý stále nebol dokončený. V roku 1862 časť členov zboru na čele s farárom Podhradským podpísala zmluvu o výstavbe kostola so stavebným majstrom Józsefom Diescherom.<sup>456</sup> Väčšina zboru s tým nesúhlasila. Majster napriek tomu začal so stavbou. Proti stavbe boli hlavne farníci okolo J. Zimániho, ktorí sa radili s kurátorom zboru A. B. Vrchovským a podali proti zmluve žalobu. Podľa Bellu zo strany Vrchovského išlo o zisťné účely, lebo „*rád by cassu tú manipulovať*“. Bellovci napokon vyplatili v júli 1862 Vrchovskému zálohu 2-tisíc zl. pre murára, čo však zimániovci nemali vedieť.<sup>457</sup> Kostol bol zastrešený v roku 1863 a vežu kostola dokončili v roku 1866.

Na výstavbu kostola prebiehalo aj viacero zbierok. Jedna sa konala v auguste 1863, v rámci 1. valného zhromaždenia Matice. Vyzbieraná suma bola vzhľadom na celkové náklady naozaj len

<sup>454</sup> Dne 2. septembra... In: *CL*, 8. diel, 1872, č. 18, s. 290.

<sup>455</sup> List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 1. a 6. 8. 1867. In: LA SNK, sg. 29 F 45. S. Melferber podozrieval O. Ranostaja, že si za cirkevné peniaze postavil dom.

<sup>456</sup> O histórii evanjelického zboru v Pešti a výstavbe slovenského kostola pozri aj: Kostol slovensko-evangelickej cirkvi v Pešti na kerepešskej hradskej. In: *Krajan*, roč. 1, 1864, č. 10-12, s. 75-76, 84, 92-93. Na s. 92 a 93 sa osobitne uvádza história zakladania slovenského zboru Jánom Kollárom.

<sup>457</sup> List – Ján Pravdoľub Bella Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 10. 7. 1862. In: LA SNK, sg. M 23 A 22.





symbolická – spolu 61 zl. a 50 gr.<sup>458</sup> Dostavbu kostola spomalila aj defraudácia peňazí určená na jeho výstavbu. Sumu vo výške 24-tisíc zl. defraudoval správca zbierky Alexander Vrchovský, ktorý ukončil život samovraždou utopením v Dunaji.<sup>459</sup> Na výstavbu kostola sa potom konali aj ďalšie zbierky. Podľa odhadov členov zboru na úplné dokončenie a vyplatenie dlhov z výstavby kostola bolo potrebných ešte takmer 60-tisíc zl.<sup>460</sup> Na dokončenie kostola venovala 200 zl. aj cisárovná Alžbeta. Kostol bol slávnostne odovzdaný do užívania 21. decembra 1867.<sup>461</sup> E. Szilágyi uvádza na základe listu vtedajšieho farára zboru M. Elefanta superintendentovi Székácsovi významných finančných darcov. Sú medzi nimi aj magistrát mesta Pešť, členka nemeckého zboru Ernestína Schillerová, ktorá financovala zhotovenie oltára, dozorca František Kubínyi, Ján Krekáč či dolnozemskí veriaci prostredníctvom zbierky na 8-tisíc zl. formou tzv. prosebných knižočíek.<sup>462</sup>

Zariadenie kostola tvoril oltárny obraz od Móra Thana z roku 1867, tri zvony z roku 1869 vyhotovené Ferencom Walserom (dva z nich boli rekvirované počas 1. svetovej vojny) a kazateľnica – dar budínskeho evanjelického zboru. Lavice tiež získal kostol darom. Pochádzali z budovy uhorského snemu a kostolu ich venoval jeho predseda Karol Szentiványi. V roku 1875 ich nahradili lavice od stolárskeho majstra Juraja Nigríniho. Podobne aj kazateľnicu nahradila v roku 1885 nová v neorománskom slohu, na ktorú

<sup>458</sup> *PbV*, roč. 3, 1863, č. 66, s. 4; *PbV*, roč. 3, 22. 12. 1863, č. 102, s. 4.

<sup>459</sup> Podľa údajov z roku 1868 vyplatil Vrchovský z fondu na výstavbu kostola takmer 59-tisíc zl. a spreneveril sumu vo výške takmer 14-tisíc zl. Žiadosť slovenského ev. zboru v Pešti ministerstvu kultu a výučby, 10. 2. 1868. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 109.

<sup>460</sup> Bližšie: Žiadosť slovenského evanjelického zboru v Pešti ministerstvu kultu a výučby, 10. 2. 1868. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 110.

<sup>461</sup> SZILÁGYI, Eugen: *Dejiny Budapeštianskeho evanjelického cirkevného zboru...*, s. 37-38.

<sup>462</sup> Tamže.





prispejú zbory z územia Slovenska a dar pani Kvačalovej zo Sarvaša. Z drobnejších predmetov sa tu nachádzali pozlátené svietniky, ktoré venovala už spomínaná Ernestína Schillerová, strieborný džbán od Márie Kostkovej či strieborná skrinka od manželky Jána Krekáča. Členky zboru tiež kostolu venovali textilné predmety. Zariadenie kostola v roku 1885 doplnilo železné zábradlie lemujúce oltár a mramorová krstiteľnica od Ladislava Dunajského. Organ, vyhotovený bratmi Riegerovcami, získal kostol v roku 1888.<sup>463</sup>

**Tabuľka č. 2: Kňazi slovenského evanjelického zboru v Pešti v rokoch 1824 – 1941:**

| <b>Obdobie</b>        | <b>Kňaz</b>  |
|-----------------------|--|
| 1824 – 1849           | Ján Kollár, farár                                      |
| 1849 – 1850           | Ján Srnka, administrátor                               |
| 1850 – 1862           | Jozef Podhradský, farár                                |
| 1862 – 1867           | Ján Polerecký, administrátor                           |
| 1865 (január – apríl) | Maximilán Hudec, administrátor<br>patentálnych veriach |
| 1867 – 1872           | Michal Elefant, farár                                  |
| 1872 – 1873           | Ján Ďuriš, administrátor                               |
| 1873 – 1906           | Daniel Bachát  |
| 1906                  | Pavol Bujňák, administrátor                            |
| 1906 – 1941           | Martin Morhác  |

### **Slovenská evanjelická škola**

Učiteľom slovenskej evanjelickej školy bol aj naďalej Ján Mastiš, ktorý mal zložitú situáciu a musel lavírovať medzi patentálnou a autonomistickou skupinou. Pod vplyvom očakávanej priaznivej situácie v rámci evanjelickej cirkvi založil slovenský evanjelický zbor v Pešti od školského roku 1861/1862 druhú triedu s druhým

<sup>463</sup> Tamže.





učiteľom. Za učiteľa vybralo vedenie zboru Jána Kadavého, v tom čase učiteľa v Partizánskej (predtým Nemeckej) Lupči,<sup>464</sup> ktorý tu už pôsobil v 40. rokoch. Pre zložitú situáciu zboru, keď zbor nemal potrebné financie na plat druhého učiteľa, miesto napokon nezískal a slovenská škola mala aj naďalej len jedného učiteľa. A to aj napriek tomu, že vedenie zboru neskôr uzavrelo zmluvu s mestom o ročnej podpore 1 200 zl. na plat dvoch učiteľov (ročný plat učiteľa bol 600 zl.).

V prospech slovenskej evanjelickej školy v Pešti sa konal 11. februára 1862 bál v priestore meštianskej strelnice, ktorý zorganizoval Ján Pr. Bella.<sup>465</sup> Ako spomína Ján Pr. Bella, slovenské bály „U zlatej kotvy“ v prospech cirkevného zboru mali dlhšiu tradíciu, nemáme však o nich podrobnejšie zmienky.<sup>466</sup> Na bál prišiel menší počet účastníkov, ako sa očakávalo, a to aj z dôvodu roztržky medzi členmi slovenského evanjelického zboru. Okrem Slovákov sa na ňom zúčastnili zástupcovia ostatných Slovanov, vrátane A. Dobrianskeho, a Rumunov. Účastníci boli oblečení v „*národných krojoch*“. Spievali sa slovenské, srbské, ruské a rumunské piesne. Tancovali sa aj národné tance, napríklad srbské kolo. Pri tejto príležitosti Ján Pr. Bella skomponoval z národných piesní slovenskú štvorylku zloženú aj z odzemku a strašiaka.<sup>467</sup> Tanec sa však neujal a pozitívne ho nezhodnotili ani v slovenskej tlači. Príspevok v *Pešťbudínskych vedomostiach* konštatoval, že sa tancoval podľa vzoru „*francúzskeho štvortanca, kôra, palotáša ... nie veľmi podarený ... slovenský národný*“ tanec v piatich figúrach. Podľa autora článku tento tanec nebol ani čistý „*od zeme*“, ani „*naša skočná*“, ale „*miešanina bez ducha a myšlienky*“.<sup>468</sup>

<sup>464</sup> List – Jozef Podhradský a Ján Bohurád Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 29. 9. 1861. In: LA SNK, sg. M 23 V 4.

<sup>465</sup> Ján Pravdoľub Bella – Pamätník, s. 30. In: LA SNK, sg. 38 E 11.

<sup>466</sup> Tamže.

<sup>467</sup> Tamže.

<sup>468</sup> Feuilleton. Pešť, dňa 12. febr. 1862. (Slovenský bál). In: *PbV*, roč. 2, 14. 2. 1862, č. 13, s. 1.





Rodičia detí slovenskej školy pripravili na 28. mája 1866 majáles v mestskej hôrke, na ktorej sa zúčastnili aj „*mládenci stavu remeselníckeho*“. Pri tejto príležitosti vyhotovili „*horliví šuhajci*“ z dobrovoľných príspevkov hodvábnu národnú zástavu a „*pod touže húfom radostným a veselým duchom tiabli zo školy do hôrky, aby sa tam v zelenom čiste národňou zábavou rozveselili*“. Cestou od školy ku hôrke spieval spevácky zbor, založený učiteľom Mastišom, národné piesne.<sup>469</sup>

Zbor neskôr založil, resp. obnovil aj nedeľnú školu. Časopis *Junoš* uviedol koncom roka 1865, že v Pešti „*pod správou za vzdelanosť národa slovenského zaujatých mužov ešte len od nedávna skvitat' počala*“ slovenská nedeľná škola.<sup>470</sup> Navštevovali ju hlavne tovariši a učili sa tu čítať, písať, počítať. Nedeľná škola však bola pasívna, mala len malý počet členov a o jej činnosti máme len skromné správy.<sup>471</sup>

## 4.2.2 Postavenie slovenských katolíkov

Na rozdiel od slovenských evanjelikov starostlivosť o slovenských katolíkov v Pešťbudíne závisela len od jednotlivých duchovných. Pozornosť slovenským katolíkom venovali hlavne J. Palárik, A. Radlinský a J. K. Viktorin. Na prelome 50. a 60. rokov tu striedavo pôsobil aj Franko V. Sasinek, spoluredaktor *Cyrilla a Methoda*, ktorého však v rovnakom čase ako Radlinského preložili z Budína za kazateľa do nemeckého mestečka Moor v Belehradskej stolici.<sup>472</sup>

Vo Farnosti sv. Terézie aj naďalej pôsobil ako farár Šimon Klempa, od roku 1861 titulárny prepoš v Pešti. Nemáme doložené, že by sa v tomto období nejako výraznejšie zapájal do činnosti miestnej

<sup>469</sup> ILSKÝ: Z Pešti v mesiaci máji. In: *Junoš*, roč. 1, 14. 6. 1866, č. 8, s. 127-128.

<sup>470</sup> Dopisy. F. K. [KABINA, František]: Z Pešti dňa 14. dec. In: *Junoš*, roč. 1, č. 3, 21. dec. 1865, s. 45-46.

<sup>471</sup> List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pest' 1. a 6. 8. 1867. In: LA SNK, sg. 29 F 45.

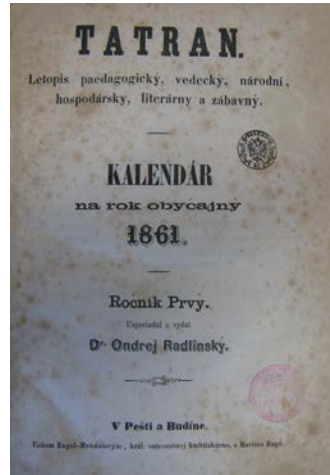
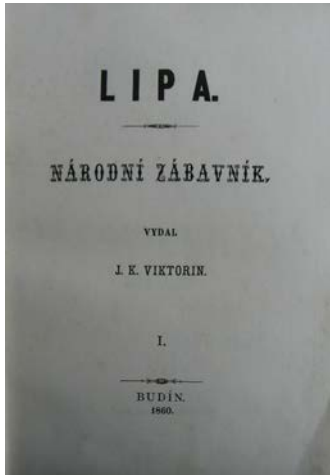
<sup>472</sup> Budín 26. augusta. In: *PbV*, roč. 1, 13. 9. 1861, č. 52, s. 3-4.





slovenskej komunity. Výraznou stratou však bol odchod Jána Palárika v roku 1862, ktorý sa stal farárom v Majcichove neďaleko Trnavy.<sup>473</sup> Z tohto obdobia tiež nemáme informácie, či sa vo farnosti venovala väčšia pozornosť slovenským veriacim.

V roku 1861 musel z Pešťbudína odísť A. Radlinský, ktorý tiež prest'ahoval z Budína vydávanie časopisu *Cyrril a Method*. Ako jediný z bývalej trojice katolíckych duchovných zostal v meste Jozef K. Viktorin, ktorý až do roku 1866 pôsobil ako kaplán v Budíne vo Farnosti sv. Anny. Ten sa aj naďalej popri kňazských povinnostiach venoval vydávaniu literárnych prác. Katolícki Slováci mali v Pešti svojho slovenského kazateľa v osobe Prudentia Hollého, ktorý mával slovenské kázne každú nedeľu ráno o 7.00 hod. vo františkánskom



**Obr. č. 52 a č. 53:** Po páde neoabsolutizmu vydal J. K. Viktorin tri ročníky almanachu Lipa (1860, 1862, 1864). Almanach so širším spoločenským zameraním s názvom Tatran sa pokúsil vydávať aj A. Radlinský. Vyšiel však len jeden ročník.

<sup>473</sup> *PbV*, roč. 2, 2. 12. 1862, č. 95, s. 6.





kláštore vo vnútornom meste, „voždy pri preplnenom priestore chrámu božieho“.<sup>474</sup>

### Spolková činnosť slovenských katolíckych študentov

Vo svojej činnosti naďalej nerušene pokračoval slovenský študentský spolok – „cirkevná literárna škola“ na teologickej fakulte v Pešti. V tomto období tu študoval napríklad Samuel Zachej. Jeho členovia aj naďalej vydávali preklady náboženských diel. Spolok sa hneď v roku 1863 zapísal za člena vznikajúcej *Maticy slovenskej*, svoje vydania kníh venoval aj matičnej knižnici.<sup>475</sup> Študenti sa tiež aktívne zúčastnili na oslave tisícého výročia príchodu Konštantína-Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, ktoré sa vtedy oslavovalo 9. marca.<sup>476</sup>

Činnosť peštianskeho literárneho spolku inšpirovala aj slovenských študentov teológie na seminári v Ostrihome, ktorí si v priaznivom období začiatku 60. rokov tiež založili podľa jeho vzoru v šk. roku 1861/1862 podobný spolok – *Slovenskú cirkevno-literárnu školu*.<sup>477</sup> S jeho členmi spolupracoval najneskôr od roku 1863 J. N. Bobula prostredníctvom Andreja Kmet'a (1841 – 1908), ktorý tu študoval teológiu v rokoch 1861 – 1865. Študenti pomáhali Bobulovi pri vydávaní druhého zväzku *Jánošíka* a neskôr pri mládežníckom časopise *Junoš*. K členom spolku patrili Pavol Blaho (1844 – 1938), v rokoch 1864 – 1868 aj predseda spolku,<sup>478</sup> Ján Bunček, po vysvätení v roku 1863 kaplán Jána Palárika v Majcichove, Vincent Havlíček, Prudentius Hollý, majcichovský rodák Jozef Karell, Bohdan Lachmann, spoluzakladateľ spolku a v šk. roku 1865/1866 aj jeho predseda, Peter Mayer a František Richard Oswald, v šk. roku 1868/1869 spolkový knihovník. Členovia spolku spolupracovali

<sup>474</sup> Pešť, dňa 19. 11. 1862. In: *PbV*, roč. 2, 25. 11. 1862, č. 94, s. 4.

<sup>475</sup> *PbV*, roč. 4, 12. 7. 1864, č. 56, s. 5.

<sup>476</sup> *PbV*, roč. 3, 21. 4. 1863, č. 32, s. 4 a 28. 4. 1863, č. 34, s. 1-2.

<sup>477</sup> LACHMANN, Bohdan: Cirkevno-literárna škola na semeništi ostrihomskom. In: *CaM*, roč. 15, 1865, č. 9.

<sup>478</sup> Bol synovcom Jána Blahu a strýkom hlasistu Pavla Blahu.







tiež s Jánom Mallým,<sup>479</sup> vydávali *Pastorálnu knižovnu*.<sup>480</sup> Mnohí z nich potom po ukončení štúdia istý čas spolupracovali aj s Bobulovou Novou školou. Po vyrovnaní zápasil spolok s nedostatkom členov a v školskom roku 1868/1869 mal už len troch členov.<sup>481</sup>

### 4.3 Slovenské periodiká v Pešťbudíne

Politické zmeny vyvolali potrebu zakladania nových periodík, prostredníctvom ktorých by mohla slovenská politická reprezentácia oslovit' verejnosť. Počet slovenských periodík bol oproti okolitým národom chudobný. V roku 1859 vychádzali vo Viedni *Slovenské noviny*, ktoré však boli príliš spojené s vládou a symbolizovali starý režim. V Pešťbudíne vychádzal slovenský katolícky časopis *Cyrill a Method*. Zhodou okolností ešte pred pádom neoabsolutizmu začala redakcia *Cyrilla a Methoda* vydávať od začiatku roka 1859 prílohu *Priateľ školy a literatúry*. Tento časopis sa onedlho stal tribúnou slovenskej politickej reprezentácie, kde sa diskutovalo o ďalšom smerovaní národného hnutia.<sup>482</sup> Slovákom chýbali politické noviny, ktoré by odrážali predstavy národného hnutia. Trvalo však vyše roka, kým začali vychádzať *Pešťbudínske vedomosti*. V tomto období dozrel aj čas na vydávanie literárneho časopisu. Na neutralizovanie

<sup>479</sup> *Radovánky pre dobré školské deti v poučných príkladoch*. Preložili údovia cirk. slovenskej školy na semeníšti ostrihomskom. Vydal Dr. Ján Mallý. Zv. prvý; Skalica 1865.

<sup>480</sup> Vyšli tri zväzky prekladov cirkevnej literatúry. *Výchova. Hlavnie pravidlá kresťanského domáceho vychovávanía*. (1867) od E. Clerica a dve práce Jakuba Schmidta *Výklad Malého Deharbeovho Katechizmu* (1871, tlač Minerva) a *Príprava k Prvému svätému prijímaniu* (1878).

<sup>481</sup> List – Vincent Havlíček Andrejovi Kmet'ovi. Ostrihom 24. 10. 1868. In: AMSS, Fond Andrej Kmet', sg. AK 17/21.

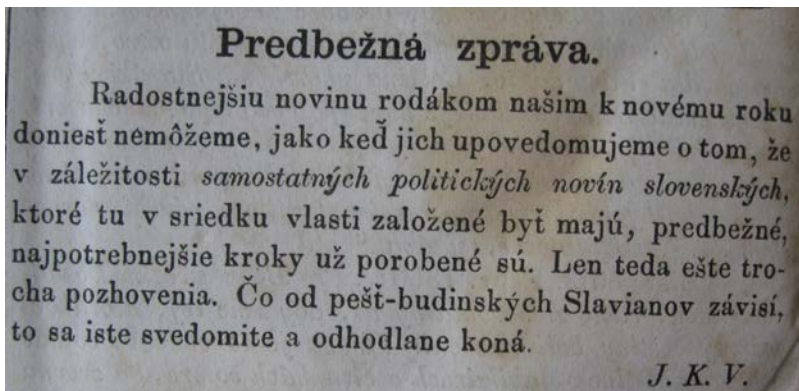
<sup>482</sup> Bližšie: ŠTELLER, Ferdinand: *Andrej Radlinský, Jeho život a boj za práva národa slovenského*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1934, s. 255-259.





národného hnutia či ovplyvňovanie verejnej mienky v prouhorskom duchu začal vychádzať týždenník *Priateľ ľudu*.

V roku 1861 už vychádzalo desať slovenských periodík, z nich šesť v Pešťbudíne: *Pešťbudínske vedomosti*, *Cyrill a Method*, *Priateľ školy a literatúry*, *Priateľ ľudu*, *Černokňažník*, *Evanjelické cirkevné noviny*. *Slovenské noviny* a ich príloha *Sväzozor* vychádzali vo Viedni, *Sokol*



Obr. č. 54 a č. 55: Informácia z *Priateľa školy a literatúry* z decembra 1860 o pripravovanom vydávaní slovenských politických novín a prvé číslo *Pešťbudínskych vedomostí* z 19. marca 1861

v Banskej Štiavnici a *Slovenský národný učiteľ* v Banskej Bystrici.<sup>483</sup> Zo šiestich pešťbudínskych tlačí tri: *Cyrill a Method*, *Priateľ školy a literatúry* a *Evanjelické cirkevné noviny* vychádzali aj pred rokom 1861.

<sup>483</sup> *Sokol*, roč. 2, 1861, č. 19, s. 150-151.





Vydávanie politických novín ako nástroja politického boja, formy ovplyvňovania verejnej mienky a prostriedku na rozširovanie bázy podporovateľov národného hnutia bolo v tomto období už nevyhnutnosťou. Úspešný nábeh v roku 1845, kedy začali vychádzať *Slovenské národné noviny*, bol prerušený v roku 1848, čo výrazne



**Obr. č. 56:** Časopis *Priateľ ľudu* vydával od 20. februára 1861 Lukáš Mácsay. Noviny zanikli už v októbri toho istého roku

obmedzilo aktivizáciu národného hnutia. Francisci po penzionovaní z miesta na miestodržiteľstve v januári 1861 požiadal o koncesiu na vydávanie novín. Noviny začali vychádzať od 19. marca 1861. Založenie politických novín však bolo pre reprezentantov národného hnutia okrem vybavenia povolenia na ich vydávanie spojené s veľkou finančnou záťažou. Vydávaniu politických novín pomohla dohoda slovenských katolíckych a evanjelických reprezentantov národného hnutia o podpore vydávania *Pešťbudínskych vedomostí*.<sup>484</sup> Základom kaucie bola finančná zbierka slovenských katolíkov vo výške vyše 5-tisíc zl. Jadrom bola zbierka z 50. rokov na pripravovaný a nerealizovaný slovenský katolícky cirkevný spolok. Dlhobné úpisy, pôvodne určené na založenie slovenského cirkevného spolku, poskytl novinám nitrianski kanonici, bratia Juraj a Štefan

<sup>484</sup> Pokonanie v pot'ahu na Cautiu samostatných slovenských politických novín pod názvom: „Pešťbudínske vedomosti“. V Budíne 4. 3. 1861 – odpis. In: LA SNK, sg. C 605. Dohodu podpísali Ján Francisci ako redaktor novín, Adolf a Kornel Dobriansky, A. Radlinský, F. V. Sasinek, Ján Palárik a Jozef Kozáček.



Tvrďý a ich sestra Alžbeta Derčíková (tzv. Tvrďovská základina) a banskobystričský kanonik Tomáš Červeň. Úpis vo výške 1 500 zl. na kauciu novín zložil varadínsky kanonik Jozef Kozáček, ďalej bratia Adolf a Kornel Dobriansky (spolu 600 zl.) a menšími sumami ďalšie osobnosti, medzi nimi aj Andrej Radlinský a Franko V. Sasínek (po 100 zl.).

Vydávanie slovenských politických novín predbehol Lukáš Mácsay (1817 – 1881), ktorý od 20. februára 1861 začal vydávať týždenník *Priateľ ľudu*. Redaktorom bol jeho brat Michal Mácsay. Peniaze na vydávanie mu iste poskytl maďarskí politici, aby svojimi novinami eliminoval národné hnutie. Francisci sa obával, že vydávaním novín, ktoré podľa neho bránia rozvoju slovenských záujmov, „*pomúti verení mienku*“ Slovákov,<sup>485</sup> čo bol isto aj jeho cieľ. Ľutoval, že s Mácsayom spolupracovali „*posledních 10 rokov [aj] ... dajedni z našich koripheov*“.<sup>486</sup> Narážal na skupinu slovenských liberálov okolo Jána Palárika. Časopis však združoval aj osobnosti, o ktorých vrúcnom záujme v prospech národného hnutia Slovákov sa pochybovalo. Preto Francisci nabádal na opatrnosť, nemal záujem púšťať sa s *Priateľom ľudu* do zbytočných polemík, čo by len vyčerpávalo národné hnutie a odsúvalo riešenie najdôležitejších problémov. Po rozpustení uhorského snemu v auguste 1861 a personálnych zmenách v miestodržiteľstve časopis prišiel o finančnú podporu a v októbri 1861 zanikol.<sup>487</sup>

Už od začiatku vydávania sa *Pešťbudínske noviny* stretávali s ťažkosťami, a to s malým záujmom o predplácanie.<sup>488</sup> Situácia sa nezlepšovala ani neskôr, skôr naopak, keďže klesal počet predplatiteľov a každý štvrt'rok noviny produkovali stratu minimálne 100 zl. Napríklad v tret'om štvrt'roku 1862 sa odhlásilo

<sup>485</sup> List – Ján Francisci Pavlovi Dobšinskému. Budín 21. 2. 1861. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 41.

<sup>486</sup> List – Ján Francisci Pavlovi Dobšinskému. Budín 1. 3. 1861. In: Tamže, s. 42.

<sup>487</sup> *PbV*, roč. 1, 22. 10. 1861, č. 63, s. 3.

<sup>488</sup> List – Ján Francisci Pavlovi Dobšinskému. Budín 7. 5. 1861. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 42.





150 katolíkov, a to pre prílišné zmienky o cirkevných problémoch v rámci evanjelickej cirkvi.<sup>489</sup> V septembri 1862 mali noviny len 500 odberateľov. Ako vyrátal Francisci, ak by mali noviny dvoch redaktorov s ročným príjmom 600 zl., potrebovali by pri ročnom predplatnom 10 zl. najmenej 750 predplatiteľov. Ak by sa cena znížila na 8 zl., mali ich mať aspoň tisíc. Ak by sa však situácia nezlepšila, Francisci uvažoval, že sa vzdá redaktorstva a prijme štátnu službu.<sup>490</sup> Francisciho napokon vo vedení redakcie vystriedal od č. 76 z 22. septembra 1863 Mikuláš Štefan Ferienčík, keďže Francisci sa od 6. augusta 1863 stal opätovne úradníkom Miestodržiteľskej rady. Ferienčík sa, naopak, úradníckeho miesta vzdal, aby sa mohol stať ich redaktorom. Ferienčík bol typom zodpovedného úradníka, ktorému však mnohokrát chýbal potrebný nadhľad a veľkorysosť pri spájaní rozdielnych názorov slovenskej inteligencie na stránkach časopisu (napríklad odmlčanie sa Mallého na stránkach novín v roku 1864).

Na finančnú stabilizáciu časopisu uvažovala redakcia vydat' 200 účastín po 20 zl., t. j. vo výške 4-tisíc zl., z ktorých sa mali, v prípade nepriaznivej situácie, vykryť prípadné straty. Suma nemusela byť reálne zložená, stačil takýto verejný prísľub. Zároveň mali *Pešťbudínske vedomosti* už od decembra 1865 vychádzať 3x týždenne a v nasledujúcom roku 1866 aspoň občas až 4x týždenne s ročným predplatným 14 zl.<sup>491</sup> Nízka periodicita časopisu, a tým obmedzený rozsah akcieschopnosti novín, sa považovali aj za dôvod, prečo slovenskí kandidáti prepadli v roku 1861 a 1865 vo voľbách do

<sup>489</sup> List – Ján Francisci Michalovi Godrovi. Budín 25. 7. 1862. In: Tamže, s. 55.

<sup>490</sup> List – Ján Francisci Jánovi D. Makovickému. Budín 20. 9. 1862. In: Tamže, s. 57.

<sup>491</sup> List – Ján Francisci, Mikuláš Š. Ferienčík a Martin Čulen Gustávovi Zechenterovi. Budín 19. 11. 1865. In: Tamže, s. 77-78. a Ján Francisci a Mikuláš Š. Ferienčík Jánovi D. Makovickému. Budín 1. 11. 1865. In: Tamže, s. 79-81; List – Ján Francisci Jánovi D. Makovickému. Budín 10. 12. 1865. In: Tamže, s. 83-84.





uhorského snemu, keď sa ani jednému z nich nepodarilo získať poslanecký mandát.

Príchod Viliama Paulinyho-Tótha do Budína koncom januára 1861 znamenal okrem posilnenia miestnej slovenskej komunity aj



**Obr. č. 57:** Prvé číslo časopisu Sokol, ktorý vydával v Budíne Viliam Pauliny-Tóth

rozšírenie ponuky slovenskej periodickej tlače. Dňa 8. marca 1861 vyšlo v tlačiarňi Martina Bagóa v Budíne prvé číslo časopisu Černokňažník, ktorý tu vychádzal do 7. júla 1863, kedy sa Pauliny-Tóth a redakcia Černokňažníka presťahovala do Skalice. Zánik hrozil časopisu už v prvom roku jeho vychádzania, keď Pauliny-Tóth dostal ponuku na funkciu

podžupana Peštianskej stolice, ktorú však napokon v decembri 1861 neprijal. Samotný V. Pauliny-Tóth sa necítil byť humoristom, uvedomoval si však význam humoru a satiry na presadzovanie národných názorov. Inšpiráciou mu bol Jókaiho časopis *Nagy Tökör* a *Bolond Miska* vydávaný Kálmánom Tóthom. Pauliny-Tóth mal predstavu, že bude v prvom rade len redaktorom, ktorý bude upravovať a redigovať príspevky iných dopisovateľov.<sup>492</sup>

Od mája 1860 vydával v Banskej Štiavnici Pavol Dobšinský časopis *Sokol*, s podnadpisom Časopis pre krásno umenie a literatúru. Po jeho zániku prevzal V. Pauliny-Tóth jeho redakciu a vydával ho ako mesačník v Budíne s podnadpisom *Obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*. Prvé číslo vyšlo 21. januára 1862 a vydával ho opätovne od prvého ročníka. V roku 1862 Pauliny-Tóthovi znova hrozilo, že bude zaradený do štátnej služby, čím by nemohol vykonávať funkciu redaktora: „...ako počut', koncom roka priam tak ako Ferienčík pochodím.

<sup>492</sup> BRTÁŇ, Rudo: *Vlastný životopis...*, s. 86-87.





Obr. č. 58 a č. 59: Prvé číslo časopisu Černokňažník a informácia o jeho zániku

*Mrštia ma vraj dakde nadol medzi Maďarov...“ Dúfal, že „Černokňažníka  
snáď dr. Mudroň prijme a Sokola bezchyby Viktorin, ak vôbec časopisy tie*





*vychodiť budú ... pre bezúčastnosť obecnstva*“.<sup>493</sup> Vydávanie časopisu, podobne ako už spomínaných politických novín, nebola finančne lukratívna záležitosť. Vyžadovala si skôr nadšeného a obetavého redaktora, ochotného investovať do vydávania časopisu aj vlastné peniaze. Ako spomína Paulíny-Tóth, *Sokol* mal v roku 1864 len 337 predplatiteľov, na ziskové vydávanie by ich potreboval 600 – 700.<sup>494</sup> *Sokol* napokon vychádzal od polovice roka 1863 do roku 1869 v Skalici a Černokňazník koncom roku 1864 zanikol.

Štruktúru slovenských časopisov dopĺňali cirkevné časopisy. Katolícky časopis *Cyryll a Method* vychádzal v Pešťbudíne len do roku 1861. Dôvodom bol odchod A. Radlinského z mesta. Noviny začal Radlinský opätovne vydávať od roku 1862 v Skalici.

Už krátko po páde neoabsolutizmu požiadal farár slovenského evanjelického zboru v Pešti Jozef Podhradský žiadosť o vydávanie slovenských časopisov. Svoju žiadosť o vydávanie periodík *Evanjelické cirkevné noviny* a *Orol Tatranský* predložil 15. decembra 1859 miestodržiteľstvu.<sup>495</sup> Prvé číslo *Evanjelických cirkevných novín* (1860 – 1862) vyšlo 5. marca 1860. Pre rozpútanie bojov v rámci evanjelickej cirkvi medzi slovenskými patentalistami a autonomistami v Pešti, ktoré vyvrcholili odchodom Podhradského z Pešti, noviny zanikli. Pôvodne sa uvažovalo, že Podhradského cirkevné noviny prevezme M. Š. Ferienčík, ktoré mali udelenú koncesiu, čo sa však nerealizovalo. Nové evanjelické cirkevné noviny *Církevní listy...*, aj s novou koncesiou, začal potom od roku 1863 vydávať J. M. Hurban. Vydávanie slovenských evanjelických novín bolo dôležité aj z toho dôvodu, aby sa náboženským otázkam príliš nevenovali politické

<sup>493</sup> List – Viliam Paulíny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 1. 11. 1862. In: *Listy Viliama Paulínybo-Tótha...*, list č. 12, s. 52.

<sup>494</sup> List – Viliam Paulíny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 10. 4. 1864. In: Tamže, list č. 24, s. 90.

<sup>495</sup> List – Podhradský Jozef. Povolenie na vydávanie slovenských novín. Listy z 29. 10. a 15. 12. 1859 In: LA SNK, sg. M 23 V 24.







noviny, čo odrádzalo viacerých čitateľov od ich predplácania.<sup>496</sup> Jeho protiváhou bol spomínaný časopis *Evanjelík* (1862 – 1865) vychádzajúci v Bratislave.

Po dvojročnej odmlke začal od 3. marca 1864 opäť vychádzať slovenský týždenník v promaďarskom duchu, tentoraz s názvom *Krajan*. Jeho redaktorom a vydavateľom bol Leopold (Lipót) Thull.<sup>497</sup> Noviny sa zachovali len torzovite, nepoznáme všetky čísla jednotlivých ročníkov. V prvom roku vydávania boli tlačené vo švabachu, ktorý v tomto období ešte uprednostňovala väčšina obyvateľstva. Noviny nepoužívali spisovnú slovenčinu, vychádzali však zo strednej slovenčiny a nepoužívali ypsilon. Vychádzali na ôsmich stranách, mali teda dvojnásobný rozsah ako *Pešťbudínske vedomosti* a uverejňovali aj popularizačné články s ilustráciami, od čoho si vydavatelia isto sľubovali väčší záujem čitateľstva. To však zvyšovalo náklady na tlač. Od roku 1865 noviny zväčšili formát a vychádzali na štyroch stranách bez ilustrácií a opäť vychádzali ako prvý ročník. Noviny zanikli koncom roka 1868.<sup>498</sup>

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní narastal aj počet prouhorských slovenských novín. Okrem *Krajana* začal v lete 1867 opätovne vychádzať časopis *Priateľ ľudu*, aby „bol vodcom slovenského ľudu“.<sup>499</sup> Noviny však už nevydával L. Mácsay, ale Ladislav Jesenský. Informácie o vydávaní tohto časopisu máme len sprostredkované a ich jednotlivé čísla nepoznáme. Z tohto obdobia tiež pochádza správa, že okrem *Krajana* a *Priateľa ľudu* plánoval aj L. Mácsay opätovne vydávať slovenský časopis, mal už aj korektora časopisu.<sup>500</sup>

<sup>496</sup> List – Ján Francisci Jozefovi M. Hurbanovi. Budín 2. 9. 1863. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 67.

<sup>497</sup> Bližšie o časopise: BARNA, Ábrahám: Vydávanie slovenskej tlače a kníh v Budapešti v období dualizmu. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 60.

<sup>498</sup> V rokoch 1867 a 1868 vychádzali 2x týždenne na štyroch stranách.

<sup>499</sup> *PbV*, roč. 7, 24. 9. 1867, č. 77, s. 3. Informáciu prevzali z časopisu *Hon*.

<sup>500</sup> *PbV*, roč. 7, 8. 10. 1867, č. 81, s. 3.





Otázne je, či bola táto správa pravdivá, keďže sa tak nestalo. Je možné, že napokon nezískal finančnú podporu na jeho vydávanie, keďže Bobula už pripravoval založenie nových politických novín, od ktorých si uhorská vláda sľubovala elimináciu *Pešťbudínskych vedomostí*.

#### 4.4 Spoločenský život Slovákov v Pešťbudíne

Oproti predchádzajúcemu obdobiu sa výrazne rozvíja spoločenský život obyvateľov. K nezáväzným druhom stretávania patrili stolové spoločnosti. K obľúbeným slovanským kaviarňam, hojne navštevovaným slovanskou verejnosťou, patrili hostinec „Pri meste Praha“ na Trojhubnovej ulici, „Pri českej korune“ na Radničnom námestí a hotel „Anglická kráľovná“, ktorý mal v prenájme hostinský Sova. Mládež rada navštevovala hostinec Mateja Fábryho.<sup>501</sup> Sezónni robotníci prirodzene vyhľadávali miesta, kde sa mohli stretnúť so spolurodáckmi. Tu sa mohli dozvedieť od novoprichádzajúcich novinky z domova a tí zasa dostať dobré tipy na zamestnanie. Na začiatku 60. rokov sa už v Pešťbudíne začali objavovať kaviarne, kde si bolo možné prečítať okrem nemeckých a maďarských časopisov aj slovanské. V tomto období sa Slováci, hlavne tovariši, pravidelne v nedeľu schádzali u bratov Samuela a Martina Melferberovcov.<sup>502</sup> U Melferberovcov sa schádzali tiež Franko Kabina, Ján N. Bobula a Jozef Pálka.<sup>503</sup>

Slobodnejšie pomery oproti predchádzajúcemu obdobiu využili aj Slováci na väčšiu organizáciu národného života v Pešťbudíne. Spoločenské podujatia mali rozličný charakter – od súkromného po

<sup>501</sup> BELLA, Ján Pravdoľub: *Niektoré rozpomienky...*, s. 520.

<sup>502</sup> Denník Franka Kabinu 15. 1. – 26. 1. 1865. In: LA SNK, sg. M 43 A 7. Bratia Melferberovci boli pravdepodobne príbuzní so Žigmundom Melfelberom (aj Melferber), v 80. rokoch starostom T. Sv. Martina.

<sup>503</sup> Denník Franka Kabinu 14. 2. – 14. 3. 1865. In: LA SNK, sg. M 43 A 7.





verejné. Len niektoré z nich mali čisto slovenský charakter, väčšinou demonštrovali jazykovú príbuznosť Slovanov v monarchii. Slováci pri príprave podujatí spolupracovali v tomto období hlavne s miestnymi Čechmi, Srbmi a Rusínmi (v dobovej tlači označovaní ako Rusi). V oveľa menšej miere sa môžeme stretnúť s predstaviteľmi Chorvátov, ktorí sa na spoločných slovanských podujatiach zúčastňovali len okrajovo a zastupujú ich len jednotlivci. Blízke kontakty mali miestni Slováci s predstaviteľmi Rumunov, s ktorými ich spájala spoločný



**Obr. č. 60:** Prvé číslo časopisu Krajan z roku 1864 s pohľadom na Ret'azový most cez Dunaj

politický záujem v riešení národnostnej otázky v Uhorsku, bariérou však bol jazyk. V intelektuálnych kruhoch sa jazyková bariéra medzi jednotlivými národmi prekonávala používaním nemčiny, ako akýmiś esperantom Slovanov z habsburskej monarchie. Solidarita so Slovanmi sa v slovenskom prostredí prejavovala aj vyšším záujmom o ruskú kultúru, učenie sa ruského jazyka a ovládanie azbuky, resp. cyriliky. Verejné používanie azbuky/cyriliky bolo manifestovaním slovanskej spolupatričnosti. Pešť'budínskych Slovákov nachádzame pri každej národnej aktivite, a to bez rozdielu sociálneho pôvodu či náboženskej príslušnosti. O podujatiach pravidelne informovala aj slovenská tlač.





Obr. č. 61: Karikatúra  
s pozvánkou na predplatenie si  
časopisu Krajana

Ja najlepšie medzi všetkým,  
Ja zas len to jedno držím:  
Čítam si ja „Krajana“,  
To je moja ochrana!

## Domové zábavy

Menšie komorné podujatia, tzv. domové zábavy, nemali čisto slovenský charakter. Ich organizátorom bola popredná osobnosť národného hnutia a konali sa v jeho privátnych priestoroch. Okrem známych osobností jednotlivých nemaďarských hnutí na ne prizývali aj reprezentantov národne aktívnej mládeže, ktorí tak mali možnosť zoznamovať sa s predstaviteľmi národných hnutí a stávali sa akýmisi prostredníkmi medzi aktívnou a nastupujúcou generáciou. V roku 1863 V. Pauliny-Tóth spomína tri domové zábavy. Jedna sa konala u Paulinyho-Tótha, druhá u Dobrianskeho a tretia u Francisciho. Konali sa v čisto mužskej spoločnosti. Zúčastnili sa na nich „naši v Pešti študujúci juristi, potom daktori vojenskej dôstojníci ... a dakolko ruských





žiakov a úradníkov Srbov“. Napriek slovanskej účasti „*takmer výlučne nemecké boli. Darma je, nemožno to ináč u nás.*“<sup>504</sup>

Dobriansky takúto domovú zábavu usporiadal aj v decembri 1863 pri príležitosti svojich 46. narodenín. V jeho byte sa zhromaždili jeho „*priatelía, ctítelia a oddancovia*“ spomedzi Slovákov, Rusínov, Srbov, Chorvátov a Rumunov. Stretnutie malo národno-aktivizačný charakter. Prítomná mládež študujúca na peštianskej univerzite spievala rusínske piesne, nasledoval príhovor v rusínčine, „*bromovité živjo a mnoga lieta*“ a potom opäť spev. Po poďakovaní oslávenca jeden zo Slovákov priblížil zásluhy Dobrianskeho pre slovenský národ. Na záver zazneli slovenské piesne, potom spevy a „*besedy*“ ďalších národov.<sup>505</sup> Tieto stretávaní sa boli akýmsi predstupňom manifestačných národných zábav konaných vo verejných priestoroch.

## Verejné podujatia

Autor vyššie uvedeného príspevku zároveň uvádza: „*My tu [t. j. Slováci v Pešťbudíne], aj keď nemáme usporiadané besedy a zábavy, použijeme každú príležitosť k tomu, aby sme sa sísť, a národne pobavíť mohli.*“<sup>506</sup> Impulzy na organizovanie verejných podujatí boli rozličné: príchod významnej osobnosti do hlavného mesta, jej výročie alebo úmrtie či pripomenutie si z pohľadu organizátorov významného počínu oslavovanej osobnosti. Niektoré z podujatí sa aspoň vo forme krátkej noticky dostali aj na stránky slovenskej tlače, aby povzbudili k organizovaniu podobných podujatí aj obyvatel'ov v iných slovenských mestečkách a dedinách.

Pešťbudínski Slovania si napríklad uctili pamiatku zosnulého Václava Hanku. V Chráme sv. Anny viedol 31. januára 1861 zaňho J. Palárik zádušnú omšu. Palárikova reč spolu s jej opisom z pera

<sup>504</sup> List – Viliam Paulíny-Tóth Maríne Hodžovej. Budín 8. 3. 1863. In: *Listy Viliama Paulínyho-Tótha...*, list č. 15, s. 65. V tom čase sa konali aj tri bály.

<sup>505</sup> Besednica. V Budíne, 19. decembra. In: *PbV*, roč. 3, 22. 12. 1863, č. 102, s. 2-3.

<sup>506</sup> Tamže.





J. K. Viktorina vyšla aj nákladom pešťbudínskych Slovanov.<sup>507</sup> Pešťbudínski Slovania zároveň zorganizovali zbierku na Hankov pamätník, ktorej výťažok odovzdal Viktorin redakcii *Národných listov*.<sup>508</sup> V podobnom duchu zasa slovenská mládež v Pešti zaslala po smrti superintendenta Karola Kuzmányho v roku 1866 kondolenčný prípis jeho vdove.<sup>509</sup>

Verejné prijatie zorganizovali pešťbudínski Slovania napríklad mukačevskému biskupovi a tajnému radcovi Vasilovi Popovičovi, ktorého pozdravili miestni Slováci, Rusíni a Srbi.<sup>510</sup> Slovanská mládež študujúca na peštianskej univerzite si tiež uctila Jána Francisciho ako redaktora *Pešťbudínskych vedomostí* v predvečer jeho menín slovenským a rusínskym spevom a blahoželaním: „*krásnym a ľubozvučným spevom slovenským a ruským, ako aj dobropraním v týchže rečiach.*“<sup>511</sup>

Pešťbudínski Slovania si napríklad uctili tiež Ľudovíta Žellu, autora básne *Pád Miliducha*, „*přípisom vďačnosti a uznanlivosti*“ a venovali mu strieborný pokál s nápisom v azbuke (s „*rusko-slovenskými nápisami*“).<sup>512</sup> Žello sa im poďakoval formou básne *Náčelníkom Slovanov pešťbudínskych s najhlbšou úctou a srdečnou vďakou za vzácnu pamiatku k roku 1862*.<sup>513</sup> Tento strieborný pokál je prvým zachyteným hmotným dokladom prejavu úcty slovenskej osobnosti od slovenskej komunity v Pešťbudíne. Jeho dnešné uloženie nie je známe. V predchádzajúcom období sa na prejavenie úcty používali iné formy: napísanie oslavnej básne, venovanie publikácie či vyhotovenie portrétu oslavovaného. Tieto spôsoby verejného poďakovania boli najpoužívanejšie aj

<sup>507</sup> Tlač M. Bagó. In: *Sokol*, roč. 2, 1861, č. 8, s. 64.

<sup>508</sup> *PbV*, roč. 1, 29. 3. 1861, č. 4, s. 4.

<sup>509</sup> *PbV*, roč. 6, 28. 8. 1866, č. 69, s. 3.

<sup>510</sup> *PbV*, roč. 3, 7. 7. 1863, č. 54, s. 3.

<sup>511</sup> *PbV*, roč. 3, 8. 12. 1863, č. 98, s. 3.

<sup>512</sup> *PbV*, roč. 2, 3. 1. 1862, č. 1, s. 1.

<sup>513</sup> ŽELLO, Ľudovít: Náčelníkom Slovanov pešťbudínskych s najhlbšou úctou a srdečnou vďakou za vzácnu pamiatku k roku 1862. In: *PbV*, roč. 2, 17. 1. 1862, č. 5, s. 1.





v neskoršom období, venovaný pokál je skôr výnimkou. Ďakovné podujatia mali nezanedbateľný vplyv na formovanie národného vedomia miestnej komunity.

Pre samotnú slovenskú komunitu v Pešťbudíne bolo významným podnetom na prejavenie národného povedomia národné zhromaždenie v Turčianskom Svätom Martine a zakladanie *Matice slovenskej*. Organizovanie národného zhromaždenia a prijatie nového národnopolitického programu motivovalo aj pešťbudínskych Slovákov k verejným podporám. V Pešťbudíne bývajúci Turčania, ako aj Slováci študujúci na univerzite v Pešti zaslali T. Sv. Martinu „*přípisy vďačnosti*“ za konanie memorandového zhromaždenia, ako sme uviedli vyššie<sup>514</sup>

Po zatvorení uhorského snemu na konci augusta 1861 a príprave tzv. Viedenského memoranda v národnom hnutí opäť aktívne vystupuje banskobystriický biskup Štefan Moyses, ktorý viedol delegáciu s textom Memoranda k panovníkovi. Do jeho osoby a schopností vkladali Slováci veľké nádeje na zlepšenie národného postavenia. Miestni Slovania a slovenskí mešťania zorganizovali jeho verejné privítanie 1. januára 1862, keď sa zdržiaval v Budíne po odovzdaní Memoranda. Privítali ho okrem „*viacej vysokopostavených jednotlivcov*“ aj „*vyslanectvá slovenských mešťanov a slovenskej mládeže na všeučilisku v Pešti*“, a to „*jak katbol. tak i evanjel. vyznania*“.<sup>515</sup> Ako poďakovanie za jeho národné pôsobenie financovali pešťbudínski Slováci vydanie Moysesovej podobizne.<sup>516</sup> Vyhotovenie podobizne

<sup>514</sup> Blížšie: *PbV*, roč. 1, 11. 6. 1861, č. 25, s. 3 a 5. 7. 1861, č. 32, s. 1-2. Podrobnejšie napríklad: HOLLÝ, Karol: Memorandum národa slovenského ako historiografický prameň. In: *Studia Academica Slovaca* 40. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 101-114 a KODAJOVÁ, Daniela: Národné oslavy – manifestácia slovacity. In: *Studia Academica Slovaca* 40. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 165-180.

<sup>515</sup> *PbV*, roč. 2, 3. 1. 1862, č. 1, s. 1 + text príhovoru mešťanov a Š. Moysesu.

<sup>516</sup> *Sokol*, roč. 1, 1862, č. 2, s. 71.





zabezpečil Rupert Precechtěl, ktorý vydával podobizne významných slovanských osobností.<sup>517</sup>

Jedným z bodov Memoranda bolo tiež založenie celonárodného kultúrneho spolku, *Maticy slovenskej*. Jej dočasný, prípravný výbor tvorili v Pešťbudíne žijúci Slováci: J. Francisci, J. Gočár, V. Pauliny-Tóth a J. Palárik. Za dočasného pokladníka povereného zbieraním peňazí na jej založenie zvolili J. K. Viktorina. Priaznivé obdobie provizória viedlo mnohých, dovtedy národne vlašných obyvateľov Pešťbudína k tomu, aby verejne prejavili svoju národnú príslušnosť. V prvom zozname, ešte len pripravovaného spolku, nachádzame medzi členmi Maticy z Budína advokáta J. Krstiteľa Gombára a z Pešti mešťanov Ondreja Bobčeka, Jána Bohuráda, Juraja Budínskeho, Mateja Fábryho, Juraja Kováča, Jána Krekáča, Jozefa Pozdecha, priemyselníka Pavla Fábryho či literárny spolok slovanských študentov na teologickej fakulte v Pešti.<sup>518</sup>

Najrozšírenejšou formou vyjadrenia národnej podpory bol finančný príspevok v prospech národných zbierok, na ktoré prispievali aj tunajší slovenskí obyvatelia. Napríklad Matej Fábry a jeho zať Ján Pravoľub Bella finančne prispeli na pomník Holubyho a Šuleka<sup>519</sup> či mešťan Ján Krekáč venoval gymnáziu v Revúcej 100 zl. ako „živý pomník“ jeho dcére, ktorá zomrela 9. mája 1865.<sup>520</sup>

## Plesy, bály, zábavy a divadelné predstavenia

Oddychový charakter mali spoločenské stretnutia vo forme plesov, bálav či majálesov. Aj tie získavali charakter národných podujatí. Konali sa pre vybranú národnú komunitu a okrem vtedy populárnych tancov a nemeckých a maďarských piesní sa na nich hrali aj národné

<sup>517</sup> *PbV*, roč. 2, 28. 2. 1862, č. 17, s. 4.

<sup>518</sup> *Sokol*, roč. 2, 1863, č. 12, 479-481. Bližšie aj KOVÁČOVÁ, Anna: Peštianski Slováci a Matica slovenská. In: KOVÁČOVÁ, Anna: *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti...*, s. 140-150.

<sup>519</sup> Na pomník Holubyho a Šuleka. In: *PbV*, roč. 2, 17. 1. 1862, č. 5, s. 4.

<sup>520</sup> *PbV*, roč. 5, 19. 5. 1865, č. 40, s. 4.







piesne. Národný charakter podujatia sa prejavoval už v jeho názve, ako „slovanský“ či „česko-slovenský“ ples, a zisk z podujatia sa odovzdal v prospech vybraného národného cieľa. Napríklad 11. februára 1862 sa vo dvorane mestskej strelnice v Pešti konal tanečný ples, ktorého výťažok bol určený v prospech slovenskej evanjelickej školy v Pešti. Okrem Slovákov sa na ňom zúčastnili miestni Srbi, Česi, Rumuni a Rusíni. Počet hostí síce „nebol veľký..., ale zábava znamenitá“, prišli



**Obr. č. 62:** Obraz „Výtečníkov slovenských“, ktorý na pamiatku založenia Matice slovenskej vydal v roku 1864 v Pešťbudíne Ruprecht Přecechtěl. Až osem z 27 zobrazovaných slovenských osobností pôsobilo v 60. rokoch istý čas v Pešťbudíne.

až traja hostia z Turca.<sup>521</sup> V nasledujúcom roku, 11. februára 1863, zorganizovali v Pešti tzv. „slovanský ples“ v miestnosti „U zlatej kotvy“ („Az arany vasmacskánál“), na ktorom sa zúčastnil tiež barón

<sup>521</sup> *Sokol*, roč. 1, 1862, č. 2, s. 71.





G. Prónay a superintendent J. Székács.<sup>522</sup> V druhej polovici 60. rokov sa stretávame s rozsiahlejšou spoluprácou medzi pešťbudínskymi Slovákami a Čechmi. K väčšej spolupráci pravdepodobne prispela aktuálna politická situácia, ktorá viedla k prijatiu dualizmu, čo hlavne česká spoločnosť prijala s odporom, nárokuje si rovnaké postavenie pre Čechov, aké mali Maďari. Prvý takýto česko-slovenský ples sa konal v Pešti 3. februára 1866 v hostinci „U rebusu“ v Karlovej ulici. Podľa jeho účastníka plesom sa niesla svornosť medzi „*bratmi Čechmi a Slovákmí*“.<sup>523</sup>

Po páde neoabsolutizmu sa v Pešťbudíne rozvíja aj divadelníctvo. Nemecké a maďarské divadelníctvo malo v meste dlhoročnú tradíciu a viacero kamenných scén. Z Nemaďarov boli najaktívnejší miestni Srbi. Pre Slovákov v Pešťbudíne malo výnimočnú váhu predstavenie, ktoré sa konalo 23. júna 1861 v Budíne v záhrade Josipa Stankoviča, „*v miestnostiach srbskými zástavami a národnými barvami ozdobených*“. Predstavenie pripravila srbská rodina Josipa Stankoviča. Predstavenie bolo určené pre Slovanov v meste a výtťažok bol venovaný na srbské národné divadlo v Novom Sade. Srbskí herci si naštudovali Palárikovu hru *Inkognito*, v srbskom preklade spisovateľa Kostu Ruvaraca (1837 – 1864). Na predstavení sa zúčastnil samotný Palárik, ktorý na konci predstavenia vystúpil na pódium, „*prvou ováciou a verejnou uznanosťou nie od svojich vlastných rodákov, lež od spolukmenovcov poctený bož*“, a dostal „*veniec s trikolorom slavianskym*“. Pre Palárika malo predstavenie tiež výnimočný ráz, keďže doteraz nevidel hrať žiadnu zo svojich divadelných hier po slovensky, Aj keď to nebolo slovenské predstavenie, je to prvé divadelné predstavenie slovenského autora, ktoré sa odohralo v Pešťbudíne.<sup>524</sup> Ako dopĺňa v príspevku Ľ.

<sup>522</sup> *PbV*, roč. 3, 20. 2. 1863, č. 15, s. 3.

<sup>523</sup> *Sokol*, roč. 5, 1866, č. 2, s. 73.

<sup>524</sup> J. A. P.: Budín 24. Juna. In: *PbV*, roč. 1, 28. 6. 1861, č. 30, s. 2. O predstavení pozri aj: J. A. P.: Srbská divadelná zábava v Budíne. In: *PšáL*, roč. 3, 29. 6. 1861, č. 26, s. 203.





Turzo-Nosický, predstavenie malo skôr súkromný charakter.<sup>525</sup> Na slovenské divadelné podujatie v hlavnom meste ešte nedozrel čas a Slováci si naň museli počkať vyše desaťročie. Impulz na jeho prípravu vyšiel zo strany miestnych slovenských vysokoškolských študentov.

## Besedy

E. Turzo-Nosický sa vo svojom vyššie uvedenom príspevku pýta: „Či by sme sa nemohli v podobných krásnych a srdce zošlecht'ujúcich, ducha národa povznášajúcich zábavách – ako to aj Viedenský (aj Pražský aj iní) Slovania v besedách svojich robia – častejšie sotavovať a na spoločnom ohništi slavianskej lásky a vzájemnosti srdce naše ohrievať i my tu v Pešťbudíne? A všade po značnejších mestách a mestečkách Slovenských či by sa to nemalo tiež podobne diať?“<sup>526</sup> Požiadavka na organizovanie „besied“ podľa vzoru Slovanov vo Viedni či Prahe ako prostriedku na rozširovanie národného povedomia získavala čoraz viac podporovateľov. Do prostredia Pešťbudína ich pravdepodobne „importovali“ Česi usadení v Pešťbudíne. V druhej polovici 19. storočia sa v Pešťbudíne usádzalo veľké množstvo Čechov, ich počet sa odhadoval na niekoľko tisíc. Pracovali tu ako vojaci, úradníci a najmä robotníci.<sup>527</sup> Systém besied ako meštianskych spolkových aktivít a zábav prevzali Česi z nemeckého prostredia. V nemeckých regiónoch mali viac charakter spevokolov a profesijných nestavovských spolkov so štruktúrou výboru, členskej základne, spolkovej miestnosti a mali čiastočne vzdelávací charakter. Besedy vznikajúce od polovice 40. rokov v českom mestskom prostredí mali nacionálny vlastenecký

<sup>525</sup> Z Budína. (Hra Incognito). In: *Sokol*, roč. 2, 1861, č. 19, s. 151-152.

<sup>526</sup> Tamže.

<sup>527</sup> MÉSZÁROS, Andor: České spolky v Budapešti v období dualizmu. In: *Bohemistika*, 2011, č. 3, s. 223. V roku 1880 žilo v Budapešti 3 689 Čechov. Tamže, s. 225.





obsah a združovali mešťanov formou čitateľských spolkov, zábav, výletov či divadelných predstavení.<sup>528</sup>

Besedy, bály či plesy zohrávali dôležitú úlohu pri šírení národného povedomia a formovaní národnej komunity v mešťianskych kruhoch. Ako si povzdychol na margo konania Slovanského bálu vo Viedni neznámy autor, „*srdečná naša žiadosť by tá bola, keby i u nás, v drabom našom Slovensku, čo len besedy sa odbyvaly, tým by sa život spoločenský budil. A tobo nanajvýš potrebujeme. Z besied pri rozvinutom spoločenskom živote o nedlho povstaly by „slovenské bály“ a ... pre život národa nášho mali by o mnoho viac významu.*“<sup>529</sup>

Organizovanie spoločenských podujatí, besied, vyvrcholilo na konci roku 1863 do požiadavky na založenie spoločného kultúrneho spolku pešťbudínskych Slovanov: „*z týchto dobrovoľných zábav [nech] utvorí sa riadna Beseda, ktorá spojovať bude všetkých Slovanov Pešťbudínskych v jedno kolo.*“<sup>530</sup> Táto snaha nenašla hneď širšiu podporu, spolupráca Slovanov však aj naďalej pokračovala. S touto požiadavkou sa môžeme stretnúť aj počas podujatia, ktoré pripravila srbská mládež v Pešťbudíne 24. januára 1866 vo dvorane mestskej strelnice v Pešti. Na nej sa „*spievalo, rečnilo, bralo sa a potom dlho do noci tancovalo*“, o. i. sa tu v srbcine spievala pieseň „*Kde dom je moj?*“ – česká hymnická pieseň preložená do srbciny, resp. chorvátčiny Štefanom Moysesom. Zábava sa konala v prospech srbského národného divadla. Okrem miestnych Slovanov, vrátane J. Francisciho a P. Tomáška, sa na nej zúčastnilo viacero prominentných hostí: bývalé srbské knieža Alexander Karadjordjevič, Július Andrassy, L. Böszörményi či K. a L. Tisza.<sup>531</sup> Na podujatí odznela požiadavka, aby sa v budúcnosti organizovali nielen ako srbské, ale ako slovanské zábavy.

<sup>528</sup> *Ottův Slovník naučný*, 3. diel. Praha : J. Otto, 1890, s. 883-884 – heslo Beseda.

<sup>529</sup> Feuilleton. In: *PbV*, roč. 2, 21. 2. 1862, č. 15, s. 1. – č. 16, s. 2 a č. 17, s. 1 o Slovanskom bále vo Viedni.

<sup>530</sup> Besednica. V Budíne, 19. decembra. In: *PbV*, roč. 3, 22. 12. 1863, č. 102, s. 2-3.

<sup>531</sup> Pešť, 25. jan. In: *PbV*, roč. 6, č. 9, 30. 1. 1866, s. 5; Ilský: Z Pešti, vo februári 1866. In: *Junoš*, roč. 1, 1. 3. 1866, č. 5, s. 76.





Myšlienka združovania sa pešťbudínskych Slovanov napokon dozrela v založení spolku Československá beseda, vzletne označeného ako „*oáza pešťianskej púšte*“.<sup>532</sup> Prvá zmienka o spolku pochádza z roku 1866. Spolok ešte nebol oficiálne schválený, mal však výbor a v tom čase okolo 50 stálych členov. Na jeho činnosti, „*aby si pobesedovali, noviny prečítali a po slovansky sa medzi sebou zabavili*“, sa zúčastňovala aj slovenská mládež študujúca v Pešťbudíne.<sup>533</sup> Beseda zorganizovala vo februári 1866 menšiu zábavu. Zúčastnil sa na nej tiež V. Pauliny-Tóth, ktorý vyzval prítomných Slovákov, aby si takisto založili slovenskú besedu.<sup>534</sup>

Pravdepodobne prvé podujatie takéhoto zamerania – „slovenskú besedu“ – pripravil Ján Pr. Bella počas fašiangov v hostinci M. Fábryho. Zúčastnili sa na nej slovenskí mešťania, študenti i remeselníci. Beseda sa skladala z hudby, spevu a rečenia. Po nej nasledovala tanečná zábava. Obecenstvo sa dostavilo „*vo veľmi bojnomo počte*“. Na besede vystúpili napríklad Ján Pr. Bella, Adolf Sv. Osvald, J. Pálka či Juraj Budínsky.<sup>535</sup> Autor príspevku vyzýval J. Pr. Bellu, aby zorganizoval podobnú besedu aj na jozefský výročný trh, „*keď i bratia naši horniaci dostavia sa do Pešte. Tak poznajú sa medzi sebou Slováci, a voždy viacej šíriť a siliť sa bude medzi nimi láska ku svojetí!*“<sup>536</sup>

Podobné podujatie pripravovali vo februári 1865 Franko Kabina, Vojtech Matuška a Samuel Medvecký na „*podporovanie ubiedených a núdzu trpiacich krajanov*“. Napokon sa ho nepodarilo pripraviť. Podľa pôvodných predstáv študentov to však nemala byť len ojedinelá akcia, ale príprava na založenie slovenského speváckeho spolku, ako si do svojho zápisníka zapísal F. Kabina: „*A ten dávno*

<sup>532</sup> Ilský: Z Pešti, vo februári 1866. In: *Junoš*, roč. 1, 1. 3. 1866, č. 5, s. 77.

<sup>533</sup> F. K. [KABINA, František]: Z Pešti dňa 14. dec. In: *Junoš*, roč. 1, 21. 12. 1865, č. 3, s. 45-46.

<sup>534</sup> Ilský: Z Pešti, vo februári 1866. In: *Junoš*, roč. 1, 1. 3. 1866, č. 5, s. 77-78.

<sup>535</sup> –n.: Besednica. Z Pešte. In: *PbV*, roč. 4, 23. 2. 1864, č. 16, s. 1.

<sup>536</sup> Tamže.





*žiadaný spolok speváccky precí ráz stvoríme.*<sup>537</sup> V tom sa nemýlil, aj keď na jeho založenie si ešte museli miestni Slováci počkať niekoľko rokov.

### Združovanie sa slovenskej mládeže okolo časopisu *Junoš*

Aj keď slovenská mládež v Pešťbudíne nemala v tomto období oficiálny spolok, v rokoch 1865 – 1866 sa združovala okolo časopisu *Junoš*. Prvé číslo časopisu vyšlo 12. októbra 1865. Jeho vydavateľom bol Ján Nepomuk Bobula a tlačila ho tlačiareň Hornánsky a Hummel. Prvá verejná zmienka o vydávaní časopisu bola publikovaná na konci mája 1865, kedy sa čitatelia mohli dozvedieť, že sa slovenská mládež chystá vydávať v Pešti „*kerasoumnyj*“ časopis.<sup>538</sup> Časopis okrem literárnych príspevkov pravidelne uverejňoval mesačné prehľady o národnom živote Slovákov a Slovanov v Pešťbudíne a o dôležitých miestnych podujatiach.

Podľa F. Kabinu myšlienku založiť slovenský mládežnícky časopis navrhol turčiansky šľachtic Szmrecsányi, nevedel však dobre po slovensky. Podľa jeho predstáv sa v časopise mali uverejňovať tiež preklady z iných slovanských časopisov, aby sa Slováci mohli zoznamovať so slovanskou literatúrou. Prvé rozhovory o časopise viedol v decembri 1864 s F. Kabinom a prisľúbil ho finančne podporovať.<sup>539</sup> Program nového časopisu napokon vydali v máji 1865 Ján N. Bubula a Jozef Pálka (1843 – 1867).

Časopis vydával výbor, ktorého úlohou bolo posudzovanie príspevkov do časopisu a jeho zostavenie. Výbor tvorili predovšetkým študenti z Pešti, ale aj z iných škôl. Mládež okolo *Junoša* oslovila študentov v Bratislave, Prešove, Levoči, Banskej Bystrici, Ostrihome a najmä vo Viedni a prosila ich o podporu pre časopis. Zostavovateľmi

<sup>537</sup> Denník Franka Kabinu 14. 2. – 14. 3. 1865. In: LA SNK, sg. M 43 A 7.

<sup>538</sup> *Junoš*. In: *PbV*, roč. 5, 26. 5. 1865, č. 42, s. 3.

<sup>539</sup> Poznámky o vzniku časopisu *Junoš* z 18. 12. 1865. In: Zápisník Františka Kabinu (7. 8. 1865 do 7. 3. 1868). LA SNK, sg. C 103.





časopisu boli J. N. Bobula a Jozef Pálka.<sup>540</sup> Pálka však od školského roku 1865/1866 študoval právo v Bratislave, takže sa priamo do jeho zostavovania nezapájal a onedlho aj zomrel. Najaktívnejšie sa do jeho vydávania zapájali členovia výboru Franko Kabina, Samo Medvecký a Vojtech Matuška. K dopisovateľom patrili napríklad Ján Capko, Anton Bulla či Daniel Bachát.

Medzi členmi výboru sa postupne vyhrotili rozpory. Najostrejšie proti Bobulovi vystupoval Vojtech Matuška. Koncom januára 1866 oznámil Bobula ostatným členom výboru, že odstupuje z funkcie redaktora *Junoša*. Uvádza viacero príčin: zdravotné dôvody („*prsný nedub*“), blížiace sa ukončenie štúdia a hľadanie si miesta, ale hlavne nechcel byť viazaný rozhodnutiami výboru *Junoša*. Ako si poznačil F. Kabina, mal pocit, že pri hľadaní zamestnania sa nechcel Bobula nechať označovať za národne sa agitujúceho Slováka. Rovnako mu prekážalo, že vo výbore časopisu nemal ako jeho redaktor rozhodujúci hlas, cítil sa byť bábkou v rukách iných, pričom zodpovednosť za vývoj časopisu ležal hlavne na ňom.<sup>541</sup>

Od nasledujúceho školského roku mal byť vydavateľom časopisu poslucháč filozofie Anton Kriegler „*pod protektorstvom Jána Mallého-Dusarova*“. Žiadal o zaslanie ďalších príspevkov do časopisu a prihlásenie sa ďalších predplatiteľov.<sup>542</sup> Ten sa však redaktorstva vzdal a novým redaktorom sa mal stať F. V. Sasinek, ktorý v tom čase pôsobil ako profesor seminára a kazateľ v Banskej Bystrici. Tu sa mal *Junoš* tlačiť, mal mať iný odborný zámer, ktorý „*mal by vedecko-národné vzdelanie našich školských junákov zastupovať, nie ale ju viac zabávať a v nich mladú krv rozpalovať k mäkkému duchu, ktorý nekdý Grékom a Rimanom záhubu priniesol*“.<sup>543</sup> Po reálnom zvažení finančnej situácie a možností národného hnutia sa aj Sasinek vzdal redaktorstva

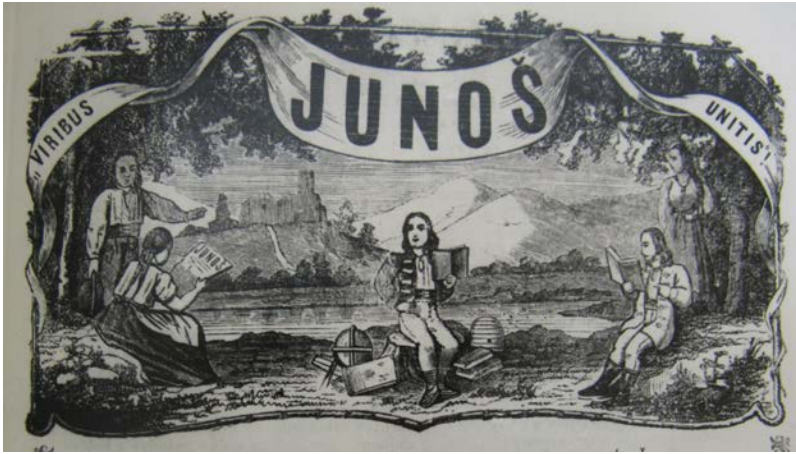
<sup>540</sup> Dopisy. Pešť, 1. júlia. In: *PbV*, roč. 5, 4. 7. 1865, č. 53, s. 3.

<sup>541</sup> Zápisník Františka Kabinu (7. 8. 1865 – 7. 3. 1868). In: LA SNK, sg. C 103.

<sup>542</sup> KRIEGLER, Anton: Oznámenie. In: *Junoš*, roč. 1, 14. 6. 1866, č. 8, s. 130.

<sup>543</sup> SASINEK, F. V.: Zaslané. In: *PbV*, roč. 6, 17. 8. 1866, č. 66, s. 4.





**Obr. č. 63:** Časopis Junoš združoval okolo seba v rokoch 1865 a 1866 slovenskú mládež pôsobiacu v Pešťbudíne

časopisu. Podľa názoru predstaviteľov národného hnutia by jeho ďalšie vydávanie ohrozilo vydávanie ďalších slovenských časopisov, keďže po vojne s Pruskom poklesli výdavky Slovákov na národné časopisectvo a podporu slovenských inštitúcií. Mladí autori mali možnosť publikovať svoje prvotiny na stránkach časopisu *Sokol*.<sup>544</sup>

Napriek krátkemu pôsobeniu si časopis za necelý rok vychádzania získal veľkú obľubu u čitateľov, a to aj v Pešťbudíne. Medzi jeho odoberateľmi nájdeme nielen popredné osobnosti národného hnutia (napr. Ján Gočár či Ján Francisci), príslušníkov inteligencie (Adam Bolvanský, Ján Mastiš, R. Přecechtěl), študentov (F. Kabina, P. Matuška, S. Medvecký, Cyril Gabriel Zaymus, cirk. spolok na teologickej fakulte v Pešti), ale aj mešťanov (Ján Bohurád, Ján Krekáč, Ján Kováč, Štefan Bobček, Matej Fábry, Juraj a Štefan Kováč) či „paničiek“ mešťanov (Alžbeta Bohurádová, Marína Ivanovichová, Kristína Melferberová a Marína Pozdechová).<sup>545</sup>

Namiesto časopisu *Junoš* sa slovenská mládež v Pešťbudíne

<sup>544</sup> *Sokol*, roč. 5, 1866, č. 10, s. 396.

<sup>545</sup> *Junoš*, roč. 1, 19. 7. 1866, č. 9, s. 148-150.







rozhodla v roku 1867 vydávať *Divadelnú bibliotéku* (Divadelná bibliotheka).<sup>546</sup> Publikácie mali v prvom rade slúžiť ochotníkom, aby si mohli naštudovať a uvádzať pre miestnych obyvateľov divadelné hry Pahšieho, oddychového žánru. Ako prvý, a zároveň aj posledný, diel bibliotéky, vydanéj nákladom „peštianskej študujúcej mládeže“, vyšla divadelná hra Jakuba Grajchmana *Kto zaplatí nobavice? Alebo: Dobrá rada stojí groš* (1867). Jej vydanie zabezpečil Franko Kabina.<sup>547</sup> Vo vydávaní bibliotéky chceli pokračovať Samuel Medvecký

**Oznam.**

Mám česť ct. obecnstvu oznámiť, že aj do prajnejších okolností svojich, otvoril som v Pešti **stavitel'sko-inžiniersku kancelariu.**

Pozývam tedy všetkých vlct. pp. aby s prácami svojimi z oboru stavitel'sko-inžinierskeho s dôverou láskave ku mne obrátili sa ráčili. Ja z mojej strany budem sa usilovať všetkým požiadavkám zadosť učiť v najkratšom čase a za najprimeranejšiu cenu.

Pri stavbách menších vyhotovujem plány v požiadanom štýle, výmery (Vorausmaasz) a rozpočty (Ueberschlag) v slovenskej, maďarskej, alebo nemeckej reči; pri väčších ale stavbách, pri ktorých sa cestovné útraty vyplatia, chcem zadosť učiť nie len týmto požiadavkám, ale prevezmem i samu robotu, alebo architekckú časť stavania. Inžinierske práce ale väčšieho rozmeru, jako meranie kommassovanie, vyhotovovanie plánov atď. prijímam tiež za obstojateľnú cenu.

Na rozličné dotazy frankovaných listov rýchle sa odpovedá.

1867 v marci.

( 2 ) 3—2. **Ján Nep. J. Bobula**  
dipl. stavitel- arch. a merník  
v Pešti, fabriková ulica č. 7.

Obr. č. 64:

Oznámenie J. N. Bobulu z marca 1867, že si otvoril v Pešti stavitel'skú kancelariu

<sup>546</sup> *Sokol*, roč. 6, 1867, č. 5, s. 160.

<sup>547</sup> *PbV*, roč. 7, 1867, č. 38, s. 3-4, č. 40, s. 4 a č. 43, s. 4 a č. 46, s. 4, č. 53, s. 4, č. 76, s. 3.





a Ambro Pietor, svoje divadelné hry im zaslal aj Daniel Bachát,<sup>548</sup> ďalší diel už však nevyšiel.

Slovenskí vysokoškooláci a miestna slovenská mládež združení okolo *Junoša* organizovali aj verejné podujatia. Slovenská mládež navštívila napríklad d'akovského biskupa Josipa Strossmayera (1815 – 1905) a predstaviteľa chorvátskeho národného hnutia, keď sa zdržiaval v Pešťbudíne a poďakovala mu za podporu Slovanov.<sup>549</sup> Strossmayer sa zviditeľnil po páde neoabsolutizmu, keď podporoval národné snahy Slovanov v monarchii. Aktívne sa zaujímal o národný život slovanskej i slovenskej mládeže v meste a patril k významným mecénom podujatí s národným obsahom.

Pod vplyvom aktivít slovenských vysokoškolských študentov sa národne prebúdza remeselnícka mládež navštevujúca Melferberovu kaviareň. Konali sa v nej menšie zábavy, na ktorých sa prednášali aj príspevky z časopisu *Junoš*. Vďaka týmto podujatiam sa zvyšoval záujem slovenských remeselníkov o vzdelávanie sa v slovenčine a čítanie slovenských kníh.<sup>550</sup> Zo spolupráce s mládežou okolo časopisu *Junoš* neskôr najviac vyt'ážil Ján N. Bobula. Po ukončení štúdia si otvoril v Pešti staviteľsko-inžiniersku kanceláriu.<sup>551</sup> Okrem profesijného záujmu ho začala čoraz viac zaujímať politika a s finančnou podporou svokra Jozefa Pozdecha sa rozhodol založiť politické noviny a okolo nich združovať prívržencov nového slovenského politického prúdu.

<sup>548</sup> *PbV*, roč. 8, 1868, č. 74, s. 4.

<sup>549</sup> Z Pešti v mesiaci máji. In: *Junoš*, roč. 1, č. 8, 14. 6. 1866, od s. 127.

<sup>550</sup> Ilský: Z Pešti, vo februári 1866. In: *Junoš*, roč. 1, 1. 3. 1866, č. 5, s. 78.

<sup>551</sup> *Sokol*, roč. 6, 1867, č. 4, s. 128.





## 5. Národný život Slovákov v Pešťbudíne po vyrovnaní (1868 – 1875)

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa Pešťbudín stáva už aj oficiálne hlavným mestom uhorskej, zalitavskej časti monarchie. Bol to ďalší podnet na rozvoj mesta. Príchod nových obyvateľov do Pešťbudína viedol k nárastu počtu obyvateľov a vyššej urbanizácii súmestia. Vzrast pešťbudínskej aglomerácie napokon viedol od roku 1873 k spojeniu už fakticky prepojeného Budína, Starého Budína a Pešti do jednotného mesta a vytvoreniu Budapešti. Budapešť, ako hlavné mesto Uhorska, mala získať podľa uhorských vlád maďarskú väčšinu. Postupne strácala nemecký charakter a aj novoprichádzajúce obyvateľstvo mesta nemaďarského pôvodu veľmi rýchlo podliehalo maďarizácii.

Na začiatku 70. rokov doznieva v hlavnom meste aktivita prívržencov *Pešťbudínskych vedomostí*, označovaných ako národná strana či v rokoch 1868 – 1871 ako Stará škola. Po založení *Matice slovenskej* sa ako národné centrum Slovákov formuje Turčiansky Sv. Martin, kde postupne pribúdajú ďalšie slovenské inštitúcie (patronátne gymnázium, Kníhtlačiarско-účasťinársky spolok, Spevokol...). Predstavitelia Starej školy si uvedomovali, že národné kultúrne a politické centrum sa má nachádzať na slovenskom





etnickom území a nie excentricky, navyše v meste, ktoré bolo sídlom uhorskej vlády a politickým centrom Maďarov. Tento proces završuje presťahovanie redakcie *Pešťbudínskych vedomostí* v roku 1870, ktoré vychádzali v T. Sv. Martine pod názvom *Národné noviny*.

Organizátorom slovenskej komunity v meste sa stáva Nová škola – nový politický prúd, ktorý sa sformoval po rakúsko-uhorskom vyrovaní a spoluprácou s uhorskou vládou sa usiloval získať ústupky vlády v prospech Slovákov v oblasti školstva a administratívy. Vznik nového politického prúdu a rozdelenie slovenskej spoločnosti na prívržencov Starej školy a Novej školy sa prejavil aj v Pešťbudíne, čo sa negatívne odzrkadlilo v ich spolkovej činnosti. Centrom Novej školy bola Fabriková ulica v Terezíne. Práve v Terezíne – po zlúčení Budína, Starého Budína a Pešti v roku 1872 do jedného mesta ako VI. okres – žilo početne najviac Slovákov. Tu mal dom a továreň Jozef Pozdech, býval tu Ján N. Bobula, sídlila tu redakcia *Slovenských novín* a tlačiareň *Minerva*. Na začiatku 70. rokov sa začal meniť aj vzhľad tejto časti mesta. Na rohu Fabrikovej a Murárskej ulice, kde pôvodne stáli prízemné domy, začali v roku 1872 stavať nový bulvár s 3- až 4-poschodovými domami.<sup>552</sup>

V období medzi rokmi 1868 – 1873 zažíva slovenská komunita v hlavnom meste najväčší rozmach spolkovej činnosti v 19. storočí. Hoci z politického hľadiska sa postavenie Slovákov začína po vyrovaní zhoršovať, čo naznačovalo aj znenie národnostného zákona z decembra 1868, pozitívne politické a spoločenské zmeny predchádzajúceho obdobia sa prejavujú práve v tomto období. Po prvýkrát vzniká v Pešťbudíne slovenský občiansky spolok, združujúci nielen slovenské intelektuálne vrstvy mesta, akým bol v 30. rokoch *Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej*, ale aj mešťanov a nižšie vrstvy obyvateľstva, vrátane sezónne sa združujúceho v meste. Rozmach spolkovej činnosti Slovákov v hlavnom meste osciluje v rokoch 1871 – 1873. Potom už ich aktivita pod vplyvom útokov

<sup>552</sup> Po tieto dni... In: *SN*, roč. 5, 9. 9. 1872, č. 148, s. 3.





na slovenské hnutie výrazne klesá. Jednu skupinu spolkov tvorili tie, ktoré združovali hlavne slovenské mešťanstvo mesta, druhá skupina spolkov zasa združovala prevažne slovenskú mládež študujúcu na tunajších vysokých školách. Práve zo študentského prostredia vzišla iniciatíva na organizovanie slovenského divadla, s ktorým sa stretávame v rokoch 1871 až 1874. V tomto období sa výraznejšie prejavila v spolkovej činnosti spolupráca medzi miestnymi Slovákmi a Čechmi.

Iniciátori založenia spolkov vychádzali jednak z miestneho prostredia, ale výrazný vplyv tu malo aj pôsobenie Novej školy (1868 – 1875), ktorá sa prostredníctvom členov spolkov usilovala získať prívržencov. Práve Nová škola iniciovala založenie aj dvoch hospodársky orientovaných slovenských inštitúcií – tlačiarne *Minerva* (1869 – 1874), prvej slovenskej tlačiarne v hlavnom meste, a *Pomocnej pokladnice* (zal. 1871). Tieto dve inštitúcie, ktoré ponúkali možnosť finančného zisku, boli zaujímavé aj pre tých, pre ktorých národné povedomie nezohrávalo až takú rolu. Útoky voči národnému hnutiu v rokoch 1874 a 1875 sa prejavili aj v živote slovenskej komunity v Budapešti. Na začiatku roka 1875 zanikla Nová škola, útlm zažíva aj *Slovenský spoloček*. Slovenský život v Budapešti tak do konca 19. storočia v podstate reprezentoval len slovenský evanjelický zbor v Pešti a *Slovenský spoloček*, združujúci tamojších študentov na vysokých školách a miestnych mešťanov.

## 5.1 Slováci v Pešťbudíne

V Pešťbudíne žilo v tomto období viacero slovenských rodín, ktoré sa zapájali do národného hnutia. Pre ich udržanie v národnom hnutí pozitívne vplýval aj príchod mladej slovenskej generácie, z ktorej sa viacerým príslušníkom podarilo priženit' sa do týchto rodín. Viacero slovenských nádenníkov či študentov, ktorí sa zdržiavali





v Pešťbudíne ešte pred rakúsko-uhorským vyrovnaním, sa rozhodli spojiť svoje ďalšie životné osudy s hlavným mestom. Jedným z nich bol aj Ján N. Bobula, ktorý sa v roku 1867 oženil s Marínou Pozdechovou. Iným príkladom je Martin Bzdúch, rodák z Brezovej (pod Bradlom), ktorý študoval medicínu v Pešti a v apríli 1872 sa oženil s Juliannou Krekáčovou, dcérou Jána Krekáča. Ján Krekáč, ktorý zomrel v decembri 1867, pamätal vo svojom testamente aj na slovenské inštitúcie, keď Matici a revúckemu gymnáziu odkázal po 100 zl. a slovenskému evanjelickému zboru 200 zl. V testamente tiež uviedol, aby jeho deti podporovali slovenský evanjelický zbor v Pešti a slovenský národ.<sup>553</sup> Jeho dcéra Julianna je opísaná ako „*vrúcna priateľkyňa našich národných ústavov*“ a jej sobáš s M. Bzdúchom bol malou slovenskou slávnosťou, počas ktorej sa vykonala zbierka v prospech patronátneho gymnázia v Revúcej.<sup>554</sup>

V tomto období zomierajú viacerí aktívni účastníci národného života v Pešťbudíne. Okrem už spomínaného Jána Krekáča napríklad Ján Bohurád (asi 1796 – 1870), „*dlhoročný, statný, verný bojovník za právo cirkvi slovensko-luteránskej v Pešti, stály milovník a podporovateľ národnej literatúry*“.<sup>555</sup> Zároveň sa do slovenského hnutia začína zapájať výrazne viac slovenských mešťanov a príslušníkov inteligencie žijúcej v meste, vrátane študentov. Členom viacerých slovenských spolkov v Pešťbudíne bol Ján Brxa (1837 – 1894), „*fabrikant hlineného tovaru*“ z Budína. Okrem iného vyrábal pece, komíny, nádoby do kuchyne a záhrady, na zákazku aj okrasné hlinené predmety z terakoty do záhrady.<sup>556</sup>

<sup>553</sup> *PbV*, roč. 8, 17. 1. 1868, č. 5, s. 3.

<sup>554</sup> *NN*, roč. 3, 13. 4. 1872, č. 44, s. 3.

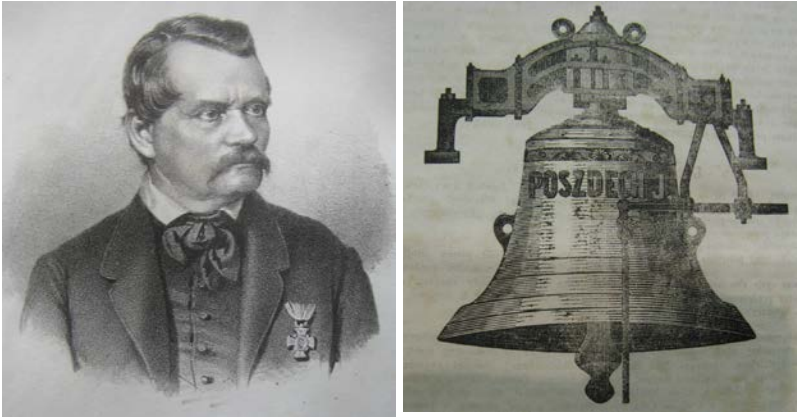
<sup>555</sup> *CL*, 7. diel, 1871, č. 1, s. 7. Nekrológ prináša aj *NN*, roč. 2, 1. 1. 1871, č. 1, s. 4.

<sup>556</sup> *PbV*, roč. 8, 28. 8. 1868, č. 69 a 4. 9. 1868, č. 71, s. 4 a *NN*, roč. 2, 7. 1. 1871, č. 4, s. 2.





K najbohatším peštianskym mešťanom, ktorí finančne podporovali Novú školu,<sup>557</sup> patrili podnikatelia Jozef Pozdech (1811 – 1878), Bobulov svokor a majiteľ firmy na opravu zvonov, a Jozef Zarzetzky (1805 – asi 1885), pôvodom Poliak a majiteľ továrne na výrobu zápaliek. Obaja patrili k zakladateľom *Národno-demokratického slovenského spolku* v Pešti a boli členmi jeho výboru: Zarzetzky ako predseda spolku, Pozdech ako jeho prvý podpredseda. Takisto ich nachádzame medzi účastinármi tlačiarne *Minerva*, Zarzetzkého



**Obr. č. 65 a č. 66:** Portrét Jozefa Pozdecha z roku 1869 a ukážka jeho zvonu

ako predsedu jej výboru. K významným národne uvedomelým peštianskym mešťanom, ktorí sa angažovali v *Národno-demokratického slovenského spolku* v Pešti, vlastnili akcie *Minervy* a boli členmi pomocnej pokladnice v Pešťbudíne, patrili obchodník Andrej Ivanovič (? – ?), kuchársky majster Ján Babilon (? – 1877), autor prvej slovenskej kuchárskej knihy, ktorú vydal v *Minerve* v roku 1870, hodinársky majster Samuel Králik (? – 1886) či obchodník

<sup>557</sup> Uvádzame mená pešťbudínskych mešťanov angažujúcich sa aspoň v dvoch spolkoch, ktoré vznikli vďaka aktivite prívržencov Novej školy: v *Národno-demokratickom slovenskom spolku a pomocnej pokladnici v Pešti*, prípadne patrili k akcionárom tlačiarne *Minerva*.





Ján Thúry (? – ?). Medzi peštianskymi Slovákmi, angažujúcimi sa v miestnych slovenských spolkoch, nachádzame veľké množstvo mešťanov, o ktorých nemáme podrobnejšie zmienky. Patria k nim Pozdechov zat' Martin Jurašic, najprv správca Pozdechovej a potom majiteľ mechárskej dielne, obchodník a obuvnícky majster Ján Kováč, obuvnícky majster Vendelín Lančarič, úradník Jozef Bakyta, právnik František Janík či krajčírsky tovariš Ján Haan.



Obr. č. 67 a č. 68: Portrét Jozefa Zarsetzkého z roku 1869 a pohľad na jeho továreň na výrobu zápalek

**Ján Brxa**  
**fabrikant hlineného tovaru**  
 v **Budíne**, Atillova ulica č. 667.

odporúča ct. obecnstvu svoj bohatý sklad rozličného druhu a dľa najnovšieho vkusu elegantne vyhotovených pecí, ako sú: **jednoduché kachľové, berlínske tabľové, švédske bez i s kousolami (okrasami), okrúhle na parížsku podobu, kaminy cirkuláciou** zaopatrené a na žiadost' bohate sochárskymi okrasami ozdobené. Ďalej na sklade sú vo veľikom množstve **nádoby** pre kuchyňu a záhradu.

Na žiadost' hotujú sa a tó i dľa zaslaných plánov, aj **rozličné okrasy pre stavby a záhrady (Garten- und Bau-Ornamente)** z hliny vypálenej (terra Cotta). Všetky zákazky obstarávajú sa čím najrychlejšie a za levnú cenu.

(129) 3-1.

Obr. č. 69: Reklama Jána Brxa z roku 1868 na jeho výrobky uverejnená v Pešťbudínskych novinách







S Novou školou spolupracovali poslanci uhorského snemu Pavol Madocsányi, Adolf Szentiványi a Jozef Kajuch. Madocsányi a Szentiványi zastávali post poslanca v rokoch 1861 a 1865 až 1872, po voľbách v roku 1872 ich nahradil Jozef Kajuch a Peter Matuška. Szentiványi zároveň zastával aj funkciu dozorca a P. Matuška presbytera v slovenskom evanjelickom zbore. Szentiványi po ukončení poslaneckej kariéry pôsobil ako ministerský úradník.<sup>558</sup> Bratia Peter a Vojtech Matuška sa natrvalo usadili v meste a pôsobili tu ako advokáti. Vojtech si otvoril advokátsku kanceláriu so zameraním na obecné a zmenkové právo.<sup>559</sup> Advokátsku kanceláriu vo vnútornom meste mal aj ďalší poslanec Jozef Kajuch.<sup>560</sup> V Budíne pôsobili ako advokáti Rudolf Kučín a Pavol Jurenka.<sup>561</sup>

K najvýraznejším osobnostiam z radov inteligencie, ktorá organizovala miestnu slovenskú komunitu, patrili Ján N. Bobula, Jozef František Strakovič (1840 – 1909), ktorý tu od roku 1869 pôsobil najprv ako úradník a potom v rokoch 1871 – 1883 ako advokát, a od roku 1873 farár slovenského evanjelického zboru Daniel Bachát (1840 – 1906), v literárnych kruhoch známy pod pseudonymom Miloslav Dumný. Viaceré významné osobnosti a organizátori národného života Slovákov už nepôsobili v tomto období v hlavnom meste. Medzi prvými V. Pauliny-Tóth, Ján Francisci opustil s rodinou Budín koncom septembra 1867.

Príkladom, že budovanie profesionálnej kariéry bolo možné aj bez vzdania sa národného povedomia, bol František Šupala (1839 – 1875), knihovník Národného múzea a člen Matice slovenskej. Šupala študoval slavistiku u Franca Miklošiča vo Viedni a po ukončení štúdia sa stal v apríli 1866 kustódom knižnice krajinského

<sup>558</sup> NN, roč. 4, 1873, č. 64, s. 3. V roku 1873 bol na vlastnú žiadosť prepustený z úradu, ponechali mu titul ministerského radcu.

<sup>559</sup> NN, roč. 4, 7. 10. 1873, č. 119, s. 4.

<sup>560</sup> NN, roč. 6, 23. 10. 1875, č. 124, s. 4.

<sup>561</sup> SN, roč. 7, 10. 6. 1874, č. 85, s. 3 a 27. 6. 1874, č. 95, s. 4.





múzea v Pešti. Z poverenia múzea skúmal archívy uhorských stolíc a archívne materiály v zahraničných archívoch, napríklad v Mníchove, Moskve, Petrohrade a Varšave. D. Bachát ho hodnotil nasledovne: „*Mladý náš vedomec rozumel sa obzvlášte do skúmania archívov a sriadovania veľkých knižníc vedeckých.*“<sup>562</sup> Šupal o. i. zbieral tiež slovenské piesne a vybuďoval si rozsiahlu knižnicu. Žiaľ, zomrel predčasne na tuberkulózu a jeho otec venoval synovu knižnicu a rukopisy, ktoré boli uložené u D. Bacháta, Rupertovi Přecechtělovi.<sup>563</sup> Jej dnešné uloženie nie je známe, pravdepodobne by sa dostala do zbierok Matice, ktorá už mala v čase Šupalovej smrti pozastavenú činnosť.

Po vyrovnaní pokračoval trend príchodu slovenských študentov na miestne univerzity. Študenti navštevovali hlavne filozofickú fakultu, právo a medicínu, v menšej miere technické odbory. Nemôžeme tiež zabúdať na študentov katolíckej teológie. Časť z nich sa zapájala do miestnej slovenskej spolkovej činnosti. Mnohí z nich sa v národnom hnutí začali angažovať pod vplyvom pôsobenia Novej školy. Snahy Novej školy o podchytenie vysokoškolských študentov sledujeme od počiatkov jej verejného vystúpenia v roku 1868 a potom výraznejšie v rokoch 1870 – 1871, kedy mesto opúšťa skupina prívržencov Starej školy. K najaktívnejším študentom patrili napríklad Peter Tvrďý (1850 – 1935), Belo Klein-Tesnorskalský (1853 – 1941), Ján Kohuth (1852 – 1930), Atanázius Silvester Krčméry (1850 – 1877), Gustáv Lehocký (1852 – 1931), Ernest Polóny (1844 – 1928) a Jozef Škultéty (1853 – 1948), ktorý si tu v rokoch 1874 – 1876 na učiteľskom ústave rozširoval kvalifikáciu, aby mohol vyučovať na meštianskych školách (tzv. pedagogium). Je to prevažne generácia, ktorá sa narodila začiatkom 50. rokov 19. storočia, vyrastala v priaznivej klíme 60. rokov, v národnom hnutí pôsobila od prelomu 70. a 80. rokov a ich aktívna činnosť doznievala v druhom

<sup>562</sup> Miloslav Dumný [BACHÁT, Daniel]: Besednica. †Fraňo Šupala. In: NN, roč. 6, 17. 4. 1875, č. 44, s. 2.

<sup>563</sup> Pocestný: Z Pešťbudína, 10. augusta. In: NN, roč. 6, 17. 8. 1875, č. 95, s. 3.





desaťročí 20. storočia. Po vzniku Československa bola oceňovaná za svoje predchádzajúce pôsobenie v národnom hnutí, vnímaná ako nositeľ kontinuity s predchádzajúcim obdobím a jej skúsenosti využívala novobudovaná československá správa.

Vysokoškooláci si privyrábali u miestnej slovenskej komunity alebo v redakciách novín a časopisov. Ako uvádza G. Zechenter, *Slovenské noviny* platili v roku 1869 ôsmim študentom práva po desať zlatých mesačne, a Ferienčík len jednému, Zachejovi, platil dvadsaťpäť zlatých.<sup>564</sup> Študenti práva, resp. skončení študenti, ktorí chceli získať advokátsku prax, čo bola podmienka k advokátskej skúške, sa aj naďalej zamestnávali v advokátskych kanceláriách miestnych Slovákov, napríklad u Jozefa Františka Strakoviča, Petra Matušku či Rudolfa Kučíniho. U Strakoviča praxoval napríklad Belo Klein,<sup>565</sup> u Kučíniho zasa S. Hurban Vajanský. Vajanský opisuje R. Kučíniho nasledovne: „*Je to starý strašne krátkozraký pán, dobroprajúceho, ba ušľachtilého charakteru.*“<sup>566</sup> Finančne najzaujímavejšia bola prax u P. Matušku, ako spomína Vajanský: „*Dnes som bol u Matušku! Och, božže, to je už kancelária! Takú som ešte nikdy nevidel! Keby som tam mohol!*“<sup>567</sup> Národne najagilnejší bol Strakovič, Kučíni mal národne najaktívnejšie obdobie za sebou a sústredoval sa hlavne na zabezpečenie živobytia. Finančne najlepšie bol na tom P. Matuška, ktorý však postupne strácal zápal pre slovenské záležitosti a v národnom hnutí sa výraznejšie neangažoval.

Slovenskí vysokoškolskí študenti sa naďalej stretávali v Melferberovej kaviarni na Mierovej (aj Pokojnej) ulici v jozefovskom predmestí, kde bolo od roku 1873 oficiálne sídlo

<sup>564</sup> ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov... II*, s. 171.

<sup>565</sup> KLEIN, Belo: *Pred polstolietím...*, s. 222.

<sup>566</sup> List – Svetozár Hurban Vajanský Ide Dobrovitsovej. Pešť, 18. 3. 1871. In: *Láskou očarení*, list č. 70, s. 89.

<sup>567</sup> List – Svetozár Hurban Vajanský Ide Dobrovitsovej. Pešť, 22. 3. 1871. Tamže, list č. 73, s. 93.





*Slovenského spolku* (Zábavno-poučný slovenský spolok).<sup>568</sup> V roku 1874 narastali v maďarskej tlači útoky voči slovenským študentom na vysokých školách v Budapešti.<sup>569</sup> Výsledkom bol nezáujem študentov slovenského pôvodu zapájať sa do spolkovej činnosti. Podľa odhadu slovenskej publicistiky na jeseň 1874 študovalo v Budapešti na vysokých školách okolo 40 slovenských študentov, na prvom zasadnutí Slovenského spolku v októbri 1874 sa však zúčastnilo len 5 – 6 študentov. Na ďalšom zasadnutí bol ich počet ešte nižší a z nich ani jeden nebol novoprišlým študentom.<sup>570</sup> Nezáujem študentov o členstvo v spolku vyjadril v ich mene študent filológie ukrytý za pseudonym Ľudovít Hronovič (asi Ľudovít Lehocký), ktorý upozornil na § 73 akademických disciplinárnych stanov, kde akademická rada univerzity mala právo zakázať študentom univerzity zúčastňovať sa na zhromaždeniach či byť členmi spolkov. Ako zároveň zdôraznil, neúčast' v spolku ešte neznamená vzdanie sa slovenského povedomia.<sup>571</sup>

Najvyššie percento novoprichádzajúcich obyvateľov slovenského pôvodu tvorili robotníci. Niektorí z nich si už z rodiska priniesli národné povedomie, iní si ho uvedomili práve v multietnickom prostredí.<sup>572</sup> P. Hapák spomína zo slovenských robotníkov aktívnych od konca 60. rokov v sociálnodemokratickom hnutí rodinu Schifferdeckerovcov, stolárskeho tovariša Jána a jeho brata Jozefa, klobučnickeho tovariša. Ján zorganizoval zbierku na Dom

<sup>568</sup> Pešť'an: Dopisy. Pešť'budín, 22. júla. (Odpoveď denunciatovi Honovmu.) In: *SN*, roč. 7, 23. 7. 1874, č. 109, s. 3.

<sup>569</sup> Protislovenské články publikoval napríklad časopis *Hon*. V júli 1874 tu vyšiel článok *Panslavismus a budapešti egyetem*. Bližšie: Pešť'an: Dopisy. Pešť'budín, 22. júla. (Odpoveď denunciatovi Honovmu.) In: *SN*, roč. 7, 23. 7. 1874, č. 109, s. 3.

<sup>570</sup> ŠKULTÉTY [Skultéty], Jozef: K slovenskej študujúcej mládeži v Pešť'budíne. In: *SN*, roč. 7, 23. 11. 1874, č. 175, s. 1-2.

<sup>571</sup> Ľudvik Hronovič, filolog: Vetín. In: *SN*, roč. 7, 10. 12. 1874, č. 185, s. 1-2.

<sup>572</sup> Bližšie poznámka č. 53.





*Matica slovenskej* medzi robotníkmi zamestnaných v lodeniach. Na organizovaní zbierok sa v tomto období podieľal aj murársky tovariš Ján Kováč z Jakubovian.<sup>573</sup> O podchytenie slovenského robotníctva v Pešťbudíne pre svoj národnopolitický program sa usilovala tiež Nová škola. Bobula si uvedomoval trend rozširovania volebného práva, v prípade zavedenia všeobecného volebného práva by bolo národne uvedomelé slovenské robotníctvo zdrojom hlasov vo voľbách. Viacerí robotníci boli členmi *Národno-demokratického slovenského spolku*.

## 5.2 Pešťbudín ako sídlo Novej školy slovenskej

Rakúsko-uhorské vyrovnanie z roku 1867 bolo podnetom pre opätovnú aktivizáciu slovenskej inteligencie, ktorá videla perspektívu slovenskej politiky v uhorskom politickom rámci. Prívrženci spolupráce s uhorskou vládou pôvodne plánovali vstúpiť na „verejné pole“ v auguste 1867. Spočiatku sa usilovali získať priestor v rámci *Pešťbudínskych vedomostí*. Redaktor Mikuláš Štefan Ferienčík na ich žiadosti nereagoval.<sup>574</sup> Preto sa rozhodli založiť samostatný politický časopis. Preň však potrebovali získať dostatočný počet prívržencov – predplatiteľov a dopisovateľov. Z tohto dôvodu posunuli vydávanie svojho politického orgánu na začiatok roku 1868. Prostredníctvom politických novín chceli šíriť svoje politické názory a získavať ďalších prívržencov. Hlavnou osobnosťou nového politického prúdu,

<sup>573</sup> HAPÁK, Pavel: Slovenskí robotníci v Budapešti v poslednej tretine 19. storočia. In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 92-93. P. Hapák sa problematike organizovania slovenských robotníkov na konci 60. rokov okrajovo venuje aj v štúdiu *Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti koncom XIX. storočia*. In: *HCĽ*, roč. 3, 1955, č. 1, s. 68, 79-80.

<sup>574</sup> List – Ján N. Bobula Jánovi Franciscimu. Pešť 4. 4. 1870. In: *Slovenský národný archív* (ďalej SNA), Fond gymnázium Revúca, kartón 2, č. 154.





neskôr nazvaného Nová škola, a ich politického orgánu *Slovenské noviny* sa stal Ján Nepomuk Bobula,<sup>575</sup> vtedy 23-ročný staviteľ v Pešti.

Od leta 1867 sa Bobula sústreďoval na získavanie potrebných spolupracovníkov a dopisovateľov. Bobula podchytil mladú nastupujúcu, vysokoškolsky vzdelanú generáciu, nezatŕaženú minulosťou (Matúš Dula, František Kabina, Andrej Kmet', Ambro Pietor...), s ktorou spolupracoval už v predchádzajúcom období. Tu mal už publicistické a organizačné skúsenosti pri vydávaní mládežníckeho časopisu *Junoš*. V tomto trende pokračoval aj v neskoršom období (Koloman Baňšiel, Juraj Čajda, František Sláma...). Za spolupracovníkov novín sa usiloval získať aj staršie osobnosti, ktoré už mali v národnom hnutí isté renomé (Jozef Miloslav Hurban, Ján Drahotín Makovický, Ján Mallý, Ján Palárik). Potreba vytvorenia moderného časopisu ho viedla k osloveniu významných osobností, ktorí boli liberálne orientovaní, mali široký politický rozhľad a hlavne politické kontakty v najvyšších spoločenských a politických kruhoch (Lajos Kossuth, Josef Václav Frič). Pochopiteľne, nie vždy bol úspešný. V krátkom čase sa však podarilo redakcii *Slovenských novín* získať dostatočný počet dopisovateľov uverejňujúcich na stránkach novín svoje názory na nové spoločenské trendy a podarilo sa im vyvolať pomerne širokú diskusiu.

Zo staršej generácie sa Bobulovi napokon podarilo získať Jána Palárika a Jána Mallého. S Mallým a Palárikom sa Bobula poznal dávnejšie. S J. Mallým bol v kontakte najneskôr od roku 1863, keď mu pomáhal pri vydávaní jeho *Mravno-zábavnej knižovny*,<sup>576</sup> vydávajúcej ľudovýchovné spisy.<sup>577</sup> Bobula udáva, že sa s J. Palárikom zoznámil ešte počas Palárikovho pobytu v Pešti, teda najneskôr

<sup>575</sup> Základné biografické informácie udáva Biografický lexikón Slovenska I. Martin : SNK-NBioÚ 2002, s. 457-458.

<sup>576</sup> Vyšlo v nej sedem zväzkov kníh v rokoch 1864 – 1865.

<sup>577</sup> Samotný Bobula prekladal v roku 1863 spis *Cesty božie v ľudskom živote I – III*. (vyšiel 1864). Bližšie pozri vzájomnú korešpondenciu J. Bobulu s J. Mallým v práci K. Čulena *Novinár a Pedagóg*, s. 239-244.





v roku 1862, a spájal ho s ním „rovny cit politického presvedčenia“.<sup>578</sup> Palárik, najvýraznejší predstaviteľ slovensko-maďarského zblíženia na začiatku 60. rokov, však v priebehu 60. rokov strácal optimizmus k maďarskému liberalizmu, o čom sa zveril aj priateľovi J. K. Viktorinovi: „...s našimi maďaróny a liberalistami nedá sa paktovať. Sú to ľudia nenapraviteľní, ktorým sa len o Maďarii sníva.“<sup>579</sup>



Obr. č. 70: Portrét Jána Nepomuka Bobulu zo 60. rokov

<sup>578</sup> BOBULA, Ján N.: Ján Palárik (Beskydov). In: *Sobrané dramatické spisy Jána Palárika, (Beskydova) slavného spisovateľa slovenského*. Pešť : Minerva 1870, s. 502.

<sup>579</sup> List – Ján Palárik Jozefovi K. Viktorinovi. Majcichov 20. 5. 1864. In: LA SNK, sg. 25 C 26.





**Obr. č. 71:** Portrét Jána Palárika z roku 1870

Nová škola spočiatku spolupracovala s krajinou ľavicou spolupracujúcou s Lajosom Kossuthom. Usilovala sa získať dominantné postavenie v slovenskej spoločnosti nastoľovaním nových tém. Primárnym cieľom jej politického programu počas svojej existencie bola národná rovnoprávnosť. Menila sa len taktika a politické prostriedky, ktoré záviseli od aktuálnej politickej situácie. Táto meniacia sa politická stratégia však negatívne pôsobila na ukotvenie sa Novej školy v rámci slovenskej spoločnosti. To viedlo k vzájomným úto-

kom medzi oboma politickými prúdmi: „národnou“ stranou, v rokoch 1868 – 1871 nazývanou Stará škola a od júna 1871 Slovenská národná strana – SNS, a Novou školou, čo negatívne vplývalo na slovenskú verejnosť.

Reprezentanti Starej školy spočiatku vnímali vznik Novej školy len ako snahu nenaplnených ambícií niektorých príslušníkov národného hnutia. Ján Francisci vyslovil svoj názor na Bobulu a jeho spolupracovníkov v liste Michalovi Fedorovičovi Rajevskému liste zo začiatku roka 1869 nasledovne: „...na začiatku minulého roka [t. j. od roku 1868] začal nejaký neskúsený mladík, ctižiadostivý nevedomec, človek bez príjmov, pritom slovenskému národu oddaný, ctižiadostivejší katolík menom Ján Bobula vydávať Slovenské noviny. Nikto nepochyboval o tom, že Bobula je len zásterka, v priebehu krátkeho času sa ukázalo, že jeho hlavné







*spolupracovníci, dokonca aj súčasný redaktor – všetko bezvýznamní –, dosiaľ dobrí národní dejatelia, ale tížiažiadostivi katolíci.*<sup>580</sup>

Nová škola nevytvorila pevnú organizačnú bázu založenú na členskej základni. Bolo to skôr voľné združenie osôb okolo politického časopisu *Slovenské noviny*, ktorí podporovali jej politiku, boli im blízke ich názory a mnohí z nich sa stali aj dopisovateľmi novín. Pokus združovať jej prívržencov v politickom *Národno-demokratickom slovenskom spolku* v Pešti stroskotal, mešťania však mali veľký potenciál organizovať sa v kultúrnych spolkoch. Časť z nich oslovil hospodársky program Novej školy, stali sa akcionármi tlačiarne *Minerva*, prípadne *Pomocnej pokladnice* v Pešti.

Dovtedajšie výsledky slovenskej politiky pokladali prívrženci Novej školy za nedostatočné, za „*obraz politiky nerozohodnej a kolísavej*“. Preto kládli dôraz „*na politiku samostatnú, dôstojnú, opravdovú, – na politiku pokrokovú,*“<sup>581</sup> snažiac sa o „*samostatnú národnú demokratickú politiku,*“ v duchu moderných liberálnych zásad.<sup>582</sup> Nová škola v podstate akceptovala národný program prijatý v roku 1861 – Memorandum. Zásadným rozdielom v politických programoch oboch slovenských politických prúdov bol bod venovaný Okoliu. Nová škola na rozdiel od Starej školy (respektíve SNS) odmietala Okolie – administratívne vymedzenie slovenského etnického územia v rámci Uhorska – ako v danej politickej situácii nerealizovateľnú požiadavku. Na etnické vyčlenenie slovenského územia v rámci Okolia postupne rezignovala

<sup>580</sup> List – Ján Francisci Michalovi F. Rajevskému. V. Revúca 20. 1. 1869. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 384.

<sup>581</sup> Naše politické stanovisko. In: *SN*, roč. 1, 2. 1. 1868, č. 1, s. 1-2.

<sup>582</sup> K ideovému formovaniu Novej školy sa podrobnejšie venoval M. Martinkovič v prácach: MARTINKOVIČ, Marcel: Ideový prínos Novej školy do národnotvorného myslenia. In: *Filozofia*, roč. 59, 2004, č. 10, s. 766-782; Politický realizmus v myslení Novej školy. In: *Filozofia*, roč. 62, 2007, č. 10, s. 911-920; Slovanská vzájomnosť a problematika politického panslavizmu Novej školy. In: MARTINKOVIČ, Marcel a kol.: *Idey a vývoj...*, s. 179-207 a v monografii *Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín*. Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2013.





aj SNS. V zmysle názorov J. Palárika presadzovala Nová škola rozvoj občianskej spoločnosti so zohľadnením jazykových práv, preto sa sústreďovala na rozmach národného postavenia Slovákov na miestnej a regionálnej úrovni. Mimoriadnu pozornosť venovala Nová škola otázke elementárneho a stredného školstva. Práve v tomto období prijal uhorský snem zákonný článok č. 38 z roku 1868 o výučbe na elementárnych školách.

Neúspech takmer ročného pôsobenia Novej školy prinútil jej predstaviteľov k zorganizovaniu prvej konferencie, ktorá sa uskutočnila v Pešti 5. decembra 1868. Prijalo sa na nej rozhodnutie o ďalšom pokračovaní „*samostatného národnodemokratického a vlasteneckého časopisu*“ ako „*politického orgánu Novej školy slovenskej*“.<sup>583</sup> Účastníci konferencie prijali dovtedajšie označenie tohto slovenského politického prúdu ako „Nová škola slovenská“ za svoj oficiálny názov. Posledné číslo (č. 156) prvého ročníka *Slovenských novín* z roku 1868 už malo podnadpis „Orgán Novej školy slovenskej“.

Počas svojho politického pôsobenia sa Nová škola zameriavala na osvetové pôsobenie medzi slovenskou verejnosťou. Podporovala zakladanie spolkov, čím sa upevňovalo a rozvíjalo národné povedomie obyvateľstva. Podpora národno-osvetového združovania sa postupne prerástla do podpory ekonomického a hospodárskeho povznesenia Slovákov zakladaním finančných družstiev – pomocných pokladníc (vzájomné pomocnice). V tomto úsilí vychádzali z predpokladu, že ekonomicky silnejšie obyvateľstvo bude disponovať väčším finančným kapitálom, ktorý by mohlo investovať do podpory národných inštitúcií.

Hlavná politická aktivita Novej školy sa v roku 1869 sústreďovala na organizovanie petícií za založenie päť čisto slovenských a šesť

---

<sup>583</sup> Ku veľactenému obecnstvu. In: *SN*, roč. 1, 10. 12. 1868, č. 148, s. 1.





poloslovenských štátnych gymnázií.<sup>584</sup> V čase petičného hnutia Novej školy za slovenské školy zomrel 5. júla 1869 banskobystričský biskup Štefan Moyses. Preto sa predstavitelia Novej školy rozhodli rozšíriť petičnú požiadavku aj na vymenovanie národne uvedomelého Slováka za nového biskupa. V priebehu roka 1869 narastalo medzi viacerými príslušníkmi Novej školy napätie, ktoré vyplývalo z rozdielných politických názorov na ďalšie smerovanie. Od roku 1869 začali s Novou školou výraznejšie spolupracovať aj poslanci uhorského snemu Adolf Szentiványi a Pavol Madocsányi a čiastočne Zoltán Zmeškal.

Neúspech pri presadzovaní politických požiadaviek viedol napokon predstaviteľov Novej školy k prijatiu nového národohospodárskeho programu v decembri 1870. Zameriaval sa na sociálnu a národnú emancipáciu najnižších vrstiev spoločnosti – roľníctva a robotníctva a rozvoj ľudového peňažníctva.<sup>585</sup> Základom hospodárskeho povznesenia slovenského obyvateľstva sa mali stať pomocné pokladnice. O ich význame pre Slovákov a možnostiach ich zakladania v každej slovenskej obci informoval Bobula vo svojej monografii *Pomocné pokladnice*<sup>586</sup> a v sérii článkov *Pomocné pokladnice*.<sup>587</sup> Jadrom pomocných pokladníc sa podľa predstáv Novej školy mala stať pomocná pokladnica v Pešti založená v roku 1871.

Veľké očakávanie mala Nová škola od volieb do uhorského snemu v roku 1872 a najmä Ján N. Bobula, ktorý neúspešne kandidoval v žilinsko-rajeckom volebnom okrese. Po voľbách národné hnutie

<sup>584</sup> BOBULA, Ján: *Vzjzvanie*. In: *SN*, roč. 1, 17. 12. 1868, č. 151, s. 1. V č. 151 z roku 1868 publikovali *Slovenské noviny* návrh na petície za slovenské školy. Tlačený návrh petície bol prílohou *Slovenských novín* č. 41 z roku 1869. Tlačený text petície je uložený vo fonde M. Čulena v LA SNK, sg. M 11 B 4.

<sup>585</sup> BOBULA, Ján: *Náš ďalší smer. I-VII*. In: *SN*, roč. 3, 7. 12. – 19. 12. 1870, č. 173 - 180, s. 1-2.

<sup>586</sup> BOBULA, Ján N.: *Pomocné pokladnice*. Pešť: Minerva 1871.

<sup>587</sup> BOBULA, Ján N.: *Pomocné pokladnice. I.-IV*. In: *SN*, roč. 4, 18. 9. až 23. 9. 1871, č. 143-146, s. 1.





podporovali poslanci Jozef Kajuch a Peter Matuška. Upadajúce postavenie Novej školy, potvrdené aj neúspešnými voľbami, priviedli predstaviteľov Novej školy k zvolaniu jej druhej konferencie na 23. októbra 1872 v Pešti.<sup>588</sup> Účastníci prijali program, v ktorom žiadali na základe § 17 národnostného zákona založenie dvoch štátnych slovenských gymnázií a finančnú podporu pre slovenské vzdelávacie ústavy zo štátnych zdrojov. Na základe § 27 národnostného zákona žiadali, aby národne uvedomelí Slováci získavali miesta v štátnej správe. Posledný bod sa venoval podpore pre tlačiarňu *Minerva*. V závere konferencie vymenovali delegáti 12-členný stály *Slovenský národný výbor* ako politický reprezentatívny orgán Novej školy. Jeho členmi boli Šimon Klempa (predseda), Ján N. Bobula (podpredseda), Pavol Mičinay (zapisovateľ), Jozef Boor, Martin Čulen,<sup>589</sup> Jozef Kmet', Ján Mallý, Miko,<sup>590</sup> Jozef Rišák, J. Sadloň,<sup>591</sup> Ján Slota a Adolf Szentiványi.<sup>592</sup> Z dvanástich členov Výboru štyria členovia pôsobili v Pešti (Bobula, Klempa, Mičinay a Szentiványi), ôsmi v regiónoch (Boor v Komárne, Čulen v Turci, Kmet' vo Zvolenskej župe, Mallý vo Viedni, Miko v Liptove, Rišák v Žiline a Slota v Trnave). Od roku 1873 prestali *Slovenské noviny* v záhlaví používať dovtedajší názov „Orgán Novej školy slovenskej“ a ich oficiálnym vydavateľom bol

<sup>588</sup> *Naša konferencia*. In: *SN*, roč. 5, 9. 10. 1872, č. 165, s. 1.

<sup>589</sup> Čiastočne prekvapí účasť M. Čulena na konferencii, ktorého práve Nová škola často napádala. M. Čulen bol aj členom centrálného výboru SNS. Ako uvádza M. Štilla, M. Čulen už v roku 1870 bol iniciátorom pokusu o možnostiach dohody medzi Starou a Novou školou. Na porade Starej školy 22. 8. 1870 u J. Kalinčiaka poverili vypracovaním podmienok M. Čulena a J. Francisciho. In: ŠTILLA, Miloš: Martin Čulen a slovenská politika v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 19. storočia. In: *HC*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 29-44.

<sup>590</sup> Možno Peter Miko (? L. Mikuláš-Vrbica – 1899), od r. 1869 člen výboru Liptovskej župy, inšpektor vrbiccko-mikuláškovej cirkvi, od r. 1873 predseda Tatrana. Jeho brat Karol bol vrbicským richtárom.

<sup>591</sup> Nepodarilo sa nám ho identifikovať.

<sup>592</sup> *Naša konferencia*. In: *SN*, roč. 5, 26. – 31. 10. 1872, č. 175 - 177, s. 1-2 a č. 178, s. 1. Troch navrhnutých, ale na konferencii neprítomných členov Výboru oslovili, či členstvo vo výbore prijímajú.





*Slovenský národný výbor* v Pešti (resp. neskôr v Pešťbudíne). Od roku 1873 činnosť Novej školy stagnovala a už neprinášala nové podnety na rozvoj národného hnutia. Jej existenciu formálne predstavovali *Slovenské noviny*, ktoré sa ideovo neodlišovali od *Národných novín* vydávaných SNS.

## 5.3 Náboženské postavenie Slovákov v Pešťbudíne

### 5.3.1 Slovenský evanjelický zbor po vyrovnaní

Po smrti Michala Elefanta v septembri 1872<sup>593</sup> sa opätovne rozprúdil boj za voľbu nového farára zboru. Spomínalo sa viacero kandidátov. Jedným bol jeho kaplán Ján Ďuriš, ktorý Elefanta už skôr zastupoval počas choroby a po jeho smrti sa stal administrátorom farnosti. Pre slovenských národne uvedomelých členov zboru bol však neprijateľný pre svoje promaďarské názory. Bývalého kňaza a neskôr pisára Eduarda Kastnera podporoval za nového farára zboru učiteľ P. Mičinay. Poznali sa dlhšie, spolu preložili a vydali prácu nemeckého pedagóga Heinricha Zschokkeho *Hodiny nábožnosti...* (Pešť, Minerva 1870). Tretím kandidátom bol Elefantov zať Július Melczer.<sup>594</sup> Bolvanský súkromne navrhoval ako kandidátov na uprázdnenú faru v Pešti Bohdana Kutlíka, Jána Vansu a Daniela Bacháta, „*mená troch vynikajúcich, mladých, národne i cirkevne osvedčených mužov.*“<sup>595</sup>

<sup>593</sup> Nekrológ priniesli NN, roč. 3, 5. 9. 1872, č. 106, s. 4.

<sup>594</sup> Jeden z údů cirkve slov. ev. pešťanské: Lodička tonaucí. In: *Stráž na Sione*, roč. 2, 20. 12. 1872, č. 12, s. 93-95.

<sup>595</sup> List – Adam Bolvanský Bohdanovi Kutlíkovi. Pešť 17. 1. 1873. In: LA SNK, sg. 60 A 40.





Bachát<sup>596</sup> napokon ponuku prijal. Tretím kandidátom bol farár v Novom Sade Gustáv Belohorský (1836 – 1922), člen *Maticy slovenskej* a dopisovateľ do slovenskej tlače.

Voľba farára sa konala 6. apríla 1873. Začala sa slovenskou modlitbou a nemeckým príhovorom seniora Langa a maďarským seniorálneho inšpektora Fabinyiho.



Slovenský príhovor mal Peter Matuška. Každá strana si zvolila dvoch zástupcov, ktorí vykonali voľbu. D. Bachát získal 72 hlasov, Ďuriš 45 a Belohorský 3. Na zvolení Bacháta mal okrem miestnych národne uvedomelých cirkevníkov zásluhu Peter Matuška, ktorý ho odporúčal členom zboru. Víťazstvo Bacháta sa potom oslavovalo v kaviarni bratov Melferberovcov. „Zápalistí junáci“, zväčša univerzitní študenti, utvorili „bratské koló“, kde nasledovala „zdravica za zdravicom, pieseň za piesňou“ a nakoniec odznelo: „Kto Bacháta zamiluje, nech žije, nech žije.“<sup>597</sup> Bachát sa hlásil k zakladateľovi zboru Jánovi Kollárovi, ktorý mal po odchode J. Podhradského v roku 1862 upadnúť do zabudnutia. B. Klein spomína, že po Bachátovom zvolení za farára viseli v host'ovskej izbe portréty

**Obr. č. 72:** Pamätná tabuľa Daniela Bacháta odhalená v roku 2012 na Rákócziho ceste v Budapešti pri slovenskom evanjelickom kostole

<sup>596</sup> Podrobnejšie o pôsobení D. Bacháta v Pešti: HALÁSZ, Ivan: *Cirkev, národ, štát. Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky*. Esztergom – Piliscsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2003. O jeho pôsobení v rámci budapeštianskej komunity píše aj KODAJOVÁ, Daniela. Negatívny hrdina v pamäti a národnom príbehu Slovákov. In: *HOP. Historie – Otázky – Problémy*, roč. 2, 2010, č. 2, s. 52-55.

<sup>597</sup> Tesnoskalský [KLEIN, Belo]: Pešť, 7. apríla. In: *NN*, roč. 4, 10. 4. 1873, č. 43, s. 3.





Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika od Miklósa Barabása, ktoré „*dal snieť s povahy*“.<sup>598</sup>

S pôsobením Daniela Bacháta vo funkcii farára zboru sa otvára nová kapitola cirkevného života evanjelických Slovákov. Vedel si získať rešpekt nielen medzi slovenskými, ale i nemeckými a maďarskými veriacimi. Dobudoval cirkevné stredisko, známe ako Lutherov dvor, na Kerepešskej ceste. Prvé informácie o jeho výstavbe prenikli na verejnosť koncom roka 1872: „*Slov. ev. zbor vraj plánuje postaviť okolo svojho kostola „velikánsky basar“; kt. by mal stáť 1 milión zŕ.*“<sup>599</sup> Ako si spomínal Belo Klein, pred výstavbou Lutherovho dvora vyzeralo



**Obr. č. 73 a č. 74:** Súčasný vzhľad slovenského evanjelického kostola

centrum slovenského evanjelického cirkevného zboru chudobnejšie: „*V pozadí stál kostol, na ľavom uhle od ulice stála škola, na pravom uhle fara,*

<sup>598</sup> KLEIN, Belo: *Pred polstolím...*, s. 228. Obraz J. Kollára je uložený v Národnom múzeu v Budapešti a kópia na slovenskej fare v Pešti na Rákócziho ceste.

<sup>599</sup> NN, roč. 3, 8. 10. 1872, č. 120, s. 4.





*obe budovy prízemné.*<sup>600</sup> Konvent zboru potvrdil ešte 13. októbra 1872 navrhovanú zmluvu s Karlom Deutschom o prenájme pozemku na 35 rokov a výstavbe „*nádherného staviska*“. Po uplynutí termínu prenájmu sa budovy mali stať majetkom zboru. Zbor mal zároveň počas tejto lehoty dostávať ročne 3-tisíc zl. Deutsch sa zaviazal, že v rámci komplexu postaví školskú triedu, byt pre farára, učiteľa a kostolníka, ktoré budú bezodplatne využívať počas trvania zmluvy. Proti zmluve vznikla opozícia, na čele ktorej stáli kaplán Ďuriš a učiteľ P. Mičinay.<sup>601</sup> Výstavba sa napokon realizovala až v 90. rokoch 19. storočia.<sup>602</sup>

### Slovenská evanjelická škola

Niekedy na konci 60. rokov, ešte počas pôsobenia farára Elefanta, nahradil Jána Mastiša vo funkcii učiteľa Pavol Mičinay a pôsobil tu pravdepodobne do prelomu 70. a 80. rokov 19. storočia. V prvej polovici 70. rokov patril P. Mičinay k aktívnym organizátorom slovenskej komunity v Pešťbudíne. O jeho životných osudoch máme len skromné informácie.<sup>603</sup> Z Pešťbudína, resp. už Budapešti, odišiel do obce Domoň (Domony v Peštianskej župe), kde pravdepodobne aj naďalej pôsobil ako učiteľ. Napokon si, asi už na dôchodok, kúpil 50 jutár pôdy a usadil sa v Sarvaši.

Slovenskí katolíci, ktorých bolo početne viac ako evanjelických, kritizovali situáciu, že nemali v meste ani jednu slovenskú školu. Viacerí slovenskí katolíci preto posielali svoje deti do slovenskej

<sup>600</sup> KLEIN, Belo: *Pred polstoletím...*, s. 228.

<sup>601</sup> Jeden z údů cirkve slov. ev. pešťanské: Lodička tonauci. In: *Stráž na Sione*, roč. 2, 20. 12. 1872, č. 12, s. 91-93.

<sup>602</sup> Bližšie: KOVÁČOVÁ, Anna: *Po stopách slovenskej minulosti v Budapešti...*, s. 48.

<sup>603</sup> Dva listy Pavla Mičinaya Jozefovi Gašparíkovi-Leštinskému. Sarvaš [Szarvas] 20. 4. 1907 a začiatok roka 1911. In: LA SNK, sg. 174 B 27.







evanjelickej školy.<sup>604</sup> Tá však bola preplnená a nemohla prijať všetkých záujemcov.<sup>605</sup> Na zlepšenie vzdelanostnej úrovne pešťbudínskych Slovákov Mičinay spoluzakladal *Národný vyučujúci spolok*, akúsi rozšírenú verziu nedeľnej školy. Sídlil v budove slovenskej evanjelickej školy na Kerepešskej ceste. Bol určený pre dospelých Slovákov bez rozdielu náboženstva, kde sa trikrát do týždňa (v utorok, stredu a piatok) medzi 7. a 8. večer mali učiť čítať, písať a počítať. Vyučovanie mali viesť ev. farár a senior Michal Elefant a učiteľ Pavol Mičinay. Zápis do prvého „kurzu“ bol v nedeľu 26. februára 1871,<sup>606</sup> o ďalšej činnosti nemáme žiadne informácie a spolok pravdepodobne ani nerozvinul svoju činnosť.

### 5.3.2 Postavenie slovenských katolíkov

Centrom slovenskej katolíckej komunity v Pešťbudíne bol Terezov, kde „*žije dobre vyše desiat tisíc Slovákov*“. Napriek tomu, že „*farnosť terezijská najväčšiu časť svojich dôchodkov brala a bere zo Slovákov*“, Slováci nemali zabezpečené vykonávanie náboženských úkonov v národnom jazyku.<sup>607</sup> Snahy o používanie slovenských kázni sú v tomto období spojené s pôsobením Novej školy. Vďaka jej činnosti sa podarilo mobilizovať slovenských katolíckych

<sup>604</sup> „*Vo slovenskej evanjelickej škole učia po slovensky a učia aspoň aj modliť, kdežto vraj v katolíckych školách učia len maďarsky, čomu deti nerozumejú a neučia modliť sa.*“ (Viacerí pešťanskí katolíci: Dopisy. Pešť, 10. apr. In: *SN*, roč. 4, 17. 4. 1871, č. 59, s. 2.)

<sup>605</sup> FABINY, Tibor: Kultúrny život slovenských evanjelikov v Pešťbudíne v 19. storočí. In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 31. Pozitívne hodnotí výučbu v slov. ev. škole článok: Dopisy. Od Dunaja, dňa 19. dec. In: *SN*, roč. 3, 21. 12. 1870, č. 181, s. 3.

<sup>606</sup> Národní vyučujúci spolok. *SN*, roč. 4, 11. 2. 1871, č. 24, s. 3; V „*Minerve*“. In: *SN*, roč. 4, 16. 2. 1871, č. 27, s. 2-3. V Pešti v tomto období už pôsobil spolok takéhoto zamerania, ten však vyučoval dospelých v maďarčine. Sídlil na Krajskej ceste č. 4. Bližšie: Dopisy. Pešťbudín, 10. febr. (Vyučovanie dospelých.) In: *SN*, roč. 6, 15. 2. 1873, č. 25, s. 2.

<sup>607</sup> Prvé slovenské kázanie v pešťanskom Tereziove. In: *SN*, roč. 3, 20. 4. 1870, č. 45, s. 1.





mešťanov, aby slovenské kázne žiadali od vedenia Farnosti sv. Terézie. Túto iniciatívu podporil aj miestny farár a čestný prepoš Šimon Klempa. Klempovi prejavovali slovenskí mešťania patričnú úctu, pozitívne bol hodnotený aj v slovenskej tlači za svoju národnú činnosť v predchádzajúcom období, aj keď on samotný už nebol iniciátorom, ale len vykonávateľom tohto úsilia. Klempa pôsobil vo Farnosti sv. Terézie až do roku 1886, kedy ho vymenovali za kanonika v Trnave.<sup>608</sup> V tomto období bol jedným z Klempových kaplánov Michal Macháč (1841 – 3. 2. 1885 Budapešť), akýsi „druhý Palárik“, ktorý vo farnosti pôsobil od konca 60. rokov. Dnes je to už neznáma osobnosť národného hnutia, v prvej polovici 70. rokov však nechýbal takmer pri žiadnom národnom podujatí v meste.

Impulzom na väčší záujem pešťbudínskych slovenských katolíckych veriacich o slovenské bohoslužby bola smrť Štefana Moysesasa v júli 1869. V rámci pripomenutia si významu Moysesasa pre národné hnutie pripravovali pešťianski Slováci requiem a vyzvali obyvateľov iných miest, aby pripravili podobné podujatie.<sup>609</sup> Pri tejto príležitosti zriadili osobitný výbor na organizovanie podujatia. Zádušná omša sa konala 2. augusta v Kostole sv. Terézie, ktorú celebroidal prepoš Š. Klempa s M. Macháčom a R. Přecechtělom. Slovenskú kázeň mal mať kaplán M. Macháč. Arcibiskup Šimor však slovenskú kázeň zakázal.<sup>610</sup> Podľa *Slovenských novín* po ukončení obradu „ubieral sa zástup von, kde dostával vysvetlenie a bromžil i nadával násilenstvu a nekresťanskej ukrutnosti“.<sup>611</sup> Zádušná omša sa tak zmenila na manifestáciu národného života Slovákov v hlavnom meste, na ktorej sa okrem slovenských katolíkov zúčastnili v hojnom počte aj slovenskí evanjelici. Obrad sa stal impulzom na väčšiu aktivizáciu

<sup>608</sup> NN, roč. 17, 30. 3. 1886, č. 47, s. 4; KN, roč. 37, 5. 4. 1886, č. 7, s. 56.

<sup>609</sup> Requiem. In: SN, roč. 2, 10. 7. 1869, č. 76, s. 3.

<sup>610</sup> † Pešť, 30. Júlí. a Nekrolog. In: SN, roč. 2, 31. 7. 1869, č. 85, s. 2.

<sup>611</sup> Smutočné služby Božie za biskupa Moysesasa v Pešti. In: SN, roč. 2, 1869, 5. 8. 1869, č. 87, s. 1-2.





slovenských katolíkov v Pešťbudíne, vrátane národnej zbierky na útraty zádušnej omše.<sup>612</sup>

Náboženské pomery slovenských katolíkov vo Farnosti sv. Terézie sa zlepšili až v roku 1870, vďaka petičnej akcii miestnych Slovákov vedenej predstaviteľmi Novej školy. Slovenské bohoslužby sa začali konať od roku 1870. Na základe prípisu ostrihomského arcibiskupského úradu z 25. februára 1870 sa od Veľkonočnej nedele konali omše v nedeľu a vo sviatok vo farskom Kostole sv. Terézie okrem maďarčiny a nemčiny aj v slovenčine. Ráno o 7. hodine sa konávala slovenská kázeň, o 7.30 malá omša so slovenským spevom.<sup>613</sup> Prvú slovenskú kázeň mal na veľkonočnú nedeľu práve Šimon Klempa. Redakcia vyzvala prepošta, „*aby vo svojich výborných kázňach nie len na cudzie, sem prišlé obecenstvo kládol váhu, ale hlavne na stále bývajúce. V tomto treba vzbudiť jeho národnú hrdosť, aby príkladom ostatnému predchádzat' mohlo, čo sa ľahko môže stať skrze to, keď sa zaštiepi v ňom to povedomie, že slovenské kázanie je nie len pre „tragačiarov“ ale pre všetkých, tedy v prvom rade pre mešťianstvo, ktorého povinnosťou je na záhlaví kráčať*“.<sup>614</sup> Začatie slovenských bohoslužieb vyvolalo veľkú aktivitu u časti slovenských veriacich. Súčasťou používania slovenských kázni bolo aj posviacanie slovenských zástav. Na zástavách boli zobrazení sv. Cyril a Metod, Panna Mária, sv. Šimon a sv. Terézia. Krstnými matkami posviacania zástav boli Anna Pozdechová a Anna Zarzetzká.<sup>615</sup> Či sa zástavy dodnes zachovali, nie je v súčasnosti známe.

<sup>612</sup> Výkaz. In: *SN*, roč. 2, 17. 8. 1869, č. 92, s. 3.

<sup>613</sup> Slovenskú kázeň. In: *SN*, roč. 3, 16. 3. 1870, č. 27, s. 1.

<sup>614</sup> Prvé slovenské kázanie v pešťanskom Tereziove. In: *SN*, roč. 3, 20. 4. 1870, č. 45, s. 1.

<sup>615</sup> Dopisy. Pešť, 6. jún. In: *SN*, roč. 3, 8. 6. 1870, č. 71, s. 3. A. Pozdechová pri tejto príležitosti venovala 30 zl. v prospech pripravovanej slovenskej katolíckej školy. Niektorí veriaci sa sťažovali na nízku úroveň slovenských kázni. Kritický pohľad pozri: Dopisy. Pešť 25. apr. In: *SN*, roč. 3, 25. 4. 1870, č. 48, s. 3.





## Pokus o výučbu slovenčiny v katolíckych školách

Dosiahnutie slovenských kázni povzbudilo Slovákov k ďalšiemu úsiliu – založeniu slovenskej katolíckej školy, resp. slovenskej triedy. Za jej založenie sa osobitne angažoval terezínsky kaplán M. Macháč.<sup>616</sup> Podporné hlasy na založenie školy prichádzali tiež od samotných veriacich. V apríli 1871 verejne požiadali správcu farnosti Šimona Klempu a ostrihomského arcibiskupa Jána Šimora o jej založenie.<sup>617</sup> Klempa so založením školy súhlasil, ale pod podmienkou, že samotní katolícki Slováci sa budú angažovať pri jej vzniku, lebo náklady na jej činnosť nemôže hradiť len farnosť. Katolícki Slováci, okrem A. Pozdechovej, neprispeli na jej činnosť žiadnym finančným darom, tak ako to robievali evanjelickí Slováci. Zástupcovia slovenských katolíkov však argumentovali, že hlavná úloha vždy leží na pleciach miestneho farára, porovnávali činnosť Jána Kollára, zakladateľa pešťianskeho slovenského evanjelického zboru, s tým, čo urobil Š. Klempa pre pozdvihnutie katolíckych Slovákov v Terezíne.

V júli 1871 podporoval Š. Klempa založenie slovenskej dievčenskej školy v Terezíne. Začiatkom októbra 1871 uverejnili *Slovenské noviny* krátku správu, že aj ostrihomský arcibiskup bude podporovať založenie slovenských konfesiónálnych škôl v Terezíne.<sup>618</sup> Toto úsilie sa však napokon nepodarilo realizovať. Skončilo podobne ako väčšina aktivít Novej školy – dostratena. Aj napriek nepriaznivému výsledku prispeli tieto aktivity k väčšiemu záujmu miestnych

<sup>616</sup> Úsilie o jej založenie prezentoval aj v jednej zo svojich kázni. Slovenská kázeň. In: *SN*, roč. 3, 2. 5. 1870, č. 52, s. 3.

<sup>617</sup> Jedon pešťanský katolík: Dopisy. Pešť, 13. júly. In: *SN*, roč. 3, 14. 7. 1870, č. 90, s. 3; Viacerí pešťanskí katolíci: Dopisy. Pešť, 10. apr. In: *SN*, roč. 4, 17. 4. 1871, č. 59, s. 2.

<sup>618</sup> KLEMPA, Šimon: Dopisy. Pešť, 20. apríla. In: *SN*, roč. 4, 22. 4. 1871, č. 62, s. 3; Tí istí pešťanskí katolíci: Dopisy. Pešť. In: *SN*, 4, 3. 6. 1871, č. 86, s. 3; S radosťou. In: *SN*, roč. 4, 22. 7. 1871, č. 112, s. 3; P. arcibiskup ostrihomsky. In: *SN*, roč. 4, 4. 10. 1871, č. 152, s. 3.





mešťanov slovenského pôvodu o slovenské záležitosti, aj keď väčšina z nich sa do národného hnutia zapájala len prechodne.

### **Cirkeвно-literárna slovenská škola na seminári v Pešti**

Až do roku 1874 kontinuálne pôsobil v Pešti spolok slovenských študentov katolíckej teológie. Jeho činnosť, ako aj pôsobenie identického spolku na seminári v Ostrihome, podchytila Nová škola. Medzi členmi spolku nachádzame napríklad Petra Tvrdého a Andreja Kubinu, dopisovateľov do *Slovenských novín*. Počet členov spolku sa v 70. rokoch neustále znižoval: „škola slovenská bedári... národovci sme traja, tak tým všeobecným „panszlávok“ krstení, traja zas, ktorí viac k našej strane sa klonia, to sú vraj „tótok“...“,<sup>619</sup> písal jeden z jeho posledných členov Matej Hajla<sup>620</sup> redaktorovi *Orla* Andrejovi Truchlému-Sytnianskemu. Ján Kohuth s odstupom takmer 20 rokov uvádzal, že pred svojím zánikom mal spolok dostatočný počet členov, lebo sa k nim pridali aj Chorváti a Rusíni.<sup>621</sup> K posledným členom spolku patrili Jozef Zongor, Ján Michálek, Matej Hajla a Ján Kohuth.<sup>622</sup> Obvineniu z panslavizmu sa napokon nevyhol ani

<sup>619</sup> List – Matej Hajla Andrejovi Truchlému, 9. 3. 1873. In: LA SNK, sg. M 105 B 11.

<sup>620</sup> S menom Mateja Hajlu sa môžeme stretnúť už skôr, v roku 1868 uverejnil v *Sokole* báseň *Do poľa!*. Zachoval sa jeden jeho list, v ktorom žiadal A. Truchlého o uverejnenie svojich prvotín a prekladov básní Stanka Vraza pod pseudonymom.

<sup>621</sup> Pr. [KOHUTH, Ján]: Odsek slovenský cirkeвно-literárneho spolku na ústrednom semeništi pešťanskom. In: KN, roč. 43, 1892, č. 16, s. 121-122.

<sup>622</sup> Bližšie napr.: Slavianus: Dopisy. Pešťbudín, 5. júla. (Naši mladíci v Pešti.) In: SN, roč. 7, 6. 7. 1874, č. 99, s. 4. Jozef Zongor neskôr pôsobil v Nitre. V národnom hnutí sa ďalej neangažoval. Ján Michálek (1852 – ?) sa stal neskôr farárom v Smolinskom a od roku 1877 publikoval v časopise *Kazateľ*, potom *Kazateľňa*, príležitostne aj do *Katolíckych novín*. Ján Kohuth pochádzal z Ústia a bol neskorším členom Osvaldovej družiny.





slovenský spolok na teologickej fakulte v Pešti, keď sa v časopise *Hon* objavil článok proti jeho činnosti.<sup>623</sup>

V roku 1874 obnovili členovia spolku vydávanie náboženskej literatúry a založili edíciu *Ľudová bibliothéka* pod redakciou M. Hajlu.<sup>624</sup> Vydali však len jeden zväzok, spis Krištofa Schmida *Dvaja bratia a Drevený kríž*, ktorý vydala *Minerva*. Už po zániku spolku, v roku 1876, vyšla nákladom bývalých členov spolku v Pešti modlitebná knižka *Ježiš moja žiadosť*. Je to pravdepodobne posledná verejná aktivita bývalých členov spolku.<sup>625</sup> Spolok zrušil na jeseň 1874 – v dobe zatvárania slovenských gymnázií – ostrihomský arcibiskup J. Šimor na základe nariadenia rektora školy Alojza Roderera. Posledným členom spolku údajne povedal: „*Vrhnite sa do náručia maďarskej školy, tam je spása.*“<sup>626</sup> Dôvodom zániku spolku vraj bolo aj spievanie „*milostných pesničiek*“ na verejnosti a názor A. Roderera, že sa žiaci venovali viac spolčkovej činnosti ako samotnému štúdiu.<sup>627</sup>

## 5.4 Slovenské periodiká v Pešťbudíne

V počiatčnom období dualizmu, do likvidácie slovenských gymnázií a Matice, vychádzalo v Pešťbudíne množstvo slovenských periodík – politických i kultúrne ladených. Niektoré vychádzali dlhšie obdobie, iné kratšie, alebo vôbec nezačali vychádzať, keďže vydavatelia nezískali dostatočný počet predplatiteľov. Všetky

<sup>623</sup> Slavianus [Jozef Škultéty?]: Dopisy. Pešťbudín, 5. júla. (Naši mladíci v Pešti). In: *SN*, roč. 7, 6. 7. 1874, č. 99, s. 4.

<sup>624</sup> M. Hajla, usporiadateľ I. ročníka „Ľudovej bibliothéky.“: Dopisy. Pešťbudín, 27. marca. (Ľudová bibliothéka.). In: *SN*, roč. 7, 30. 3. 1874, č. 48, s. 2-3.

<sup>625</sup> *NN*, roč. 6, 11. 12. 1875, č. 145, s. 4.

<sup>626</sup> Čo je barbarismus? In: *SN*, roč. 7, 7. 11. 1874, č. 166, s. 1-2.

<sup>627</sup> Pr. [KOHUTH, Ján]: Odsek slovenský cirkevno-literárneho spolku na ústrednom semeníšti pešťanskom. In: *KN*, roč. 43, 1892, č. 16, s. 121-122.





z periodík, ktoré vychádzali v Pešťbudíne medzi rokmi 1868 – 1875, aj v tomto období zanikli.

### Pešťbudínske vedomosti

V roku 1870 sa z Pešťbudína sťahuje redakcia *Pešťbudínskych vedomostí* a v T. Sv. Martine pôsobí pod názvom *Národné noviny*. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní zápasili *Pešťbudínske noviny* s viacerými problémami. Záujem slovenskej verejnosti o ich predplácanie poklesol. Redaktor Mikuláš Štefan Feriencič nebol schopný udržať noviny vo vyrovnanej finančnej situácii, čo bol problém takmer všetkých slovenských periodík. Na jeseň 1868 mali noviny už schodok 1 800 zl. Ako priznáva Francisci, Feriencič „*ich plátal predplatkami vždy nového roku a behom tohoto roku i zvyškami Hlásníka*“, „tlačil“ teda pred sebou deficit, ktorý neznižoval, ale, naopak, zvyšoval. Pri tomto deficite hrozil konkurz novín a ich zánik, čo si predstavitelia „slovenskej národnej stránky“, ako sa prívrženci okolo *Pešťbudínskych vedomostí* nazývali, nemohli dovoliť. Znamenalo by to, Francisciho slovami, „*svedectvo života neschopnej mižérie*“. Francisci preto rozposlal prívržencom „národnej strany“ list so žiadosťou o finančný príspevok v celkovej výške tisíc zlatých. Nemal to však byť priamy finančný dar, ale predplatné na zodpovedajúci počet výťažkov novín, ktoré sa mali rozdávať národne uvedomelým osobám, čo si nemohli dovoliť predplácať noviny. Tým by sa zvýšil počet čitateľov v období, kedy sa blížili voľby do uhorského snemu.<sup>628</sup>

Podľa Francisciho noviny potrebovali minimálne 600 skutočných predplatiteľov. Ak by ich počet klesol pod 600, mala vzniknúť deficit financovať „národná stránka“. V roku 1862 bol počet predplatiteľov novín vyše 700. Rozširovanie počtu predplatiteľov sa

<sup>628</sup> List – Ján Francisci Jurajovi Tvrdému [adresátom je iný slovenský katolícky kňaz – Juraj Tvrdý zomrel v r. 1865, pravdepodobne je ním Tomáš Červen, veľprepošt banskobystrickej kapituly]. V. Revúca 12. 9. 1868. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 95-96.





malo diať získavaním nových predplatiteľov a úpravou jeho obsahu, a to hlavne získavaním širšieho počtu autorov, keďže „časopis, ak je obmedzený len na pero redaktora, skoro oslabne, zjednotvárnie a duchom omdlie“. Francisci už v tomto čase navrhoval „ústrojnú stránku národnej“, teda pevnejšiu väzbu čitateľov *Pešťbudínskych vedomostí* a ich organizačnú štruktúru. Reprezentant národnej strany mal na jednej strane spolupracovať s redaktorom novín a na druhej strane s regionálnymi zástupcami. Nezanedbateľné bolo aj budovanie finančného zázemia na chod „stránky“. <sup>629</sup> Sformovanie Novej školy okolo *Slovenských novín* nútilo prívržencov *Pešťbudínskych novín* k vytvoreniu pevnejšej organizačnej štruktúry. Táto snaha sa zrodila na jeseň 1868 a zavŕšila sa v júni 1871 založením Slovenskej národnej strany (SNS) so sídlom v Turčianskom Sv. Martine. <sup>630</sup> S prípravou založenia strany súviselo aj presťahovanie redakcie *Pešťbudínskych vedomostí* do T. Sv. Martina a zmena ich názvu na *Národné noviny*.

## Slovenské noviny

Novinami, ktoré najpodrobnejšie sledovali slovenské dianie v hlavnom meste a podporovali národnú činnosť Slovákov v tomto období, boli *Slovenské noviny* (1868 – 1875). Oproti *Pešťbudínskym vedomostiam*, ktoré vychádzali 2x týždenne, vychádzali *Slovenské noviny* 3x do týždňa s tromi, neskôr až štyrmi stĺpcami, takže informatívne oveľa pohotovejšie a komplexnejšie oboznamovali slovenskú verejnosť s domácim a zahraničným dňaním. Vydavatelia novín mali ambíciu spraviť z nich hlavný mienkotvorný politický časopis Slovákov, čo sa im nepodarilo. Zanechali však výraznú stopu pri formovaní slovenskej komunity v meste. Majiteľom novín bol J.

<sup>629</sup> List – Ján Francisci Jánovi D. Makovickému. V. Revúca 16. 9. 1868. In: *Listy Jána Francisciba* 2, s. 96-99. List je písaný v podobnom duchu ako predchádzajúci.

<sup>630</sup> Bližšie o vzniku SNS pozri: PODRIMAVSKÝ, Milan: *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983.





N. Bobula, ktorému finančné zázemie poskytol jeho svokor Jozef Pozdech.<sup>631</sup> Po vyrovnaní sa Bobula postupne začal orientovať na spoluprácu s opozičnými predstaviteľmi národného hnutia. Od leta 1867, po návrate zo svadobnej cesty vo Francúzsku, sa Bobula sústreďoval na získavanie potrebných spolupracovníkov a dopisovateľov pre novovznikajúci politický časopis. Bobula už mal publicistické a organizačné skúsenosti pri vydávaní mládežníckeho časopisu *Junoš*. Vďaka získaniu J. Mallého a J. Palárika, príslušníkov strednej generácie, mal časopis zabezpečenú autorskú kvalitu príspevkov. K zakladateľom a spoluredaktorom novín patrili aj evanjelický farár Móric Philadelphi (pseudonym Latiborský) a právnik Jozef Boor.

Palárik bol spočiatku skeptický k vydávaniu politických novín. Bobulovi radil, aby radšej vydával politický týždenník pre ľud.<sup>632</sup> Upozorňoval ho na materiálne a ideové problémy, ktoré sú spojené s vydávaním politického časopisu: vysoká kaucia a potrebná odborná fundovanosť redaktora. Bobulov koncept programu novín pokladal za amatérsky a nezodpovedajúci úlohe, akú by mali mať noviny s politickým zameraním. Navrhoval mu, aby radšej vydával politický týždenník pre ľud podľa vzoru maďarských ľudovýchovných časopisov. Podľa Palárikovho názoru by sa na takýto časopis pravdepodobne predplatili aj čitatelia *Pešťbudínskych vedomostí*, čo by bolo prínosom pre celú slovenskú spoločnosť. Takýto typ slovenského časopisu chýbal, v roku 1868 túto medzeru vyplnil *Národní blásnik*. Až neskôr, po troch – štyroch rokoch, keď by už Bobula získal potrebnú publicistickú zručnosť, by mohol pristúpiť k vydávaniu politického denníka. J. Mallý (do *Slovenských*

<sup>631</sup> Pozri aj ZAPLETAL, Vladislav: Vznik Bobulových Slovenských novín. In: *HC*, roč. 3, 1955, č. 4, s. 519 – 520; KAČÍREK, Ľuboš: Slovenské noviny (1868 – 1875). In: *Studia Bibliographica Posoniensia*, 2011, s. 55-72.

<sup>632</sup> List – Ján Palárik Jánovi N. Bobulovi, nedat. [1867]. Nekompletný prvý koncept. In: Štátny archív Bytča, sg. 541/86.





novín píšuci pod pseudonymom Slanický) videl v pripravovanom projekte možnosť ovplyvniť ideový program novín podľa svojich predstáv. Mallý i Palárik však pôsobili mimo Pešti, a tak mohli len okrajovo zasahovať do redakcie časopisu. To využíval Bobula, preto aj postupne nastalo napätie medzi Bobulom na jednej a Mallým a Palárikom na druhej strane.



**Obr. č. 75:** Prvé číslo Slovenských novín vyšlo 2. januára 1868. Od posledného čísla 1. ročníka mali noviny podnadpis Orgán „Novej školy slovenskej“.

Vydávanie *Slovenských novín* sa zo strany *Pešťbudínskych vedomostí* očakávalo, Ján Francisci ho charakterizoval slovami: „*Od nového roku ide zdvoje slovenských politických novín vychádzať. Záleží na tom, aby oboje jedny vedľa druhých, a nie jedny proti druhým obstáť mohlo. Bobulove noviny mnoho dobrého môžu vykonať. Ale nesmieme dovoliť, že by vedomosti padli, preto pretože my Slováci nesmieme byť bez slovenského časopisu, keď Bobulove podľa náčrtu programu majú byť orgánom maďarónov, národovcov, teda takým tót ajkú magyar politikosov a demokratov... Bobulovi teda nemáme prekážať, ak on nezavdá k tomu príčinu, ale ani Vedomosti nesmieme zanedbať, aby nám nepadli.*“<sup>633</sup> Ako sa ukázalo, v prvé roky sa medzi oboma politickými časopismi rozpútal ostrý politický súboj. Národovci okolo *Pešťbudínskych vedomostí* podozrievali podporovateľov *Slovenských novín* z maďarónstva a renegátstva. Impulzom k nevraživosti bolo, keď na konci januára 1868 pristúpil k redakcii *Slovenských novín* Ladislav Jesenský a predplatelia jeho časopisu *Priateľ ľudu* sa stali

<sup>633</sup> List – Ján Francisci Jánovi D. Makovickému. Revúca 23. 12. 1867. In: *Listy Jána Francisciho* 2, s. 91.





odoberateľmi *Slovenských novín*.<sup>634</sup> Jeho príchod do redakcie vyvolal u časti slovenskej verejnosti pochybnosti o slovenskom smerovaní novín. Jesenský sa od 30. rokov angažoval v národnom hnutí,<sup>635</sup> postupne však prechádzal na maďarofilské pozície.

Novým zodpovedným redaktorom novín sa stal od prvého čísla druhého ročníka Jozef František Strakovič, ktorý pristúpil medzi hlavných spolupracovníkov novín ešte na jeseň 1868. Strakovič je výrazná osobnosť združovania sa Slovákov v hlavnom meste v prvej polovici 70. rokov. V priebehu roka 1869 narastalo medzi viacerými príslušníkmi Novej školy napätie (hlavne Bobulom na jednej a Mallým a Palárikom na druhej strane), vyplývajúce z rozdielnych politických názorov. Prispelo k tomu aj prijatie finančnej podpory pre Slovenské noviny od vlády vo výške 230 zl. mesačne po zániku provládneho časopisu *Krajan*.<sup>636</sup> Medzi národne uvedomelým obyvateľstvom sa prijatie finančnej podpory od vlády chápalo ako jasné potvrdenie provládneho kurzu *Slovenských novín*. Noviny však toto očakávanie vlády nenaplnili. Ján Bobula a Ján Mallý prestali v lete 1869 dopisovať do *Slovenských novín*, od júna 1869 rozšíril ich redakciu amatérsky historik Jozef Hložanský (1836 – 1876), autor vlastných národno-politických názorov na národný vývoj Slovákov. Ďalšie zmeny zasiahli redakciu *Slovenských novín* na jeseň 1869. Vo funkcii zodpovedného redaktora vystriedal J. F. Strakoviča, s ktorým mal Bobula v poslednom období čoraz

<sup>634</sup> JESENSKÝ, Ladislav: Otvorené listy. In: *SN*, roč. 1, 1868, č. 10, s. 1.

<sup>635</sup> Ako študent na evanjelickom lýceu v Prešove bol členom tamojšej *Slovenskej spoločnosti*, potom aj tajného spolku *Vzájomnosť*. Literárne príspevky uverejňoval v *Zore* a *Hronke*.

<sup>636</sup> ZAPLETAL, Vladislav: Príspevok k dejinám Novej školy v rokoch 1869 – 1872 – Akciová tlačiareň Minerva. In: *Historické štúdie*, roč. 2, 1956, s. 7-38, s. 11-12. Príspevok dostávali do konca júna 1869.





napätejšie vzt'ahy, Štefan Zbíňovský.<sup>637</sup> Zodpovedným redaktorom bol do začiatku apríla 1870, keď noviny zmenili štruktúru a začali vychádzať štyrikrát týždenne. Od jesene 1869 sa pokúšal J. N. Bobula získať za redaktora Ľudovíta Kubániho.<sup>638</sup> Bobula využil Kubániho zlú finančnú situáciu, v ktorej sa ocitol po prepustení zo štátnej služby. Kubáni nakoniec redaktorstvo prijal, ale len z finančných dôvodov. Neskôr si to rozmyslel a krátko pred smrťou sa chcel s Novou školou definitívne rozísť. Predčasná a tragická smrť túto nechcenú spoluprácu napokon definitívne ukončila.

Rozdielne politické názory predstaviteľov Novej školy a pokračujúci trend v uverejňovaní urážajúcich článkov prispeli k poklesu predplatiteľov *Slovenských novín*, čo sa prejavilo v ich zlej finančnej situácii. Počet predplatiteľov sa neustále znižoval. Ako písal Bobula A. Kmeťovi v roku 1870, *Slovenské noviny* mali predplatiteľov „*behom dvoch rokov najmenší počet 270 a najväčší 400 a dakolko*“.<sup>639</sup> Východisko z upadajúceho počtu predplatiteľov videla časť prívržencov Novej školy v premene *Slovenských novín* na denník.<sup>640</sup> Noviny mali vychádzať pod ideovým vplyvom šľachty hlásiacej sa k národnému hnutiu. V marci 1870 sa viedli rokovania medzi Novou školou (Bobula a Mallý) a zástupcami šľachty (Z. Zmeškal a A. Szentiványi). Podľa dohovoru mal Bobula úplne odstúpiť od redakcie novín, majiteľom novín sa mala stať tlačiareň *Minerva* a

<sup>637</sup> Zbíňovský, Štefan (? Považská Bystrica alebo Trenčín – ? Vrútky), publicista, člen *Národno-demokratickeho slovenského spolku* v Pešti. Po odchode z redakcie sa odsťahoval do Vrútok v Turci, kde pôsobil ako poštmajster. (ŠKULTÉTY, Jozef: Osvedčenie. T. Sv. Martin 28. 8. 1940. In: LA SNK, sg. 49 DO 30).

<sup>638</sup> Tri listy Jána N. Bobulu Ľudovítovi Kubánimu. Pešť 6. 9., 29. 9. a 9. 10. 1869. In: LA SNK, sg. 33 B 15.

<sup>639</sup> List – Ján N. Bobula Andrejovi Kmeťovi. Pešť 25. 2. 1870. In: AMSS, Fond Andrej Kmeť.

<sup>640</sup> „*Pracnje sa teraz v tej veci, aby bol denník a tak sa zdá, že náš čestný predseda Minervy Adolf Szentiványi[i] sa postaví na čelo vecí. – Istotu ale neviem, bo teraz sa robí v tej veci.*“ (List – Ján N. Bobula Andrejovi Kmeťovi. Pešť 25. 2. 1870. In: AMSS, Fond Andrej Kmeť.)





novým redaktorom mal byť Z. Zmeškal. Do novín mal dopisovať Adolf Szentiványi. Základom novín sa mal stať 4-bodový program obsahujúci ukončenie všetkých nedorozumení a prijatie vyrovnania z roku 1867 za základný pilier ďalšej politickej činnosti. Posledný bod sa týkal akceptovania národnostného zákona ako východiska na ďalší kultúrno-vzdelanostný rozvoj národného hnutia.<sup>641</sup> J. Mallý však nakoniec nový politický program nepodpísal.

Vytvorenie denníka sa napokon ukázalo nad sily Novej školy. Určitá zmena však v redakcii musela nastať, keďže od 13. marca 1870 začali v T. Sv. Martine vychádzať 3x týždenne *Národné noviny*, ktoré nahradili *Pešťbudínske vedomosti*. Preto od konca marca 1870 vychádzali *Slovenské noviny* štyrikrát do týždňa. Novým zodpovedným redaktorom novín sa stal peštiansky typograf Matej Horalek, pochádzajúci z Čiech, ktorým zostal až do októbra 1873.<sup>642</sup> Od začiatku júna 1870 sa do redakcie novín vrátil J. N. Bobula ako hlavný spolupracovník novín. V redakcii sa začal výraznejšie angažovať študent práv František Sláma (1850 – 1917)<sup>643</sup> pochádzajúci z Čiech. S Novou školou začal Sláma spolupracovať od roku 1869 a stal sa výraznou posilou pre redakciu novín. Venoval sa predovšetkým predlitavským záležitostiam. Počas návratov domov informoval čitateľov novín o aktuálnej situácii v českom národnom hnutí a koordinoval kontakty Novej školy s predstaviteľmi českého národného hnutia.

Ďalšie nové zmeny v redakcii novín nastali pred blížiacimi sa voľbami do uhorského snemu v roku 1872, keď od začiatku apríla

<sup>641</sup> List – Ján Mallý Jánovi Gočárovi, 20. 3. 1870 – koncept. In: ASSV, fasc. 32, č. 2. Aj: List – Ján Gočár Jánovi Franciscimu. Žilina 7. 4 1870. In: SNA, Fond gymnázium Revúca, kartón 2, č. 155.

<sup>642</sup> Patril tiež k akcionárom *Minerov*, zostavil *Obrázkový kalendár pre pospolitý ľud slovenský na rok 1872* vydaný *Minervou* (1871).

<sup>643</sup> Biografické údaje uvádza VÁŠA, Pavel: *Slezský kancléř. Z korespondence a zápisek dra Františka Slámy*. Xeroxy článkov sú uložené v LA SNK v Martine. Sláмова pozostalosť je uložená v Zemskom archíve v Opave. Nachádzajú sa v nej okrem iných aj Bobulove listy z rokov 1871 – 1874 a 1902.





do začiatku júla 1872 vychádzali *Slovenské noviny* 5x do týždňa (okrem stredy). Podporu slovenským kandidátom mal zabezpečovať aj nový slovenský humoristický časopis *Ježibaba*, ktorý vychádzal od konca roku 1871 do októbra 1872. Na konci roku 1872, po neúspechu vo voľbách, opustil J. N. Bobula redakciu *Slovenských novín*, hoci bol stále majiteľom časopisu.<sup>644</sup> Nahradil ho J. Mallý, ktorý sa usiloval, aby noviny vychádzajúce pod jeho vedením vnímali aj prívrženci Slovenskej národnej strany ako noviny brániace národné záujmy Slovákov.

„*Usporiadateľom*“ novín sa stal od konca apríla 1873 Koloman Baňšel „*pri náčelníctve p. Slanického a pri výdatnom spoluúčinkovaní pp. doterajších vnútorných spolupracovníkov Bobuly, Kajucha, Slámy a L. Lebockého*“



**Obr. č. 76:** Humoristický časopis *Ježibaba* vydávala Nová škola v rokoch 1871 – 1872

<sup>644</sup> Na konci roku 1874 písal J. N. Bobula J. V. Fričovi: „...*Ja som sa celkom na staviťstvo odovzdal a doposiaľ som to neobanoval. ... odporúčaj ma ako architekta ku projektovaniu, a ako baumeistra ku stavaniu. ... Že sa týmto zaoberám, je príčina aj tobo, že som z publicistickej kolaje celkom vyšiel.*“ Okrem toho mal záujem sa aj naďalej venovať politike: „*Jedno politické dielo mám už 2 roky rozrobené; kebych ešte to mohol dokončiť, bol bych šťastný; že bych potom publicistike nevďačnej [vale] dal.*“ List – Ján N. Bobula Josefovi V. Fričovi. Pešťbudín 7. 12. 1874. In: PNP, Fond Josef Václav Frič.





**Obr. č. 77:** Kresba J. N. Bobulu ako slovenského kandidáta za poslanca do uhorského snemu v žilinsko-rajeckom volebnom okrese v roku 1872 v časopise Ježibaba

bo<sup>645</sup> F. Sláma predovšetkým zostavoval politický prehľad.<sup>646</sup> Mladý, liberálne orientovaný Koloman Banšiel (1850 – 1887) začal s Novou školou

spolupracovať ešte počas štúdia evanjelickej teológie v Prešove (1868 – 1871). Kvôli pôsobeniu v novinách predčasne ukončil štúdium vo švajčiarskom Bazileji (november 1872 – marec 1873). V novinách uverejňoval v rokoch 1872 až 1874 úvodníky, filozofické, literárne a literárnovedné príspevky. Banšiel však po necelom polroku redakciu novín začiatkom októbra 1873 opustil, lebo sa obával ich skorého zániku. K. Banšiel je v tomto záverečnom období existencie Novej školy, okrem J. Mallého, najvýraznejšou osobnosťou *Slovenských novín*.

Popri J. Mallom pôsobil v redakcii *Slovenských novín* ako ich zodpovedný redaktor naďalej Matej Horalek, ktorého od konca novembra 1873 nahradil Juraj Čajda (1844 – 1913).<sup>647</sup> Čajda sa medzi slovenskou mládežou aktivizoval od roku 1867, keď študoval vo Viedni právo a bol členom tamojších spolkov Okolie a Tatran. Po príchode do Pešti spolupracoval s redakciou *Pešťbudínskych vedomostí*.

<sup>645</sup> SN, roč. 6, 26. 4. 1873, č. 64, s. 1.

<sup>646</sup> SN, roč. 6, 8. 5. 1873, č. 71, s. 1.

<sup>647</sup> Prvý úvodník uverejnil v čísle 154 z 11. októbra 1873 pod pseudonymom *Dlhopol'ský*. Správy z vlády uverejňoval pod skratkou (Ľ). Po zániku Slovenských novín sa stal redaktorom Národných novín v T. Sv. Martine.





Ako vychovávateľ u grófa Festeticha sa zoznámil so S. Medveckým a K. Banšelom. V redakcii *Slovenských novín* napokon pôsobil až do ich zániku v januári 1875. Za stáleho redaktora si ho vybral J. Mallý, ktorého oslovil literárny štýl jeho besedníc *Obrázky zo života drotárov*.<sup>648</sup>

Na začiatku 60. rokov sa národné hnutie v časopiseckej oblasti sústreďovalo na zakladanie periodík s tematickým zameraním na politiku, literatúru, ľudové vrstvy, zábavu, detského čitateľa, učiteľstvo a pod. S týmto trendom sa môžeme stretnúť aj po utvorení dvoch slovenských politických prúdov, pričom každý z nich sa snažil o založenie vlastného okruhu periodík. Stará škola ešte pred odchodom z Pešť'budína začala vydávať mesačník pre slovenský ľud *Národný blásnik* (od roku 1868, do roku 1870 vychádzal v Budíne) i humoristický časopis *Rarášek* (1870 – 1875, vychádzal už v Martine). Literárnu oblasť zastrešoval celonárodný literárny časopis *Sokol* (1860 – 1869) a neskôr *Orol* (1870 – 1880).

Nová škola iniciovala založenie ďalších periodík, s väčším či menším úspechom: humoristický časopis *Ježibaba* (1871 – 1872),<sup>649</sup> účelovo vydávaný Novou školou ako prostriedok predvolebného zápasu, ľudovýchovnú a popularizačnú edíciu *Ľudová bibliotéka* (zv. 1 – 10, 1871 – 1873) či *Obrázkový kalendár pre pospolitý ľud slovenský*.

„Tretí prúd“ slovenskej politiky sa pokúšal sformovať Jozef Hložanský, ktorý patril k individuálnym osobnostiam medzi slovenskou inteligenciou a sám o sebe vyhlásil: „...na niektorých stranách robia zo mňa jedni „Vedomostiara“, druhí naproti privržencia „Slov. Novín“.

<sup>648</sup> List – Juraj Čajda Ľudovítovi V. Riznerovi. Nedat. [1879 – 1880]. In: LA SNK, sg. M 89 A 26. Od 20. 2. 1875 sa stal J. Čajda redaktorom Národných novín. In: NN, roč. 6, 23. 2. 1875, č. 22, s. 3.

<sup>649</sup> Vyšiel len jeden ročník. Vychádzal od konca roku 1871 najprv ako mesačník na 16 stranách, od č. 4 ako týždenník na štyroch stranách, od č. 16 opäť ako mesačník. Zanikol č. 17 v októbri 1872. Pôvodne chcel časopis vydávať A. S. Oswald už v roku 1868. Nezískal však dostatočný počet predplatiteľov. (SN, roč. 1, 10. 3. 1868, č. 30, s. 4.)







*Prosím, pánovia, ... ja nesúhlasím ani s jednou ani s druhou stranou...*<sup>650</sup> Svoje politicko-historické názory uverejňoval J. Hložanský spočiatku na stránkach *Pešťbudínskych vedomostí*, od roku 1868 vydával vlastný politicko-historický časopis *Biele Uhorsko*. Časopis vychádzal veľmi nepravidelne, 1. číslo vyšlo 15. 12. 1868, posledné, 5. číslo 1. ročníka, až v roku 1872.<sup>651</sup> So svojimi politicko-historickými názormi sa nepresadil, ani samostatne, ani v rámci *Pešťbudínskych vedomostí* a *Slovenských novín*. Bol však vnímaný ako „národný vedomec“, neoficiálne žartovne nazývaný ako „Nový Anonymus“.<sup>652</sup>

### Prouhorské časopisy

V tomto období sa uhorská vláda naďalej usilovala ovplyvňovať slovenskú verejnú mienku vydávaním, resp. finančným podporovaním slovenských politických novín v prouhorskom duchu. Časopis *Krajan*, ktorý vychádzal v rokoch 1864 – 1868, zanikol. Jeho nasledovníka videla spočiatku vláda v *Slovenských novinách* vydávaných Bobulom. Tento ťah nevyšiel a nahradil ho mal obrázkový časopis *Koruna*, s podtitulom „Obrázkový týždenník pre politiku, poučenie a zábavu“.<sup>653</sup> Vydavateľom a majiteľom časopisu bol Mansvet Riedl a zodpovedným redaktorom Ján Alexander Gočár.<sup>654</sup> J. A. Gočár, synovec opáta Gočára, patril v tom období k známym osobnostiam národného hnutia v Pešti a bol aj členom

<sup>650</sup> *Biele Uhorsko*, 1869, č. 4, s. 64.

<sup>651</sup> O Hložanského národno-politických predstavách bližšie napríklad MACHO, Peter: Od Horného Uhorska k Bielemu Uhorsku. Konceptia historicko-politickej individuality Slovenska v 60. rokoch 19. storočia. In: *Obzor Gemeral-Malobontu* 23, 1992, č. 4, s. 156 – 166; MACHO, Peter: Konceptia historicko-politickej individuality Slovenska v kontexte štátoprávnych hnutí národov habsburskej monarchie v 60. rokoch 19. storočia. In: *Historické štúdie* 35, 1994, s. 23-48.

<sup>652</sup> List – Samuel Zachej F. V. Sasinkovi. 2. 7. 1868. In: LA SNK, sg. M 90 C 58.

<sup>653</sup> Nekompletné čísla časopisu sa nachádzajú v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti, sg. 26.705.

<sup>654</sup> *PbV*, roč. 9, 3. 3. 1869, č. 18, s. 4.





viacerých tamojších slovenských spolkov. M. Riedl tiež spolupracoval s národným hnutím, konkrétne s Novou školou, keď spoluzakladal tlačiareň Minervu, onedlho sa však s ňou rozíšiel. Prvé, „próbné“ číslo vyšlo 24. februára 1869 a časopis pravdepodobne zanikol 8. číslom z 25. apríla 1869.

V júni 1869 nahradil *Korunu* časopis *Vlastenec. Obrázkový časopis pre politiku, poučenie a zábavu*, ktorého vydavateľom, majiteľom a zodpovedným redaktorom bol takisto Mansvet Riedl a hlavným spolupracovníkom Ján Alexander Gočár.<sup>655</sup> Prvé, tiež „próbné“ číslo vyšlo 5. júna 1869. Oproti *Korune* sa udržal dlhšie a zanikol až tretím ročníkom v roku 1871 (posledné známe číslo vyšlo 8. 6. 1871). Oba časopisy boli vizuálne prít'azlivé, doplnené kresbami (pravdepodobne preberanými z iných maďarských časopisov) z domáceho i zahraničného prostredia. Ich vydávanie však bolo dosť nákladné. Ani neoficiálna finančná podpora zo strany vlády na ich vydávanie im nezabezpečila dostatok financií, aby sa udržali na trhu bez výraznejšej podpory zo strany predplatiteľov. Medzi národne uvedomelou slovenskou inteligenciou mali obe periodiká renomé promaďarských časopisov, ktoré takisto neboli v pozornosti slovenskej odbornej verejnosti a dnes z nich poznáme len niektoré, torzovito zachované ročníky.

Tieto doteraz uvádzané prouhorské časopisy vychádzali v Pešť'budíne. Po zániku *Vlastenca* to chvíľu vyzeralo, že uhorská vláda rezignovala na vydávanie promaďarského časopisu. Situácia sa však zmenila po voľbách 1872, keď vláda zmenila stratégiu. Nový časopis, cynicky nesúci názov *Svornost'* (1873 – 1885), už nevychádzal v hlavnom meste, ale na slovenskom etnickom území, v Banskej Bystrici, a budil zdanie, že chráni záujmy Slovákov v Uhorsku.

<sup>655</sup> Nekompletné čísla časopisu sa nachádzajú v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti, sg. H 8.911 a FM3/9817.





**Obr. č. 78:** Prouhorský obrázkový časopis *Koruna* vychádzal v roku 1869 len niekoľko týždňov

## Neúspešné slovenské periodiká

V tomto období sa môžeme stretnúť aj s viacerými neúspešnými pokusmi o vydávanie slovenských periodík, ktoré napriek ohlásenému vydávaniu ani nezačali vychádzať, alebo zanikli krátko po vyjdení prvých čísel. Vyplniť medzeru tradície slovenského humoristického časopisu sa po vyrovnaní pokúsil kaviarnik Martin Melferber, ktorý plánoval od septembra 1868 vydávať mesačník *Buben*, ak sa prihlási aspoň 400 predplatiteľov, čo sa mu nepodarilo.<sup>656</sup>

Umelecké ambície mal časopis *Zora*, ktorého prvé, a pravdepodobne aj posledné, číslo vyšlo 15. marca 1870. Informácia o pripravovanom vydávaní časopisu s takýmto názvom prenikla na verejnosť už koncom roka 1869 a mal ho vydávať poslanec J. Uhlárik a novinár L. Jesenský, čo však obaja dementovali.<sup>657</sup> „Zábavnopoučný časopis“ *Zora* vydával J. G. Turský.<sup>658</sup> V nasledujúcom roku sa opätovne objavila ambícia vydávať slovenský umelecký časopis, tentoraz s názvom *Tatran*, ktorý plánoval vydávať A. S. Krčméry. Napriek verbálnemu

<sup>656</sup> *PbV*, roč. 8, 11. 8. 1868, č. 64, s. 4; 28. 8. 1868, č. 69, s. 4.

<sup>657</sup> *PbV*, roč. 9, 11. 12. 1869, č. 99, s. 3.

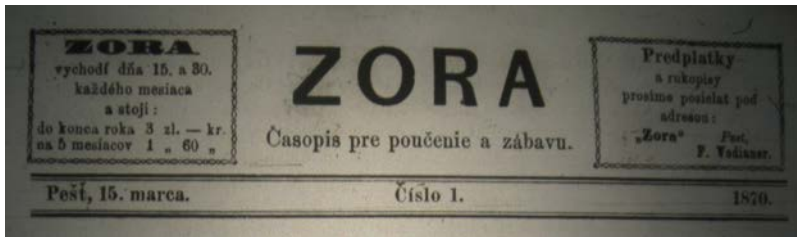
<sup>658</sup> *PbV*, roč. 10, 5. 3. 1870, č. 17, s. 2. „Turský“ je pravdepodobne pseudonym A. S. Osvalda.





záujmu o odber časopisu predplatné zaplatil len minimálny počet záujemcov a časopis preto ani nezačal vychádzať.<sup>659</sup> Snahu vydávať časopis mal učiteľ slovenskej ev. školy Pavel Mičinay. Ten plánoval od roku 1873 vydávať raz za dva týždne *Novinky, obrázkový časopis pre deti*. Časopis mal nadväzovať na časopisy, ktoré plánoval vydávať ešte J. Podhradský. Vydavateľom mal byť Ján N. Bobula.<sup>660</sup>

Ako sa ukázalo, vychádzanie viacerých slovenských časopisov podobného zamerania financovaných slovenskou inteligenciou, ktoré mali prispievať k pluralite slovenskej spoločnosti, sa ukázali nad jej možnosti, keďže ani jeden z nich nebol schopný samofinancovania. O slovenské časopisy vydávané v Pešťbudíne nebol širší záujem ani medzi miestnou slovenskou komunitou, hoci sa v porovnaní s inými slovenskými časopismi usilovali o podrobnejšie mapovanie miestnej slovenskej komunity. Slovenskí mešťania, ktorí mali záujem o čítanie, pravdepodobne dávali prednosť nemeckej a maďarskej tlači.



Obr. č. 79: Z časopisu Zora vyšlo pravdepodobne len jedno číslo

## Almanachy

V tomto období doznieva vydávanie almanachov – reprezentatívnych publikácií s literárnym zameraním. Almanach *Lipa* (1860, 1862 a 1864), vydaný J. K. Viktorinom, bol posledným

<sup>659</sup> NN, roč. 2, 16. 5. 1871, č. 58, s. 3-4; Verejná hovorňa. Odpoveď. In: NN, roč. 2, 5. 10. 1871, č. 118, s. 4.

<sup>660</sup> NN, roč. 3, 17. 12. 1872, č. 150, s. 3.





periodickým almanachom. Po ňom sa už v Pešťbudíne stretávame len s jednotlivými počínmi rozdielnych vydavateľov. Na ich tradíciu v roku 1869 nadviazal J. N. Bobula almanachom *Minerva*. Venovaný bol liptovskému županovi Martinovi Szentiványimu, ktorý podporoval politiku Novej školy. Prináša literárne príspevky prevažne mladšej (K. Banšiel, A. Sokolík, G. Izák, M. Philadelphý) a strednej generácie (L. Kubáni, J. Grajchman, P. Kellner-Hostinský). Almanach tiež približuje životopis najvýznamnejších finančných podporovateľov Novej školy J. Zarzetzského a J. Pozdecha.

V 70. rokoch už vydávanie almanachov ako literárnych ročeniek či zborníkov pomaly zaniká, keď ich nahrádzajú literárne časopisy. V roku 1870 vydal v T. Sv. Martine národný almanach *Tábor* Andrej Truchlý-Sytniansky, s ambíciou vydávať ho ako ročenku, čo sa nerealizovalo.<sup>661</sup> V tomto období sa stretávame s neúspešným pokusom o vydanie almanachu v Pešťbudíne s názvom *Sládkovič*. Jeho vydavateľom bol právnik J. F. Strakovič a redaktorom A. Sv. Osvald. Výtlačok časopisu bol určený na náhrobok Andreja Sládkoviča, ktorý zomrel v roku 1872. Obsahovať mal podobizen A. Sládkoviča z dielne pána Vítka v Prahe a príspevky slovenských i českých autorov. Autormi slovenských príspevkov mali byť o. i. G. K. Zechenter-Laskomerský, Ondrej Seberíni, A. Sv. Osvald či D. Bachát. Almanach mal vyjsť v roku 1875, prihlásilo sa však málo predplatiteľov, iste aj pod vplyvom zatvárania slovenských inštitúcií<sup>662</sup> a almanach napokon napriek snahe vydavateľov nevyšiel. Tento nevydaný almanach uzatvára 35-ročnú tradíciu vydávania

<sup>661</sup> Predplatiteľmi *Tábora* z Pešťbudína boli aj študenti teológie Alexander Adamička, Juraj Gogolák, Ernest Polóny, študent filológie Július Stavrovský, kňaz Adam Bolvanský, továrnik v Budíne Ján Brxa, kupec v Pešti Ján Mrva, študent práv Samuel Medvecký, advokát Peter Matuška a múzejný úradník František Šupala.

<sup>662</sup> NN, roč. 5, 21. 11. 1874, č. 138, s. 4; 10. 12. 1874, č. 146, s. 4; 19. 12. 1874, č. 150, s. 4; SN, roč. 7, 23. 11. 1874, č. 175, s. 4; SN, roč. 7, 23. 12. 1874, č. 193, s. 3-4; NN, roč. 6, 6. 2. 1875, č. 15, s. 4; NN, roč. 6, 16. 3. 1875, č. 31, s. 4.





slovenských literárnych almanachov v Pešťbudíne v 19. storočí, *Zorou* (1835) počínajúc a *Minervou* (1869) končiac.



**Obr. č. 80:** Almanach *Minerva* vydala v roku 1869 Nová škola pri príležitosti založenia slovenskej tlačiarne s rovnomenným názvom

## 5.5 Národná činnosť Slovákov v hlavnom meste v rokoch 1868 – 1875

### 5.5.1 Spoločenské podujatia

Najbežnejším spôsobom stretávania sa slovenskej komunity vo voľnom čase boli posedenia v krčmách a kaviarňach. Kaviarne navštevovali skôr mešťania a inteligencia, bolo v nich možné prečítať si aj dennú tlač. Najznámejšou slovenskou kaviarňou bola podobne ako v predchádzajúcom období kaviareň Martina Melferbera na Bazovej ulici, kde bolo možné čítať slovenské časopisy a zakúpiť si slovenské knihy.<sup>663</sup> Slovanská spoločnosť Pešťbudína sa schádzala v českom hostinci Čecha Martina Podušku „U mesta Prahy“. V ňom sa schádzala česká komunita, ktorú tvorili hlavne robotníci,

<sup>663</sup> NN, roč. 2, 17. 8. 1871, č. 97, s. 4.





remeselníci a študenti.<sup>664</sup> „*Slovanských bratov k návšteve*“ pozýval aj Čech Ignác Semrád, ktorý si otvoril svoj hostinec „K českej korune“ v Jozefove. Návštevníci si v ňom mohli prečítať aj slovanskú tlač.<sup>665</sup> Aj v iných pešťbudínskych kaviarňach ponúkali majiteľia návštevníkom možnosť prečítať si okrem maďarskej a nemeckej tlače aj slovanské noviny, aby si rozšírili okruh svojich návštevníkov.

## Slovanské podujatia

Po vyrovaní boli veľmi aktívni pešťbudínski Česi. Využívali každú vhodnú príležitosť, aby sa mohli združiť a pripraviť spoločenské podujatie. Slávnosť položená základného kameňa Národného divadla v Prahe si pripomenulo besedou 18. mája 1868 okolo 600 Slovanov v Pešti.<sup>666</sup> Zúčastnili sa nej miestni Česi, Srbi, Rusíni i Slováci. Slávnosť bola poznačená nedávnym vyrovaním, keď sa prof. Vilém Erben v úvodnom príhovore venoval nielen významu založenia divadla, ale aj vzťahu medzi českým a uhorským štátom a ich vzájomnému postaveniu. Za Slovákov rečnil Samuel Zachej. Nechýbali hymnické piesne, „*najpamätnejšie naše árie slovanské*“, ako *Kde domov můj?* či *Hej, Slovania*. Na besede boli vystavené fotografické plány národného divadla, ktoré potom mohli vyhrať súťažiaci v tombole. Na konci nechýbala tanečná zábava.

V nasledujúcom roku, pri príležitosti 500. výročia narodenia majstra Jana Husa, zorganizovali Česi v mestskom lesíku Husovu slávnosť, ktorá „*vypadla veľmi skvelé*“. Na slávnosti sa zúčastnilo „*mnoho Čechov, Slovákov, Srbov a Rumunov*“.<sup>667</sup> Práve spoločenské aktivity miestnych Čechov boli veľkou motiváciou pre tunajších Slovákov, viacerí z nich boli aj členmi ich spolkov.

<sup>664</sup> BACHMAN, Bohumil: *Kronika prvního Českého dělnického spolku v Budapešti*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1888, s. 7.

<sup>665</sup> *PbV*, roč. 9, 17. 11. 1869, č. 92, s. 4; *NN*, roč. 1, 1. 5. 1870, č. 21, s. 4.

<sup>666</sup> *PbV*, roč. 8, 22. 5. 1868, č. 41, s. 2.

<sup>667</sup> *PbV*, roč. 9, 11. 9. 1869, č. 73, s. 3; *PbV*, roč. 9, 22. 9. 1869, č. 76, s. 4.





Najväčší ohlas medzi pešťbudínskymi Slovanmi mala slávnosť prenesenia ostatkov českého hudobníka Josefa Slavíka z 12. novembra 1871, ktorý zomrel 30. mája 1833, zo starého cintorína na nový kerepešský cintorín. Slávnosť organizoval Československý robotnícky spolok. Okrem cirkevných obradov a slávnostnej reči sa na slávnosti zúčastnili aj slovanský, srbský a slovenský spevácky spolok pod vedením V. Lederhofera-Vyškovského, zbormajstra srbského a slovenského speváckeho spolku.<sup>668</sup> Cirkevné obrady a slávnostnú reč viedol kaplán M. Macháč. Nasledoval štvorspev, príhovor člena robotníckeho spolku, ktorý priblížil životopis Slavíka, a opäť spev. Večer sa v miestnostiach robotníckeho spolku „U mesta Prahy“ konala tanečná zábava.<sup>669</sup>

### Slovenské plesy

K obľúbeným zábavám slovenských obyvateľov Pešťbudína aj naďalej patrili plesy a majálesy. Po vyrovnaní sa prvý slovenský ples konal 23. januára 1869 v mestskej hôrke v sále mestského hostinca.<sup>670</sup> Slovenské plesy sa v tomto období konali takmer každoročne, niekedy aj viaceré, a okrem slovenských mešťanov, študentov, robotníctva i nádenníctva sa na nich občas zúčastnili aj poslanci, ktorí sa hlásili k národnému hnutiu (V. Pauliny-Tóth, J. Uhlárik, Z. Zmeškal).

Z roku 1870 máme informácie o dvoch plesoch. Prvý sa konal 15. januára vo dvorane mestského hostinca v mestskej hôrke. Čistý výnos bol venovaný slovenskému evanjelickému zboru v Pešti.<sup>671</sup> Ďalší ples z 28. februára pripravili mešťania K. Križan, A. Guráni

<sup>668</sup> NN, roč. 2, 9. 11. 1871, č. 133, s. 3.

<sup>669</sup> f.: Pešť, 13. novembra: Slavníková slávnosť. In: NN, roč. 2, 18. 11. 1871, č. 137, s. 3.

<sup>670</sup> SN, roč. 2, 12. 1. 1869, č. 5, s. 3; N. B. [BALAŽOVIČ, Norbert]: Dopisy. Z Pešti, 26. jan. In: SN, roč. 2, 2. 2. 1869, č. 14, s. 2. Okrem plesu sa 24. mája 1869 konal aj v mestskom lese v hostinci *U bočiana* (gólya) slovenský majáles. In: SN, roč. 2, 20. 5. 1869, č. 54, s. 3.

<sup>671</sup> PVL, roč. 10, 1870, č. 3, 8. 1. 1870, s. 3.







a J. Šušek. Výt'ážok z podujatia venovali gymnáziám v Kláštore pod Znievom a T. Sv. Martine. O ples bol veľký záujem, podľa autora článku „*tanečná sála bola až preplnená ... [a] milo prekvapil všetkých prítomných p. Radolecom aranžovaný slovenský národný taneč*“.<sup>672</sup>

Jeden slovenský ples sa konal v mestskej strelnici 19. februára 1871. Ples mal hojnú účasť, ba až priveľkú, že nebolo dostatok miesta na tancovanie. Na plese sa zúčastnili aj viacerí poslanci, okrem V. Paulinyho-Tótha aj L. Kvassay, J. Uhlárik a Z. Zmeškal, nechýbal ani J. N. Bobula. Výt'ážok plesu vo výške 236 zl. bol určený pre slovenskú evanjelickú školu.<sup>673</sup>

V roku 1872 sa počas fašiangov konalo až päť plesov, na ktorých sa spolupodieľali Slováci: vodácky, Slovenského speváckeho spolku, český, katolícky a evanjelický. Tento počet môže na jednej strane znamenať rozmach národného hnutia Slovákov v hlavnom meste, na druhej strane ho zbytočne vyčerpával, na čo sa už vtedy poukazovalo: „...*nuž ale keď vám tá chasa slovenská rada sa drobí na atómy miesta toho, žeby sa v mobútny celok spájala*“.<sup>674</sup> Väčšina tohtoročných plesov tak skončila v deficite, lebo „*příčinou je obrovsky zmáhajúca sa nádbera, ktorá nedopúšťa, aby i chudobnejšie rodiny zúčastnili sa na verejných zábavách*“.<sup>675</sup> Ples Slovenského speváckeho spolku, ktorého výt'ážok mal byť použitý na „*zosílenie spolku samého*“ a na podporu slovenského cirkevného spevu, napokon nemal finančný výt'ážok. Hoci zábava na plesoch „*dopadla nad očakávanie*“, finančný efekt pre podporu národných inštitúcií z plesov nebol. Úspech mala slovenská národná štvorylka („*Marína-Kadrylla*“) od Hudeca, spracovaná kapelníkom

<sup>672</sup> Zora, roč. 1, č. 1, 15. 3. 1870, s. 14.

<sup>673</sup> NN, roč. 2, 26. 1. 1871, č. 12, s. 3; Slovenský ples v Pešti. In: SN, roč. 4, 21. 1. 1871, č. 12, s. 3; Slovenský ples. In: SN, roč. 4, 20. 2. 1871, č. 29, s. 2; Pešť, 20. febr. (Slovenský ples.) In: SN, roč. 4, 22. 2. 1871, č. 30, s. 2-3; Slovenského plesu. In: SN, roč. 4, 25. 2. 1871, č. 32, s. 3.

<sup>674</sup> Jedna, čo veľa tančila a nepolitizuje: Pešť, dňa 9. febr. In: NN, roč. 3, 13. 2. 1872, č. 19, s. 2.

<sup>675</sup> Tamže.





Jakubom Häusslerom pre strunový hudobný zbor. Häussler ju potom na druhý deň predviedol aj na Széchényiho promenáde pred nemeckým a maďarským publikom a dvakrát ju musel opakovať.<sup>676</sup>

Z nasledujúceho roku 1873 nemáme správy o konaní slovenského plesu či zábavy. Situácia sa zmenila v roku 1874, kedy sa začína zhoršovať národné postavenie Slovákov v Uhorsku. Zmienku máme o plese, resp. tanečnej zábave z 12. februára 1874, ktorý sa konal u bratov Melferberovcov,<sup>677</sup> a na 16. februára pripravila ples Anna Kohútová.<sup>678</sup> Bližšie správy o ich programe však chýbajú. Slováci sa zúčastňovali aj na zábavách, ktoré pripravovali predstavitelia iných slovanských národov, akou bola napríklad „slavianska zábava“ 7. marca 1874 v hostinci „U mesta Prahy“, ktorú zorganizovali miestni Česi.<sup>679</sup>

## Národné zbierky

Súčasťou plesov boli zbierky na národné ciele. Väčšina inštitúcií pôsobila vďaka finančným príspevkom slovenskej komunity, bez ktorých by im hrozila stagnácia alebo zánik. Peštianski Slováci pravidelne podporovali nielen miestne, ale aj celonárodné inštitúcie na slovenskom etnickom území. Tieto zbierky sa konali pri rozličných príležitostiach. Môžeme ich rozdeliť na verejne vyhlásené a súkromné. V roku 1871 napríklad Samuel Melferber a Daniel Krekáč zorganizovali verejnú zbierku na novú budovu gymnázia v Revúcej. Zapojilo sa do nej 50 obyvateľov z Pešti i mimo Pešti, vrátane žien, a vyzbierali vyše 185 zl. Okrem známych národne

<sup>676</sup> Try slovenské plesy. In: *SN*, roč. 5, 17. 1. 1872, č. 8, s. 3; Členovia ev. slov. cirkve v Pešti: Dopisy. Pešť 20. januára. In: *SN*, roč. 5, 22. 1. 1872, č. 11, s. 3; Zaslané. In: *Tamže*, 25. 1. 1872, č. 13, s. 3; Výbor plesu. Dopisy. Pešť 19. februára. In: *Tamže*, 22. 2. 1872, č. 29, s. 2-3.

<sup>677</sup> NIGLO, A.: Dopisy. Pešťbudín, 13. febr. (Tanečná zábava.) In: *SN*, roč. 7, 14. 2. 1874, č. 24, s. 2-3.

<sup>678</sup> Panička Anna Kohútová. In: *SN*, roč. 7, 14. 2. 1874, č. 24, s. 2.

<sup>679</sup> Slaviansku zábavu. In: *SN*, roč. 7, 4. 3. 1874, č. 34, s. 2.





uvedomelých peštianskych mešťanov slovenského pôvodu (Brxa, Králik či Melferber) medzi prispievateľmi nachádzame tiež poslanca uhorského snemu Adolfa Szentiványiho či vydavateľa Viktora Hornánskeho.<sup>680</sup>

Národné zbierky sa iniciovali počas rodinných podujatí a osláv, hlavne svadiieb a krstín. Podobné príklady máme zaznamenané aj z Pešt'budína. Napríklad na svadbe Jána Šikutu bola zbierka na gymnázium v Revúcej<sup>681</sup> či pri príležitosti narodenia syna Vendelína kostolníkovi slovenského evanjelického zboru Andrejovi Kutlíkovi sa na krstínach konala zbierka na matičný dom. Prispeli Bachátovci, Ondrej Bobček s manželkou, Zuzana a Marína Deutscherové, Miloš Kutlík, Bohumil Budínsky, Ján Farkaš a autor príspevku.<sup>682</sup>

Tieto národné zbierky sa často konali pri príležitosti príchodu významných národných osobností do hlavného mesta, ktorí sa tu stretli s miestnou slovenskou komunitou („*našská, slovensko-národnia spoločnosť*“). Jednu z takýchto zbierok zaviedol v roku 1874 J. F. Strakovič pri príležitosti návratu M. Čulena, A. Nádašiho, F. V. Sasinka a A. Radlinského zo Záhrebu cez Budapešť. Na schôdzke sa zúčastnil aj P. O. Hviezdoslav, ktorý tu v tomto čase vykonal advokátsku skúšku.<sup>683</sup> Poslednú z verejne ohlásených zbierok máme zachytenú z konca roku 1875 vyhlásenú pre prepustených učiteľov zrušených slovenských gymnázií.<sup>684</sup>

<sup>680</sup> CL, 7. diel, 1871, č. 16, s. 128.

<sup>681</sup> ORFANIDES, Július [Julaj]: Pešť, 12. nov. In: NN, roč. 4, 15. 11. 1873, č. 136, s. 3.

<sup>682</sup> A. R.: Pešť, 22. okt. In: NN, roč. 4, 25. 10. 1873, č. 127, s. 3.

<sup>683</sup> fy.: Budapešť, 24. okt. In: NN, roč. 5, 27. 10. 1874, č. 127, s. 4. V prospech učiteľov sa vyzbieralo vyše 11 zl.

<sup>684</sup> NN, roč. 5, 22. 12. 1874, č. 151, s. 4. Vyzbieraná suma bola síce len symbolická – 21 zl., mala však morálny význam. Do zbierky sa zapojili Emília Bachátová, Aug. Hrebenda, Ondrej Bobček, Andrej Ivanovič, Samuel Melferber, Štefan Kováč, Ján Kováč, Juraj Kováč, Jozef Sajták, Jozef Semrád, Juraj Krieger a Adam Bolvanský [Bohumilievič].





## 5.5.2 Spolková činnosť Slovákov

Po vyrovnaní vrcholía spoločenské aktivity Slovákov v Pešť'budíne, resp. Budapešti. Po takmer tridsiatich rokoch sa miestni Slováci opäť organizujú v rámci spolku. Rozvíja sa nielen kultúrna (zábavno-poučný spolok), ale aj hospodárska spolková aktivita (tlačiareň *Minerva*, pomocná pokladnica). Negatívnym javom pri rozvoji spolkovej činnosti v Uhorsku bol chýbajúci spolkový zákon, ktorý žiadna z uhorských vlád, napriek viacerým prísľubom, až do rozpadu Uhorska neprijala. Žiadatelia o potvrdenie stanov sa museli opierať o druhotné predpisy a nariadenia jednotlivých ministerstiev a boli závislí od ľubovôle štátneho aparátu.<sup>685</sup>

Od roku 1870, keď sa z Pešť'budína odsťahovala redakcia *Pešť'budínskych vedomostí*, sa organizovanie miestnej slovenskej komunity sústreďuje v rukách Novej školy. Hoci sa predstavitelia Novej školy snažili členov týchto spolkov získať pre svoju politiku, podarilo sa jej to len čiastočne. Aktivity so zakladaním spolkov vrcholía v rokoch 1871 – 1872. Následný zlom predstavujú voľby do uhorského snemu v roku 1872 a nenaplnené politické ambície J. N. Bobulu. V tomto období definitívne zaniká tlačiareň *Minerva* a naďalej pôsobí len Pomocná pokladnica v Pešti. Od roku 1873 sa hlavným tmelom slovenskej komunity stávajú vysokoškolskí študenti združení v obnovenom Slovenskom spolku a okolo novozaloženého časopisu *Dunaj*, ktorých pôsobenie zo strednej generácie koordinovali advokát J. F. Strakovič a ev. farár D. Bachát. Ich činnosť môžeme čiastočne porovnať s generáciou okolo časopisu *Junoš*. S touto generáciou je spojené aj prvé organizované slovenské divadelné predstavenie. V roku 1874 však pod tlakom udalostí voči národnému hnutiu ich aktivita klesá.

<sup>685</sup> Podrobnejšie: PENCZE, FERENC – BIANCHI, LEONARD: Spolkové a zhromažďovacie právo v Uhorsku za dualizmu so zreteľom na robotnícke a národnostné hnutie. In: *HC*, roč. 11, 1963, č. 3, s. 389-405.





## Slovenské spolky v rokoch 1868 – 1870

Rok 1868 je významný pre formovanie slovenskej komunity v Pešťbudíne. V tomto roku tu vzniká slovenský spolok. Pri jeho utváraní sa však prejavilo napätie spôsobené vznikom Novej školy v roku 1868 a zápasom medzi oboma slovenskými politickými prúdmi o kontrolu nad jeho pôsobením. Roztržka napokon viedla k vzniku dvoch spolkov: *Zábavno-poučného slovenského spolku v Pešť-Budíne*, známejšieho pod skráteným názvom *Slovenský spolok* a združujúceho prívržencov Starej školy, a *Národno-demokratického slovenského spolku*. Oba spolky však nemali dlhšie trvanie – činnosť národno-demokratického spolku nepotvrdila uhorská vláda a *Slovenský spolok*, hoci formálne existoval, nevyvíjal činnosť, keďže v roku 1870 sa predstavitelia Starej školy rozhodli opustiť hlavné mesto a pôsobiť v T. Sv. Martine a rezignovali na organizovanie svojich prívržencov v hlavnom meste.

### Zábavno-poučný slovenský spolok v Pešť-Budíne (skrátene Slovenský spolok)

V januári 1868 si Slováci v Pešti založili z iniciatívy poslucháča práv Matúša Dulu-Hohoša *Slovenský spolok* (Pesti Tót Egylet). Ešte v januári mali byť ministerstvu predložené stanovy spolku na potvrdenie. Vo februári, kedy už spolok oficiálne existoval, mal takmer sto členov.<sup>686</sup> Členmi spolku boli vysokoškolskí študenti a pešťianski mešťania.<sup>687</sup> Podľa pôvodných predstáv mal združovať

<sup>686</sup> *SN*, roč. 1, 2. 1. a 20. 2. 1868, č. 1, s. 3 a č. 22, s. 3; *PbV*, roč. 8, 7. 4. 1868, č. 28, s. 5-6. Podrobnejšie KOVÁČOVÁ, Anna: Život a kultúra Slovákov v Budapešti..., s. 78-80.

<sup>687</sup> Z členov spolku menovite poznáme tieto osobnosti: Ján N. Bobula, Ján Brxa, Juraj Budínsky, Martin Bzdúch, Matúš Dula, Ján Nepomuk Gočár, Andrej Guráni, Ľudovít Hlaváč, Andrej Ivanovič, Ladislav Jesenský, Juraj Krieger, Ondrej Kutlík, Jozef Mažiar, Martin Melferber, Adolf Sv. Osvald, manželia Pozdechovci s dcérami, Ondrej Reguly, Slobodník, Martin Šaško, František Šupala, Štefan Trgala, Michal Vrba, Samuel Zachej, Ján Zimáni.





všetkých uvedomelých Slovákov bez rozdielu na sociálny pôvod a politické názory.

Medzi jeho členmi nechýbali hlavné osobnosti tvoriacich sa dvoch slovenských politických prúdov – Starej a Novej školy. Hneď po vzniku spolku začali na jeho pôde vznikať rozpory o jeho politickej orientácii. J. N. Bobula s piatimi prívržencami vystúpili z tvoriaceho sa *Slovenského spolku* už 27. februára, lebo nesúhlasili s jeho zameraním, keďže „*niektorí prívrženci P.b.V. taký smer a takého ducha v tento spolok zaviest' chceli, ktorý sa pomimo ich vlasteneckých a slovensko národných zásad a politického a občianskeho vierovyznania aj ich záujmom priecť*“.<sup>688</sup> Spolok, ktorý ešte ani nebol úradne povolený, už stál na nepevných základoch a rozdeľoval prívržencov Starej a Novej školy. Bobulovi protivníci poukazovali na jeho osobný charakter a ambície, „*ktorý sa pre svoje zľobšňované záujmy osobnie najmenšieho úspechu protivníkov bojí*“. Bobula zasa poukazoval na jeho panslavistické a proruské zameranie, svojou „*neobraniteľnou sobeckosťou, ktorá bezpečnosť jednotlivcov, politickú česť a eksistenciu celého spolku slov. bezohľadne do nebezpečenia vrhá*“ a to len preto, že sa spolok odmietol pripojiť k programu Novej školy.<sup>689</sup>

Po vystúpení podporovateľov Novej školy sa 14. apríla 1868 konalo nové valné zhromaždenie spolku, ktoré zvolilo jeho nové vedenie.<sup>690</sup> Stanovy spolku potvrdilo v júni 1868 ministerstvo, takže mohol legálne pôsobiť.<sup>691</sup> Od jesene 1869 spolok sídlil v hostinci „K českej korune“ Ignáca Semráda. Schôdzky spolku sa konali každú nedeľu večer.<sup>692</sup> Nemáme veľa zmienok o jeho činnosti,

<sup>688</sup> Od výboru tvoriaceho sa slov. spolku v Pešť-Budíne: Zasláné. In: *PbV*, roč. 8, 10. 3. 1868, č. 20, s. 4.

<sup>689</sup> Bližšie: *PbV*, roč. 8, 7. 4. 1868, č. 28, s. 5; Výbor ... spolku: Pánu Bobulovi... In: *PbV*, roč. 8, 7. 4. 1868, č. 28, s. 5-6; Osvedčenie. In: *PbV*, roč. 8, 17. 4. 1868, č. 31, s. 4; *PbV*, roč. 8, 17. 4. 1868, č. 31, s. 4.

<sup>690</sup> List – Ján Nepomuk Gočár Matúšovi Dullovi. Pešť 15. 4. 1868. In: LA SNK, sg. 208 A 1.

<sup>691</sup> *PbV*, roč. 8, 7. 7. 1868, č. 54, s. 3.

<sup>692</sup> *PbV*, roč. 9, 24. 11. 1869, č. 94, s. 4.





tá pravdepodobne postupne upadala a oživila sa až koncom roka 1873 vďaka vysokoškolským študentom. Podrobnejšiu informáciu máme len o organizovaní spomienky na Memorandum 6. júna 1868 s výletom do budínskych hôr a tanečnou zábavou.<sup>693</sup> Slávnosť sa začala spoločným obedom, ktorému predsedal A. Dobriansky, jediný zástupca Slovákov na uhorskom sneme, potom nasledovali slávnostné príhovory zástupcov ostatných národov a slovenský a srbský spev.<sup>694</sup> Podujatie pokračovalo výletom do budínskych hôr, nevyšlo im však počasie, čo škodoradostne pripomenul aj časopis *Krajan*: „Pešťanskí národovci na miesto ďakibo kongressu, ktorí podla udania „Házank“-u pod náčelníctvom p. Francisciho a Hurbana vidržiavati mali, najskôr ale preto ňevidržiavali, lebo ho ňemali s kým, urobili minulú sobotu výlet do budínskych vrchov, keď jedli, pili, spievali, ale aj šťastlivo zmokli.“<sup>695</sup>

### Národno-demokratický slovenský spolok

Keďže väčšinu vo vedení *Slovenského spolku* získali prívrženci Starej školy, prívrženci Novej školy sa rozhodli vystúpiť zo spolku a založiť vlastný *Národno-demokratický slovenský spolok* (Pesti Nemzeti Demokrata Tót Kör) – „nové uhorsko vlastenecké slovensko národné kolo na základe smeru a ducha Slovenských novín“.<sup>696</sup> Vypracovaním stanov spolku poverili L. Jesenského a J. N. Bobulu. Jeho stanovy vychádzali z nepovoleného pešťianskeho *Demokratického spolku* (Demokrata kör), ktorého členovia patrili k prívržencom uhorskej vlády z roku 1848 a boli v úzkom kontakte s L. Kossuthom, žijúcim v emigrácii. Uhorská vláda však činnosť tohto spolku neschválila.

Zakladajúce zhromaždenie asi 30 prívržencov spolku sa konalo v nedeľu 1. marca 1868. Dočasným predsedom spolku sa stal Jozef

<sup>693</sup> *PbV*, roč. 8, 29. 5. 1868, č. 43, s. 3.

<sup>694</sup> S. M.: Dopisy. Pešť, 7. júnia. In: *PbV*, roč. 8, č. 46, 9. 6. 1868, s. 5.

<sup>695</sup> *Krajan*, roč. 4, 12. 6. 1868, č. 47, s. 3-4.

<sup>696</sup> BOBULA, J. N.: Otvorená odpoveď. In: *SN*, roč. 1, 24. 3. 1868, č. 36, s. 3-4; BOBULA, J. N.: Osvedčenie. In: *SN*, roč. 1, 14. 3. 1868, č. 32, s. 3.





Zarzetky, podpredsedom Jozef Pozdech, tajomníkom prof. Pavol Kaňa a pokladníkom hodinár Samuel Králik. Na začiatku marca mal spolok už vyše 50 členov. Spolok prijal *Slovenské noviny* za svoj tlačový orgán.<sup>697</sup> Podľa pôvodných plánov mal mať pobočky v jednotlivých slovenských regiónoch. Pokus o založenie takéhoto spolku máme doložený len z Liptovského Sv. Mikuláša.

Spolok združoval predovšetkým miestnych slovenských mešťanov a organizoval politické prednášky a spoločenské podujatia. Ako upozornil V. Zapletal, základným motívom tohto zápasu nebol spočiatku boj o politické zásady, ale o čitateľskú obec.<sup>698</sup> Po trojmesačnom neoficiálnom pôsobení dostal spolok oznámenie o nepotvrdení stanov.<sup>699</sup> Ani to mu však nezabránilo v pokračovaní činnosti. K jeho definitívnemu zániku prispeli až voľby do uhorského snemu. Dôvodom bol aj rozdielny postoj členov spolku pri podpore jednotlivých kandidátov za poslancov do uhorského snemu. Poslednú zmienku o činnosti spolku máme z mája 1869.<sup>700</sup>

Do roku 1868 siaha tiež založenie dvoch spolkov, ktorých vznik iniciovali pešťbudínski Česi. Boli nimi *Slovanský spevácky spolok* (v roku 1872 sa transformoval na Českú besedu) a Československý (aj Českoslovanský) *robotnícky spolok*.<sup>701</sup> Oba spolky v meste pôsobili až do zániku Uhorska. Spolková činnosť pešťbudínskych Čechov prítahovala aj Slovákov a viacerí z nich boli ich členmi. Po zániku

<sup>697</sup> *SN*, roč. 1, 5. 3. 1868, č. 28, s. 3; *SN*, roč. 1, 5. 3. a 14. 3. 1868, č. 28, s. 3 a č. 32, s. 3; *SN*, roč. 1, 12. 3. 1868, č. 31, s. 3.

<sup>698</sup> ZAPLETAL, Vladislav: *Vznik Bobulových Slovenských novín...*, s. 499.

<sup>699</sup> *PbV*, roč. 8, 14. 7. 1868, č. 56, s. 3.

<sup>700</sup> Pravdepodobne poslednou aktivitou členov spolku bol slovenský majáles v hostinci *U bociana* konaný 24. mája 1869. (*SN*, roč. 2, 8. 5. 1869, č. 50, s. 3; Pešť, 26. mája. In: *SN*, roč. 2, 29. 5. 1869, č. 58, s. 3.) Spolok počas svojej existencie pravidelne organizoval prednášky na aktuálne spoločenské témy.

<sup>701</sup> A. Mészáros uvádza ako prvý český spolok v Budapešti spolok „Bava“ založený v roku 1867. V roku 1872 zanikol a niekoľko jeho bývalých členov spoluzakladalo Českú besedu. In: MÉSZÁROS, Andor: *České spolky...*, s. 226-227. Bližšie aj: KOVÁČOVÁ, Anna: *Život a kultúra Slovákov v Budapešti...*, s. 115-117.







*Národno-demokratickeho slovenskeho spolku* a prechodnom utlmení činnosti *Slovenskeho spolku* sa slovenské meštianstvo a inteligencia v Pešťbudíne zúčastňovali na aktivitách spolkov iných slovanských národov v meste. Spolupracovali hlavne práve s Čechmi. Aktivity oveľa menej početnej, ale o to agilnejšej českej komunity, ktorá sa od pádu neoabsolutizmu usádzala v Pešťbudíne, boli veľkou inšpiráciou pre rozmach spolkovvej činnosti Slovákov. Väčšinou to bola prvá generácia uhorských Čechov, pevne zviazaných so svojimi českými koreňmi. Česi, aj keď bolo početne menej ako Slovákov, sa vedeli oveľa efektívnejšie organizovať na kultúrnej a osvetovej, nie však politickej báze. Z domáceho prostredia boli zvyknutí na spolčovanie a tieto svoje skúsenosti prenášali aj do nového prostredia. Väčšina Čechov sa zamestnávala v miestnych továrňach, ktoré potrebovali odborne zdatných robotníkov, ale i stredný personál, schopný manažovať výrobu a predaj.

### Československý robotnícky spolok<sup>702</sup>

Dohoda o vzniku spolku sa konala v hostinci Martina Podušku „U mesta Prahy“ na Trojhubnovej ulici 19. októbra 1868, kde sa 6. januára 1869 konalo zakladajúce valné zhromaždenie.<sup>703</sup> Spolok sa zameriaval na materiálne a osvetové povznesenie robotníctva. Od začiatku svojho pôsobenia mal problémy s oficiálnym schválením. Po zakladajúcom zhromaždení mal spolok 110 členov<sup>704</sup> z viacerých slovanských národov. Medzi členmi spolku nachádzame aj J. F. Strakoviča či J. N. Bobulu. Bobula, ktorý istý čas pôsobil ako

<sup>702</sup> Používal aj názov Československý robotnícky spolok, Česi neskôr Český dělnický spolek.

<sup>703</sup> Neskôr bol premenovaný na *I. český dělnický spolek*. Stručne ich spomína aj HAPÁK, Pavol: *Slovenské robotnícke hnutie...*, s. 56 a 80.

<sup>704</sup> Zakladajúci výbor tvorili: predseda Ondřej Jankovič, podpredseda Vojtěch Foigt, konateľ František Sláma, pokladník Martin Poduška a revízor František Fišer. In: BACHMAN, Bohumil: *Kronika prvního Českého dělnického spolku v Budapešti*, s. 7.





podpredseda spolku, mal na jeho pôde veľký prejav na podporu robotníctva. Bobula si od spolupráce s robotníctvom sľuboval nárast odoberateľov *Slovenských novín* (núkali im ich za zníženú cenu) a rozširovanie siete priaznivcov Novej školy.

Hlavným cieľom spolku bola finančná podpora v prípade choroby alebo úmrtia člena a podporovanie Čechov, ktorí prišli do mesta. Pôbil teda aj ako sporiteľňa, výpomocný a podporný spolok, ale zároveň sa tiež usiloval o zrovnoprávnenie robotníckeho stavu s ostatnými sociálnymi vrstvami.<sup>705</sup> Druhým cieľom spolku bolo vzdelávanie svojich členov čítaním kníh a časopisov a prostredníctvom prednášok. Od roku 1873 mal spolok vlastnú miestnosť s knižnicou v hostinci Martina Podušku, kde sa predtým schádzala česká a slovanská komunita.<sup>706</sup>

Spolok tiež pravidelne organizoval kultúrne podujatia.<sup>707</sup> Prvou akciou bolo už spomínané prenesenie ostatkov huslistu Josefa Slavíka (1806 – 1833), „českého Paganiniho“, z Leopoldovského na Kerepešský cintorín. Výročná slávnosť sa konala pri jeho hrobe každý rok. Spolok organizoval spoločenské zábavy v duchu hesla Veľkej francúzskej revolúcie „bratstvo, rovnosť, sloboda“, v roku 1872 zorganizoval zbierku na matičný dom. Mal to byť dobrý

<sup>705</sup> Medzi slovenským robotníctvom. In: *SN*, roč. 4, 28. 1. 1871, č. 16, s. 3; Dopisy. Pešť, dňa 6. jan. (Shromaždenie slovanských robotníkov.) In: *SN*, roč. 4, 9. a 12. 1. 1871, č. 5, s. 2; č. 7, s. 3; O stave slovenských nádeňníkov pozri článok: Dopisy. Košice 2. sept. (Bieda slov. nádeňníkov v Pešti.) In: *SN*, roč. 6, 10. 9. 1873, č. 136, s. 4.

<sup>706</sup> Predsedom spolku bol v tom čase J. F. Strakovič a konateľom Bohumil Novák. Verejná hovorňa. In: *SN*, roč. 6, 5. 7. 1873, č. 101, s. 4; Česko-slov. delnícky spolok... In: *SN*, roč. 7, 1. 7. 1874, č. 96, s. 3.

<sup>707</sup> Robotnícky spolok. In: *SN*, roč. 5, 28. 10. 1872, č. 176, s. 3; Dopisy. Pešť'budín, 2. nov. (Slavnosť pri pomníku Slávika; založenie speváckeho slov. spolku.) In: *SN*, roč. 6, 3. 11. 1873, č. 166, s. 1-2; Mozoľné groše... Sbiierka v delníckem česko-slovanskom spolku. In: *SN*, roč. 6, 22. 11. 1873, č. 176, s. 1; Česko-slovanský delnícky spolok v Pb. In: *SN*, roč. 7, 22. 1. 1874, č. 12, s. 2-3; Preloženie. In: *SN*, roč. 7, 16. 5. 1874, č. 73, s. 2; Čs. delnícky spolok... In: *SN*, roč. 7, 23. 5. 1874, č. 77, s. 4.





príklad pre slovenských mešťanov, remeselníkov a nádenníkov, ako je možné drobnými grajciarovými príspevkami zhromaždiť finančné prostriedky, ak sa nájde dostatočný počet podporovateľov.<sup>708</sup>

### Slovanský spevácky spolok v Pešťbudíne

Počiatky spolku, ktorý sa mal stať strediskom slovenského spoločenského života v Pešťbudíne, takisto siahajú do roku 1868. Hlavnú úlohu na jeho činnosti zohrávali pešťbudínski Česi. Ich úsilím bolo založiť slovenskú besedu na pestovanie spevu.<sup>709</sup> Spolok sídlil v Akácievej ulici, kde každú sobotu večer organizoval zábavu so spevom a deklamáciami. Hlavnou osobnosťou spolku bol Václav



Obr. č. 81 a č. 82: Pečiatka Československého robotníckeho spolku a pozvánka na kultúrne podujatie z roku 1888 pri príležitosti 20. výročia založenia spolku

<sup>708</sup> Jozef Fraňo [STRAKOVIČ, Jozef F]: Pešť, dňa 7. apr. In: *NN*, roč. 3, 11. 4. 1872, č. 43, s. 3.

<sup>709</sup> F. S. [SLÁMA, František]: Slovanský spevácky spolok v Pešti. In: *SN*, roč. 2, 1869, č. 138, s. 3; Feuilleton. Slovanská zábava na sylvestra r. 1869. In: *SN*, roč. 3, 6. 1. 1870, č. 2, s. 2; Slovanská zábava v Pešti. In: *SN*, roč. 3, 17. 1. 1870, č. 7, s. 3; Pešťbudínsky slovanský spevácky spolok. In: *SN*, roč. 3, 27. 4. 1870, č. 49, s. 3; Slovanský zpevácky spolok v Pešť-Budíne. In: *Tamže*, 27. 7. 1870, č. 97, s. 3 a Slovanský spevácky spolok v Pešti. *Tamže*, 13. 8. 1870, č. 107, s. 3; *NN*, roč. 1, 25. 5. 1870, č. 31, s. 4; *NN*, roč. 1, 29. 7. 1870, č. 58, s. 3; *NN*, roč. 1, 23. 9. 1870, č. 82, s. 3; *NN*, roč. 1, 5. 10. 1870, č. 87, s. 3; Stručné informácie o valnom zhromaždení uverejnili *SN*, roč. 4, 8., 9. a 18. 2. 1871, č. 22, s. 3; č. 23, s. 3 a č. 28, s. 3.





Lederhofer (? – 1873), „*znameníť znalec hudby [a] horlivý Čech*“.<sup>710</sup> Slováci sa na činnosti spolku zúčastňovali v relatívne malom počte. V lete 1871 sa v rámci speváckeho spolku začal viac angažovať aj J. N. Bobula, ktorý spolu s Jurajom Slotom navštívil zasadnutie spolku. Problém s oficiálnym schválením Čs. robotníckeho spolku sa Bobula usiloval vyriešiť prenesením jeho činnosti na pôdu speváckeho spolku, aj keď si uvedomoval, že činnosť speváckeho spolku je pomerne úzko zameraná. Spolok sa tak mal stať platformou na spoločné účinkovanie Slovákov a Čechov v meste. Podporoval tiež snahy Čechov o vyrovnanie, čo by následne posilnilo postavenie Slovákov v Uhorsku.<sup>711</sup>

Spolok pravidelne organizoval kultúrne podujatia. Na Silvestra 1869 pripravil spoločenskú zábavu v hoteli „U mesta Paríža“ na Krajinskej ceste. Jedným z bodov programu boli *Slovenské národné piesne* od Jána L. Bellu.<sup>712</sup> Podobnú silvestrovskú zábavu pripravil aj v nasledujúcom roku. Zúčastnili sa na nej hlavne Slováci, Česi a Srbi, „*zaujatosť taká, že veľký počet nemohol sa ani súčastniť pre tesnosť miesta*“.<sup>713</sup>

V ďalšej činnosti sa spolok skôr zameriaval na divadelné predstavenia. Po nich sa konali tanečné zábavy.<sup>714</sup> Od roku 1872 spolok v podstate združoval len pešťbudínskych Čechov a na Silvestra 1872 sa pretransformoval na *Českú besedu*.<sup>715</sup> Česi pravidelne organizovali slávnosti pri príležitosti výročia narodenia významných českých osobností. Napríklad v júli 1873 slávila *Česká beseda* a

<sup>710</sup> NN, roč. 4, 16. 10. 1873, č. 123, s. 4.

<sup>711</sup> Dopisy. Pešť, 12. júli. In: SN, roč. 4, 15. 7. 1871, č. 108, s. 2.

<sup>712</sup> PbV, roč. 9, 18. 12. 1869, č. 101, s. 3.

<sup>713</sup> PbV, roč. 10, 5. 1. 1870, č. 2, s. 3.

<sup>714</sup> Slovanský spevácky spolok. In: SN, roč. 5, 31. 1., 6. 3., 14. 3., 21. 3. a 16. 4. 1872, č. 16, s. 3, č. 36, s. 3, č. 41, s. 2, č. 45, s. 3, č. 60, s. 3; NN, roč. 3, 23. 3. 1872, č. 36, s. 3.

<sup>715</sup> Beseda si prenajala priestory na Vacovskej ceste. Súčasťou priestorov besedy bola čítareň a knižnica. Od roku 1874 sídlila beseda v nových priestoroch na Fabrikovej ulici č. 3. (SN, roč. 5, 28. 12. 1872, č. 209, s. 2; Dopisy. Pešť. In: SN, roč. 5, 1872, č. 209, s. 2; Česká Beseda. In: SN, roč. 7, 1874, č. 46, s. 3.)





*Československý robotnícky spolok* pamiatku výročia narodenia Josefa Jungmanna.<sup>716</sup> V roku 1873 získala Beseda priestory na Vacovskej ceste, kde mala veľkú sálu vhodnú na tanečné i divadelné podujatia a dve väčšie a tri menšie miestnosti.<sup>717</sup> Konali sa tu spoločenské stretnutia českej a slovanskej komunity a prednášková činnosť na aktuálne témy.<sup>718</sup>

Okrem spolupráce s Čechmi sa predstavitelia Novej školy usilovali zakladať vlastné inštitúcie, prostredníctvom ktorých by mohli nielen organizovať slovenskú komunitu v meste a na slovenskom etnickom území, ale zároveň tým získať ekonomickú bázu na svoje ďalšie pôsobenie. Na jednej strane sa Nová škola musela vymedziť voči Starej škole, na druhej k činnosti predstaviteľov inonárodných hnutí v rámci hlavného mesta.

### Tlačiareň Minerva

Po voľbách do uhorského snemu v roku 1869 sa Nová škola zameriavala na utváranie vlastných inštitúcií. Svoju energiu sústredila predovšetkým na otvorenie vlastnej kníhtlačiarne *Minerva*<sup>719</sup> v Pešti, kde následne tlačili *Slovenské noviny*. Už od začiatku sa však ukázalo, že tlačiareň nie je dostatočne finančne zabezpečená a jej vznik nebol dostatočne odborne pripravený. Prvé informácie o založení tlačiarne<sup>720</sup> uverejnili *Slovenské noviny* na konci decembra 1868.

<sup>716</sup> (-k.): Dopisy. Pešťbudín, 23. júla. (Jungmannova slávnosť.) In: *SN*, roč. 6, 1873, č. 112, s. 2-3.

<sup>717</sup> *NN*, roč. 3, 12. 10. 1872, č. 122, s.4; *NN*, roč. 4, 2. 1. 1873, č. 1, s. 2; *NN*, roč. 5, 14. 8. 1874, č. 96, s. 2.

<sup>718</sup> Napríklad v nedeľu 28. júna zorganizovala Beseda výlet do Budínskych hôr a v pondelok 29. júna 1874 prednášku Irmy Geisselovej O význame spoločovania sa v cudzine, v sobotu 4. júla zasa zábavný odbor predstavenie Katovo posledný dílo. In: *SN*, roč. 5, 27. 6. 1874, č. 75, s. 4.

<sup>719</sup> Podrobnejšie: KURUCOVÁ, Lívia: Minerva, prvá uhorsko-slovenská účastníková spoločnosť. In: *Studia Bibliographica Posoniensia* 1/2007, s. 150-169.

<sup>720</sup> Najpodrobnejšie dejiny Minervy spracoval Vladislav ZAPLETAL: *Príspevok...*, s. 7-38.





Podľa predstáv jej zriaďovateľov ju mal tvoriť kapitál v celkovej hodnote 40-tisíc zl. – 800 akcií po 50 zl.<sup>721</sup> Nová škola si od tlačiarne veľa sľubovala – okrem iného aj slušný zisk. Maďarské tlačiarne vtedy dosahovali zisk 30 až 40 %.<sup>722</sup> V polovici apríla 1869 už *Slovenské noviny* informovali svojich čitateľov, že ministerstvo „v zásade potvrdilo“ stanovy *Mineruy*. V apríli 1869 si členovia konzorcia na založenie tlačiarne zvolili dočasný výbor. Za dočasného predsedu výboru zvolili Jozefa Zarzetzského, riaditeľa Ladislava Jesenského a pokladníka (tajomníka) Jána N. Bobulu. Kauciu na začatie činnosti *Mineruy* vo výške 4-tisíc zl. poskytol, podobne ako pri novinách, J. Pozdech. Výbor vyzval na upisovanie akcií v termíne od 25. apríla do 25. mája. Valné zhromaždenie, ktoré malo zvoliť riadny výbor, sa konalo 30. mája.<sup>723</sup>

V tomto období tiež vznikala slovenská tlačiareň v T. Sv. Martine – *Knih tlačiarisko-účastinársky spolok*. Preto sa vedenie *Mineruy* viac zameriavalo na otvorenie svojej tlačiarne pred tlačiarňou zakladanou prívržencami Starej školy v T. Sv. Martine ako na vlastné finančné zabezpečenie *Mineruy*. Zakladatelia Knih tlačiarisko-účastinárskeho spolku (KÚS) v T. Sv. Martine už od začiatku počítali s nižšími nákladmi na založenie tlačiarne – v roku 1868 vydali 300 účastín, jednu účastínu po 50 zl.,<sup>724</sup> a tento počet sa im aj podarilo rozpredať. Naproti tomu akcionári *Mineruy* precenili reálny záujem obyvateľov o akcie tlačiarne.

Slávnostné otvorenie *Mineruy* sa napokon konalo s veľkou pompou 11. novembra 1869 a nasledujúci deň sa konalo 2. mimoriadne valné zhromaždenie. Akcionári potvrdili vo funkciách dočasné vedenie tlačiarne. Krátko po utvorení riadneho vedenia tlačiarne nastali

<sup>721</sup> SN, roč. 1, 29. 12. 1868, č. 155, s. 3.

<sup>722</sup> ZAPLETAL, Vladislav: *Príspevok...*, s. 11.

<sup>723</sup> JESENSKÝ, Ladislav: Naša tlačiareň v Pešti. In: SN, roč. 2, 22. 4. 1869, č. 43, s. 1. Podrobnejšie ZAPLETAL, Vladislav: *Príspevok...*, s. 12-14.

<sup>724</sup> Zápisnica z valného sriaďujúceho sa zhromaždenia odbývaného dňa 3. marca 1869. In: *Sokol*, roč. 8, 1869, č. 4, s. 121-122.





medzi jednotlivými členmi nedorozumenia. Koncom novembra 1869 z vedenia *Mineruy* odstúpil jej riaditeľ L. Jesenský a viacerí členovia výboru na čele s Mansvetom Riedlom. Výbor *Mineruy* z 22. novembra 1869 rozhodol, že L. Jesenského nahradil vo funkcii riaditeľa (správcu) Ján N. Bobula. Výbor *Mineruy* zo dňa 14. decembra 1869 rozhodol, že od roku 1870 prevezme vydávanie *Slovenských novín* (prvé číslo *Slovenských novín* vyšlo v *Minerve* už 23. októbra 1869).

Rozpory medzi vedením tlačiarne poškodili finančnú stránku tlačiarne, a to vyplácanie zapísaných akcií. Problém zapísaných, ale nezaplatených účastí riešilo mimoriadne valné zhromaždenie z 30. mája 1870. Rozhodlo, že tých, ktorí nezaplatili ani polovicu z nominálnej hodnoty akcie (t. j. 25 zl.) dajú na súd, ostatných vyzvali, aby sumu doplatili. Ak ju nezaplatili do desiatich dní, akcie im prepadli bez náhrady.<sup>725</sup> Takýmto spôsobom sa vedenie tlačiarne usilovalo získať potrebnú finančnú hotovosť. Finančné otázky riešilo aj valné zhromaždenie z 29. júna 1870. Prijalo rozhodnutie, že každý akcionár vloží do *Mineruy* päť zlatých za každú zapísanú akciu a za tieto peniaze sa kúpi nový tlačiarenský stroj. Zničili sa tiež akcie tých účastinárov, ktorí nedoplatili celú hodnotu akcie.<sup>726</sup> Po znehodnotení nedoplatených akcií bol celkový počet predaných akcií 459 namiesto deklarovaných 800. To znamenalo, že reálny kapitál *Mineruy* tvoril namiesto 40-tisíc zl. len 22 950 zl., teda ani nie 60 %. Táto suma sa rozdelila na základný kapitál vo výške 20-tisíc zl., zvyšok, takmer 3-tisíc zl., tvoril prevádzkový kapitál potrebný na náklady s vydávaním tlačí.<sup>727</sup>

Energia akcionárov tlačiarne, resp. jej výboru, sa sústreďovala na získanie potrebných finančných prostriedkov formou výhodnej

<sup>725</sup> Národný hospodár. In: *SN*, roč. 3, 1. 6. 1870, č. 68, s. 3.

<sup>726</sup> Národný hospodár. In: *SN*, roč. 3, 9. 7. 1870, č. 87, s. 3.

<sup>727</sup> Do mája 1870 sa však reálne vyplatilo iba 302 akcií a k 12. novembru 353 akcií. (Spoločnosť „Minerva“. In: *SN*, roč. 3, 30. 11. 1870, č. 169, s. 1.)





pôžičky.<sup>728</sup> Majetok *Minerly* dosahoval na jeseň 1870 hodnotu 22 063 zl. Výbor preto navrhol, aby si všetci akcionári mohli zakúpiť na každú 50-zlatkovú účasťinu ešte jednu 20-zlatkovú, splatnú v štyroch 5-zlatkových splátkach, čím by sa podarilo realizovať pôvodný projekt tlačiarne. Výhoda pre akcionára vyplývala z toho, že výplata dividendy by sa vyplácala na akciu, bez ohľadu na to, či je v nominálnej hodnote 50 alebo 20 zl.<sup>729</sup>

Od novembra 1870 vlastnila tlačiareň dva tlačiarenské stroje a všetky potrebné druhy písmen. Tlačiareň už mala stabilizovaný základný kapitál, stále však zápasila s nedostatkom prevádzkového kapitálu. Vedenie tlačiarne preto vyzývalo slovenské publikum, aby zabezpečilo predaj novovydaných sto akcií spoločnosti, čím by *Minerva* získala potrebných 5-tisíc zl. na prevádzku.<sup>730</sup> K najväčším akcionárom patrili Pavol Madocsányi (25 akcií), Adolf Szentiványi (22), mesto Ľubietová (20), J. N. Bobula (17), Pavol Novák (12), Ján Thúry (10) a Jozef Zarzetzky (10) – vlastnili spolu 116 akcií z celkovo vyplatených 447 akcií. Po získaní nových výkonných tlačiarenských strojov sa akcionári *Minerly* sústreďovali na získavanie zákaziek. Tlačiareň by pri plnom výkone vytvorila týždenne čistý zisk 60 zl., teda ročne vyše tritisíc zla.

Tlačiareň negatívne zasiahol súdny proces s Jozefom Hložanským, za ktorého musela *Minerva* zaplatiť 500 zl. pokutu za článok *Ruší sa staré budovisko Európy*<sup>731</sup> a náhradu súdnych trov vo výške 200 zl.

<sup>728</sup> Napríklad samotný Madocsányi poskytol *Minerve* pôžičku 500 zl. za úrok 10 %, neskôr sa zisku z úroku vzdal v prospech tlačiarne. *Minerve* odmietli poskytnúť pôžičku peštianske banky, pretože je „*panslavistické hniezdo stojace v spojení so všetkými panslavistickými žijúcami*“. Mali si podľa nich požičať od tvoriacej sa peštianskej pomocnej pokladnice. In: *SN*, roč. 4, 13. 12. 1871, č. 190, s. 1.

<sup>729</sup> Spoločnosť „*Minerva*“. In: *SN*, roč. 3, 30. 11. 1870, č. 169, s. 1.

<sup>730</sup> Spoločnosť „*Minerva*“. In: *SN*, roč. 3, 20. 10. 1870, č. 146, s. 1-2.

<sup>731</sup> „*Rušia sa staré budovisko Evropy*“. In: *SN*, roč. 3, 15. 9. 1870, č. 126, s. 1-3. Článok publikoval po vypuknutí prusko-francúzskej vojny a predvídal v ňom rozpad Rakúsko-Uhorska na národné štáty, za čo ho neskôr odsúdili k desať-mesačnému žaláru.







Cenzúra bola síce zrušená, vydavatelja novín však aj naďalej museli skladať vysokú kauciu za vydávanie novín. Podľa § 13 Tlačového zákona po odsúdení za článok sa za tlačový prečin tresce v prvom rade jeho autor, ak by bol neznámy, tak vydavateľ. Ak by nebol známy ani vydavateľ, tak v tom prípade finančnú náhradu preberá na seba majiteľ tlačiarne. Autor článku bol síce známy, ale Hložanský nemal pokutu z čoho zaplatiť. Vedenie tlačiarne predpokladalo, že keď túto sumu nie je schopný zaplatiť známy autor článku, tak je táto suma nevymáhateľná. Nepomohla ani žiadosť o odpustenie tejto sumy u ministerstva spravodlivosti, ktorú zamietol samotný minister I. Bittó.<sup>732</sup> Suma 500 zl. zodpovedala približne 40-tim celoročným predplatiteľom *Slovenských novín*.<sup>733</sup>

Rok 1871 bol z vydavateľského pohľadu úspešný. Od tohto roku začala *Minerva* tlačiť knižky pre ľud v rámci edície *Ľudová bibliotéka*. Návrh vyšiel od P. Madocsányiho, ktorý žiadal výbor, aby oslovili slovenských spisovateľov, nech spoločnosti zasielajú rukopisy populárno-poučných prác pre ľud. Spis nemal byť dlhší ako 32 tlačných strán a autor zaň získal honorár desať zl.<sup>734</sup> *Minerva* celkovo vydala v rámci edície v rokoch 1871 až 1873 desať zväzkov knižiek.

Vlastným nákladom vydala v roku 1871 *Minerva* zošity pre elementárne národné školy s obrázkami. Na návrh člena výboru P. Mičinaya tlačiareň vydala prvý diel nemeckého novelistu H. Zschokkeho *Hodiny nábožnosti...* v preklade P. Mičinaya a E. Kastnera. Na podporu slovenskej literatúry prispel sumou 50 zl. aj chorvátsky biskup J. Strossmayer.

<sup>732</sup> Naše vydavateľstvo. In: *SN*, roč. 4, 21. 10. 1871, č. 162, s. 3; Sibírske radosti. In: *SN*, roč. 4, 16. 12. 1871, č. 192, s. 1.

<sup>733</sup> Rovnako musela *Minerva* zaplatiť daň z príjmu pre obchodný rok 1870/1871 vo výške 185 zl. a 76 gr., hoci ešte nemala uzavretý finančný rok a nepoznala výšku zisku. (Srdce čo sa ti ešte chce?! In: *SN*, roč. 4, 28. 12. 1871, č. 197, s. 4.)

<sup>734</sup> Pozri aj Vyzvanie. In: *SN*, roč. 4, 1. 5. 1871, č. 67, s. 3.





*Minerva* začala v roku 1871 vo väčšej miere spolupracovať s tvoriacim sa *Spolkom sv. Vojtecha* v Trnave, pre ktorý vydala v roku 1871 *Abecedár, Prvú čítanku pre prvú triedu katolícko-slovenských počiatočných škôl* od Gabriela Zaymusa a *Katolícky kalendár*. Na konci roku 1871 sa však tlačiareň so *Spolkom sv. Vojtecha* rozišla, keď odmietla predávať knihy spolku kvôli nízkej provízií.<sup>735</sup>

V roku 1871 *Minerva* tiež spolupracovala s *Nakladateľským spolkom pre vydávanie slovenských kníh* v Revúcej, ktorého predsedom bol Samuel Ormis. Spolok sa zameriaval na vydávanie slovenských kníh a podporovanie slovenských spisovateľov na vydávanie svojich literárnych prác.<sup>736</sup> *Minerva* vytlačila prvú publikáciu spolku *Stará viera nauka slovenská* od Petra Kellnera-Hostinského. Druhá kniha, Ormisova *Výchovoveda...* (1871), už vyšla v Kníhlačiarskom účastinárskom spolku v T. Sv. Martine. Spolupráca spolku s tlačiarňou *Minerva* bola pravdepodobne výsledkom taktického ťahu J. N. Bobulu ako riaditeľa tlačiarne voči miestnym slovenským národovcom. V auguste 1871 uverejnil Bobula v *Slovenských novinách* článok o revúckom gymnáziu,<sup>737</sup> v ktorom ocenil činnosť miestneho pedagogického zboru a informoval o zbierkach na novú budovu gymnázia. V tom istom čísle priniesli noviny rubriku *Sbierka „Slovenské. Novín“ na veľkorevúcke evanjelické gymnásium*. Samotný Bobula v nej venoval gymnáziu jednu akciu *Mineruy* v hodnote 50 zl. Pravdepodobne v tomto roku mala Nová škola pomerne dobré vzťahy s revúckymi národovcami, osobitne so Samuelom Ormisom.

Od roku 1872 sa začína čoraz viac prejavovať chýbajúci nedostatok prevádzkového kapitálu. Tlačiareň sa ho usilovala vyriešiť pôžičkou od *Matice slovenskej* vo výške 7-tisíc zl. Výbor *Matice slovenskej* zo 17. januára 1872 na radu matičného právnik Ambróza

<sup>735</sup> Dávali 10 %, kým tlačiareň platila svojim konateľom 15 %. In: *SN*, roč. 4, 13. 12. 1871, č. 190, s. 3.

<sup>736</sup> *SN*, roč. 3, 24. 8. 1870, č. 112, s. 3; *SN*, roč. 4, 16. 12. 1871, č. 192, s. 3.

<sup>737</sup> BOBULA, J. N.: V. revúcke gymnázium. In: *SN*, roč. 4, 7. 8. 1871, č. 121, s. 1.





Pivku súhlasil s pôžičkou pod podmienkou, že *Minerva* predloží finančnú zábezpeku.<sup>738</sup> *Minerva* svoju prosbu opätovne predložila 4. výborovému zasadnutiu, ale keďže, podľa konštatovania výboru, nepredložila reálnu finančnú zábezpeku, bol jej návrh opätovne odmietnutý.<sup>739</sup> Zhodou okolností ten istý výbor odsúhlasil *Kníhtlačiariskemu účastinnému spolku* v T. Sv. Martine pôžičku 2-tisíc zl.<sup>740</sup> *Slovenské noviny* túto skutočnosť zaznamenali len s konštatovaním, že *Minerva*, žiadajúca 7-tisíc zl. a s majetkom v hodnote 36-tisíc zl. nedostala pôžičku preto, lebo tlačiareň nevlastní nehnuteľnosť. Naproti tomu *Kníhtlačiarsky účastinársky spolok*, ktorý získal pôžičku 2-tisíc zl., vlastní budovu za 8-tisíc zl.<sup>741</sup> *Minerve* sa nakoniec podarilo získať pôžičku na vyrovnanie dlhov od *Spolku sv. Vojtecha* vo výške tisíc zl.,<sup>742</sup> čo na chvíľu oddialilo jej problémy.

Napriek snahám akcionárov sa nepodarilo dosiahnuť finančnú stabilizáciu tlačiarne, k čomu iste prispelo aj vypuknutie hospodárskej krízy v roku 1873. O ďalšej bezperspektívnosti tlačiarne svedčilo aj to, že J. N. Bobula sa k 1. januáru 1873 vzdal funkcie riaditeľa *Minery*. Vedenie *Minery* márne verilo v jej záchranu vstupom aspoň niektorých hornouhorských poslancov medzi jej akcionárov. Boli ochotní dať im miesta vo výbore *Minery*, lebo zánik tlačiarne bezprostredne ohrozoval vydávanie *Slovenských novín*. Do zasadnutia mimoriadneho valného zhromaždenia účastinárov *Minery*, ktoré sa konalo 19. decembra 1872, sa nepodarilo zabezpečiť potrebný finančný úver. Na valnom zhromaždení preto výbor navrhol

<sup>738</sup> *Letopis Matice slovenskej*, roč. 9, zv. 1, 1872, s. 88.

<sup>739</sup> *Letopis Matice slovenskej*, roč. 9, zv. 2, s. 79. Zápisnica zo IV. výborového zasadnutia MS zo 6. 8. 1872, bod č. 14.

<sup>740</sup> Tamže, bod 13, s. 78-79.

<sup>741</sup> Matice Slovenskej výbor + Kníhtlačiareň. In: *SN*, roč. 5, 14. 8. 1872, č. 134, s. 3.

<sup>742</sup> List – Ján N. Bobula Jurajovi Slotovi, Pešť 25. 3. 1873. In: ASSV, fasc. 280, č. 52A.





akcionárom likvidáciu tlačiarne. Hodnotu nehnuteľného majetku *Minervy* vyčíslili na 36-tisíc zl., jej dlhy boli vo výške 16-tisíc zl.<sup>743</sup>

Tlačiareň pôsobila aj naďalej. Márný pokus o relatívne uspokojivé ukončenie agónie *Minervy* vykonal Jozef Kajuch, keď 28. februára 1874 predniesol prosbu vedenia tlačiarne, aby ju odkúpil uhorský snem.<sup>744</sup> Poslednú zmienku o jej činnosti máme z novembra 1874, keď likvidačný výbor *Minervy* uverejnil verejné vyzvanie veriteľov, či súhlasia s odpredajom tlačiarne za akúkoľvek cenu.<sup>745</sup> Posledná zmienka o tlačiarňi *Minerva* pochádza z júla 1875, kedy sa v *Národných novinách* objavil inzerát Jozefa Zarzetzského o predaji „skoro novej a dobre zriadenej“ tlačiarne v Pešťbudíne, ktorá je schopná tlačiť vo všetkých jazykoch obyvateľov Rakúsko-Uhorska „ako žiadna iná v Pešti“.<sup>746</sup> Ako upozornil V. Zapletal, zánikom *Minervy*, „padlo najmocnejšie puto, ktoré viazalo podnikateľskú zložku Novej školy k slovenskému verejnému životu“.<sup>747</sup> Svoje podnikateľské úsilie už väčšinou realizovali mimo slovenského národného života.

## Uhorská lipa

Od júna 1869 rozšíril rady podporovateľov Novej školy a zároveň redakciu *Slovenských novín* amatérsky historik Jozef Hložanský, autor vlastných národno-politických názorov na národný vývoj

<sup>743</sup> Podľa § 60 stanov dôvod na likvidáciu tlačiarne bol až v tom prípade, ak sa minula polovica základného kapitálu, čo sa nestalo. Po dlhjej diskusii na návrh P. Madocsányiho zvolilo zhromaždenie likvidačný výbor v zložení: predseda J. Zarzetzky, zapisovateľ M. Horalek, advokát F. Janík a členovia J. Pozdech, J. Skyčák, J. Thúry, A. Ivanovič, J. Kajuch a M. Dobrovský. Tá mala splnomocnenie viesť ďalšie rokovania v mene tlačiarne. (Dopisy. Pešť, 20. dec. (Valné zhromaždenie kníhtlačiarne *Minervy*.) In: *SN*, roč. 5, 21. 12. 1872, č. 207, s. 3.)

<sup>744</sup> Krajinský snem. In: *SN*, roč. 7, 2. 3. 1874, č. 33, s. 2.

<sup>745</sup> Liquidacionálny výbor „*Minervy*“. In: *SN*, roč. 7, 9. 11. 1874, č. 167, s. 2.

<sup>746</sup> *NN*, roč. 6, 10. 7. 1875, č. 79, s. 4. Inzerát opakovaním vyšiel aj v čísle 80 a 81.

<sup>747</sup> ZAPLETAL, Vladislav: *Príspevok...*, s. 38.





**Obr. č. 83:**  
Vyobrazenie  
Minervy, rímskej  
bohyne múdrosti  
a remesiel,  
ktorej meno  
niesla slovenská  
tlačiareň v Pešti, na  
hlavičkovom papieri  
tlačiarne

Slovákov.<sup>748</sup> Ako sa ukázalo, pre obe strany to bolo len východisko z núdze, Hložanského historicko-politické názory neboli po chuti ani predstaviteľom Novej školy a po približne ročnej spolupráci sa ich cesty opäť rozišli. Hložanského rozchod s Novou školou urýchlil jeho článok *Ruší sa staré budovisko Európy*.

<sup>748</sup> Blížšie o Hložanskom píše: MATULA, Vladimír: Emigrácia slovenských intelektuálov do Ruska v 60. – 70. rokoch 19. storočia. In: *Historica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Roč. XXII. Bratislava : SPN 1971., s. 110-111; MARSINA, Richard: Historické názory Jozefa Hložníka-Hložanského. In: *HC*, roč. 29, 1981, č. 1, s. 91-102; MACHO, Peter: Prečo slovenská verejnosť neprijala koncepciu Bieleho Uhorska? In: *Text. Revue pre humanitné vedy*. 1994, č. 3-4, s. 74-77.





**O Z N A M Y.**

---

Skoro nová a dobre sriadená

**Kníhtlačiareň**

v Pešťbudíne

(s 2 rýchlolismi, 1 ručným a 1 nákladným lisom: a asi 100 centov nadpisných a bežných písmen, so všetkými k tomu potrebnými príslužnosťami) odpredá sa z voľnej ruky. Poznamenať treba, že táto kníhtlačiareň je sriadená pre všetky v Rakúsko-Uhorsku panujúce reči, ako žiadna iná v Pešti. Úpravu podá pán **Jozef Zarzetzky** v Pešťbudíne, fabriková ulica č. 39. (3—1)

**Obr. č. 84:** Posledná zmienka o tlačiarni Minerva – informácia o jej odpredaji v Národných novinách z júla 1875

Práve v čase príchodu Hložanského za redaktora *Slovenských novín* prišla Nová škola s návrhom na založenie nového kultúrneho spolku s názvom *Uhorská lípa*. Iniciatíva na založenie spolku vyšla od Jozefa Hložanského. Problémy s vydávaním jeho časopisu *Biele Uhorsko* ho priviedli na myšlienku založiť *Historicko-filologický spolok*, ktorého stanovky vypracoval najneskôr v decembri 1868.<sup>749</sup> Kritizoval

<sup>749</sup> Historicko-filologický spolok. In: *Biele Uhorsko*, roč. 1, 15. 12. 1868, č. 1.





vedenie Matice, že venuje malú pozornosť vydávaniu historických spisov: „...*Historické spisy u druhých národov vydávajú „Maticu“; u nás to musí byť podnikom jednotlivca. U nás zo strachu pred Maticným úradníctvom obávame sa založiť historicko-filologický spolok; bo vidíme po predku kollisije, prenasledovanie pod kepeňom národnosti, osobkárstva a intrigy.*“<sup>750</sup> Sídlo spolku malo byť v duchu jeho historicko-politických názorov v Nitre. Podľa Hložanského predbežných úvah mal byť predsedom spolku Peter Kellner-Hostinský. Prívržencov vzniku spolku nepoznáme. Vieme, že prívrženci neboli jednotní v názore, ako by mal spolok pôsobiť. Jedna skupina podporovala variant, že spolok by mal mať charakter dopisujúcich členov a v tomto prípade by nebol potrebný finančný kapitál. Druhá skupina, do ktorej patril aj Hložanský, tvrdila, že spolok by mal mať základný kapitál 20-tisíc zl., z ktorých by sa približne 6-tisíc zl. použilo na kúpu domu, kde by mal sídlo. V ňom by býval predseda a knihovník spolku a bola by tu uložená knižnica. Členovia spolku mali jednorazovo vložiť 10-tisíc zl., zvyšný kapitál sa mal získať formou zbierok.<sup>751</sup>

Keďže sa Hložanskému nepodarilo získať pre založenie spolku širšiu podporu, upravenú verziu spolku sa pokúsil presadiť prostredníctvom Novej školy, kde využil jej animozitu voči funkcionárom *Matice slovenskej*. Prívrženci Novej školy mali záujem získať pozície aj v celonárodnom kultúrnom spolku *Matici*. Spočiatku voči nej vystupovali veľmi ústretovo a v *Slovenských novinách* uverejňovali správy o *Matici slovenskej* a zápisnice jej výboru. Keď však výbor Matice odmietol návrh Novej školy, aby Matica bezplatne zasielala správy o svojej činnosti do všetkých slovenských novín (*Pešťbudínske vedomosti* dostávali od Matice ročný finančný príspevok 200 zl.), vyvolalo to v radoch predstaviteľov Novej školy veľké pobúrenie. Od tohto obdobia môžeme na stránkach *Slovenských novín*

<sup>750</sup> Verejná hovorná. In: *SN*, roč. 2, 17. 7. 1869, č. 79, s. 3.

<sup>751</sup> List – Jozef Hložanský Pavlovi Hečkovi. Nedat. [prelom 1868/1869]. In: LA SNK, sg. M 89 E 17.





sledovať množstvo útočných článkov týkajúcich sa *Maticy slovenskej*. Pravdepodobne chýbajúce zastúpenie príslušníkov Novej školy vo vedení Matice viedlo jej predstaviteľov k snahám o založenie vlastného vedeckého a kultúrneho spolku.

V auguste 1869 uverejnil Hložanský v *Slovenských novinách* „Pozvanie“ k založeniu nového vedeckého spolku.<sup>752</sup> Už nasledujúce číslo novin prináša „Ohlas k národu“ na založenie spolku *Uhorská Lípa* so sídlom v Pešťbudíne s priloženými stanovami.<sup>753</sup> Členmi *Uhorskej lípy* sa mali stať priatelia slovenského národa, ktorí zložili raz navždy aspoň 100 zl. na pestovanie vzdelanosti, literárneho života, ale i politiky. Spolok mal byť „rozštiehnutý hlavne po celom kraji Horno-Uhorska“. V návrhu stanov sa uvádza, že „jeho členovia budú stáť pri zástave Slovenských novin“, čím bolo jasne vymedzené, že budú združovať prívržencov Novej školy.

Vznik spolku úzko súvisel so založením kníhtlačiarne *Minerva*. Zakladajúce zhromaždenie *Uhorskej Lípy* a *Minerery* sa konalo 11. novembra 1869.<sup>754</sup> Na čele päťčlenného výboru stál peštiansky továrnik Jozef Zarzetzky, zapisovateľom sa stal J. Hložanský.<sup>755</sup> Ďalších dvoch členov výboru nepoznáme (jedným bol snád J. N. Bobula). Úlohou výboru bolo predovšetkým zabezpečiť potvrdenie stanov, menovanie regionálnych konateľov a získavanie členov.<sup>756</sup> Spolok nebol nikdy oficiálne uznaný a zanikol ešte pred rozvinutím svojej činnosti.<sup>757</sup>

<sup>752</sup> HLOŽANSKÝ, Jozef: *Pozvanie... k založeniu historického a filologického spolku*. In: *SN*, roč. 2, 17. 8. 1869, č. 92, s. 1-2.

<sup>753</sup> *SN*, roč. 2, 19. 8. 1869, č. 93, s. 1-3.

<sup>754</sup> *11. november I – III*. In: *SN*, roč. 2, 12., 23. a 26. 1869, č. 110, 112 a 113.

<sup>755</sup> *Zpráva o „Uhorskej Lípe“*. In: *SN*, roč. 2, 10. 9. 1869, č. 103, s. 1.; *Pozvanie k I. valnému shromaždeniu*. In: *SN*, roč. 2, 23. 9. 1869, č. 106, s. 1.

<sup>756</sup> *Slavnosť „Minerery“*. In: *SN*, roč. 2, 18. 11. 1869, č. 122, s. 1-2.

<sup>757</sup> Vieme, že sa J. N. Bobula pokúšal získať povolenie stanov spolku u ministra vnútra v novembri 1869: „*Za stanovami Uhorskej Lípy chodil Bobula u ministra Rajnera*.“ In: *List – Ján Mallý Jánovi Franciscimu*, 22. 11. 1869 – koncept. In: *ASSV*, fasc. 94, č. 2.







Nie všetci prívrženci Novej školy sa stotožňovali s myšlienkou založiť nový kultúrny spolok, totožný so zameraním *Maticy slovenskej*. Ján Palárik vnímal utvorenie a rozvinutie činnosti konkurenčného spolku *Matici slovenskej* veľmi skepticky. Celú situáciu v slovenskom národnom živote vnímal komplexne a J. N. Bobulu upozorňoval, že pôsobenie Novej školy a *Slovenských novín* by mal viesť v zmierlivom duchu: „...*Mne je veľmi ľuto, že veci tak ďaleko prišli. A práve pre tú príčinu aj „Uhorskej lípe“ nemôžem prorokovať skvelú budúcnosť, – bár bych bol falošným prorokom! – Vedomosťiarov ste najvyš proti sebe rozhorčili, a svojich vlastných priateľov a prívržencov znechutili. – Čo sa mňa týče – kým takéto škandály neprestanú, - utiahnuť sa hodlám od všetkého politického účinkovania. Pritom všetkom ale, vstúpi-li do života tá Vaša „Uhorská Lípa“, aj ja chcem byť jej údom.*“<sup>758</sup> Takže, ako môžeme vidieť, spolok nevznikal zdola, z podnetu širšej verejnosti ako Matica slovenská, ale ako jeden zo svojich inštrumentov ho presadzovalo vedenie Novej školy.

V marci 1870 redakcia *Slovenských novín* uviedla, že „*historicko-filologický spolok po mnohých ťažkostiach konečne bude uvedený do života*“.<sup>759</sup> Podľa stanov sa prvé valné zhromaždenie malo konať v apríli 1870 v Pešti, čo sa však nestalo. Druhé valné zhromaždenie malo byť v Gemerskej stolici.<sup>760</sup> Poslednú správu o *Uhorskej lípe*, resp. Historicko-filologickom spolku, máme od J. Hložanského z 3. septembra 1870 v článku venovanom jeho názoru na slovenskú históriu: „*A tak, drabí rodáci, s božou pomocou dnešným dňom vyhlasujeme spolok historicko-filologický za otvorený. Podrobné poriadky sú už porobené. Prosím všetkých rodákov a menovito mojich známych a priateľov, žeby sa srdečne ujali myšlienky hlavnej tohto spolku.*“<sup>761</sup>

<sup>758</sup> List – Ján Palárik Jánovi N. Bobulovi, 11. 9. 1869. In: ŠA Bytča, sg. 541/86.

<sup>759</sup> Historický spolok. In: SN, roč. 3, 16. 3. 1870, č. 27, s. 1.

<sup>760</sup> SN, roč. 2, 14. 10. 1869, č. 111, s. 2.

<sup>761</sup> J. H. [HLOŽANSKÝ, Jozef]: Čo nám treba? In: SN, roč. 3, 3. 9. 1870, č. 119, s. 1-2.





Hlavným dôvodom, prečo *Uborská lípa* nakoniec nezačala svoju činnosť, bolo pravdepodobne neskoršie odsúdenie J. Hložanského za článok v *Slovenských novinách* a napokon jeho rozchod s Novou školou. S tým súvisí aj nezaujím vedenia Novej školy, ktorá sa v tomto období začala viac sústreďovať na národohospodársku otázku a podporovala zakladanie pomocných pokladníc (vzájomné pomocnice). Ďalšou príčinou bolo začatie činnosti *Spolku sv. Vojtecha* v Trnave, kde medzi jeho členmi nachádzame viacerých prívržencov Novej školy. Vznik *Spolku sv. Vojtecha* vnímala katolícka časť prívržencov Novej školy ako inštitúciu spriaznenú s Novou školou, aj keď niektorí jednotlivci mali rozdielne názory na jeho zameranie a činnosť. Časť slovenskej verejnosti začala začiatkom 70. rokov 19. storočia vnímať *Maticu slovenskú* ako evanjelický a *Spolok sv. Vojtecha* ako katolícky spolok, čo mohlo napokon prerásť až do hrozby nového jazykovo-náboženského rozpoltenia Slovákov. Viaceré katolícke dekanáty napríklad žiadali, aby spolok zaviedol používanie bernolákovčiny. Vedenie *Spolku sv. Vojtecha* sa usilovalo o čiastočnú úpravu slovenského pravopisu, ale bez spolupráce s *Maticou slovenskou*. Návrh jazykových úprav zostavil Juraj Slota.<sup>762</sup> Napokon sa vedenie spolku rozhodlo odstúpiť od týchto snáh a slovenská katolícka inteligencia rešpektovala autoritu *Matice slovenskej*, veď takmer všetci členovia vedenia *Spolku sv. Vojtecha* boli aj členmi *Matice* a viacerí aj členmi matičného jazykovedného odboru, ktorý mal v kompetencii riešenie úprav spisovnej normy. A ani po zatvorení *Matice* už nemalo vedenie *Spolku sv. Vojtecha* ambíciu zasahovať do úpravy pravopisu.<sup>763</sup>

<sup>762</sup> List – Ján N. Bobula Jánovi Mallému. Pešť 9. 7. 1871. Citované z: ČULEN, Konštantín: *Novinár a pedagóg, Ján Malý-Dusarov (Slanický)*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1933, s. 261.

<sup>763</sup> Bližšie: KACÍREK, Euboš: Konfesionálna otázka v národnom hnutí v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In: *Verbum historiae* 1, Prešov : vydavateľstvo Michala Vaška 2008 [vyd. 2009], s. 155-161.





## Spolková činnosť v rokoch 1871 – 1872

V roku 1871 sa zintenzívnila činnosť Slovákov v Pešťbudíne. Pri zakladaní a činnosti slovenských spolkov prejavila mimoriadnu aktivitu Nová škola. Jej najvýraznejšieho predstaviteľa Jána N. Bobulu nachádzame takmer pri každom vtedajšom spolku. Na začiatku roka 1871 si slovenskí vysokoškolskí študenti založili akademický spolok, v polovici júla vznikla pomocná pokladnica a v septembri *Slovenský spevácky spolok*. Nová škola sa usilovala kontrolovať a ovplyvňovať ich činnosť vo svoj prospech. Napriek rozvíjajúcej sa snahe o spolčovanie sa Slovákov v Pešťbudíne, Jozef František Strakovič mal iný názor: „*Tolko sa nahovori o tom množstve slovače tu v Pešti bývajúcej a predsa len veľmi zriedka stane sa tuná dačo, čo by poukazovalo na národný život, alebo čo by ke prebúdzaniu a pozdvihnutiu národného našeho života slúžiť malo.*“<sup>764</sup> Napriek tomuto skeptickému pohľadu mali miestni Slováci potenciál a aj záujem o zakladanie spolkov.

Slovenských mešťanov združoval *Slovenský spevácky spolok*, ktorý počas svojej krátkej existencie okrem cvičenia v speve pripravil aj prvé doložené slovenské divadelné predstavenia v meste. Prvé snahy o organizovanie slovenského divadelníctva v Pešťbudíne máme zachytené v roku 1870. Podľa správy v časopise *Zora* založila slovenská mládež na jar 1870 Divadelné družstvo, ktoré sa malo stať prostriedkom na prebudenie národného života miestnych Slovákov „*vo skoro poloslovenskom hlavňom meste krajiny*“. Členovia spolku požiadali Mikulášťanov, kde bol čulý divadelný život, o zaslanie divadelných hier, aby „*peštianski Slováci v narodňom ohľade neboli zabaňbení- [...]ch najposlednejších kocúrkanov*“.<sup>765</sup> O ďalšom pôsobení spolku však nemáme žiadne správy, preto môžeme predpokladať, že nerozvinul svoju činnosť. Tieto snahy napokon dozreli, aj keď s krátkym trvaním, v roku 1873. V tomto období vzniká popri

<sup>764</sup> Dopisy. J. F.: Pešť, 25. sept. In: NN, roč. 2, 5. 10. 1871, č. 118, s. 3.

<sup>765</sup> *Zora*, roč. 1, č. 1, 15. 3. 1870, s. 14.





kultúrnych spolkoch aj národohospodársky slovenský spolok – *pomocná pokladnica* v Pešti.

### Slovenský akademický spolok

Väčšina zo slovenských študentov, ktorí sa národne angažovali už ako stredoškoláci, sa národne prejavovala aj počas vysokoškolských štúdií. Mnohí zo študentov pokračovali v štúdiách v Pešti. Časť národne uvedomelých slovenských vysokoškolákov sa pokúsila podľa vzoru vysokoškolákov z iných národov Uhorska založiť slovenský univerzitný spolok. V polovici januára 1871 sa konalo zasadnutie slovenských vysokoškolských študentov v Pešti, na ktorom si zvolili dočasný výbor a vypracovali návrh stanov *Slovenského akademického spolku*.<sup>766</sup> Predsedom spolku sa stal poslucháč filozofie Peter Tvrdý, pokladníkom študent klasickej filológie Ernest Polóny a zapisovateľom študent teológie A. S. Krčméry. Utváranie spolku podporovala Nová škola prostredníctvom článkov v *Slovenských novinách*.

Cieľom spolku bolo združovanie slovenských vysokoškolských študentov v Pešťbudíne a podporovanie ich túžby po všeobecnom a vedeckom vzdelávaní a vzájomnom stretávaní sa. Súčasťou spolku bola knižnica a čítareň. Spolok organizoval prednášky<sup>767</sup> a besedy, pripravoval prezentáciu vlastných literárnych a vedeckých prác študentov a pestovanie spevu a zábavy. Výkonným členom sa mohol stať každý vysokoškolský študent, ak nebol členom žiadneho protislovanského spolku.<sup>768</sup> Hoci v tomto období na univerzitej

<sup>766</sup> Študujúca mládež. In: *SN*, roč. 4, 21. 1. 1871, č. 12, s. 3; Akademický spolok. In: *SN*, roč. 4, 4. 2. a 9. 3. 1871, č. 20, s. 3 a č. 39, s. 3.

<sup>767</sup> Počas svojej krátkej činnosti zorganizoval spolok v priebehu apríla a mája 1871 spolu šesť prednášok. Medzi prednášajúcimi nachádzame P. Tvrdého, E. Polónyho, A. S. Krčméryho a I. Lehockého. In: *SN*, roč. 4, 8., 19., 24. a 27. 4., 11. a 19. 5. 1871, č. 55, s. 2; č. 60, s. 2; č. 63, s. 3; č. 65, s. 2; č. 73, s. 3 a č. 78, s. 1.

<sup>768</sup> Výťah zo stanov pozri: Výbor: Dopisy. Pešť, 14. febr. In: *SN*, roč. 4, 16. 2. 1871, č. 27, s. 2.





pôde pôsobilo viacero študentských spoločností, uhorská vláda stanov slovenského vysokoškolského spolku v polovici mája nepotvrdila. Dôvodom bolo ministerské nariadenie zo 4. mája, podľa ktorého mohol akademický spolok pôsobiť len na pôde univerzity pod kuratelou orgánov univerzity a jeho členmi mohli byť len študenti univerzity, čo stanov neobsahovali.<sup>769</sup> Ako ironicky dodali *Slovenské noviny*, „keby si urobili slovenskí študenti ten jux a utvorili spolok k maďarizovaniu slovenského ľudu, proti tomu by dobrotivá vláda maďarská zaiste nič nemala“.<sup>770</sup> Na 5. júla 1871 zvolal výbor valné zhromaždenie, na ktorom sa mali členovia spolku dohodnúť na ďalšom postupe.<sup>771</sup> O jeho výsledku však už nie sme informovaní. V nasledujúcom školskom roku už spolok nevyvíjal žiadnu činnosť a zanikol. Vláda povolila, aby na univerzite v Pešti pôsobil všeobecný akademický spolok združujúci študentov rozličných národností, ktorý mal odoberať aj slovenské časopisy.<sup>772</sup>

Nepotvrdenie stanov Slovenského akademického spolku sa opieralo o stanov akademických disciplinárnych stanov. Podľa stanov „poslucháči univerzity alebo niektorého odboru netvoría spolu jedno teleso, a preto ani nemôžu vydržovať zhromaždenie, ani sa nemôžu dať reprezentovať stálymi konateľmi a účinkovať v zboroch“ a „zhromažďovania univerzitných študentov na verejných miestach okrem univerzity k cieľom nejakým iným ako spoločenským sa nedovoľujú“. Zároveň mohla akademická rada univerzity zakázať študentom účasť na zhromaždeniach alebo v nežiacich

<sup>769</sup> Pešť, 4. jún: Slov. akadem. spolok v Pešti. In: *NN*, roč. 2, 8. 6. 1871, č. 67, s. 2.

Na porovnanie v tomto období viedenská vláda povolila slovenský akademický spolok Tatran na univerzite vo Viedni.

<sup>770</sup> Slovenského akademického spolku ... In: *SN*, roč. 4, 27. 5. 1871, č. 83, s. 3; *NN*, roč. 2, 1. 6. 1871, č. 64, s. 3.

<sup>771</sup> Štujúca slovenská mládež. In: *SN*, roč. 4, 24. 6. 1871, č. 98, s. 3.

<sup>772</sup> *NN*, roč. 2, 21. 11. 1871, č. 138, s. 4.





spolkoch.<sup>773</sup> Pokračovateľom myšlienky združovania slovenských študentov v Pešti bol obnovený *Slovenský spolok* z roku 1873.<sup>774</sup>

### Slovenský spevácky spolok

Slovenskí mešťania, ako je uvedené vyššie, sa vo väčšej miere zúčastňovali na činnosti iných spolkov, vrátane *Slovanského speváckeho spolku*. Ich aktivita postupne ochabovala, dokonca ani slovenskí členovia výboru sa nezúčastňovali na jeho zasadnutiach. Iniciatívy sa napokon chytil J. N. Bobula, ktorý sa v lete 1871 začal v spolku viac angažovať a podchytil slovenských mešťanov. Zakladajúce zhromaždenie spolku sa konalo 24. septembra 1871 v sídle Slovanského speváckeho spolku. Učiteľom spevu bol Čech Václav Lederhofer, ktorý vyučoval spev vo viacerých hudobných spolkoch. Za predsedu spolku navrhli Pavla Tomáška, ten však funkciu neprijal. Predsedom sa stal J. F. Strakovič, zapisovateľom právnik Ján Gočár. Zúčastnení si zvolili 8-členný výbor, ktorého úlohou bolo vypracovanie stanov.<sup>775</sup> Druhé valné zhromaždenie, ktoré prijalo stanov a zvolilo nové vedenie spolku, sa konalo 6. októbra. Podľa

<sup>773</sup> HRONOVÍČ, Ľudovít: *Vetín*. In: *SN*, roč. 7, 10. 12. 1874, č. 185, s. 1-2.

<sup>774</sup> Dopisy. Pešťbudín, 2. nov. (Slavnosť pri pomníku Slávika; založenie speváckeho slov. spolku.) In: *SN*, roč. 6, 3. 11. 1873, č. 166, s. 1-2.

<sup>775</sup> Členmi zakladajúceho výboru boli: P. Tomášek (predseda), J. N. Bobula, A. Bolvanský, Jozef Fr. Strakovič, V. Lederhofer, F. Šupala, P. Mičinay a J. Gočár. Podporovateľmi založenia a následne členmi spolku boli: hrnčiarsky majster Ján Brxa, mešťania Ján Babilon, Juraj Budínsky, Ján Kováč, Juraj Kováč, Karol Križan a Jakub Sušek, učiteľ Pavol Mičinay, advokát Rudolf Kučini, hodinnár Štefan Strakovič, mechanik Samuel Leporis, kaviarnik Samuel Melferber a právnik a spisovateľ Ján Gočár. In: *Vyzvanie k založeniu slovenského speváckeho spolku v Pešť-Budíne*. In: *SN*, roč. 4, 18. 9. 1871, č. 143, s. 2 a *Dopisy*. Pešť, 24. sept. (Zpráva o prvom valnom zhromaždení k založeniu slovenského speváckeho spolku v Pešť-Budíne.) In: *Tamže*, 27. 9. 1871, č. 148, s. 1-2.





stanov sa zasadnutie výboru konalo každú stredu v Melferberovej kaviarni.<sup>776</sup>

Za jeden z hlavných dôvodov na založenie spolku sa uvádzala nízka úroveň slovenského cirkevného spevu v peštianskom evanjelickom a katolíckom kostole, aby veriaci „*dobre sriadeným slov. spevom i sebe i druhým príjemnú zájavu pristrojiť mohl*“.<sup>777</sup> Vyplývalo to zo skutočnosti, že Slováci v Pešti pochádzali z rozličných regiónov a melódia cirkevných piesní nebola jednotná, „*že čoho v skutku nie znábožňujúci spev, ale rádnej nábožnosť narúšajúca, disharmonia povstáva*“.<sup>778</sup> To spôsobovalo aj odliv slovenských farníkov na nemecké a maďarské bohoslužby. Š. Klempa navrhoval, aby *Slovenský spevácky spolok* vystupoval počas bohoslužieb, čo podporovali aj slovenskí evanjelici, lenže v slovenskom evanjelickom kostole chýbal organ.<sup>779</sup>

Hlavnou činnosťou spolku bolo cvičenie spevu pod vedením kapelníka J. Häusslera a zbornajstra V. Lederhofera. Spolok si budoval vlastnú knižnicu, ktorá mala začiatkom roku 1872 do 50 zväzkov, jej knihovníkom bol hostinský Samuel Melferber.<sup>780</sup> Na 27. decembra 1871 pripravil spolok prvé spoločenské podujatie – besedu na oslavu svojho založenia v miestnosti na Széchényiho

<sup>776</sup> Zpevácky spolok slovenský. In: *SN*, roč. 4, 14. 10. 1871, č. 158, s. 4. Predsedom spolku sa stal Jozef Pozdech, podpredsedom J. F. Strakovič, pokladníkom Juraj Budínsky, dozorcóm J. N. Bobula a archivárom Ján Gočár. Z 21 členov výboru poznáme A. Ivanoviča, J. Lenču, O. Bobčeka, F. Slámu, S. Melferbera, J. Brxu, J. Babilona, J. Čajdu, A. Oravca, F. Šupalu, K. Križana, P. Mičinaya a P. Tomášeka.

<sup>777</sup> Vyzvanie k založeniu Slovenského speváckeho spolku v Pešť-Budíne. In: *CL*, 7. diel, 1871, č. 27, s. 303-304 a Vyzvanie k založeniu slovenského speváckeho spolku v Pešť-Budíne. In: *NN*, roč. 2, 21. 9. 1871, č. 112, s. 1.

<sup>778</sup> X.X.: Pešť, dňa 10. jan. In: *NN*, roč. 3, 16. 1. 1872, č. 7, s. 3.

<sup>779</sup> Toto podporovala aj miestna slovenská inteligencia, katolícka a evanjelická, hlavne M. Macháč, P. Matuška, J. Uhlárik, J. F. Strakovič, P. Tomášek, F. Šupala, A. Bolvanský, J. Budínsky, S. Melferber, J. Gočár, J. Čajda, D. Krekáč M. Bzdúch, Kobza, J. Brxa a iní.

<sup>780</sup> List – Jozef František Strakovič a Samuel Melferber Jozefovi Viktorinovi. Pešť 9. 2. 1872. In: *LA SNK*, sg. 25 C 43.





promenáde.<sup>781</sup> Zúčastnili sa nej aj českí a srbskí poslucháči. Presný program besedy nepoznáme, vieme, že súčasťou programu bola inscenácia hry Jakuba Grajchmana *Dvaja obšitosi*,<sup>782</sup> čo je prvé písomne doložené slovenské divadelné predstavenie v Pešťbudíne. Na zlepšenie finančného stavu spolku sa vedenie spolku rozhodlo zorganizovať ples 1. februára 1872 v priestoroch meštianskej strelnice.<sup>783</sup>

Po „raketovom“ štarte spolku však prišiel rýchly útlm a už v nasledujúcom roku *Slovenský spevácky spolok* prestal rozvíjať svoju činnosť. Dôvodom bol nedostatok finančných prostriedkov na jeho činnosť (nedostatočný výťažok z plesu v prospech spolku), ale hlavne vzájomné nedorozumenia medzi jedným zo zakladateľov spolku a jeho prvým predsedom J. F. Strakovičom a výborom. Strakovič bol obvinený, že sa pokúšal o zmenu stanov spolku, aby podporujúci členovia spolku prišli o hlasovacie právo, čím by prišiel J. Pozdech o funkciu predsedu.<sup>784</sup> Záujem peštianskych Slovákov sa začal viac orientovať na činnosť pomocnej pokladnice, z ktorej mohli mať finančný profit. Činnosť spolku bola čiastočne obnovená v roku 1873 ako speváckeho odboru *Zábavno-poučného slovenského spolku*, resp. ako Slovenského spevokolu v roku 1890 (resp. 1892) pri slovenskom evanjelickom zbore, kedy vznikol ako odbor Slovenského spolku.<sup>785</sup>

<sup>781</sup> NN, roč. 2, 23. 12. 1871, č. 152, s. 4; NN, roč. 3, 4. 1. 1872, č. 2, s. 3; d. d.: Pešť, dňa 9. jan. In: NN, roč. 3, 13. 1. 1872, č. 6, s. 3.

<sup>782</sup> O priebehu besedy pozri: Jozef Fraňo [Strakovič]: Pešť, 28. dec. In: NN, roč. 3, roč. 4. 1. 1872, č. 2, s. 3; d. d. [D. Bachát?]: Pešť, dňa 9. jan. In: NN, roč. 3, 13. 1. 1872, č. 6, s. 3; Krátky príspevok priniesli aj SN, roč. 4, 28. 12. 1871, č. 197, s. 4.

<sup>783</sup> Medzi členmi spolku sa uvádzali okrem už uvedených aj M. Macháč, P. Matuška, J. Uhlárik. In: X. X.: Pešť, dňa 10. jan. In: NN, roč. 3, 16. 1. 1872, č. 7, s. 3.

<sup>784</sup> Verejná hovorná. In: SN, roč. 5, 8. 1. 1872, č. 3, s. 4. Reakcia na Strakovičov článok v NN, roč. 3, 4. 1. 1872, č. 2.

<sup>785</sup> KOVÁČOVÁ, Anna: Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu. In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 44.







## Pomocná pokladnica v Pešti

Myšlienka na zakladanie pomocných pokladníc nebola nová. O ich význame sa dozvedáme na slovenskom území od 40. rokov 19. storočia v čase štúrovského hnutia. Opätovný rozmach záujmu o zakladanie drobných hospodárskych spolkov s miestnou, resp. regionálnou účinnosťou na slovenskom území nastáva vo väčšej miere od konca 60. rokov. Zárodky vzniku pomocných pokladníc môžeme vidieť aj v sporiteľniach murárskych robotníkov z Liptova, ktorí pracovali na Dolnej zemi, od začiatku 60. rokov prevažne v Pešti. Mali už určitý spôsob organizácie, zvolávali zhromaždenia a volili spomedzi seba výbor tvorený predsedom, pokladníkom a zapisovateľom. Vložený kapitál, neprevyšujúci niekoľko zlatých, resp. grajciarov, požičiavali tým členom, ktorí to najviac potrebovali. Nežiadali však o oficiálne potvrdenie. Z Liptova takéto spolky zakladali murári pochádzajúci z Dovalova, Hýb, Jamníka, Liptovskej Sielnice, Liptovského Trnovca, Pribyliny a Vavrišova.<sup>786</sup>

Hlavná zásluha pri zakladaní pomocných pokladníc patrí Danielovi Lichardovi, ktorý ich zakladanie propagoval na stránkach svojho časopisu *Obzor*. Ako vzor mu poslúžili stanovy podobného peňažného ústavu v Tábore.<sup>787</sup> Na potrebu zakladania pomocných pokladníc upozorňoval tiež Ján Francisci<sup>788</sup> a Ján N. Bobula. Ako prvá podľa týchto stanov vznikla vo februári 1867 *Vzájomná pomocnica* v Revúcej. K zakladateľom patrili Samuel Ormis a bývalý

<sup>786</sup> (-uv-): Z Liptova. In: *JN*, roč. 1, 8. 2. 1868, č. 17, s. 2.

<sup>787</sup> MARTULIAK, Pavol: Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva do roku 1918. In: *Ľudia – peniaze – banky. Zborník z konferencie*. Bratislava : NBS, 2003, s. 221.

<sup>788</sup> FRANCISCI, Ján: Vzájomné pomocnice I – V. In: *PbV*, roč. 8, 17. 1. – 4. 2. 1868, č. 5 – 10, s. 1-2; Zase Vzájomné pomocnice. In: *PbV*, roč. 9, 27. 1. 1869, č. 8, s. 1-2.





richtár Revúcej Ondrej Viest.<sup>789</sup> *Slovenské noviny* krátko po svojom vzniku podporovali zakladanie týchto inštitúcií: „*Takéto a podobné spolky by už raz slušali národu nášmu no ale úfame, že príklad tento šľachetný neostane bez nasledovania, a že z viac strán takýmito chýrmi v čo najbližšom čase zase prekvapení budeme.*“<sup>790</sup> Druhým významným slovenským hospodárskym ústavom sa stala *Turčiansko sv. martinská sporiteľňa*, založená v roku 1868 ako účastinárska spoločnosť. Postupne okrem nich vzniklo viacero menších hospodárskych spolkov s regionálnym významom. Na konci roku 1870 po mnohých priet'ahoch potvrdilo ministerstvo stanov y aj pomocnej pokladnice v Skalici. K jej zakladateľom a prvým predsedom patr il Daniel Lichard.<sup>791</sup> Práve skalická pomocná pokladnica sa stala v neskoršom období vzorom pre zakladanie podobných miestnych a regionálnych hospodárskych spolkov.

Zakladanie malých slovenských finančných ústavov mal byť prvý krok k postupnej hospodárskej emancipácii národného hnutia. Úlohou pomocných pokladníc bolo v prvom rade požíciavanie potrebného kapitálu svojim členom za nízky úrok, ale rovnako aj investovanie získaných finančných prostriedkov za účelom ich kapitalizácie a zvýšenia finančného zisku. Preto mnohé sporiteľne investovali do nákupu akcií priemyselných podnikov – zo slovenského pohľadu ako kontrola priemyselnej výroby na slovenskom etnickom území.

<sup>789</sup> Revúcka pomocná pokladnica začínala svoju činnosť s kapitálom 18 zl. a v roku 1871 už obchodovala so sumou 150-tisíc zl. V októbri 1871 mala vyše tisíc členov a obchodný obrad vyše štvrt' milióna zl. V roku 1873 obhospodarovala majetok vo výške vyše pol milióna zl.

<sup>790</sup> *SN*, roč. 1, 18. 1. 1868, č. 8, s. 3. Je to prvá zmienka o podpore takýchto hospodárskych ústavov zo strany Novej školy.

<sup>791</sup> Činnosť začala na začiatku roku 1871, po prvom polroku obchodovala s kapitálom vyše 7 500 zl. V roku 1874 sa už jej obchod pohyboval vo výške takmer 80-tisíc zl. In: *SN*, roč. 4, 10. 7. 1871, č. 106, s. 3; *SN*, roč. 7, 11. 2. 1874, č. 22, s. 2.





Podľa predstáv Novej školy sa jadrom pomocných pokladníc mala stať pomocná pokladnica v Pešti. Pôvodne mal funkciu sporiteľne vykonávať *Národno-demokratický slovenský spolok v Pešti*. Bobula ešte na druhom valnom zhromaždení v novembri 1868 žiadal, aby v rámci spolku fungovala spoločná pokladnica, z ktorej by si mohli členovia požičiavať peniaze.<sup>792</sup> Následný zánik spolku však nepriniesol očakávaný finančný profit pre peštianskych mešťanov.

Zakladajúce valné zhromaždenie pomocnej pokladnice v Pešti podľa vzoru skalickej sa konalo 16. júla 1871 v miestnosti kníhtlačiarne *Minerva* na Fabrikovej ulici.<sup>793</sup> Za predsedu valného zhromaždenia zvolili J. N. Bobulu a zapisovateľa Ľudovíta Lehockého. Bobula žiadal, aby sa oslovili Slováci v Pešti, zapojili sa do činnosti pokladnice a ukladali do nej svoje úspory. Zhromaždenie sa vyslovilo prijímať aj kapitál od nečlenov pomocnice. Podľa názoru V. Zapletalá Bobula predpokladal, že pri zakladaní pomocnej pokladnice sa spojí spoločný záujem pešťbudínskych Slovákov, Maďarov a maďarónov.<sup>794</sup> Tomu malo zodpovedať aj zloženie dočasného výboru.

Predsedom pokladnice sa stal Pavol Madocsányi. Jeho zvolením členovia spolku pravdepodobne dúfali, že sa im podarí čím skôr získať potvrdenie stanov. Podpredsedom sa stal J. N. Bobula, pokladníkom Ján Babilon a kontrolórom Matej Dobrovský. Bobula z titulu svojej funkcie podpredsedu sa podľa stanov zúčastňoval na výborových zasadnutiach, vďaka čomu mohol riadiť a ovplyvňovať

<sup>792</sup> Rozšírenie stanov spolku o bod, týkajúci sa podporovania svojich členov schválilo až tretie valné zhromaždenie z apríla 1869. (Pešť, 24. nov. (Valné zhromaždenie.) In: *SN*, roč. 1, 26. 11. 1868, č. 142, s. 3; Pešť, 27. apr. In: *SN*, roč. 2, 1. 5. 1869, č. 47, s. 3.)

<sup>793</sup> BOBULA, J. N.: Prihlas. In: *SN*, roč. 4, 10. 7. 1871, č. 106, s. 3; *NN*, roč. 2, 27. 7. 1871, č. 88, s. 3; V liste F. Slámovi Bobula písal: „*Včera jsme založili zde pomocnici. Bylo nad mír mnoho lidí asi 50-60 osob. Zápal za věc je veliký. Turčani zde jsou žbití, Mehlferberi přistúpili k pomocnici.*“ (List – Ján N. Bobula Františkovi Slámovi. Pešť 17. 7. 1871. In: *ZA Opava, Fond František Sláma, kartón 1, zložka 3.*)

<sup>794</sup> ZAPLETAL, Vladislav: *Príspevok...*, s. 33-34.





činnosť spolku. Úlohou dočasného vedenia bolo potvrdenie stanov na ministerstve vnútra. Úvodný kapitál pomocnice bol 16 zl., podobne ako pri revúckej pomocnici. Pokladnica dočasne sídlila v priestoroch kníhtlačiarne Minerva.<sup>795</sup>

<sup>795</sup> Členmi výboru boli Karol Krížan, Pavol Mičinay, Samuel Mehlferber, Adolf Szentiványi, Juraj Nigríni, Ján Lenčo, Andrej Ivanovič, Ján Kováč, Ján Thúry, A. Puček, Juraj Krieger. Náhradníkmi Juraj Demeter, Ján Kolík, A. Oravec a Záborský. K uhodnovreniu zápisnice boli zvolení Lacko, M. Ivanovič a Vávra. (In: Dopisy. Pešť 18. júli. In: SN, roč. 4, 20. 7. 1871, č. 111, s. 3.) Spolok rozoznával riadnych a čestných členov. Riadny člen zaplatil jednorazovo jeden zlatý do rezervného fondu a mesačne platil 50 grajciarov. Dĺžka existencie spolku sa predpokladala 10 rokov. Za túto dobu mal teda riadny člen vložiť 60 zl. (60 zlatých = jedna spolková vložka); túto sumu mohol zaplatiť aj jednorazovo. Zároveň svojím vlastným majetkom ručil za dlhy spolku. Nemusel byť obyvateľom Pešti. Vklady od výšky 2 zl. boli úročené ročne úrokmi vo výške 6 %. Tie si však mohol vybrať, až keď jeho celková vložená suma dosiahla minimálne desať zlatých. Člen spolku mal právo kandidovať do funkcií spolku a nárok na dividendy. Čestní členovia mali na valnom zhromaždení len právo poradného rokovania. Valné zhromaždenie sa konalo dvakrát do roka. Podmienkou na jeho konanie bola účasť aspoň jednej tretiny akcionárov. Na žiadosť aspoň 20 členov mohlo byť zvolané mimoriadne valné zhromaždenie. Valné zhromaždenie volilo vedenie spolku, prijímalo výročnú správu o hospodárení, kontrolovalo účty a navrhovalo výšku dividend. Na schválenie návrhu bola potrebná prostá väčšina hlasov, pri rovnosti hlasov rozhodoval hlas predsedu. Na zmenu stanov bola potrebná dvojtretinová väčšina. Za každú vložku mal akcionár jeden hlas, maximálne však desať. Spolkové úradníctvo tvoril predseda, podpredseda, pokladník, kontrolór a sekretár. Výbor mal spolu 17 členov a tvoril ho podpredseda (prípadne predseda), 12 členov výboru, štyria náhradníci a kontrolór. Výbor volilo valné zhromaždenie v tajnom hlasovaní na tri roky, s tým, že každý rok sa nanovo volila jedna tretina výboru. Výbor mal zasadať pravidelne každý pondelok. Okrem podpredsedu sa ho muselo zúčastniť aspoň šesť členov výboru, vrátane náhradníkov. Výbor udeľoval pôžičky svojim členom. Výška pôžičiek sa predbežne pohybovala v rozpätí 10 – 50 zl. na tri mesiace; úrok sa za 3-mesačnú lehotu pohyboval vo výške 2,5 grajciara za jeden požičaný zlatý. Výška rezervnej základiny musela obsahovať aspoň jednu dvadstatinu z celkovej výšky udelených pôžičiek. Veritelia účastinára nemali nárok na vymáhanie podlžnosti z jeho vkladu v pomocnici. (Stanovy pomocnej pokladnice v Pešti. In: SN, roč. 4, 18. 9. až 25. 9. 1871, č. 143, s. 2; č. 144-146, s. 2-3; č. 147, s. 2.)





Dočasné vedenie pokladnice sa usilovalo o schválenie stanov. V apríli 1872 ministerstvo opätovne nepotvrdilo stanovy pokladnice, hoci boli len odpisom schválených stanov skalickej pokladnice.<sup>796</sup> Ďalšie mimoriadne valné zhromaždenie pokladnice sa konalo 18. augusta 1872 v priestore slovenskej evanjelickej školy na Kerepešskej ceste.<sup>797</sup> Bobula sa tu osobitne venoval robotníckej otázke a pozdvihnutiu slovenského proletariátu.<sup>798</sup> Nasledujúce valné zhromaždenie sa konalo 24. februára 1873. Spolok mal v tomto období už 110 členov, ale stále nemal oficiálne povolené stanovy, ktoré už po tretíkrát vrátilo ministerstvo.<sup>799</sup> Vedenie spolku rozhodlo, že zo zisku venuje po päť zlatých slovenskej evanjelickej a vznikajúcej slovenskej katolíckej škole v Pešti. Jeden zlatý venovali na pomník Jána Palárika. Toto bola praktická ukážka, akým spôsobom mali vznikajúce slovenské hospodárske ústavy prispievať k rozvoju národného hnutia a podporovať národné inštitúcie.

Stanovy pomocnej pokladnice nakoniec ministerstvo schválilo v máji 1873, po takmer dvojročnej činnosti spolku.<sup>800</sup> Prvé riadne valné zhromaždenie pomocnej pokladnice sa následne konalo 12. júna 1873.<sup>801</sup> Sídlo spolku sa nachádzalo v priestoroch slovenskej evanjelickej školy na Kerepešskej ceste. Pomocná pokladnica

<sup>796</sup> Stanovy. In: *SN*, roč. 5, 23. 4. 1872, č. 65, s. 3.

<sup>797</sup> Pomocná pokladnica. In: *SN*, roč. 5, 14. 8. 1872, č. 134, s. 3.

<sup>798</sup> Dopisy. Pešť, 19. aug. In: *SN*, roč. 5, 24. 8. 1872, č. 139, s. 2-3.

<sup>799</sup> Ministerstvo žiadalo zvýšenie minimálneho vkladu z dvoch na desať zlatých. Spolok vyplatil svojim členom 6% dividendy. (Dopisy. Pešťbudín, 25. febr. (Valné zhromaždenie pomocnej pokladnice) In: *SN*, roč. 6, 27. 2. 1873, č. 32, s. 2-3.)

<sup>800</sup> Stanovy „pomocnej pokladnice“ v Pešti. In: *SN*, roč. 6, 6. 6. 1873, č. 83, s. 4.

<sup>801</sup> Valné zhromaždenie zvolilo nové vedenie spolku. Vo funkciách potvrdilo predsedu, podpredsedu a pokladníka. Za tajomníka a zapisovateľa zvolili Andreja Ivanoviča, kontrolóra J. Fr. Strakoviča, členmi výboru sa stali D. M. Bachát, K. Banšiel, J. Kolík, J. Kmet', A. Kapusta, K. Križan, J. Lenčo, J. Nigríni, A. Puček, Ľ. Póš a za náhradníkov A. Guráni, E. Kastner, K. Melfelber a Šlichta. In: (-r.): *Z Pešťbudína*, 12. júna. (Valné zhromaždenie pešťanskej „Pomocnej pokladnice.“) In: *SN*, roč. 6, 14. 6. 1873, č. 89, s. 3-4.





v Pešti sa usilovala slúžiť ako bankový dom pre Slovákov, ktorí sa len prechodne zdržiavali v Pešťbudíne.<sup>802</sup> Tí si svoje úspory často uschovávali u rôznych úžerníkov a mnohokrát o ne prišli. Pomocnica úročila vklady šiestimi percentami. Vklady od nečlenov spolku boli podľa stanov možné, ak sa mimoriadne vklady pohybovali v rozpätí od 10 do 60 zl.

Druhé riadne valné zhromaždenie sa konalo 29. marca 1874. Vklady členov za rok 1873 neboli nijako vysoké, dosahovali len výšku takmer 4-tisíc zl.<sup>803</sup> Toto je posledná informácia o pôsobení pomocnej pokladnice v Pešťbudíne. Hoci pravdepodobne nezanikla, jej činnosť po roku 1874 stagnovala, resp. vôbec nevykonávala činnosť. Formálne však existovala aj naďalej, informácie o jej ďalšej činnosti však máme až z konca 19. storočia, keď bol jej predsedom Ján Wagner.

K útlmu činnosti pomocnej pokladnice mohlo prispieť aj vypuknutie veľkej hospodárskej krízy v roku 1873, ktorá spôsobila zánik viacerých akciových spoločností. Hospodárska kríza začala 9. mája 1873 pádom viedenskej burzy. Vo Viedni práve v tomto období prebiehala veľká hospodárska výstava, ktorá mala priblížiť hospodársky vývoj monarchie v poslednom období. Mnohé uhorské priemyselné podniky prežívali úpadok už pred vypuknutím hospodárskej krízy. Napríklad ešte na konci roku 1872 musel Jozef

<sup>802</sup> „Pomocná Pokladnica“ v Pešti. In: *SN*, roč. 7, 14. 3. 1874, č. 40, s. 1-2. Informáciu prinášajú aj *NN*, roč. 5, 17. 3. 1874, č. 32, s. 4.

<sup>803</sup> Predseda, podpredseda, pokladník a tajomník zostali vo svojich funkciách, novým dozorcóm sa po odstúpení J. F. Strakoviča stal F. Sláma. Členmi výboru sa stali: D. Bachát, S. Debnár, A. Guráni, J. Hajman, A. Kapusta, J. Kolík, J. Kmet', J. Lenčo, J. Nigríni, J. Tichý, J. Takáč, náhradníci L. Jesenský, J. Kováč, A. Kutlík a Mat. Pomie. Revízormi boli: Tomka, N. P. Fadljevič a J. Meško, zápisnicu overili F. Sláma, J. F. Strakovič a Tomka. Viac členov spolku kritizovalo Strakoviča ako spolkového advokáta. Obviňovali ho, že si rátať príliš vysoké náklady. Vec mal rozhodnúť výbor. Valné zhromaždenie opätovne venovalo dvom slovenským školám 10 zl. (Dopisy. Pešťbudín, [3]0. marca. (Pomocná pokladnica.) In: *SN*, roč. 7, 2. 4. 1874, č. 50, s. 3.)





Zarzetky zatvorit' svoju akciovú továreň na zápalky so stratou vyše 100-tisíc zl.<sup>804</sup>

### Národné aktivity Slovákov v Budapešti v rokoch 1872 – 1875

Novým zlomom pre verejné pôsobenie slovenskej komunity v Pešťbudíne, resp. už Budapešti boli voľby do uhorského snemu z roku 1872. Po týchto voľbách sa zhoršovali podmienky na združovanie sa Slovákov na etnickom princípe. Zánik Slovenského akademického spolku a Slovenského speváckeho spolku po necelom roku činnosti v roku 1871, resp. 1872 znamenali krátkodobé prerušenie tradície kultúrneho združovania sa Slovákov v hlavnom meste. Z kultúrne zameraných spolkov naďalej pôsobila iba *Cirkevno-literárna slovenská škola* na seminári v Pešti. Naďalej vykonávala svoju činnosť pomocná pokladnica v Pešťbudíne. Paradoxne, v čase zmrákavania sa nad slovenským hnutím sa môžeme v školskom roku 1873/1874 stretnúť s najvýraznejším rozmachom aktivity slovenských vysokoškolských študentov v Budapešti v tretej štvrtine 19. storočia, do ktorej sa zapájala aj ďalšia slovenská mládež. Ich aktivita v tomto období je završením vhodného podhubia, ktoré sa utváralo v hlavnom meste na prelome 60. a 70. rokov. V prvom rade sa mládež usilovala obnoviť osvetovú činnosť, keď pešťianska slovenská mládež „žela si oživotvoriť od dlhšieho času prázdnikovavší spevokol“<sup>805</sup> – *Slovenský spolok (Zábavno-poučný slovenský spolok)*, vedená predstaviteľmi strednej generácie – právnikom J. F. Strakovičom a ev. farárom D. Bachátom. Ako jediný zo slovenských kultúrnych spolkov „prežil“ rok 1875 a napriek útlmu svojej činnosti sa stal aj v neskoršom období organizačnou bázou slovenských kultúrno-spoločenských aktivít v Budapešti.

<sup>804</sup> SN, roč. 5, 18. 12. 1872, č. 205, s. 3.

<sup>805</sup> A. B. C.: Pešť, 29. okt. In: NN, roč. 4, 1. 11. 1873, č. 130, s. 2.





## Zábavno-poučný slovenský spolok/Slovenský spolok

Zakladajúce valné zhromaždenie *Zábavno-poučného slovenského spolku* sa konalo 9. novembra 1873 v kaviarni bratov Melferberovcov na Mierovej ulici v Jozefove, kde mal spolok oficiálne sídlo.<sup>806</sup> Spolok pokračoval v tradícii *Slovenského spolku* z roku 1868, resp. *Slovenského speváckeho spolku* z roku 1871. Členil sa na tri odbory:



**Obr. č. 85:** Pavol Madocsányi, v rokoch 1865 – 1872 poslanec uhorského snemu, podporoval hospodárske inštitúcie Novej školy – tlačiareň Mínerva a pomocnú pokladnicu v Pešťbudíne

poučný, zábavný a hudobný (spevácky).<sup>807</sup> Do činnosti spolku sa okrem pešťbudínskych mešťanov zapájali vysokoškolskí študenti a slovenskí remeselníci pracujúci v meste. K jadrú slovenských študentov spolku patrili Daniel Kordoš, Andrej Hanzlík, Adam Čáni, Ľudovít Lehocký, Belo Klein, Samuel Medvecký či Peter Tvrđý.<sup>808</sup>

Rozmach činnosti spolku dokumentovalo vydávanie spolkového časopisu *Dunaj* od januára 1874, „*zábavníka, viac naším miestnym potrebám*

<sup>806</sup> Predsedom spolku bol Jozef František Strakovič, podpredsedom Štefan Kováč, hlavným zapisovateľom Štefan Ivan, podzapisovateľom Belo Klein, pokladníkom Samuel Melferber, knihovníkom Ľudovít Lehocký a výbercom Adam Čáni. In: Pešťan: Pešťbudín, 22. júla. In: *SN*, roč. 7, 23. 7. 1874, č. 109, s. 3.

<sup>807</sup> A. B. C.: Pešť, 26. nov. In: *NN*, roč. 4, 29. 11. 1873, č. 142, s. 3; B. T. [Belo Klein-Tesnoskalský]: Slovenský spolok v Pešťbudíne. In: *Dunaj*, roč. 1, 1874, č. 1, s. 41-42.

<sup>808</sup> Junák: Pešť v zime. In: *NN*, roč. 4, 13. 12. 1873, č. 148, s. 1-3.







venovaného“.<sup>809</sup> Nakladateľom časopisu bol J. F. Strakovič, redaktorom A. S. Osvald a spolupracovníkom D. Bachát.<sup>810</sup> Založenie časopisu *Dunaj* prijímala hlavne stredná a staršia generácia s obavami, ako drobenie literárnych síl. Bola by radšej, keby mladá generácia dala prednosť publikovaniu v *Orle*, lebo „*len s vôľou mladistvého, naraž blčiaceho, ale bneď hasnúceho obňá*“ sa nedá vystačiť. Nezaujmem mládeže o publikovanie v *Orle* bol pochopiteľný, v mládeži ešte rezonovala spomienka na vystúpenie napredistov a reakcia jeho redaktora Andreja Truchlého-Sytnianskeho. Časopis tak na jednej strane rozprúdil aktivity slovenskej mládeže ovplyvnenej liberalizmom, kritickejším pohľadom na národné authority, humornou interpretáciou a zveličovaním udalostí si však získal aj odporcov.<sup>811</sup>

Cieľom spolku bolo šírenie národného povedomia medzi všetkými vrstvami miestnych Slovákov. V nedeľu večer organizovali zábavné večierky, na ktorých sa hojne zúčastňovali remeselníci. Gustáv Lehocký založil spevokol, konali sa prednášky a recitovanie básní pre širšie publikum.<sup>812</sup> Spolok sa usiloval organizovať slovenské divadelné predstavenia, budoval pomerne rozsiahlu knižnicu. Väčšie dary spolkovej knižnici poskytl František Urbánek, kníhkupec v Prahe, Jozef Viktorin, Daniel Bachát a Milan Lichard. Daniel Lichard a redakcia *Slovenských novín* zasielali svoje periodiká spolku bezplatne. V prípade zániku spolku mal jeho majetok pripadnúť *Matici slovenskej*.<sup>813</sup>

<sup>809</sup> Damaskovič: *Dunaj*: NN, roč. 5, 5. 2. 1874, č. 15, s. 4.

<sup>810</sup> R. R.: Pešť, 18. dec. In: NN, roč. 4, 20. 12. 1873, č. 151, s. 4.

<sup>811</sup> Napríklad: „*Dunaj vyšiel, dostanete ho – Bobula ho chce zničiť, pre jeden feuilleton od Kleina.*“ Líst – Daniel Bachát Jozefovi Hodžovi. Pešťbudín 5. 1. 1874. In: LA SNK, sg. M 27 A 6.

<sup>812</sup> KLEIN, Belo: *Pred polstolietím...*, s. 223.

<sup>813</sup> Spolkové zprávy. In: *Dunaj*, roč. 1, č. 3, s. 143-144; Vyzvanie. In: SN, roč. 6, 12. 11. 1873, č. 171, s. 3-4; Slovenský spolok. In: SN, roč. 7, 9. 2. 1874, č. 21, s. 2. Reakciu na negatívny článok z časopisu *Hon* o panslavizme medzi slovenskými študentmi pozri: Pešť'an: Dopisy. Pešťbudín, 22. júla. (Odpoveď denunciatovi Honovmu.) In: SN, roč. 7, 23. 7. 1874, č. 109, s. 3.





Členovia spolku oživili konanie slovenských spoločenských podujatí – besied. Prvá sa konala v nedeľu 7. decembra 1873 v spolkovvej miestnosti bratov Melferberovcov. Besedu pripravil A. S. Oswald s členmi spolku. Študenti recitovali vlastné básne i literárne diela staršej generácie. Na úvod zaznel *Oblas*, hymnická pieseň *Hej, Slováci!, Trávnice*, potom *Móda* od V. Paulinyho-Tótha (Podolského), Medvecký rečnil Sládkovičovu *Potechu*, Oswald *Neplač, Slovensko...*, Čáni *Ostatní šesták*, Kiš *Kostlivca* od J. Grajchmana a P. Tvrďý Chalupkovo *Mor bo!*<sup>814</sup>

Vrcholom činnosti spolku v tomto období bolo konanie divadelného predstavenia v decembri 1873. Hrala sa veselohra *Oklamáný klamár* od G. Zechentera-Laskomerského<sup>815</sup> a *Malá Marinka, alebo dobré dieťa zľých rodičov* od J. Podhradského.<sup>816</sup> Publikum najviac ocenilo výkon malého Cyrila Bellu ako Maríny. Jednoaktovky predeľovalo zaspievanie hymnických piesní *Oblas* a *Hejže Bože!* speváckym zborom, básneň *Pomätenec* a prednáška *Kochal jsem anjela, čerta jsem vzal* od A. Čániho. Po ukončení podujatia nasledovala voľná zábava: tanec, spevy, rečovanky a zdravice. Na predstavení sa zúčastnili popredné slovenské rodiny v Pešť'budíne: Kováčovci, Bobčkovci, Mičinayovci, Lenčovci, Nigríniovci, Palovčíkovci, Mikšovci, Urbanovci, Strakovičovci, Sopkovci, Bellovci, Bolvanskovci, Pozdechovci a Bachátovci a okrem nich „študujúca i remeselnícka“ mládež. Úspech divadelného predstavenia nadchol viacerých rodičov, ktorí súhlasili, aby v nasledujúcich divadelných predstaveniach vystúpili aj ich deti. Spolok mal ambíciu, aby sa kultúrne podujatia organizované spolkom konali každú nedeľu.<sup>817</sup>

<sup>814</sup> Junák: Pešť' v zime. In: *NN*, roč. 4, 13. 12. 1873, č. 148, s. 1-3.

<sup>815</sup> Hrali: Pán Fuzko – Ján Farkaš, Miško, jeho syn – Bohumil Bobček, Kordula, jeho tetka O. Kriegerová a Dr. Lesebuch – Miloslav Kutlík.

<sup>816</sup> Hrali: Maximilián, kráľovský syn – Miloslav Kutlík, Nadlesný – Juraj Nigríni, Drevorubač – Bohumil Bobček, Dora, jeho žena – M. Strakovičová, Marínka, ich dcéra – Cyril Bella, sluha Pišta – Ján Farkaš a Lovci Kováč a L. Hrebenda.

<sup>817</sup> Junák: Pešť' v zime. In: *NN*, roč. 4, 13. 12. 1873, č. 148, s. 1-3.





Po návrate vysokoškolskej mládeže do mesta na začiatku roku 1874 sa opätovne oživila činnosť spolku. V nedeľu 11. januára 1874 sa konalo ďalšie slovenské divadelné predstavenie vo dvorane bratov Melferberovcov pod vedením A. S. Osvalda a „*pána M.*“. Medzičasom si spolok vybudoval v priestore sídla spolku aj vlastné javisko. Dosky na javisko venoval peštiansky kupec s drevom J. Sajdák, pôvodom z Liptova, a samotné javisko zhotovil stolársky majster J. Nigríni. Výzdobu a dekoráciu javiska zabezpečil J. Krieger. Javisku dominoval farebný matičný erb zhotovený Bobčekom ml. Kulisy na predstavenie vyhotovili Bobček a Kutlík ml.

Na predstavení sa okrem domácich obyvateľov zúčastnilo viacero hostí, ako advokátsky čakateľ zo Zvolena Gustáv Lehocký, bývalý organizátor mládežníckeho života v Pešti, Jozef Bodický, študent ev. teológie vo Viedni, ako aj „*viac Liptákov*“. Predstavenie sa začalo prednesom básne *Slovákom* od G. Fejérpataky-Belopotockého, ktorú zarecitoval N. Kostka. Potom nasledovala divadelná hra *Novoročné prasiatko* od J. Podhradského, ktorá sa viazala k peštianskemu prostrediu.<sup>818</sup> Autor príspevku vysoko hodnotil výkony hercov, osobitne O. Kriegerovej a J. Nigríniho. Po predstavení nasledoval prednes básní: *Moderná Slovenka* od Jána J. Čajku (O. Kriegerová) a *Na žorničku*, prednesenú M. Strakovičovou. Následne odohrali veselohru *Sto dukátov odmena*.<sup>819</sup> Na záver podujatia sa opätovne prednášali básne: *Naša budúcnosť* od A. Sládkoviča (predniesol „M.“), *Spievaj, spievaj* (Š. Ivan), *Ja som vojak* (Hrebenda) a *Ja som Slováke* (J. Nigríni) od D. Bacháta-Dumného. Básne sa striedali so spievaním

<sup>818</sup> Hrali: Dr. Kremeň v Pešti – Ján Farkaš, Zuzka, sedliacka panna – Oľga Kriegerová, advokát – B. Bobček, Stonoha, veľkomestský lotor – J. Nigríni, hostinská – M. Melferberová, Franc, doktor a sluha – L. Hrebenda a dvaja mestskí hajdúsi.

<sup>819</sup> Hrali: krajčír Strihaj – M. Kutlík ml., Evička, jeho dcéra – M. Strakovičová, Straka z Mikuláša – Sv. Hrebenda, Lajoš, jeho syn – B. Bobček, Kavka, jeho priateľ – J. Farkaš, cukrár Sládiš – J. Nigríni a Pud.





národných piesní. Básne mali národný charakter na podporu národného ducha, hry zasa oddychové, zábavné zameranie.<sup>820</sup>

Pravdepodobne sa konali iba tieto dve divadelné predstavenia, resp. besedy a následne pozvoľna klesá aktivita členov spolku, do leta 1874 zastrešená časopisom *Dunaj*. Druhé valné zhromaždenie spolku, ktoré zvolilo nové vedenie spolku, sa konalo 8. februára 1874.<sup>821</sup> V prvej polovici roka 1874 spolok organizoval stretnutia svojich členov a národne uvedomelých Slovákov či už žijúcich, alebo sa prechodne zdržiavajúcich v Budapešti. Na jeseň 1874 však nastala apatia aj medzi členmi *Slovenského spolku*. Na prvom zasadnutí spolku v šk. roku 1874/1875 sa zúčastnilo len 5 – 6 študentov. Na ďalšie ich prišlo ešte menej, a ani tí, čo predtým, hoci, podľa odhadov, v Budapešti v tom čase študovalo asi 40 Slovákov. Podľa názoru Jozefa Škultétyho sa mal každý novoprišlý študent prihlásiť u predsedníctva spolku, čo má byť „jedna z jeho najkrajších a naprednejších povinností“.<sup>822</sup> Spolok aktívne existoval až do rozpadu monarchie a stal sa jediným z mála symbolov národnej činnosti budapeštianskych Slovákov do konca 19. storočia.

## 5.6 Útlm národných aktivít Slovákov v Budapešti (1874 – 1875)

Od leta 1874 je viditeľný pokles národných aktivít Slovákov v Budapešti. Šiestym číslom zanikol mesačník *Dunaj* a z druhej polovice roka 1874 a z roka 1875 už nemáme správy o jeho činnosti.

<sup>820</sup> Pešťan: Budapešť, 13. jan. In: *NN*, roč. 5, 17. 1. 1874, č. 7, s. 3.

<sup>821</sup> Predsedom spolku bol Jozef František Strakovič, podpredsedom Ján Bella, hlavným zapisovateľom Belo Klein, pokladníkom Samuel Melferber, knihovníkom Ľudovít Tiso a výbercom Adam Čáni. *Dunaj*, roč. 1, č. 3, s. 143-144.

<sup>822</sup> ŠKULTÉTY, Jozef: Pešťbudín, 18. nov. (K Slovenskej študujúcej mládeži v Pešťbudíne). In: *NN*, roč. 5, 21. 11. 1874, č. 138, s. 3. Spolok v tomto období sídlil na Farskej ulici vo vnútornom meste.





Verejnou manifestáciou miestnych Slovákov proti vyšetrovaniu slovenských patronátnych gymnázií boli finančné zbierky v ich prospech. Sumy boli symbolické, medzi 5 až 10 zl. Jedna zo zbierok sa konala v marci 1874 na Jozefa pri príležitosti menín J. F. Strakoviča,<sup>823</sup> iná v apríli pri príležitosti narodenín Daniela Krekáča.<sup>824</sup>

Nová škola bola takisto pasívna, v rokoch 1873 – 1874 nezaznamenávame žiadnu jej verejnú aktivitu v prospech slovenskej komunity v Budapešti. Jediným vonkajším znakom jej existencie boli *Slovenské noviny*, ktoré naďalej vydávala tlačiareň *Minerva*, v tom čase už v likvidácii. Od jesene 1874 prebiehali dohovory o pripravovanej fúzii *Slovenských novín* s *Národnými novinami* a vytvorení celonárodného denníka. Ján Mallý s tým nesúhlasil, považoval zachovanie dvoch slovenských politických novín za výhodnejšie pre národné hnutie. Otvorená bola aj otázka premeny *Slovenských novín* na slovenský katolícky politický časopis. Uvažovalo sa tiež nad možnosťou, že by medzeru po *Slovenských novinách* zaplnil česky písaný časopis pre Slovákov, ktorý mal pripravovať pôdu na perspektívne opätovné prijatie češtiny za spisovný jazyk Slovákov. Jeho vydávanie plánoval od jesene 1874 v Pešti pôsobiaci F. Sláma s finančnou podporou českých politikov (Jan S. Skrejšovský, František L. Rieger) za tichej podpory slovenských predstaviteľov:<sup>825</sup> „...*Ako ma váš František [Sláma] upovedomil, Skrejšovský, Rieger etc. chcú tu založiť pre Slovákov časopis písaný v češtine. O tomto ale pomlč.*“<sup>826</sup> Ako informoval Sláma, je dôležité, aby „*někdo začal s češtinou propracovávat půdu*“ perspektívnemu prijatiu češtiny medzi Slovákmí: „...*V Praze interesují sa velice nyní*

<sup>823</sup> *Dunaj*, roč. 1, 1874, č. 4, s. 188.

<sup>824</sup> Tamže, č. 5, s. 237.

<sup>825</sup> KACÍREK, Ľuboš: Slovenské noviny (1868 – 1875). In: *Studia Bibliographica Posoniensia* 1/2011, s. 55-72; List – Ján N. Bobula Josefovi V. Fričovi. Pešťbudín 7. 12. 1874. In: PNP, Fond Josef Václav Frič; List – František Sláma Pavlovi Mudroňovi, 22. 12. 1874. In: LA SNK, sg. 37 R 25.

<sup>826</sup> List – Ján N. Bobula Josefovi V. Fričovi. Pešťbudín 7. 12. 1874. In: PNP, fond Josef Václav Frič.





*o záležitos slovenskou a myslím, že Vám tím jen prospíváme, když v časopisech českých lekáme Maďary spisovnou řečí. V Pešti vycházející časopis nebyl by se však této otázky nikdy ani zdaleka dotýkal, ačkoliv by to byl býval časopis slovenský (nikoliv jak ste račili myslet český) v českoslovenštině psaný. Já bych ho byl nerydával, ale v Pešti mezi Slováky byl by se k tomu někdo našel. ... Však z listů Vašich vidno, že by ste něco takového dnes neradi viděli a protož my nechtíce Vám nic kazit, ale jen kde možno prospívát, nesáhneme k dílu, až si tobo budete sami přát. Matice ovšem má rozhodovat, však jednotlivci mohou už dnes k tomu pracovat, co Matice za několik roků až uzavřít by mohla. Ovšem práce taká musela by se dít s taktem obromným.*<sup>827</sup>

J. Mallý nesúhlasil so šíriacimi sa snahami o prijatie češtiny za spisovný jazyk medzi Slovákmí. Spočiatku to chápal len ako „strašenie“ maďarskej reprezentácie proti snahám o zatvorenie slovenských gymnázií a Matice: „*Za túto vec, na toľký stupeň pokročilú, ja nikdy nevezmem zodpovednosť na seba. Do Slov. novín napíšem hneď mierny článok proti tomu. A má-li prestatie slovenského časopisu v Pešti byť heslom ku založeniu tam časopisu českého, tenkrát ja rozhodne volím, aby Slov. noviny vyslovili, že ony padnúť musia, nežli aby narádzaným spojením ustúpili z miesta, ponechávajúc ho dobrovoľne časopisu českému.*“<sup>828</sup> Pravdepodobne aj z tohto dôvodu Mallý nepokračoval v pripravovanej fúzii oboch časopisov od začiatku roku 1875 a naďalej vydával *Slovenské noviny*. Pozvanie na ďalšie predplácanie *Slovenských novín* uverejnil časopis až v čísle z 19. decembra 1874. Preto noviny neukončili svoje vydávanie ku koncu roku 1874, ale vychádzali ešte v januári 1875. *Slovenské noviny* napokon definitívne zanikli ôsmym ročníkom 23. januára 1875. Žiaľ, nemáme informácie o počte predplatiteľov *Národných novín* z rokov 1874 a 1875, z ktorých by sa dalo zistiť, či sa po zániku *Slovenských novín* reálne zvýšil počet predplatiteľov *Národných novín*.

<sup>827</sup> List – František Sláma Pavlovi Mudroňovi, 22. 12. 1874. In: LA SNK, sg. 37 R 25.

<sup>828</sup> List – Ján Mallý Martinovi Čulenovi. Nedatované [asi jeseň 1874]. In: LA SNK, sg. A 963.





Keďže *Slovenské noviny* mali v slovenskej verejnosti punc prouhorsky orientovaných novín, nevenovala sa im dostatočná pozornosť. Nezachovalo sa ani jedno kompletne vydanie všetkých ročníkov, nepoznáme januárové čísla z roku 1875.<sup>829</sup> O úrovni novín si s odstupom času zaspomínal aj Andrej Kmeť: „...*ľúbili sa mi veru nevýslovne, lebo tam v jednom čísle bolo viac podstaty, než v N. N. snád v celom ročníku.*“<sup>830</sup> S týmto pohľadom sa nemusíme stotožniť, perspektívne však musíme venovať väčšiu pozornosť aj týmto periodikám (vrátane časopisov *Priateľ ľudu, Krajana, Koruna, Vlastenec* či *Svornosť*) a názorom predstaviteľov slovenskej spoločnosti, ktorí v nich uverejňovali svoje názory.

Zánik *Slovenských novín* v januári 1875 spôsobil definitívny rozpad prívržencov Novej školy. Časť jej podporovateľov sa stotožnila s programom Slovenskej národnej strany, väčšina hlavných podporovateľov politiky Novej školy sa prestala angažovať v prospech národného hnutia (J. N. Bobula, J. Pozdech, J. Zarzetzky...). Utvorenie Novej školy bol jedným z pokusov časti slovenskej inteligencie získať na základe rokovaní s politickou reprezentáciou Uhorska rovnoprávne postavenie Slovákov s Maďarmi. Jej predstaviteľom sa podarilo osloviť časť uhrofilsky orientovanej slovenskej inteligencie, ktorá sa predtým nezapájala do slovenského života. Jej angažovanie sa však skôr vyvolávalo odpor v radoch Starej školy (SNS), obmedzovalo vzájomnú spoluprácu medzi Starou

<sup>829</sup> Je pravdepodobné, že kompletne ročníky novín by sa mohli nachádzať v Arcibiskupskom archíve v Ostrihome v pozostalosti Jána Mallého, ako vyplýva z údaju P. V. Riznera: „...*videl som kedysi v Prešporuku u vysokodôst. p. kanonika Mallého všetky ročníky* [Slovenských novín]. *Tieto bolo by treba zachovať... Ak nám ich on nedá, teda nikdy všetky ročníky naša knižnica mať nebude, lebo sotva je kto medzi našimi, čo by ich bol odkladal. [...]* Čo sa stalo s knižnicou neobôbeho vysokodôst. p. Mallého? *Tam naše Slov. noviny, ktoré nikde nemožno zohnať pre muzejálnu knižnicu!*“ In: *Lísty Ľudovíta Vladimíra Riznera Andrejovi Kmeťovi*. Zost. Viliam Sokolík. Martin : Matica slovenská, 1970, list č. 29 z 2. 6. 1899, s. 80 a č. 46 z 29. 12. 1902, s. 115.

<sup>830</sup> *Lísty Ľudovíta Vladimíra Riznera Andrejovi Kmeťovi*. Poznámka č. 6 na s. 197-198.





a Novou školou a koordináciu ich činnosti. Úsilie Novej školy o získanie dominantného postavenia v slovenskej spoločnosti na úkor Staršej školy úspešne využívala uhorská politická reprezentácia a v spolupráci s uhrofilsky orientovanou inteligenciou slovenského i neslovenského pôvodu prispievala k rozleptávaniu spoločného úsilia slovenskej inteligencie z oboch táborov o ďalšie rozvíjanie a zakladanie slovenských kultúrnych inštitúcií, čo nakoniec vyústilo do postupného zatvárania slovenských gymnázií a nakoniec aj *Mative slovenskej*.

V Budapešti žijúca slovenská komunita stratila zánikom Novej školy politickú silu, ktorá by iniciovala jej združovanie, hoc aj v pozadí s vlastným politickým zámerom. Výrazná časť obyvateľov slovenského pôvodu stratila motiváciu verejne prezentovať svoj etnický pôvod a z praktických dôvodov prijala trend prijatia maďarčiny ako dominantného komunikačného jazyka obyvateľov hlavného mesta Uhorska. V meste však naďalej pôsobili rodiny slovenského pôvodu, ktoré sa verejne hlásili k národnému hnutiu (Bachátovci, Bellovci, Bobčekomci, František Kabina, Adam Bolvanský, Hrebendovci, Kutlíkovci, Melferberovci či Zimániovci).

„Azylom“ Slovákov v Budapešti bola aj naďalej miestna fara slovenského evanjelického zboru. Od roku 1873 až do smrti v roku 1906, teda vyše 30 rokov, tu pôsobil už spomínaný Daniel Bachát.<sup>831</sup> Jeho dvere boli otvorené pre miestnych i cezpoľných Slovákov bez ohľadu na ich náboženskú príslušnosť. Ako nostalgiiu za čulým národným životom Slovákov v hlavnom meste spomeňme aspoň smutné povzdychnutie z leta 1875: „*Spolky, výlety, besedy, divadlá – boly; nemáš jich viacej. Snáď nieto mládeže? Jest, ale málo a to málo – znevolené, ubnutené. Priateľský dom bratov Melfelbrovcov onemel, otupel tak jako všetky*

---

<sup>831</sup> Bližšie aj *BLS I*, s. 152-153; Bachát, Daniel: Básne Milosl. Dumného. Nový beh. Súčasťou je aj denník od 30. 6. 1875 do 29. 8. 1875. In: LA SNK, sg. 106 A 8.







*závody a obchody tu živoria, klesajú, padajú. Kedy sa to k lepšiemu obráti?*<sup>832</sup>  
Národné hnutie muselo čakať do konca 19. storočia, kým sa hlavné mesto opäť stáva významným centrom národného hnutia Slovákov.

---

<sup>832</sup> Živý: Budapešť, 10. júla. In: *NN*, roč. 6, 13. 7. 1875, č. 80, s. 3.





## Záver

Od čias formovania moderných národov na konci 18. storočia po zánik Uhorska a vznik nástupníckych štátov po 1. svetovej vojne bolo hlavné mesto Uhorska významným kultúrnym i politickým centrom Slovákov – niekedy intenzívnejšie, inokedy menej. Dnešná Budapešť, ktorá vznikla v roku 1873, sa stáva hlavným mestom Uhorska od roku 1784, keď Jozef II. premiestnil centrálné úrady z Bratislavy, vtedajšieho Prešporoka, späť do Budína. Tento trend už naznačila Mária Terézia, keď sem v roku 1777 presťahovala univerzitu z Trnavy (v roku 1785 ju preložili do Pešti). Už v 18. storočí tvorilo historické hlavné mesto Uhorska Budín, ležiace na pravej strane Dunaja, a protiľahlá Pešť jeden urbanistický celok rozdelený Dunajom. Stávalo sa novým hospodárskym a priemyselným centrom krajiny, kam sa neskôr presťahovala aj univerzita a uhorský snem. Otvorenie stáleho mosta cez Dunaj v roku 1849 priblížilo a prepojilo obe mestá k sebe ešte tesnejšie. Tretím mestom, ktoré tvorilo jadro neskoršej Budapešti, bol Starý Budín, významné priemyselné centrum známe hlavne lodenicami.

Počet obyvateľov Budapešti, resp. budapeštianskej aglomerácie sa postupne zvyšoval prirodzeným prírastkom, migráciou novousadeného obyvateľstva a pričleňovaním ďalších obcí k hlavnému mestu.





Za jedno storočie, medzi rokmi 1810 až 1910, sa počet obyvateľstva zvýšil viac ako desaťnásobne: zo 60 250 v roku 1810 na 880 371 v roku 1910. O počte Slovákov v meste nemáme presné informácie, môžeme vychádzať len z odhadov slovenskej inteligencie či z oficiálnych štatistík, ktoré však nezachytávajú reálny počet Slovákov meste. Slováci sa usádzali predovšetkým na predmestiach Pešte – v Terezíne a Jozefove. Podľa názoru J. Palárika v 50. rokoch 19. storočia až takmer polovicu obyvateľstva Terezína tvorili Slováci. Slováci v Budapešti tvorili veľmi heterogénnu spoločnosť. Pochádzali z rozličných prostredí – z hornouhorských stolíc na slovenskom etnickom území, slovenských jazykových ostrovov v okolí Budapešti a nechýbajú medzi nimi ani dolnozemskí Slováci.

Dôležitú úlohu zohrávala konfesionálna otázka (katolíci, evanjelici), resp. (ne)možnosť vykonávania cirkevných obradov v národnom jazyku, z čoho vyplývali aj rozdielne možnosti na rozvíjanie národného povedomia. Slovenskí evanjelici v Pešti boli pomerne dobre cirkevne organizovaní. Slovenský cirkevný zbor v Pešti, patriaci do banskej superintendencie, založil jeho prvý farár Ján Kollár v roku 1824. Po jeho definitívnom odchode do Viedne zvolili v roku 1850 za nového farára Jozefa Podhradského (1823 – 1915), bývalého Kollárovho kaplána. Podhradský sa pod tlakom oponentov, ktorí nesúhlasili s jeho angažovaním sa v patentálnych bojoch, vzdal v roku 1862 funkcie farára. Situácia sa upokojila až v roku 1867, keď sa stal novým farárom Michal Elefant (1816 – 1872), od roku 1868 aj peštiansky senior. Po smrti M. Elefanta v roku 1872 si miestni Slováci zvolili v roku 1873 za nového farára Daniela Bacháta. Jeho farnosť bola významným miestom stretávania sa slovenskej komunity v Budapešti. Slovenský evanjelický zbor financoval aj slovenskú školu. V 50. rokoch začal zbor s výstavbou vlastného kostola na Kerepešskej ceste (dnes Rákócziho cesta), kde stáli okrem kostola aj fara a škola a od 90. rokov aj nájomné domy,





tzv. bazár, a toto slovenské centrum dostalo pomenovanie Lutherov dvor.

Postavenie katolíckych Slovákov bolo zložitejšie. Keďže katolícka cirkev je univerzálna, nevznikali osobitné národnostné farnosti, aj keď do polovice 19. storočia bola snaha cirkevnej hierarchie zabezpečiť náboženské obrady v jazyku veriacich. Tento trend sa v druhej polovici 19. storočia začal meniť v prospech maďarčiny. Vďaka nariadeniu ostrihomského arcibiskupa Alexandra Rudnaya (1819 – 1831) mohli slovenskí katolíci v Pešti navštevovať slovenské bohoslužby v Jozefove v Kostole sv. Jozefa a vo vnútornom meste u františkánov. V Jozefove žilo koncom 50. rokov 19. storočia približne 8-tisíc Slovákov. Vo Farnosti sv. Terézie – Terezíne, kde žila najpočetnejšia slovenská komunita, neboli podľa kanonickej vizitácie predpísané v nedeľu a prikázané sviatky bohoslužby v slovenskom jazyku. Kým v 20. rokoch žilo v Terezíne do 30-tisíc obyvateľov, ku koncu 50. rokov sa ich počet zvýšil na vyše 50-tisíc. Z nich bolo vyše 30-tisíc katolíkov. Pôsobil tu Šimon Klempa a v 50. rokoch aj Ján Palárik.

V živote Slovákov zohrával dôležitú úlohu aj ich sociálny pôvod a etablovanie sa v rámci mestskej society. Najpočetnejšiu skupinu Slovákov v hlavnom meste tvorili robotníci, remeselnícki tovariši, obchodnícki učni a služobníctvo. Drevorubači a murári boli podľa Palárika bez výnimky Slováci. Muži a mladíci pracovali predovšetkým v tehelních v Budíne, ako kopáči a čističi kanálov, robotníci pri spevňovaní dunajských brehov, dievčatá ako slúžky alebo pomocné robotníčky. V továrni na zápalky Jozefa Zarzetzského v Pešti pracovalo do 400 Slovákov, väčšinou z Oravy. Najpodrobnejšie máme spracovanú oblasť liptovských murárov, ktorí sa v masovom počte zúčastňovali na výstavbe hlavného mesta. Podrobne ju spracoval Miroslav Huska. Slovenskí pomocní robotníci sa za prácou vydávali sami alebo prostredníctvom agentov. Iná bola situácia medzi liptovskými murármi, kde boli odchody do Budapešti





organizované. Podľa výskumu M. Husku pracovalo v Budapešti od roku 1856 približne dvetisíc murárov ročne, od roku 1870 to už bolo 4-tisíc – 5-tisíc osôb.

Pilierom formovania lokálnej slovenskej komunity v Budapešti bola slovenská inteligencia a národne uvedomelé meštianstvo. Po páde neoabsolutizmu sa výrazne zvýšil počet študentov slovenského pôvodu, ktorí prišli študovať do hlavného mesta. Mnohí z nich sa po ukončení štúdií usadili v meste a stali sa organizátormi národného života.

Päťdesiate až prvá polovica sedemdesiatych rokov boli z národnostného pohľadu relatívne priaznivé. Iná situácia nastala po zatvorení Matice a slovenských gymnázií. Preto je zaujímavá otázka, koľko percent slovenských rodín v Pešťbudíne vychovávalo svoje deti v slovenskom povedomí a koľkí sa rozhodli svoje deti už vychovávať v maďarskom duchu. Na túto otázku nevieme odpovedať, môžeme sa stretnúť s oboma prípadmi výchovy. K významným slovenským meštianskym rodinám, ktoré sa aktívne podieľali na spoločenských činnostiach v rámci slovenskej komunity v hlavnom meste i evanjelickom cirkevnom zbore, patrili Bachátovci, Bellovci, Bobčekovci, Krekáčovci, Kutlíkovci, Melferberovci či Zimániovci. Daniel Krekáč, ktorý sa už narodil z Pešti, študoval na revúckom gymnáziu a od 70. rokov sa zapájal do národného hnutia. Jeho otec Ján vlastnil v Pešti viacero domov a pozemkov a v 60. rokoch podporoval slovenské národné inštitúcie. Do tejto rodiny sa priženil Martin Bzdúch, ktorý študoval v 60. rokoch v Pešti medicínu. Podobne sa v meste angažoval v 40. až 60. rokoch v prospech národného hnutia lekár Ján Dalibor Zimáni a v 80. a 90. rokoch jeho syn Ján. Pri rozvíjaní národného povedomia slovenských evanjelikov v Budapešti zohrávalo významnú úlohu, že mohli získať základné vzdelanie v materinskom jazyku.

Slovenskú výchovu dostali aj deti podnikateľa Jozefa Pozdecha. S jeho dcérou Marínou sa oženil J. N. Bobula. Ich deti mali tiež





slovenskú domácu výchovu, školy však už mali maďarské. Krstným otcom najstaršieho syna Jána, narodeného v roku 1871, bol chorvátsky biskup v Djakove Josip Strossmayer, významná osobnosť chorvátskeho národného hnutia, čo dokladá jeho slovanské povedomie. Ako Ján N. Bobula postupoval po spoločenskom rebríčku, jeho slovanské slovacita ustupovala do úzadia, ale nikdy nemal protislovenský postoj. Až do konca života udržiaval kontakty s predstaviteľmi slovenského a slovanského hnutia (zachované listy s A. Kmet'om či F. Slámom). Jeho syn Ján, ktorý prevzal po otcovi stavebnú firmu, však už aktívne vystupoval proti slovenskému hnutiu.

Slovenskú komunitu v hlavnom meste ovplyvňoval aktuálny stav národného hnutia. Pre generáciu Slovákov, ktorých aktivita vrcholí v 20. a 30. rokoch 19. storočia (J. Kollár, M. Hamuljak, J. Herkel, J. Koiš, M. Sucháň...), je príznačná výrazná spolupráca s predstaviteľmi ostatných slovanských národov v Pešťbudíne a snaha o zakladanie národných inštitúcií – periodík, kultúrnych spolkov a vzdelávacích inštitúcií. Ich najvýznamnejšou aktivitou je založenie *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej* (1834) a vydávanie almanachu *Zora* (1835 – 1840). Problémom národného hnutia však stále bola nevyriešená otázka celonárodného spisovného jazyka Slovákov. Pešťbudín je v tomto období najvýznamnejším kultúrnym centrom používateľov češtiny (skupina okolo J. Kollára) i bernolákovčiny (M. Hamuljak a Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej).

Osobnosť Jána Kollára a Martina Hamuljaka sa v polovici 40. rokov dostáva do úzadia a jadrom slovenskej komunity v Pešťbudíne sa stáva generácia ovplyvnená štúrovským hnutím, podporujúca nový celonárodný spisovný jazyk Slovákov. Jej najvýznamnejším predstaviteľom je učiteľ na slovenskej evanjelickej škole Ján Kadavý a príslušníci prvej generácie peštianskych mešťanov slovenského pôvodu, ktorí sa usádzali v meste na prelome 30. a 40. rokov, vzdelávali sa v nedeľnej škole založenej J. Kadavým a postupne





získavali aj pozície v rámci štruktúr slovenského evanjelického zboru. Napätie medzi J. Kollárom a J. Kadavým vyvrcholilo v roku 1847 odchodom Kadavého z Pešti.

Po revolúcii 1848/1849 nastáva medzi predstaviteľmi národného hnutia v Pešťbudíne generačná výmena. J. Kollár sa vzdáva funkcie farára slovenského evanjelického zboru a odchádza do Viedne, jeho miesto získava Jozef Podhradský, podporovateľ štúrovského hnutia. Slovenský evanjelický zbor v Pešti sa v 50. rokoch stáva významným podporovateľom štúrovskej koncepcie národného hnutia. Novú generáciu slovenskej katolíckej inteligencie v Pešťbudíne predstavujú Ján Palárik, Andrej Radlinský a Jozef Karol Viktorin, ktorí po prechodnom návrate k češtine a bernolákovčine podporujú hodžovsko-hattalovskú reformu štúrovskej slovenčiny. Pešťbudín sa stáva významným centrom šírenia štúrovskej slovenčiny. Vychádzajú tu *Katolícke noviny* (od 1849), ktoré sa okrem cirkevnej problematiky venujú aj aktuálnym otázkam národného hnutia, vzniká tu vysokoškolský spolok študentov katolíckej teológie (1850 – 1874). V polovici 50. rokov sa ich aktivita zameriava na založenie celonárodného spolku *Matice slovenskej*, nazývanej i ako „Národný dom“ (1855 – 1857) a následne slovenského katolíckeho cirkevného spolku – *Spolku sv. Vojtecha* (1857 – 1858). Aj keď ich aktivita nebola úspešná, nazhromaždený finančný kapitál bol základom pri vzniku týchto inštitúcií v 60. rokoch. Spoločenské stretávanie slovenskej komunity sa v 50. rokoch redukovalo na cirkevný život, slovenská mládež sa zhromažďovala po nedeľných bohoslužbách alebo počas sviatkov predovšetkým v priestoroch hostincov. Slovenská mládež, predovšetkým z radov remeselníctva, rada navštevovala hostinec M. Fábryho.

Na začiatku 60. rokov, po páde neoabsolutizmu a politickom uvoľnení, opätovne nastáva zmena medzi predstaviteľmi národného hnutia. Pešťbudín postupne opúšťajú organizátori národného hnutia v 50. rokoch J. Palárik, A. Radlinský a Jozef Podhradský. Prichádzajú





sem Ján Francisci, Viliam Pauliny-Tóth či Adolf Dobriansky, ktorí získavajú miesta v štátnej správe, a sú novým impulzom pre rozvoj národného hnutia v Pešťbudíne. V tomto období, medzi rokmi 1859 – 1868, bol Pešťbudín najvýznamnejším centrom slovenského politického a duchovného života. Vychádzajú tu noviny *Pešťbudínske vedomosti* (1861 – 1870) ako politický orgán národného hnutia a postupne pribúdajú ďalšie periodiká (*Černokňazažník, Evanjelické cirkevní noviny, Junoš, Kraján, Priateľ ľudu, Priateľ školy a literatúry*). Významná je spolupráca Slovákov s predstaviteľmi pešťbudínskych Čechov, Srbov a Rusínov pri organizovaní národných podujatí. V tomto období prichádzajú do mesta za prácou ďalší Slováci na sezónne práce, narastá tiež počet slovenských študentov, ktorí študujú na tunajších vysokých školách (Franko Kabina, Peter a Vojtech Matuškovci, Samuel Medvecký...). Tribúnou slovenskej vysokoškolskej mládeže bol časopis *Junoš* (1865/1866). Do národného hnutia sa začínajú zapájať predtým národne indierentní mešťania, ako napríklad J. Pozdech.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa opätovne – po dvadsiatich rokoch – môžeme stretnúť v hlavnom meste Uhorska so slovenským spolkom. V januári 1868 si Slováci v Pešti založili z iniciatívy poslucháča práv Matúša Dulu-Hohoša *Slovenskej spolok* (Zábavnopoučný spolok; Pesti Tót Egylet). Členmi spolku boli vysokoškolskí študenti a peštianski mešťania. Časť slovenskej inteligencie, označovanej ako Stará škola, však opúšťa v tomto období Pešťbudín. V roku 1870 sa odsťahovala redakcia *Pešťbudínskych vedomostí*, ktoré vychádzajú v Turčianskom Svätom Martine pod názvom *Národné noviny*. Stará škola, od roku 1871 nesúca názov Slovenská národná strana, rozvíjala Turčiansky Svätý Martin ako politické a kultúrne centrum Slovákov.

Iná skupina slovenskej inteligencie, nazývaná Nová škola, sa pokúšala spoluprácou s uhorskou vládou získavať pre Slovákov miesta v štátnej správe a zakladať štátne stredné školy s výučbou







v slovenčine. Na jej čele stál stavitel' Ján Nepomuk Bobula. Nová škola mala centrum v hlavnom meste, vydávala tu svoj politický orgán *Slovenské noviny* (1868 – 1875) a jej prívrženci sa združovali v *Národno-demokratickom slovenskom spolku* (Pesti Nemzeti Demokrata Tót Kör, 1868 – 1869). Centrom Novej školy bola Fabriková ulica v Terezíne. Práve v Terezíne, po zlúčení Budína, Starého Budína a Pešti v roku 1872 do jedného mesta ako jeho VI. okres, žilo početne najviac Slovákov. Tu mal dom a továreň Jozef Pozdech, býval tu Ján N. Bobula, sídlila tu redakcia *Slovenských novín* a tlačiareň *Minerva*. Nová škola nevytvorila pevnú organizačnú bázu, založenú na členskej základni. Bolo to skôr voľné združenie osôb okolo politického časopisu *Slovenské noviny*, ktorí podporovali jej politiku, boli im blízke ich názory a mnohí z nich sa stali aj ich dopisovateľmi. Pokus združovať jej prívržencov v politickom spolku stroskotal, mešťania však mali veľký potenciál organizovať sa v kultúrnych spolkoch. Časť z nich oslovil hospodársky program Novej školy, stali sa akcionármi tlačiarne *Minerva*, príp. pomocnej pokladnice v Pešti.

Z najbohatších peštianskych mešťanov, ktorí finančne podporovali Novú školu, patrili podnikatelia Jozef Pozdech (1811 – 1878), Bobulov svokor a majiteľ firmy na opravu zvonov, a Jozef Zarzetzky (1805 – asi 1885), pochádzajúci z Poľska a majiteľ továrne na výrobu zápaliiek. Z mešťanov strednej a staršej generácie, ktorí sa výraznejšie začali zapájať do národného hnutia po vyrovnaní pod vplyvom Novej školy, môžeme spomenúť napríklad autora prvej slovenskej kuchárskej knihy Jána Babilona, „fabrikanta hlineného tovaru“ Jána Brxu, obchodníka Andreja Ivanoviča, obchodníka a obuvníckeho majstra Jána Kováča, Karola Križana, Jána Lenča či stolárskeho majstra Juraja Nigríniho. Na prelome 60. a 70. rokov pomaly vymierajú príslušníci meštianskej vrstvy, ktorí sa v súmestí usadili ešte pred revolúciou a podporovali národné hnutie (napr. J. Bohurád, J. Krekáč).





V roku 1871 sa zintenzívnila činnosť Slovákov v Pešťbudíne. Na začiatku roka si slovenskí vysokoškolskí študenti založili akademický spolok, v polovici júla vznikla pomocná pokladnica a v septembri Slovenský spevácky spolok. Nová škola sa usilovala činnosť spolkov kontrolovať a ovplyvňovať ich činnosť vo svoj prospech. Ani jeden spolok však nemal dlhšie trvanie. Pokračovateľom myšlienky združovania slovenských študentov v Pešti bol *Zábavno-poučný slovenský spolok*, obnovený v roku 1873 vďaka študentom študujúcim v Pešťbudíne (Belo Klein, Milan Lichard, Jozef Škultéty...) a pod kuratelou D. Bacháta a právnika Jozefa Františka Strakoviča. Spolok sa členil na tri odbory: spevácky, poučný a zábavný. Cieľom spolku bolo šírenie národného povedomia medzi všetkými vrstvami miestnych Slovákov. Vydával časopis *Dunaj*, organizoval slovenské divadelné predstavenia a v nedeľu večer zábavné večierky a stolové spoločnosti, na ktorých sa hojne zúčastňovali remeselníci. V 70. rokoch sa slovenská študujúca mládež stretávala v kaviarni bratov Melferberovcov, ktorá sa nachádzala neďaleko Lutherovho dvora. Tu aj sídlil *Slovenský spolok* (Zábavno-poučný spolok). K obľúbeným stretnutiam slovenských obyvateľov Pešťbudína patrili tiež plesy a majálesy.

Pešťbudín, resp. od roku 1873 Budapešť, patrí k najvýznamnejším kultúrnym a politickým centram slovenského národného hnutia v tzv. „dlhom 19. storočí“, predovšetkým v 20. až 70. rokoch 19. storočia. Zlom nastáva v polovici 70. rokov, kedy po zatvorení slovenských gymnázií a *Matice slovenskej* zaniká začiatkom roka 1875 aj Nová škola a jej *Slovenské noviny*. Nastáva pokles aktivít miestnej slovenskej komunity, ktorá sa združuje okolo farnosti slovenského evanjelického zboru a *Slovenského spolku*. Výraznejšia národná aktivita Slovákov v Budapešti opätovne začína až od 90. rokov s nástupom novej generácie.

Dodnes aktívna slovenská komunita v Budapešti prispela





výraznou mierou k obrazu dnešného hlavného mesta Maďarska. Od 90. rokov 20. storočia sa dokumentovaniu kultúrneho dedičstva Slovákov v Budapešti venuje systematická pozornosť. Prvou lastovičkou bol zborník *Kultúrne dedičstvo budapešťianskych Slovákov* z roku 1998. Slovenská samospráva v Budapešti umiestňuje pamätné tabule na miestach spojených s pôsobením predstaviteľov slovenskej komunity, ako napríklad na paláci J. N. Bobulu na Andrásyho ceste (2003) či Šimona Klempu (2007). Okrem nehnuteľných pamiatok sú s pôsobením Slovákov v Budapešti spojené aj hnutelné pamiatky ako identifikačné znaky slovenskej komunity, napríklad obrazy J. Kollára a P. J. Šafárika na slovenskej evanjelickej fare či cirkevná zástava sv. Cyrila a Metoda v Kostole sv. Terézie. Hnutelné pamiatky z 50. až 70. rokov 19. storočia, ak nerátame literárnu tvorbu, však väčšinou poznáme len z dobovej literatúry. Torzo hnutelných pamiatok sa zachovalo v priestore fary v Lutherovom dvore. Z fondov slovenských múzeí nie sú známe predmety, ktoré by sa viazali k slovenskej komunite v Budapešti v 50. až 70. rokoch 19. storočia a k tejto problematike bude potrebné vykonať ešte ďalší výskum.



# Community Life of Slovaks in Budapest between 1850 and 1875

## Summary

The city we know as Budapest – formerly the capital of the Kingdom of Hungary and now the capital of Hungary – officially came into being in 1873 as an amalgamation of the cities of Buda, Óbuda and Pest. In Slovak, the three cities were known before the union as either *Pešťbudín* or *Pešť-Budín* (where *Budín* is the Slovak name for Buda), although the current term *Budapešť* can be found in the period Slovak press even before 1873. This work seeks to provide a picture of the Slovak community in the capital of the Kingdom of Hungary in the period between the conclusion of the 1848/1849 revolution and the onset of the social and political upheavals it brought to the suppression of Slovak national ambitions and all related activities in 1875 which culminated in the closing of Slovak secondary schools and *Matica slovenská* as well as the collapse of the New School of the Slovak national movement which attempted reconciliation and cooperation with Hungarian government. In Slovak public's eye, Pešťbudín was always a foreign city unfriendly to Slovaks and this seemed to be doubly true in the years 1874 – 1875.

Much of our current knowledge of the daily life of the Slovak community in Pešťbudín in the period between the late 1850s and early 1870s is based on two memoirs published in the early 1920s in the magazine *Slovenské pohľady* which established a 'canon' view of Pešťbudín in said period: *Niektoré rozpomienky z rokov 1858 – 64*





(Some Memories of the Years 1858 – 64; 1922) by Ján Pravdoľub Bella and *Pred polstolietím. Rozpomienky na slovenskú kolóniu v Pešťbudíne* 1873, 1874 (Half a Century ago. Memories of the Slovak Colony in Pešťbudín; 1923) by Bela Klein-Tesnoskalský. It must, however, be kept in mind that these memoirs came out over fifty years after the fact and their description of contemporary personages tends to be skewed by their future actions in favor of – or in opposition to – the national movement (e.g. Ján N. Bobula or the brothers Peter and Vojtech Matuška) and this biased view was then often uncritically adopted by subsequent authors.

Consequently, one must rely on other sources when reevaluating the history of the Slovak community in Budapest in this period. Slovak periodicals which often published essential information on the goings-on in the Pešťbudín Slovak community are the fundamental and the most important such source and these include *Pešťbudínske vedomosti*, *Slovenské noviny* and *Národné noviny*. Additionally, a number of periodicals regularly provided news from the religious communities (*Katolícke noviny*, *Cyrrill a Method* and *Církevní listy*), and detailed information on the life of the Slovak population of Budapest can also be gleaned from literary periodicals published in the capital, such as *Junoš* and *Dunaj*. And finally, period correspondence of community leaders and the records of the Slovak Lutheran assembly in Pest remain an invaluable source of information on the life of the Slovak community in Budapest.

Much attention has been devoted to Budapest as one of the centers of the Slovak public life, especially by historians, literary scholars and ethnologists. In the 1950s, Slovak historiography mostly focused on the working class, as Pavol Hapák did in his survey of Slovak laborers in late 19th century Budapest (*Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti koncom XIX. storočia*, 1955). The definitive scholarly history of the famous Liptauer masons who first began to come to Pešťbudín in late 18th century to work on seasonal construction





projects was written by Miroslav A. Huska (*Liptovskí murári*, 1968) while the public may be more familiar with the fictional account of Slovak and specially Liptauer migrant masons in the 1979 epic novel *Tisícročná včela* (*The Millennial Bee*) by Peter Jaroš. Most recently, the exhibition *Liptovskí murári pomáhali stavať Budapešť* (*Liptauer masons helped build Budapest*; 2012) at the SNM Ethnographic museum in Martin sought to increase the public's awareness of this fascinating part of Slovak history.

Despite the interest, however, Slovak historiography devoted very little attention to the actual life of the Slovak community in Budapest, save perhaps for its activities within a larger national context, and even here, the focus seems to be on a small number of personalities who lived in Budapest, such as Ján Kollár, Martin Hamuljak or Ján Palárik, or on a number of cultural societies, like the *Slovak Readers' Society* or the *Slovak Language and Literature Society*, the editorial boards of *Pešťbudínske vedomosti* and the Budapest tenure of Milan Hodža and other members of the *Hlas* and the *Prúdy movements*.

First comprehensive works on the Slovak community in Budapest appeared in the late 1920s when the Research Institute of the National Self-Government of Slovaks in Hungary and the Slovak self-government in Budapest published a number of groundbreaking volumes. The first one is a collection of proceedings from a 1997 conference titled *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov* (*The Cultural Heritage of Budapest Slovaks*; 1998). This volume includes papers by Anna Kováčová and Ivan Halász who would later publish extensively on the Slovak community in Budapest and its organized social life. Anna Kováčová did so especially in her 2006 monograph which surveyed the civic organizations founded and ran by Slovaks in late 19th and early 20th century titled *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867 – 1918)* (*The Life and Culture of Budapest Slovaks under Dualism (1867 – 1918)*; 2006). Her 2012 collaboration with L. Matus titled *Utrpenie Jóna – peripetie jedného evanjelického zboru*.





*Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru (The Suffering of Job: The Travails of a Lutheran Assembly. Remembering the Pest Lutheran Assembly; 2012)* provides the definitive history of the Slovak Lutheran community in Pest by, among other things, publishing for the first time the records of the assembly from its founding to 1974. Kováčová's most recent work is titled *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok (Tracing Budapest's Slovak Past. A Selection of Papers and Lectures; 2014)* and as the name suggests, it combined the fruit of over 20 years of research on the Slovak community in Budapest. Ivan Halász has written extensively on a number of Slovak personages who at one point or another made a home in Budapest, like Ján Palárik, Ján Bobula and Daniel Bachát.

Throughout the entire period between the formation of modern nation states and the dissolution of the Kingdom of Hungary after the conclusion of The Great War, the capital of Hungary was an important cultural and political center for the Slovaks, although its role and importance varied. Today's Budapest which was formed in 1873 became the capital of the Kingdom of Hungary in 1784 when Emperor Joseph II transferred the central administration of the Kingdom from Pressburg (today's Bratislava) back to Buda. This move was foreshadowed by the Emperor's mother Maria Theresa who in 1777 transferred the Trnava university to Buda (and then in 1785 it was moved to Pest). By the 17th century, the two cities – Buda, the historical capital of the Kingdom and Pest, its counterpart across the river – had fused into a single urban area only separated by the Danube which quickly became the new economic and industrial center of the country, a status only underscored by the transfer of the university and the Hungarian Diet. When the first permanent bridge over Danube opened in 1849, a new metropolis was born which soon incorporated Óbuda, an important industrial center renowned for its shipyards.





The population of Budapest (the city itself as well as its outskirts) gradually grew thanks to natural processes, migration and incorporation of further villages to the new city. In the span of 100 years, the total population grew more than ten-fold from 60,250 in 1810 to 880,371 in 1910. There is no data available on what share of those people were of Slovak extraction and so all we have to go by are estimates by contemporary figures and official statistics which are, however, inaccurate. Most Slovak newcomers would settle in Pest suburbs of Theresa Town (Terézváros, Theresienstadt) and Joseph Town (Józsefváros, Josephstadt), so much so that in Ján Palárik's opinion, by 1850s over half of the inhabitants of Theresa Town were Slovak. As a community, Budapest Slovaks were a very heterogeneous group comprised of people of Slovak extraction from Slovak provinces in Upper Hungary, Slovak ethnic enclaves around Budapest and even from the Slovak Lower Lands.

Even in this new location, the division of the Slovak society along confessional lines (Catholics vs. Lutherans) continued to play an important role in the life of the Slovak community, especially when it comes to the choice of conducting services in their native language or rather lack thereof. This then had direct repercussions not only for language and culture retention, but also for the community's participation in the national cause. Slovak Lutherans in Pest were relatively well organized: the Pest Slovak Lutheran assembly, organized under the Superintendence, was founded by Ján Kollár in 1824. When he left for Vienna in 1850, the assembly elected Jozef Podhradský (1823 – 1915), Kollár's former chaplain, as the priest. In 1862, under pressure from those who disagreed with his actions during the 1859 Protestant Patent crisis, Podhradský resigned his post. The conflict between the factions abated only in 1867 when Michal Elefant (1816 – 1872) – who would in 1868 go on to become the senior for Pest – was elected priest. After Elefant's death in 1872, the assembly elected Daniel Bachát during







whose tenure the parish became an important focal point for the Slovak community in Budapest. The Slovak Lutheran assembly not only built its own church, but it also ran its own school. Both were located in the Kerepes (today's Rákóczi) Avenue where in the 1890s, the community added rental housing ("the bazar") which turned this small part of the city into a full-fledged Slovak Lutheran enclave known to the contemporaries as the Luther Yard.

The situation of Slovak Catholics was a little more complicated. Considering the universal nature of Catholic church before then Second Vatican Council, no new parishes based on purely ethnic criteria could be created. The only accommodation provided to the Slovak faithful was the attempt of the Church leadership to enable parishioners to hear mass in their native language, but even this was done away with in the late 19th century in favor of Hungarian. Thanks to a dispensation by the Esztergom bishop Alexander Rudnay (1819 – 1831), Slovak Catholics in Pest were able to hear mass in Slovak at the Joseph Town Church of St. Joseph and at the Franciscan church in the inner city. In the late 1850s, there were only approximately 8000 Slovaks living in Joseph Town while in the St. Theresa parish in Theresa Town where the Slovak community was much larger, the canonical visitation did not allow for a mass in Slovak. The population of Theresa Town increased from 30,000 in the 1820s to over 50,000 in the late 1850s, of which more than 30,000 were Catholic among whom Šimon Klempa and later Ján Palárik did a large portion of their work.

In addition to the confessional aspect, the social origin of Slovak newcomers played an important role in the way they integrated into the urban society. In numerical terms, the largest group of Slovaks in the capital were laborers, apprentice craftsmen, apprentice tradesmen and domestic servants – according to Palárik, all lumberjacks and masons in Budapest were Slovaks. Men would often find work in the Buda brickyards, as navvies and canal cleaners and reinforcing





the banks of the Danube, while women found employ as domestic servants or laborers. For example, there were almost 400 Slovaks mostly of Orava extraction working in Jozef Zarzetzky's matchstick factory in Pest. Slovak historiography, especially in the work of Miroslav Huska, has devoted much attention to the Liptauer masons great numbers of whom took part in the construction of the new capital and who constituted a quite idiosyncratic group: for example, while most Slovak laborers would find work in Budapest either on their own or they would use the services of agents, Liptauer masons were highly organized. According to Huska's data, in 1856 there were about 2,000 masons working in Budapest, but by 1870, this figure more than doubled to 4,000-5,000.

The Slovak community, however, centered around Slovak intelligentsia and bourgeoisie devoted to the national cause. After the fall of neo-absolutism, their ranks were joined by a great number of young Slovaks who came to Budapest for education, many of whom would then settle down in the city and become active members of the community.

The years between 1850 and the early 1870s were relatively favorable to the Slovak national cause and its proponents, but the situation changed rapidly once the Hungarian government shut down *Matica slovenská* and Slovak secondary schools. This raises the question of what share of Slovak families in Pešť'budín decided to raise their children to be aware of their heritage and how many decided to raise them as Hungarians. A definitive answer to that question cannot be given, it is, however, certain that both scenarios were common. The Křekáč and the Zimáni families were the major Slovak families which took an active part in the social and cultural life of the Slovak community in Budapest. Daniel Křekáč who was actually born in Pest, studied at the secondary school in Revúca and joined the national movement as early as 1870s. His father Ján owned a number of houses and parcels of land in Pest





and financially supported various Slovak institutions starting in the 1860s. Martin Bzdúch, who moved to Pest in the 1860s to study medicine, also married in the Krekáč family. Another physician, Ján Dalibor Zimáni, was renowned for his contribution to the national cause in the 1840s-1860s and his son Ján took up his mantle in the 1880s and 1890s.

Jozef Pozdech, a prominent businessman of Slovak extraction, took great care to provide his children with an education which emphasized their Slovak heritage. Ján N. Bobula married his daughter Marína and their children also received homeschooling in Slovak, but they were enrolled in Hungarian schools. Their eldest son Ján, born in 1871, had Josip Strossmayer, the Croat bishop of Djakov and an important figure in the Croat national revival, as his godfather, which shows his father's dedication to the Slavic cause. But as Ján N. Bobula climbed the social ladder, his identification with the Slovak people and the Slovak national cause took a back seat to his ambitions, although he never went as far as outright opposition to it. In fact, as his correspondence with Andrej Kmet' and František Sláma shows, he maintained contact with major figures of the Slovak and the Slavic national movement. However, his son Ján, who went on to run his father's business, is known for his ardent opposition to the Slovak national cause and its representatives.

The Budapest Slovak community reflected the general nature of the Slovak national movement at the time. Those Slovak intellectuals whose activities peaked in the 1820s and 1830s (Ján Kollár, Martin Hamuljak, Ján Herkeľ, Ján Koiš, Martin Sucháň etc.) are known for their close cooperation with the representatives of other Slavic nations in Pešťbudín and their focus on the institutional backbone of the movement – periodicals, cultural societies and educational institutions. Their work culminated in the founding of the *Slovak Language and Literature Society* (*Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej*; 1834) and the almanac *Zora* (1835 – 1840). At the time, however,





the national movement failed to resolve the primary issue of the national standard language. Consequently, Pešťbudín was the host to both the faction that favored the use of Czech (Ján Kollár and his followers) as well as those who adopted Bernolák's standard Slovak (Martin Hamuljak and the *Slovak Language and Literature Society*).

In the late 1840s, the influence of Ján Kollár and Martin Hamuljak waned and a new generation, the followers of Štúr and his new standard Slovak, took over the intellectual leadership of the Slovak community in Budapest. They were led by Ján Kadavý, a teacher at the Slovak Lutheran school, who in his Sunday school taught the entire generation of Slovak newcomers to Pest who arrived in the city in the 1830s and the 1840s and then went on to assume positions of leadership within the Slovak Lutheran assembly. The tension between Ján Kollár and Ján Kadavý escalated in 1847 when Kadavý resigned his post and left Pest.

After the 1848/1849 revolution, the leadership of the national movement in Pešťbudín underwent a generational change: Ján Kollár resigned his post as the priest and the leader of the Slovak Lutheran assembly and left for Vienna. His replacement, Jozef Podhradský, was a significant supporter of the Štúr faction and by the 1850s, the Slovak Lutheran assembly in Pest becomes an important center not only for Štúr's standard Slovak, but also for his political platform. On the other side of the confessional divide, the new generation of Slovak Catholic intelligentsia living in Budapest which included Ján Palárik, Andrej Radlinský and Jozef Karol Viktorin briefly returned to Czech and Bernolák's standard Slovak only to finally accept Štúr's standard Slovak after the Hodža-Hattala reform and Pešťbudín thus becomes an important center in the spread of Štúr's standard Slovak. Budapest became home to the daily *Katolícke noviny* (*Catholic News*; 1849) which in addition to Church matters reported on current issues affecting the national movement and it was also where the Catholic students society was formed (1850 – 1874). In the 1850s,





their activities focused on establishing a society for the advancement of the national cause referred to as *Matica slovenská* or “*Národný dom*” (*National House*, 1855 – 1857) and a Catholic church society, *Spolok sv. Vojtecha* (*St. Vojtech Society*, 1857 – 1858). Although they ultimately failed, the funds they raised were instrumental in establishing both institutions in the 1860s. The social life of the Slovak community in Budapest in the 1850s was limited to church functions and on Sundays and holidays, young people would often gather in pubs. The pub run by M. Fábry was one of such places, frequented especially by young apprentice craftsmen.

During the political thaw which followed the fall of neo-absolutism in the 1860s, another generational change takes place in the leadership of the national movement in Budapest. The leaders of the 1850s like Ján Palárik, Andrej Radlinský and Jozef Podhradský slowly leave the city and their places are taken by Ján Francisci, Viliam Pauliny-Tóth and Adolf Dobriansky who find employ as government clerks and provide energy for the national cause in Pešťbudín. This period, 1859 – 1868, sees Pešťbudín become the most important center of Slovak political and intellectual life. *Pešťbudínske vedomosti* (*Pešťbudín Reporter*; 1861 – 1870), the major journalistic outlet and the primary political organ of the new national movement, is published here and it is soon joined by a host of other Slovak publications (*Černokňažník*, *Evanjelické cirkevní noviny*, *Junoš*, *Krajan*, *Priateľ ľudu*, *Priateľ školy a literatúry*). These years also see more intense cooperation between the Slovak intellectual and political scene and their Czech, Serbian and Ruthenian counterparts. This period also marks an increased influx of Slovak seasonal laborers and especially Slovak students (Franko Kabina, Peter and Vojtech Matuška, Samuel Medvecký etc.) for whom the magazine *Junoš* (Youth; 1865/1866) serves as the official journalistic outlet. In the 1860s, even those members of Budapest bourgeoisie who were indifferent to the national cause until now, like Jozef Pozdech, join the movement.





After the Austro-Hungarian Compromise of 1867, the capital of the Kingdom of Hungary again – after twenty years – sees the founding of a Slovak civic society: in January 1868, a young law student Matúš Dula leads the initiative to establish the *Slovenský spolok* (*Slovak Society*, also known as *Zábavno-poučný spolok*; *Pesti Tót Egylet*) which includes university students and Pest bourgeoisie. At that time, however, a part of Slovak intelligentsia – commonly known as the Old School – decided to leave Pešťbudín. In 1870, the editorial board of *Pešťbudínske vedomosti* also left for Turčiansky Svätý Martin where it continued to publish the paper under the name *Národné noviny*. The Old School, renamed as the Slovak National Party in 1871, was determined to turn Turčiansky Svätý Martin into the primary political and cultural center for the new Slovak nation.

Those who remained in Budapest, known as the New School, advocated for cooperation with the Hungarian government to further their goals of increasing the participation of Slovaks in the administration of the country and improving the access to education by establishing more secondary schools with Slovak as the main language of instruction. Headed by Ján Nepomuk Bobula, the New School was headquartered in the Fabriková street in Theresa Town, organized around the magazine *Slovenské noviny* (1868 – 1875) and its members and sympathizers met under the auspices of the *Národnodemokratický slovenský spolok* (*National Democratic Slovak Society*, *Pesti Nemzeti Demokrata Tót Kör*, 1868 – 1869). The Theresa Town – which became the VIth district of the new capital which emerged from the amalgamation of Buda, Óbuda and Pest in 1872 – was home to the largest Slovak community in Budapest. This is where Jozef Pozdech had his home and his factory, this is where Ján N. Bobula lived, this is where the editorial offices of *Slovenské noviny* and the *Minerva* printing house were. The New School never managed to create a stable organizational structure, it was always more a loose association of people around the *Slovenské noviny*





magazine who supported its politics, shared its views and often even contributed to its pages. Attempts at turning this association into a political movement failed, but the activities of cultural associations and societies flourished. A large number of the supporters of the New School were drawn to its economic agenda and thus became supporters of the *Minerva* printing house and the credit cooperative in Pest.

The ranks of the rich Pest citizens who supported the New School were headed by Jozef Pozdech (1811 – 1878), Bobula's father-in-law and a proprietor of a bell factory, and Jozef Zarzetzky (1805 – ca. 1885) who was originally from Poland and owned a matchstick factory. Older members of the Budapest bourgeoisie who were drawn to the New School included Ján Babilon (the author of the first cookbook in Slovak) Ján Brxa (manufacturer of pottery goods), Andrej Ivanovič (trader), Ján Kováč (trader and cobbler), Karol Križan, Ján Lenč or Juraj Nigríni (carpenter). In the late 1860s and early 1870s, a generation of middle class tradesmen and businessmen who came to Budapest before the 1848/1849 revolution began to die out (e.g. J. Bohurád J. Krekáč).

The year 1871 sees a sharp uptick in the activities of Budapest Slovaks: early the same year, Slovak university students establish an academic society; in July, a credit cooperative was founded and in September, the *Slovak Glee Society in Pest* was formed. The New School attempted to guide the activities of these societies and mold them to be in line with its interests, however, none of them lasted. The *Slovak Society* was resurrected in 1873 as *Zábavno-poučný slovenský spolok* (*The Slovak Society for Entertainment and Education*) thanks to a number of students (Belo Klein-Tesnoskalský, Milan Lichard, Jozef Škultéty etc.) and the leadership of Daniel Bachát and the lawyer Jozef František Strakovič. The society was divided into three sections: the glee club, the educational club and the entertainment club. Its main purpose was to further the national cause among Slovak citizens





of all social groups and as such, it published the magazine *Dunaj*, organized Slovak theatre performances and weekly dances which were very popular with tradesmen. In the 1870s, Slovak students would often meet in the Melferber brothers coffee house which was located close to the Luther Yard which was also where the *Slovak Society* had its headquarters. As with all citizens of Pešťbudín, the Slovak community would often socialize in the context of seasonal dances and balls.

Pešťbudín was a significant political and cultural center of the Slovak national movement for much of the long 19th century, especially in the period between the 1820s and the early 1870s. This era, however, came to an end when the Hungarian authorities closed Slovak secondary schools and *Matica slovenská*. In early 1875, the New School and their *Slovenské noviny* follow suit and the activities of the local Slovak community centered around the Slovak Lutheran assembly and the *Slovak Society* drop sharply to recover only with the generational exchange of the early 1890s.

The Slovak community in Budapest continues to be active until this very day and has greatly influenced the image of Hungary's capital. Starting in late 1990s with the proceedings volume *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov (The Cultural Heritage of Budapest Slovaks; 1998)*, much effort has been expended to document the cultural heritage of Slovaks in Budapest. The Slovak self-government in Budapest has installed a number of plaques on buildings associated with important personalities in the Budapest Slovak community such as Ján N. Bobula's residence in the Andrassy Avenue (2003) or a plaque dedicated to the memory of Šimon Klempa (2007). In addition to the intangible cultural heritage, there are many tangible items connected with the history of the Budapest Slovak community, such as paintings by Ján Kollár and Pavol Jozef Šafárika currently housed at the Slovak Lutheran parish or the church flag of St. Cyril and Methodius in the St. Theresa Church. Most tangible cultural







heritage from the 1850s to 1870s is known to us second-hand only, through contemporary literature. Some of them were preserved in the Luther Yard parish, but no such items tied to the Budapest Slovak community from the years 1850-1879 are known to exist in Slovak museums, which highlights the needs for further research into the cultural heritage of the community.





# A szlovákok nemzeti élete Pest-Budán 1850 és 1875 között

## Rezümé

A mai *Budapest* – a történelmi és a jelenkori Magyarország fővárosa – hivatalosan 1873-ban Buda, Óbuda és Pest egyesítésével jött létre. Budapest létrejötte előtt erre a város együttesre a szlovák nyelvben a *Peštbudín* vagy *Pešt-budín* kifejezés állandósult, jóllehet a Budapest megnevezéssel elvétve már korábban is találkozhatunk a korabeli sajtóban. Munkánkban a főváros szlovák közösségének bemutatására összpontosítunk a 19. század harmadik negyedében, az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc befejezésétől, és az általa eredményezett társadalmi és politikai változásoktól kezdődően egészen a szlovákok nemzeti aktivitásának 1875-ös alábbhagyásáig, a szlovák gimnáziumok bezárásig és a *Matica slovenská*, valamint a *Nová škola* (Új Iskola) elnevezésű politikai irányzat megszűnéséig, amely irányzat megpróbált együttműködni a magyar kormánnyal. A szlovák köztudat Pestbudát, illetve Budapestet idegennek tartotta, sőt a szlovákság szempontjából inkább negatívan ítélték meg, ami a figyelemmel kísért időszak esetében éppen az 1874 – 1875-ös években csúcspontot ért el.

A pestbudai szlovákok életéről a 19. század ötvenes éveinek végétől a hetvenes évek feléig tartó időszakra vonatkozóan két emlékirat maradt ránk, amelyek a 20. század húszas éveinek elején, a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét követően jelentek meg a *Slovenské pohľady-ban* és „kodifikálták” az akkori pestudai szlovák társadalom képét: *Niektoré rozpomienky z rokov 1858 – 64* címmel





(1922) Ján Pravdoľub Bellától és a *Pred polstoletím. Rozpomienky na slovenskú kolóniu v Pešťbudíne* 1873, 1874 címmel (1923) Belo Klein-Tesnoskalskýtól. Itt viszont nem szabad megfeledkezni arról, hogy ezek a memoárok fél évszázad távlatából jelentek meg, és az akkoriban élt személyek jellemzésére hatással volt azok további, a nemzeti mozgalom előnyére, illetve hátrányára gyakorolt tevékenysége (például J. N. Bobula, Peter és Vojtech Matuška megítélése), és ezt a hozzáállást a későbbi szerzők is átvették.

A problémakör vizsgálatának alapvető, legfontosabb korabeli forrásművei azok a szlovák időszaki sajtótermékek, amelyek alapvető információkkal szolgálnak a pestbudai szlovák közösség eseményeit illetően, ilyen kiadványok mindenekelőtt a *Pešťbudínske vedomosti*, *Slovenské noviny* és a *Národné noviny*. Az egyházi viszonyokat a *Katolícke noviny*, *Cyryll a Method* és a *Církevní listy* kísérik figyelemmel. Részletesebb információkkal azok a kiadványok szolgálnak, amelyek a városban jelentek meg, mint például a *Junoš* vagy pedig a *Dunaj* nevű irodalmi folyóiratok. A szlovák közösség életét a nemzeti élet szervezőinek ránk maradt levelezése és a pesti evangélikus egyházközség anyakönyvei alapján is megismerhetjük.

Budapest vizsgálatának a szlovák társadalommal összefüggésben a legnagyobb figyelmet a történészek, irodalomtudósok és néprajzkutatók szentelték. Az ötvenes évek szlovák történetírása főként a budapesti munkásosztály figyelemmel kísérésére összpontosított, ezt dokumentálta Pavol Hapák történész a *Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti koncom XIX. storočia* (1955) című tanulmányában. A liptói kőművesek jelenségét, akik már a 18. század végétől jártak Pestbudára idénymunkára, Miroslav A. Huska dolgozta fel irodalmi formában a *Liptovskéi murári* (1968) című monográfiájában, művészi feldolgozásban pedig a szlováksággal, főként a liptóiakkal Peter Jaroš *Tisícročná vďaka* (1979) című regénye foglalkozik. Ezt a témát legutóbb a liptói kőműveseket bemutató: *Liptovskéi murári pomáhalí stavat' Budapešť'* (2012) elnevezésű kiállítás járta





körül, amelyet a Szlovák Nemzeti Múzeum Turócszentmártonban található Néprajzi Múzeuma szervezett.

A szlovák történetírás részletesebben nem foglalkozott a város szlovák közösségének életével, amennyiben nem számítjuk bele az egyes, összszlovák szempontból jelentős tevékenységek kutatását. A szlovák történetírás figyelme a Budapesten ténykedő szlovákokkal kapcsolatosan elsősorban olyan válogatott személyiségek, illetve intézmények nyomon követésére összpontosult, amelyek a mai Budapest térségében fejtették ki tevékenységüket, mint például Ján Kollár, Martin Hamuljak, Ján Palárik vagy pedig a Szlovák Olvasóegylet és a Szlovák Nyelv és Irodalom Kedvelőinek Egylete, a Pešťbudínske vedomosti szerkesztősége vagy pedig Milan Hodža és a *Hlad*, illetve a *Prúdy* folyóiratok körül tömörülő generáció budapesti működése.

A Budapesten ténykedő szlovákoknak a 20. század kilencvenes éveinek felétől kezdtek szisztematikusabb figyelmet szentelni, mikortól a Magyarországon Élő Szlovákok Kutatóintézetének és a Budapesti Szlovák Önkormányzatnak köszönhetően több figyelemreméltó tudományos munka is megjelent. Elsőként a *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov* (1998) címet viselő gyűjtemény, amely a Budapesten 1997-ben megrendezésre került tudományos konferencia cikkeit tartalmazza. Ebben a gyűjteményben találunk cikkeket Kovács Annától és Halász Ivántól, akik a későbbiekben a legjelentősebb módon foglalkoztak a budapesti szlovák közösség életének bemutatásával, valamint a közösség egyesületi életének szervezőivel. Kovács Anna részletesen dokumentálta a szlovákoknak a 19. század második felében és a 20. század elején kifejtett egyesületi tevékenységét a *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu* (1867 – 1918) (2006) című monográfiájában. A szlovák evangélikus egyházköztség történetét az *Utrpenie Jóna – peripetie jedného evanjelického zboru. Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru* (2012, közösen Matus Lászlóval) című munkájában rögzíti. Ebben a





munkában ezidáig kiadatlan szövegek jelentek meg az egyházközség történetéről, alapításától kezdve egészen 1974-ig. Hozzávetőlegesen 20 évnyi kutatásának eredményeit a budapesti szlovák közösségre vonatkozóan a legújabb kiadványa dolgozza fel, amely a *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok* (2014) címet viseli. Halász Iván olyan szlovák személyiségek bemutatására összpontosított részletesebben, akik Budapesten éltek: Ján Palárik, Ján Bobula és Daniel Bachát személyére.

A modern nemzetek formálódásának 18. század elejére tehető kezdetétől egészen a történelmi Magyarország megszűnéséig, és az utódállamok első világháborút követő létrejöttéig a történelmi Magyarország fővárosa – néha intenzívebb módon, néha kevésbé intenzíven a szlovákság jelentős kulturális és politikai központja volt. A mai Budapest, amely 1873-ban jött létre, 1784-ben lett a történelmi Magyarország fővárosa, amikor II. József visszahelyezte a központi hivatalokat Pozsonyból Budára. Ezt az irányvonal már Mária Terézia idején is látható volt, amikor 1777-ben Nagyszombatból a városba költöztette az egyetemet (1785-ben pedig áthelyezték Pestre). A történelmi Magyarország egykori fővárosa, a Duna jobb oldalán elterülő Buda és az ellentétes oldalon fekvő Pest már a 18. században egy Duna által kettéválasztott urbanisztikai egységet alkotott. Az ország új gazdasági és ipari központjává vált, ahová később az egyetem, valamint a magyarországi országgyűlés is átköltözött. A Dunán átívelő állandó híd átadása 1849-ben a két várost még közelebb hozta egymáshoz és szorosabban összekötötte. A későbbi Budapest magját alkotó harmadik város Óbuda, a főként hajógyáraitól ismert jelentős ipari központ volt.

Budapest, illetve a budapesti agglomeráció lakosainak száma természetes növekedéssel, az újonnan betelepült lakosság migrációjával és további községek a fővároshoz történő hozzácsatolásával fokozatosan gyarapodott. Egy évszázad alatt, 1810 és 1910 között a lakosság száma több mint tízszeresére növekedett:





60 250-ról 880 371-re. A városban élő szlovákság számáról nincsenek pontos információink, csak a szlovák értelmiségiek becsléseiből és a hivatalos statisztikákból tudunk kiindulni, amelyek viszont nem ragadják meg a városban élő szlovákság valós számát. A szlovákok elsősorban Pest elővárosaiban – Terézvárosban és Józsefvárosban telepedtek le. Ján Palárik véleménye szerint a 19. század ötvenes éveiben Terézváros lakosságának csaknem felét szlovákok alkották. A szlovákság Budapesten nagyon heterogén társadalmat alkotott. Különböző környezetből származtak – a felső-magyarországi megyék szlovák etnikai területéről, a Budapest környéki szlovák nyelvi szigetekről, de nem hiányoztak közülük az alföldi szlovákok sem.

Fontos szerepet játszott a felekezeti hovatartozás kérdése is (katolikusok, evangélikusok), illetve az a kérdés, miszerint lehet-e az egyházi szertartásokat nemzeti nyelven végezni, amiből a nemzeti tudat fejlesztésének eltérő lehetőségei adódtak. A pesti szlovák evangélikusokat viszonylag jó egyházi szervezettség jellemezte. A bányai egyházkerület alá tartozó pesti szlovák egyházközséget annak első lelkésze, Ján Kollár alapította 1824-ben. Bécsbe történő végleges távozását követően 1850-ben Jozef Podhradskýt (1823 – 1915), Kollár egykori káplánját választották lelkésszé. Podhradský 1862-ben azon ellenfelei nyomására, akik nem értettek egyet a pátenssel kapcsolatos harcokban való elkötelezettségével, lemondott funkciójáról. A helyzet csupán 1867-ben csillapodott le, amikor Michal Elefant (1816 – 1872) lett az új lelkész, illetve 1868-tól kezdve az új pesti senior. Elefant 1872-ben bekövetkezett halála után Daniel Bachátot választották lelkésszé 1873-ban. Egyházközsége a budapesti szlovák közösség jelentős találkozóhelye volt. A szlovák egyházközség finanszírozta a szlovák iskolát. Az ötvenes években az egyházközség saját templom építésébe kezdett. A szlovák evangélikus központ a Kerepesi (ma Rákóczi) úton volt, itt állt a templom és az





iskola is. A kilencvenes évektől bérházak épültek a templom körül, az ún. bazár, ez a szlovák központ a Luther-udvar nevet viselte.

A szlovák katolikusok helyzete bonyolultabb volt. Mivel a katolikus egyház egyetemes, nem jöttek létre különálló nemzetiségi plébániák, habár a 19. század feléig jelen volt az egyházi hierarchia azon igyekezete, hogy biztosítsák a hívők számára a saját nyelvükön végzett vallási szertartásokat. Ez a trend a 19. század második felében a magyar nyelv javára kezdett változni. Az esztergomi érsek, Rudnay Sándor (1819 – 1831) rendelete értelmében a Pesten élő szlovák katolikusok a józsefvárosi Szent József-templomban és a belvárosi ferences-rendi templomban szlovák istentiszteletre járhattak. A 19. század ötvenes éveinek végén Józsefvárosban körülbelül 8 ezer szlovák élt. A Szent Terézia-plébánián – Terézvárosban, ahol a legnagyobb számú szlovák közösség élt, a kánoni vizitáció alapján vasárnap és ünnepnapokon nem írtak elő szlovák nyelvű istentiszteletet. Amíg a huszas években Terezérvárosnak nem volt több lakosa 30 ezernél, az ötvenes évek vége felé a számuk meghaladta az 50 ezret. Közülük több mint 30 ezer katolikus volt. Itt ténykedett Šimon Klempa és az ötvenes években Ján Palárik is.

Fontos szerepet játszott a szlovákok társadalmi háttere, illetve az, ahogyan beilleszkedtek a városi társadalom keretei közé. A szlovákság legszámtottevőbb csoportját a fővárosban a munkások, iparossegédek, kereskedőinasok és cselédek alkották. A favágók és a kőművesek Palárik szerint kivétel nélkül szlovákok voltak. A férfiak és a fiatal emberek elsősorban a budai téglagyárakban dolgoztak, kubikosként és csatornatisztítóként, a Duna-part megerősítésénél, a lányok pedig szolgálóként vagy segédmunkásként. Jozef Zarzetzky pesti gyufagyárában kb. 400 szlovák dolgozott, legtöbbjük Árva vidékéről. A legrészletesebben feldolgozott terület a líptói kőműveseké, akik tömegesen vettek részt a főváros építésében. Ezt a területet Miroslav Huska dolgozta fel részletesen. A szlovák segédmunkások önállóan vagy ügynökök segítségével





indultak munkát keresni. A lipitói kőművesek helyzete más volt, itt a Budapestre való távozás szervezeten zajlott. Huska kutatása alapján az 1856-os évtől kezdődően évente körülbelül 2000 kőműves dolgozott Budapesten, az 1870-es évtől kezdve már 4000 – 5000 személyről volt szó.

A helyi, budapesti szlovák közösség formálódásának alappilléret viszont a szlovák értelmiség és a nemzeti öntudattal rendelkező polgári lakosság képezte. A neoabszolutizmus bukását követően jelentősen emelkedett azon szlovák származású diákok száma is, akik a fővárosba jöttek tanulni. Sokan közülük az egyetemi tanulmányaik befejezése után letelepedtek a városban és a nemzeti élet szervezőivé váltak.

Az ötvenes évektől egészen a hetvenes évek első feléig tartó időszak nemzetiségi szempontból relatíve kedvezőnek számított. Más lett a helyzet a Matica és a szlovák gimnáziumok bezárását követően. Ezért felvetődik a kérdés, hogy a szlovák családok hány százaléka nevelte gyerekeit szlovák öntudatra Pestbudán, és hányan döntöttek mellett, hogy gyerekeiket már magyar szellemben fogják nevelni. Erre a kérdésre nem tudunk válaszolni, mindkét esetre hozhatunk példát. A főváros szlovák közösségében és az evangélikus egyházközség keretében aktív tevékenységet folytató, jelentős szlovák polgárcsaládok közé tartozott a Krekáč- és a Zimáni-család. Daniel Krekáč, aki már Pesten született, a nagygyőcei gimnáziumban tanult és a hetvenes évektől bekapcsolódott a nemzeti mozgalomba. Az édesapjának, Jánnak, Pesten több háza és birtoka is volt és a hatvanas években támogatta a szlovák nemzeti intézményeket. Ebbe a családba nősült Martin Bzdúch, aki Pesten a hatvanas években orvostudományt hallgatott. A negyvenes és hatvanas évek között hasonlóképpen tevékenykedett a városban a nemzeti mozgalom érdekében Ján Dalibor Zimáni orvos, a nyolcvanas és kilencvenes években pedig a fia, Ján.







Szlovák neveletésben részesültek Jozef Pozdech vállalkozó gyermekei is. Lányát, Marínát Ján Nepomuk Bobula vette feleségül. Gyermekei szintén szlovák nevelést kaptak otthon, de magyar iskolába jártak. Az 1871-ben született, legidősebb fiuknak, Jánnak a horvát püspök és a horvát nemzeti mozgalom jelentős alakja, Josip Strossmayer volt a keresztapja, ami bizonyítja a szülők szláv öntudatát. Ahogy Ján Bobula egyre feljebb jutott a társadalmi ranglétrán, a szlováksága háttérbe szorult, de sosem volt szlovákellenes magatartása. Élete végéig fenntartotta kapcsolatait a szlovák és a szláv mozgalom képviselőivel (ránk maradt Andrej Kmet<sup>2</sup>-tyel és František Slámával folytatott levelezése). Fia, Ján, aki édesapja után átvette az építkezési vállalat irányítását, viszont már aktívan fellépett a szlovák mozgalom ellen.

A fővárosi szlovák közösségre a nemzeti mozgalom aktuális állapota is hatással volt. Arra a generációra, amelynek tevékenysége a 19. század húszas és harmincas éveiben csúcsosodott ki (Ján Kollár, Martin Hamuljak, Ján Herkeľ, Ján Koiš, Martin Sucháň), a Pestbudán élő többi nemzetiség képviselőivel folytatott jelentős együttműködés, valamint nemzeti intézmények – rendszeres kiadványok, kulturális egyesületek, oktatási intézmények alapítása területén kifejtett igyekezet volt jellemző. A legjelentősebb tettük, hogy megalapították a szlovák nyelv és irodalom kedvelőinek egyletét, a *Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej* (1834) elnevezésű egyletet, illetve kiadták a Zora (1835 – 1840) nevet viselő almanachot. A nemzeti mozgalom számára viszont továbbra is nyitott maradt a szlovákok össznemzeti irodalmi nyelvének kérdése. Ebben az időben Pestbuda volt a cseh nyelv (a Ján Kollár körüli csoport) és a bernoláki szlovák nyelv (Martin Hamuljak és a *Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej*) használoinak legjelentősebb kulturális központja.

Ján Kollár és Martin Hamuljak személye a negyvenes évek felében háttérbe szorult és Pestbuda szlovák közössége azon generáció köré kezd tömörülni, akikre az új, össznemzeti szlovák irodalmi nyelv





létrejöttét támogató Štúr-mozgalom volt hatással. A legjelentősebb képviselőik a szlovák evangélikus iskolában tanító Ján Kadavý, illetve azok az első generációs, szlovák származású pesti polgárok voltak, akik a harmincas és negyvenes évek fordulóján telepedtek le a városban, és a Ján Kadavý által alapított vasárnapi iskolában tanultak, valamint fokozatosan a szlovák evangélikus közösség struktúráin belül is pozíciókhoz jutottak. A Kollár és Kadavý közti feszültség 1847-ben, Kadavý Pestről való távozásával érte el tetőpontját.

Az 1848/1849-es forradalmat követően Pestbudán a nemzeti mozgalom képviselői közt generációs váltás következett be. Kollár lemondott a szlovák evangélikus egyházközség lelkészi tisztségéről és Bécsbe távozott, helyét Jozef Podhradský, a Štúr-mozgalom támogatója vette át. A pesti Szlovák Evangélikus Egyházközség az ötvenes években a nemzeti mozgalom štúri koncepciójának jelentős támogatója lett. Pestbudán a szlovák katolikus értelmiség új generációjának képviselői Ján Palárik, Andrej Radlinský és Jozef Karol Viktorin lettek, akik a cseh és bernoláki szlovák nyelvhez történt átmeneti visszatérést követően a štúri szlovák nyelv Hodža-Hattala-féle reformját támogatták. Pestbuda a štúri szlovák nyelv terjesztésének fontos központja lett. Itt jelent meg a Katolícke noviny nevű újság (1849-től), amely az egyházzal kapcsolatos problémakörön kívül a nemzeti mozgalom aktuális kérdéseivel is foglalkozott, itt jött létre a katolikus teológia hallgatóinak főiskolai egylete is (1850–1874). Az ötvenes évek felében tevékenységük az össznemzeti egyesület, a „Nemzeti ház“-nak is nevezett Matica slovenská (1855 – 1857) és ezt követően a szlovák katolikus egyházkör – *Spolok sv. Vojtecha* (1857 – 1858) létrehozására összpontosult. Még ha tevékenységük nem is volt sikeres, az összegyűjtött pénzügyi tőke képezte ezen intézmények létrejöttének alapját a hatvanas években. A szlovák közösség társadalmi eseményei az ötvenes években az egyházi életre redukálódtak, a szlovák ifjúság a vasárnapi istentisztelet után, illetve az ünnepek idején főként a vendéglőkben gyűlt össze. A szlovák





ifjúság, főként az iparosok soraiból származó fiatalok szívesen látogatták M. Fábry vendéglőjét. A neoabszolutizmus bukását és a politikai enyhülést követően a hatvanas évek elején ismételtén változás állt be a nemzeti mozgalom képviselői közt. Fokozatosan hagyták el Pestbudát a nemzeti mozgalom azon szervezői, akik az ötvenes években itt tevékenykedtek: Ján Palárik, Andrej Radlinský és Jozef Podhradský. Megérkezett viszont Ján Francisci, Viliam Pauliny-Tóth és Adolf Dobriansky, akik az államigazgatásban szereztek pozíciókat és új ösztönzői lettek a nemzeti mozgalom fejlődésének Pestbudán. Ebben az időben, 1859 és 1868 között Pestbuda a szlovák politikai és szellemi élet legjelentősebb központjává vált. Itt jelent meg a *Pešťbudínske vedomosti* (1861 – 1870), a nemzeti mozgalom politikai lapja, és fokozatosan több periodikum is követte (*Černokňazník*, *Evanjelické cirkevní noviny*, *Junoš*, *Krajan*, *Priateľ ľudu*, *Priateľ školy a literatúry*). A nemzetiségi rendezvények szervezésekor a szlovákok jelentős együttműködést folytattak a pestbudai csehekkel, szerbekkel és ruszinokkal. Ebben az időben újabb szlovák munkások érkeztek a városba szezonmunkára, és azon szlovák diákok száma is növekedett, akik az itteni főiskolákon tanulnak (Franko Kabina, Peter és Vojtech Matuška, Samuel Medvecký stb.). A szlovák egyetemi ifjúság orgánuma a *Junoš* (1865/1866) folyóirat volt. A nemzeti mozgalomhoz olyan, nemzeti szempontból ezidáig indifferens polgárok is csatlakoznak, mint például Jozef Pozdech.

Az osztrák-magyar kiegyezést követően – húsz év múltán – ismételtén találkozhatunk a történelmi Magyarország fővárosában a szlovák egylettel. 1868 januárjában a pesti szlovákság Matuš Dula-Hohoš joghallgató kezdeményezésére megalapította a Slovenský spolok (Zábavno-poučný spolok; Pesti Tót Egylet) egyletet. Az egylet tagjai főiskolai hallgatók és pesti polgárok voltak. A szlovák értelmiség egy része, amelyet Régi Iskolának (*Stará škola*) neveztek, viszont ebben az időben elhagyta Pestbudát. 1870-ben elköltözött a *Pešťbudínske vedomosti* szerkesztősége, ez a lap Turócszentmártonban





jelent meg *Národné noviny* néven. Az 1871-től a *Slovenská národná strana* (Szlovák Nemzeti Párt) nevet viselő Régi Iskola Turócszentmártont a szlovákság politikai és kulturális központjává fejlesztette.

A szlovák értelmiség másik, *Nová škola* elnevezésű (Új Iskola) csoportja a magyar kormánnyal együttműködve megpróbált pozíciókat szerezni a szlovákság számára az államigazgatásban és szlovák tannyelvű állami középiskolákat alapítani. A csoport élén Ján Nepomuk Bobula építész állt. Az Új Iskola központja a fővárosban volt, itt jelent meg politikai lapja, a *Slovenské noviny* (1868 – 1875) és hívei a *Národnodemokratickej slovenskej spolok* (Pesti Nemzeti Demokrata Tót Kör, 1868 – 1869) nevű egyesület körül csoportosultak. Az Új Iskola központja a Gyár utca volt a Terézvárosban. Éppen a Terézvárosban élt – Buda, Óbuda és Pest 1872-es egy várossá, annak VI. kerületévé történt egyesítését követően – a legtöbb szlovák. Itt volt Jozef Pozdech háza és gyára, itt lakott Ján N. Bobula, és itt volt a *Slovenské noviny* székhelye és a *Minerva* nyomdája is. Az Új Iskola nem hozott létre szilárd, tagsági alapon működő szervezeti felépítést. Inkább a *Slovenské noviny* politikai folyóirat körül csoportosuló személyek szabad egyesülete volt, akik támogatták az Új Iskola politikáját, közel állt hozzájuk az álláspontja, és sokan közülük a lap tudósítói lettek. Az arra tett kísérlet, hogy támogatóit politikai egyesületben tömörítse, ám megbukott – a városi polgároknak viszont nagy lehetőség rejlett, hogy kulturális egyesületekben szerveződjenek. Egy részüket az Új Iskola gazdasági programja szólította meg, és a *Minerva* nyomda, esetlegesen a segélypénztár részvényeseivé váltak Pesten.

Az Új Iskolát anyagilag támogató leggazdagabb pesti polgárok közé tartoztak az alábbi vállalkozók: Jozef Pozdech (1811 – 1878), Bobula apósa és egy harangjavító cég tulajdonosa, valamint a lengyelországi származású gyufagyár tulajdonos, Jozef Zarzetzky (1805 – 1885 után). A középgenerációs és régebbi generációs polgárok közül, akik a kiegyezést követően az Új Iskola hatására jelentősebben kezdtek bekapcsolódni a nemzeti mozgalomba, megemlíthetjük például az





első szlovák szakácskönyv szerzőjét, Ján Babilont, az agyag-áru gyártó Ján Brxát, Andrej Ivanovič kereskedőt, Ján Kováč kereskedőt és cipésmestert, Karol Križant, Ján Lenčót vagy Juraj Nigríni asztalosmestert. A hatvanas, hetvenes évek fordulóján lassan kihalt a városi polgárság azon rétege, akik még a forradalom előtt telepedtek le az egyesített városban és támogatták a nemzeti mozgalmat (pl. J. Bohurád, J. Krekáč).

1871-ben intenzívebbé vált a szlovákság tevékenysége Pestbudán. Az év elején a szlovák főiskolai diákok akadémiai együletet alapítottak, július felében létrejött a segélypénztár, szeptemberben pedig a *Slovenský spevácky spolok* (Szlovák Dalegyelet). Az Új Iskola igyekezett az egyletek tevékenységét ellenőrizni és a saját érdekében befolyásolni azt. Az egyik egylet sem volt hosszúéletű. A szlovák diákság egyesítésének gondolatát a Pestbudán tanuló diákoknak (Belo Klein-Tesnoskalský, Milan Lichard, Jozef Škulatéty) köszönhetően 1873-ban megújított *Zábavno-poučný slovenský spolok* folytatta Bachát és František Jozef Strakovič jogász gondnoksága alatt. Az egylet három szakosztályra oszlott: dalegyelet, oktatási egylet és szabadidős egylet. Az egylet célja a helyi szlovákság összes rétege közt történő nemzeti öntudat terjesztése volt. Az egylet jelentette meg a *Dunaj* nevű folyóiratot, szlovák színházi előadásokat szervezett, vasárnap este pedig szórakozóesteket és asztaltársaságokat, amelyekben nagy számban vettek részt szlovák iparosok. A hetvenes években a szlovák diákság a Luther-udvartól nem messze található Melferber-fivérek kávézójában találkozott. Itt volt a *Slovenský spolok* (*Zábavno-poučný spolok*) központja. A pestbudai szlovák lakosság kedvelt találkozóhelyei voltak a bálók és majálisok is.

Pestbuda, illetve Budapest a szlovák nemzeti mozgalom legjelentősebb kulturális és politikai központjai közé tartozott az ún. „hosszú 19. században“, elsősorban a 19. század 20-as éveitől a 70-es évekig. Törés a 70-es évek közepén állt be, amikor is a szlovák gimnáziumok és a *Matica slovenská* bezárását követően az





1875-ös év elején megszűnt az Új Iskola és lapja, a *Slovenské noviny*. Csökkent a szlovák evangélikus egyházközség és a *Slovenský spolok* körül tömörülő helyi szlovák közösség tevékenysége is. A budapesti szlovákság jelentősebb nemzeti tevékenysége csak a kilencvenes évektől, az új generáció színre lépésével indult újra.

A mai napig aktív budapesti szlovák közösség jelentős mértékben járult hozzá Magyarország mai fővárosképének kialakításához. A 20. század kilencvenes éveitől szisztematikus figyelmet kap a budapesti szlovákság kulturális örökségének dokumentálása. Az első fecskének az 1998-ban megjelent *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov* gyűjtemény tekinthető. A Budapesti Szlovák Önkormányzat emléktáblákat helyez el a szlovák közösség képviselőinek tevékenységével kapcsolatos helyeken, mint például Bobula palotáján az Andrássy úton (2003) vagy pedig Šimon Klempácén (2007). A műemlék ingatlanokon kívül a budapesti szlovákság tevékenységével a szlovák közösség jelképeinek számító tárgyi emlékek is összefüggenek, például a Kollárt és Šafárikot ábrázoló festmények a szlovák evangélikus parókián vagy a Szent Cyril és Metód egyházi zászló a Szent Terézia-templomban. A 19. század ötvenes és hetvenes évei közti időszakból származó tárgyi emlékeket, amennyiben nem számítjuk az irodalmi alkotásokat, többnyire csupán a korszak írásaiból ismerjük. Tárgyi emlékek torzói a Luther-udvarban lévő parókia falai közt maradtak ránk. A szlovák múzeumok gyűjteményeiben nem ismertek olyan tárgyak, amelyek a 19. század ötvenes és hetvenes évei közti pesti szlovák közösséghez kötődnének, a problémakört illetően további kutatás szükségeltetik.





## Zoznam prameňov a literatúry

### Archívne pramene

*Archív mesta Bratislavy (AMB)*

Fond Marína Hodžová

*Archív Mužejálnej slovenskej spoločnosti v Martine (AMSS)*

Fond Andrej Kmet'

*Archív Spolku sv. Vojtecha v Trnave (ASSV)*

Fond Ján Mallý

Fond Ján Palárik

Fond Juraj Slotta

*Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine (LA SNK)*

Ján Pravdoľub Bella – Pamätník. In: LA SNK, sg. 38 E 11.

Denníky Franka Kabinu. 1865. In: LA SNK, sg. M 43 A 7.

Zápisník Františka Kabinu (7. 8. 1865 do 7. 3. 1868). LA SNK, sg. C 103.

Bachát, Daniel: Básne Milosl. Dumného. Nový beh. Súčasťou je aj denník od 30. 6. 1875 do 29. 8. 1875. In: LA SNK, sg. 106 A 8.

List – Samuel Zachej F. V. Sasinkovi. 2. 7. 1868. In: LA SNK, sg. M 90 C 58.

Listy Jána Palárika Andrejovi Radlinskému z rokov 1850 – 1851. In: LA SNK, sg. M 84 A 18.

Listy Jozefa Kohutha Andrejovi Radlinskému z rokov 1857 – 1858. In: LA SNK, sg. M 84 A 10





- List – Ján Palárik Štefanovi Závodníkovi. Pešť 21. 2. 1857. In: LA SNK, sg. M 116 B 47.
- List – Andrej Radlinský, Ján Palárik a Jozef K. Viktorin Tomášovi Červeňovi. Budín 16. 9. 1858. In: LA SNK, sg. 146 A 31.
- List – Ján Palárik Pavlovi Dobšinskému. Pešť 18. 10. 1857. In: LA SNK, sg. A 1158.
- List – Jozef Podhradský Ctibohovi Zochovi. Pešť 22. 1. 1860. In: LA SNK, sg. M 117 C 15.
- List – Slovenský evanjelický zbor v Pešti (J. Podhradský a J. Bohurád) J. M. Hurbanovi. Pešť 15. 6. 1861. In: LA SNK, sg. M 23 V 4.
- List – Jozef Podhradský a Ján Bohurád Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 29. 9. 1861. In: LA SNK, sg. M 23 V 4.
- List – Podhradský Jozef: Povolenie na vydávanie slovenských novín. Listy z 29. 10. a 15. 12. 1859 In: LA SNK, sg. M 23 V 24
- List – Daniel Bachát Jozefovi Hodžovi. Pešťbudín 5. 1. 1874. In: LA SNK, sg. M 27 A 6.
- List – Jozef František Strakovič a Samuel Melferber Jozefovi Viktorinovi. Pešť 9. 2. 1872. In: LA SNK, sg. 25 C 43.
- Tri listy Jána N. Bobulu L. Kubánumu. Pešť 6. 9., 29. 9. a 9. 10. 1869. In: LA SNK, sg. 33 B 15.
- Listy Jána Pravdoľuba Bellu Jozefovi M. Hurbanovi. 1862. In: LA SNK, sg. M 23 A 22.
- List – Jozef M. Hurban Jánovi Pravdoľubovi Bellovi, Hlboké 3. 1. 1863. In: LA SNK, sg. 32 A 33.
- List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 16. 10. 1862. In: LA SNK, sg. 32 E 87.
- List – Samuel Melferber Jozefovi M. Hurbanovi. Pešť 1. a 6. 8. 1867. In: LA SNK, sg. 29 F 45.
- List – Jozef Hložanský Pavlovi Hečkovi. Nedat. [prelom 1868/1869]. In: LA SNK, sg. M 89 E 17.
- Listy Karola Kuzmányho Jánovi Pravdoľubovi Bellovi. 1862 – 1864. In: LA SNK, sg. A 851.







- List – Daniel Bachát Jánovi Pravdoľubovi Bellovi. Pribylina 15. 6. 1863. In: LA SNK, sg. A 35.
- Listy Adama Bolvanského Bohdanovi Kutlíkovi. 1865 – 1873. In: LA SNK, sg. 60 A 40.
- List – Ján Palárik Jozefovi K. Viktorinovi. Majcichov 20. 5. 1864. In: LA SNK, sg. 25 C 26
- Slovenský evanjelický zbor – Žiadosť k arcivojvodovi Rainerovi. Pešť 9. 1. 1864. In: LA SNK, sg. 38 E 21
- Presbyterstvo slovenského evanjelického zboru panovníkovi Františkovi Jozefovi. Pešť, jún 1865. In: LA SNK, sg. M 23 L 61
- Pokonanie v pot'ahu na Cautiu samostatných slovenských politických novin pod názvom: „Pešť'budínske vedomosti“. V Budíne 4. 3. 1861 – odpis. In: LA SNK, sg. C 605
- List – Juraj Čajda Ľudovítovi V. Riznerovi. Nedat. [1879 – 1880]. In: LA SNK, sg. M 89 A 26
- List – František Sláma Pavlovi Mudroňovi, 22. 12. 1874. In: LA SNK, sg. 37 R 25
- List – Ján Mallý Martinovi Čulenovi. Nedatované [asi jeseň 1874]. In: LA SNK, sg. A 963

*Pamätník národného písennictví v Prabe (PNP)*

Fond Josef Václav Frič

Fond Martin Hattala

*Slovenský národný archív v Bratislave (SNA)*

Fond gymnázium Revúca

*Slovenský evanjelický zbor v Pešti, Rákócziho ceste Budapešť*

Matrika narodených, sobášených a zomrelých v rokoch 1851 – 1869

Pamatníca ňed'elnej školi Pešť'anskej 1843





*Štátny archív Bytča*

Fond Ján Palárik (1822 – 1870)

*Zemský archív v Opave*

Fond František Sláma (1850 – 1917)

### **Encyklopedická literatúra:**

*Biografický lexikón Slovenska I. – V.* Martin : Slovenská národná knižnica-Národný biografický ústav, 2002 – 2013.

KIPSOVÁ, Mária – VANČOVÁ, Tatiana – GEŠKOVÁ, Želmíra (zost.): *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965.* Martin : Matica slovenská, 1984.

MIŠIANIK, Ján: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca XIX. stor.* VII. Doplnky. Martin : Matica slovenská, 1971.

*Népszámlálás 1900.* Budapest : MKSH, 1902.

*Népszámlálás 1910.* Budapest : MKSH, 1912.

ORMIS, Ján V.: *Doplnky a opravy k Riznerovej Bibliografii, VIII.* Martin : Matica slovenská, 1972.

*Ottův Slovník naučný*, 3. a 12. diel. Praha : J. Otto, 1890 a 1897.

POTEMRA, Michal: *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918.* Martin : Matica slovenská, 1958.

*Révai Nagy Lexikona.* IV. kötet. Budapest : Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság, 1912.

RIZNER, Ľ. V.: *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900, I – VI.* Martin : Matica slovenská, 1929 – 1934.

*Slovenský biografický slovník I. – VI.* Martin : Matica slovenská 1986 – 1994.

SZINNYEI, József: Magyar írók élete és munkái. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>.





ZOLTÁN, József: Budapest történetének bibliográfiája 1 – 7.  
Budapest : Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest  
Gyűjteménye, 1967 – 1974.

**Monografie:**

BACHMAN, Bohumil: *Kronika prvního Českého Dělnického Spolku v Budapešti*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1888.

*Budapest statistics*. Budapest, 1945.

ČULEN, Konštantín: *Novinár a pedagóg. Ján Malý-Dusarov (Slanický)*.  
Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1933.

DEMMEI, József: *Magyar hazá, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860 – 1872)*. Békéscsaba :  
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.

FRANCISCI, Ján: *Vlastný životopis. Črty z doby moysesovskej*. Bratislava  
: SVKL, 1956.

GYIVICSÁN, Anna: *Anyanyelv, kultúra, közösség a magyarországi Szlovákok*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1993.

HALÁSZ, Ivan: *Cirkev, národ, štát. Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky*. Esztergom – Piliscsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2003.

HUSKA, Miroslav: *Liptovskí murári*. Liptovský Mikuláš :  
Literárnohistorické múzeum Janka Kráľa, 1968.

KANYA, Pál: *Földrajzi oktatás. Iskolai 's magán használatul*. Pest : Kilián György Egyetemi könyvtár tulajdona, 1849.

KÄFER, István: *Magarsko-slovenská literárna vzájomnosť. (Štúdie)*.  
Budapest : Tankönyvkiadó, 1984.

KÄFER, István: *Szlovák és cseh nyelvű periodikumok az Országos Széchényi Könyvtár ... és az Evangélikus Országos Könyvtár állományában 1918-ig*. Budapest : Állami Gorkij Könyvtár, 1985.

KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národný emblematicus stredoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014.





- KMEĚ, Miroslav: *Krátke dejiny dolnozemskejch Slovákov 1*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012.
- KMEĚ, Miroslav – OTTMÁROVÁ, Bernadeta: *Na žírnej rovine... Z príbehu Čabäna Michala Žilinského*. Nadlak : Vyd. Ivan Krasko, 2014.
- KOSTICKÝ, Bohuš: *Nová škola slovenská: príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia*. Bratislava : Veda, 1959.
- KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób megpróbáltatásai – egy evangélikus gyülekezet sorsfordulói. A pesti szlovák evangélikus gyülekezet emlékkönyve. Utrpenie Jóba – peripetie jedného evanjelického zboru. Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru*. Budapest : Budapesti Szlovákajkú Evangélikus Egyházközség, 2012.
- KOVÁČOVÁ, Anna: *Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok*. Budapešť : Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2014.
- KOVÁČOVÁ, Anna: *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867 – 1918). A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867 – 1918)*. Pilíška Čaba – Ostrihom : Katolícka univerzita Petra Pázmánya, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky – strednej Európy, Výskumná skupina západoslovanských jazykov, 2006.
- KUBÍNYI, Ferenc: *A pesti autonóm szláv egyház szzenvedéseink története a XIX. században*, 1866.
- LUKÁČ, Michal: *Ján Kadavý. Na 160. výročie narodenia*. Martin : Matica slovenská, 1970.
- MARTINKOVIČ, Marcel a kol.: *Idey a vývoj slovenského národovorného myslenia*. Krakov : FiF TU a Spolok Slovákov v Poľsku, 2011.
- MARTINKOVIČ, Marcel: *Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín*. Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2013.





- MAŤOVČÍK, Augustín: *Martin Hamuljak. (1789 – 1859). Život, dielo, osobnosť*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971.
- MÉSZÁROS, Andor: *A cseh elem a magyar polgárosodásban*. Budapest : Szt. István Társ.; Piliscsaba : PPKE BTK Szlavisztika Int.; Esztergom : Szt. Adalbert Közép-Európa Kutsop., 2011.
- Minerva. Národný zábavník*. Pešť : Minerva, 1869.
- PETRO, Ladislav. *Ján Nepomuk Bobula (1844 – 1903): Život a dielo*. Budapešť : Slovenská samospráva 6. obv., 2009.
- PODRIMAVSKÝ, Milan: *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983.
- RAPANT, Daniel: *Tatrin. Osudy a zápasy*. T. Sv. Martin : Matica slovenská, 1950.
- RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva*. Martin : Osveta, 1983.
- SEBERÍNI, Ondrej: *Slováci a sloboda*. In: Dielo. Zväzok I. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 1996.
- SLÁDKOVIČ, Andrej – HRUŠOVSKÝ, František: *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. T. Sv. Martin : Matica slovenská, 1941.
- SZISZÁKOVÁ, Sandra. *Politické aktivity Jána Nepomuka Bobulu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Inštitút histórie, 2014.
- ŠKULTÉTY, Jozef: *Martin Hamuljak*. In: Jozef Škultéty. Dielo 3. Martin : Matica slovenská, 1988.
- ŠKVARNA, Dušan: *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004.
- ŠTELLER, Ferdinand: *Andrej Radlinský. Jeho život a boj za práva národa slovenského*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1934.
- VAVROVIČ, Jozef: *Ján Palárik. Jeho ekumenizmus a panslavizmus*. Martin : Matica slovenská, 1993.





- VIRŠINSKÁ, Miriam: *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011.
- VOJTECH, Miloslav: *Tvorcovia literatúry a literárnej histórie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013.
- ZECHENTER-LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír: *Päťdesiat rokov slovenského života I*. Bratislava : Tatran, 1974.
- ZÁSZKALICZKY, Péter (Szerk.) *Oltalom a zivatarban. Gyűlekezet a világnárossá fejlődő Budapesten*. Budapest : Pesti Evangélikus Egyház – Deák Téri Egyházközség, 2011.

### Zborníky:

- Biografické štúdie* VI/1975. Martin : Matica slovenská 1976.
- DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta (zost.): *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, Budapešť 14. – 15. 10. 2005*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006.
- HRIVNÁK, Michal (zost.): *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov*. Budapest : Etnikum kiadó, 1998.
- IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (zost.): *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe*. Bratislava : Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy, 2006.
- Jánošík I*. Zost. J. N. Bobula. Viedeň : Congregacia p. p. Mechitharistov, 1862.
- Jánošík II*. Zost. J. N. Bobula. Pešť : Hornyánszky a Hummel, 1863.
- KOVÁCS, Anna – SZABÓ, Orsolya (zost.): *Szlovák életpályák a dualizmuskori Budapesten. Slovenské životné dráhy v Budapešti v období dualizmu. Ján Nepomuk Bobula. Milan Hodža*. Budapest : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkutató intézet – Józsefvárosi szlovák kisebbségi önkormányzat, 2003.





Ľudia – peniaze – banky. Zborník z konferencie. Bratislava : NBS, 2003.

*Matica slovenská v našich dejinách.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963.  
UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (zost.): *Slovenčina v menšinovom prostredí materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku : Békešská Čaba, 16. – 17. októbra 2003.* Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004.

### Štúdie a články:

BARNA, Ábrahám: Vydávanie slovenskej tlače a kníh v Budapešti v období dualizmu. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 57-69.

BELLA, Ján Pravdoľub: Niektoré rozpomienky z rokov 1858-64. In: *Slovenské pohľady*, roč. 38, 1922, č. 9, s. 520 – 523.

BOBULA, Ján Nepomuk: Ján Palárik (Beskydov.). In: *Sobrané dramatické spisy Jána Palárika, (Beskydova) slavného spisovateľa slovenského.* Pešť : Minerva 1870, s. 502 – 518.

BOKES, František: Pokus V. Paulinyho-Tótha o vydávanie politického časopisu „Jánošík“ v r. 1863. In: *Historica. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, roč. XV. Bratislava : SPN, 1964, s. 321 – 329.

BOKES, FRANTIŠEK: K dohode V. Paulinyho-Tótha s J. N. Bobulom. In: *Historický sborník. Časopis Historického odboru Matice slovenskej.* Ročník 1943, č. 1, s. 29 – 43.

BOKES, FRANTIŠEK: Pokus V. Paulinyho-Tótha o vydávanie politického časopisu „Jánošík“ v r. 1863. In: *Historica. Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.* Roč. XV. Bratislava : SPN 1964, s. 321 – 329.

BRTÁŇ, Rudo: Vlastný životopis Viliama Paulinyho-Tótha, In: *Biografické štúdie*, 12, 1985, s. 77 – 88.





- BRTÁŇOVÁ, Erika – HUČKOVÁ, Dana – VANEKOVÁ, Oľga – MEZEIOVÁ, Adelaida: Listy Jána Kollára. In: *XV. medzinárodný zjazd slavistov v Minsku. Príspevky slovenských slavistov*. Bratislava : Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, 195 – 222.
- BUTVIN, Jozef: Snahy o zakladanie kultúrnych organizácií a spolkov v období slovenského národného obrodzenia. In: *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : SAV 1963, s. 21 – 34.
- ČEPAN, Oskár: Dve politické poviedky: Slámová „Francúzska rodina“ a Baňellova „Atalanta“. In: *Slovenská literatúra*, roč. 2, 1955, č. 4, s. 393 – 414.
- DROZD, Štefan: K dejinám Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej (Listy M. Hamuljaka a Spolku milovníkov Š. Greguškovi a J. Krajčíkovi). In: *Literárny archív* 1967, Martin : Matica slovenská, s. 187 – 211.
- FABINY, Ľubor: Kultúrny život slovenských evanjelikov v Pešťbudíne v 19. storočí. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 31 – 34.
- GAŠPARÍK, Mikuláš: Jozef Karol Viktorin (1822 – 1874). K 90. výročiu smrti. In: *Slovenská literatúra*, roč. 10, 1963, č. 4, s. 405 – 418.
- HALÁSZ, Ivan: Možnosti kariéry pre Slovákov počas dualizmu. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 70 – 82.
- HALÁSZ, Ivan: Ján Nepomuk Bobula. In: *Slovák életpályák a dualizmuskori Budapest. Slovenské životné dráhy v Budapešti v období dualizmu*, s. 57 – 67.
- HALÁSZ, Ivan: Veľkomesto a veľkomestské motívy v slovenskej literatúre 19. storočia. „Budapeštianski“ autori slovenskej literatúry: Ján Palárik a Daniel Bachát. In: KOVÁČOVÁ, Anna (zost.): *Identita, história a kultúra. Dejiny Slovákov na Dolnej zemi*. (Zborník konferencie 11. – 12. novembra 2010). Budapešť – Békešská Čaba, 2011, s. 72 – 87.







- HAPÁK, Pavol: Slovenské robotnícke hnutie v Budapešti koncom XIX. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 3, 1955, č. 1, s. 52 – 86.
- HAPÁK, Pavel: Slovenskí robotníci v Budapešti v poslednej tretine 19. storočia. In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 92 – 100.
- HOLLÝ, Karol: Memorandum národa slovenského ako historiografický prameň. In: *Studia Academica Slovaca* 40. Bratislava : Univerzita Komenského 2011, s. 101 – 114.
- HUČKOVÁ, Dana: Korešpondencia Jána Kollára ako textologický problém. In: *Slovenská literatúra*, roč. 59, 2012, č. 4, s. 338 – 345.
- KAČÍREK, Ľuboš: Konfesijná otázka v národnom hnutí v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In: *Verbum historiae* 1, Prešov : vydavateľstvo Michala Vaška 2008 [vyd. 2009], s. 155 – 161.
- KAČÍREK, Ľuboš: Prínos Novej školy (1868-1875) pre formovanie národného hnutia v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In: *Studia Academica Slovaca*, roč. 41. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, s. 295 – 312.
- KAČÍREK, Ľuboš: Slovenské noviny (1868 – 1875). In: *Studia Bibliographica Posoniensia*, 2011, s. 55 – 72.
- KAČÍREK, Ľuboš: Ján Nepomuk Bobula (1844 – 1903). In: *Slováci v zahraničí*, roč. 30. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 34 – 53.
- KÄFER, István: Pešť – Budín – Budapešť. Význam hlavného mesta v kultúre Slovákov. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 35 – 40.
- KISS, Csaba G.: Pešť a Budín ako duchovné strediská Slovákov. In: *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov...*, s. 25 – 30.
- KISS SZEMÁN, Róbert: Jan Kollár, veľký kreátor. In: *Slovenský prehľad*, roč. 91, 2005, č. 4, s. 557 – 563.
- KISS SZEMÁN, Róbert: Od nářku Uher k nářku Slavia v díle Jána Kollára. In: *Slovenská literatúra. Revue pre literárnu vedu*, roč. 54, 2007, č. 5, s. 372 – 383.





- KISS-SZEMÁN, Róbert: Historičnosť a kreace neboli Dobré vlastnosti Národu Slowanského? In: Česká literatura – časopis pro literární vědu, roč. 57, 2009, č. 6, s. 802 – 816.
- KISS SZEMÁN, Róbert: Motívy národného exodu v diele Jána Kollára. In: *Slovenská literatúra. Revue pre literárnu vedu*, roč. 58, 2011, č. 3, s. 201 – 219.
- KLEIN, Belo: *Pred polstoletím. Rozpomienky na slovenskú kolóniu v Pešťbudíne 1873, 1874*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 39, 1923, č. 4 a 5, s. 220 – 231 a 286 – 306.
- KODAJOVÁ, Daniela: Národné oslavy – manifestácia slovacity. In: *Studia Academica Slovaca* 40. Bratislava : Univerzita Komenského 2011, s. 165 – 180.
- KODAJOVÁ, Daniela. Negatívny hrdina v pamäti a národnom príbehu Slovákov. In: *HOP. Historie – Otázky – Problémy*, roč. 2, 2010, č. 2, s. 43 – 56.
- KOTVAN, Imrich: Jozef Ignác Bajza a Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej v Budíne. In: *Slovenská literatúra*, roč. 2, 1955, č. 3, s. 337 – 341.
- KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób megpróbáltatásai – egy evangélikus gyülekezet sorsfordulói. A pesti szlovák evangélikus gyülekezet emlékkönyve / Utrpenia Jába – peripetie jedného evanjelického zboru. Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru*. Budapest : Budapesti Szlovákajkú Evangélikus Egyházaközség / Slovenský evanjelický zbor v Budapešti, 2012.
- KOVÁČOVÁ, Anna: Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu. In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 41 – 51.
- KOVÁČOVÁ, Anna: Peštianski Slováci v zrkadle dobových periodík. In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Budapešť





14. – 15. 10. 2005. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2006, s. 74 – 81.
- KURUCOVÁ, Lívia: Minerva, prvá uhorsko-slovenská účastinná spoločnosť. In: *Studia Bibliographica Posoniensia* 1/2007, s. 150 – 169.
- KURUCOVÁ, Lívia: Čítanie slovenského ľudu v 2. polovici 19. storočia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*, 2013, s. 67 – 75.
- KURUCOVÁ, Lívia: Slovenské kalendáre a almanachy budapeštianskych vydavateľstiev v 2. polovici 19. storočia. In: PEKAŘOVÁ, Katarína a kol.: *Fragmenty z kultúrnej histórie v kalendároch*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2015, s. 64 – 69.
- MACHO, Peter: Od Horného Uhorska k Bielemu Uhorsku. Koncepcia historicko-politickej individuality Slovenska v 60. rokoch 19. storočia. In: *Obzor Gemera-Malohontu* 23, 1992, č. 4, s. 156 – 166.
- MACHO, Peter: Koncepcia historicko-politickej individuality Slovenska v kontexte štátoprávných hnutí národov habsburskej monarchie v 60. rokoch 19. storočia. In: *Historické štúdie* 35, 1994, s. 23 – 48.
- MARSINA, Richard: Historické názory Jozefa Hložníka-Hložanského. In: *Historický časopis*, roč. 29, 1981, č. 1, s. 91 – 102.
- MARTINKOVIČ, Marcel: Ideový prínos Novej školy do národotvorného myslenia. In: *Filozofia*, roč. 59, 2004, č.10, s. 766 – 782.
- MARTINKOVIČ, Marcel: Politický realizmus v myslení Novej školy. In: *Filozofia*, roč. 62, 2007, č. 10, s. 911 – 920.
- MARTULIAK, Pavol: Vznik a vývoj slovenského ľudového peňažníctva do roku 1918. In: *Ľudia – peniaze – banky*. Zborník z konferencie. Bratislava : NBS, 2003, s. 215 – 230.





- MATULA, Vladimír: Emigrácia slovenských intelektuálov do Ruska v 60. – 70. rokoch 19. storočia. In: *Historica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Roč. XXII. Bratislava : SPN 1971, s. 103 – 114.
- MAŤOVČÍK, Augustín: Príspevok k životu a dielu Jána Herkeľa. In: *Historické štúdie*, roč. 9, 1964, s. 5 – 27.
- MAŤOVČÍK, Augustín: Hamuljak o Spolku milovníkov. In: *Literárny archív* 1967, Martin : Matica slovenská, s. 225 – 230.
- MÉSZÁROS, Andor: České spolky v Budapešti v období dualizmu. In: *Bobemistika*, 2011, č. 3, s. 223 – 230.
- MIČÁTKOVÁ, Alžbeta: Ako umrel Jozef Podhradský. In: *Slovenské pohľady*, roč. 37, 1919, č. 3, s. 192 – 194.
- MORHÁČ, Martin: Krátke dejiny ev. a. v. cirkve slovenskej v Budapešti, leto 1918. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 15 – 21.
- ORMIS, JÁN V.: Ján Bobula. In: *Sborník Matice slovenskej*, XI-XII, 1933-1934, sošit 1-8, s. 151 – 168.
- Pamiatka Jozefa Podhradského. In: *Slovenské pohľady*, roč. 39, 1923, č. 6-8, s. 456 – 460.
- PAŠIAKOVÁ, Helena: Zástoj Jána Palárika v slovenskom národnom hnutí v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: *Literárnomúzejný letopis*, 16, 1982, s. 113 – 150.
- PENCZE, FERENC – BIANCHI, LEONARD: Spolkové a zhromažďovacie právo v Uhorsku za dualizmu so zreteľom na robotnícke a národnostné hnutie. In: *Historický časopis*, roč. 11, 1963, č. 3, s. 389 – 405.
- PETRO, Ladislav: Ján Palárik v Pešti. In: ZEMKO, Pavol (Ed.): *Európan Ján Palárik*. B. d. v. : Združenie Životnými cestami Jána Palárika, 2009, s. 67 – 74.
- PICHLER, TIBOR: Politické myslenie Jána Palárika: pokus o liberalizmus. In: *Esztörténeti és irodalomtörténeti hagyományok*





- *Ideové a literárnohistorické tradície*. Bratislava : Kalligram, 1997, s. 58 – 62.
- PODHRADSKÝ, Jozef: Zo života Jána Kollára. In: *Slovenské pohľady*, roč. 13, 1893, s. 448 – 457.
- RYBECKÝ, Milan: Príspevok k vývinu muzeálnej myšlienky na Slovensku v období päťdesiatych rokov 19. storočia. In: *Múzeum*, roč. 11, 1966, č. 3, s. 29 – 37.
- SZARKA, László: Pešť a Budín ako politické strediská Slovákov. Príspevok k dejinám politickej, kultúrnej a hospodárskej organizovanosti budapeštianskych Slovákov (1880 – 1918). In: *Kultúrne dedičstvo...*, s. 83 – 91.
- SZILÁDY, Eugen: Dejiny Budapeštianskeho evanjelického cirkevného zboru na Kerepešskej ceste. In: KOVÁCS, Anna – MATUS, László: *Jób...*, s. 36 – 41.
- ŠTILLA, Miloš: Martin Čulen a slovenská politika v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 19. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 1, s. 29 – 44.
- VÁŠA, PAVEL: Slezský kancléř. Z korespondencie a zápisek dra Františka Slámy. 1 – 8. In: *Lidové noviny*, 28. 3. – 16. 5. 1927.
- VOJTECH v príspevkoch Výchovné aspekty Kollárovej Slávy dcery. In: *Vzdelání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha : Ústav pro českou literaturu AVČR, 2004, s. 233 – 241.
- VOJTECH, Miloslav: Biedermeierovské tendencie v slovenskej literatúre národného obrodzenia. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha : Koniasch Latin Press, 2004, s. 377 – 385.
- VOJTECH, Miloslav: Prozaický fragment Pavla Jána Tomáška Obchodníci (Otázky literárnohistorickej recepcie, interpretácie a česko-slovenské súvislosti textu). In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech*. Brno : Galium, 2016, s. 203-213.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: K dejinám Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej (Listy M. Hamuljaka K. J. Rumymu z rokov 1839 – 1840. In: *Historické štúdie*, roč. 9, 1964, s. 162 – 208.





- VYVÍJALOVÁ, Mária: Alexander Rudnay a slovenské národné hnutie (Slovenský preklad Biblie ako rokovací bod na bratislavskej synode 1822). In: *Historický časopis*, roč. 16, 1968, č. 2, s. 208 – 230.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Snaha slovenských vzdelancov založiť katedru na peštianskej univerzite roku 1824. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 2, s. 218 – 232. VYVÍJALOVÁ, Mária: Objavenie archívu Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej. In: *Historický časopis*, roč. 17, 1969, č. 1, s. 161 – 163.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Hamuljakove snahy o literárny časopis a politické noviny. In: *Historické štúdie*, roč. 4, 1958, s. 55 – 88.
- ZAPLETAL, Vladislav: Vznik Bobulových Slovenských novín. In: *Historický časopis*, roč. 3, č. 4, 1955, s. 489-529.
- ZAPLETAL, Vladislav: Príspevok k dejinám Novej školy v rokoch 1869 – 1872 – Akciová tlačiareň Minerva. In: *Historické štúdie*, roč. 2, 1956, s. 7 – 38.
- ZAPLETALOVÁ, ZDENĚKA: Pozostalost dr. Františka Slámy. In: *Zprávy Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě*. Květen 1964, číslo 130, s. 1 – 12.

### Periodiká:

- Biele Uhorsko*, roč. 1, 1868 – 1872. (spolu len 6 čísel)
- Církevní listy*, roč. 1 – 11, 1863/1864 – 1875.
- Cyrill a Method*, roč. 1 – 2, 1850 – 1851.
- Cyrill a Method*, roč. 1 – 17, 1852 – 1870.
- Černokňazník, roč. 1 – 4, 1861 – 1864.
- Dunaj*, roč. 1, 1874, č. 1 – 6.
- Evanjelické církevní noviny*, roč. 1 – 3, 1860 – 1862.
- Jánošík*, roč. 1 a 2, 1863, 1864.
- Ježibaba*, roč. 1, 1871 – 1872. (spolu 17 čísel)
- Junoš*, roč. 1, 1865/1866





- Katolícke noviny*, roč. 1 – 8, 1849 – 1856.  
*Katolícke noviny*, roč. 1 – 6, 1870 – 1875.  
*Koruna*, roč. 1, 1869. (nekompletné, poznáme len 10 čísel)  
*Krajan*, roč. 1, 1864. (nekompletné)  
*Krajan*, roč. 1 – 4, 1865 – 1868. (nekompletné)  
*Letopis Matice slovenskej*, roč. 9, 1872.  
*Národné noviny*, roč. 1 – 6, 1870 – 1875.  
*Obrázkový kalendár pre pospolitý ľud slovenský...*, roč. 1 – 2, 1871 – 1872.  
*Obzor*, roč. 1 – 13, 1863 – 1875.  
*Orol*, roč. 1 – 6, 1870 – 1875.  
*Pešťbudínske vedomosti*, roč. 1 – 10, 1861 – 1870.  
*Priateľ ľudu*, roč. 1, 1861. (nekompletné)  
*Priateľ školy a literatúry*, roč. 1 – 3, 1859 – 1861.  
*Priateľ ľudu*, roč. 1 – 2, 1848 – 1849. (nekompletné)  
*Slovenské noviny*, roč. 1 – 13, 1849 – 1861  
*Slovenské noviny*, roč. 1 – 7, 1868 – 1874  
*Slovenske národnje novini*, roč. 1 – 4, 1845 – 1848. Reedícia 1956.  
*Slovenske pohľady*, diel 1 – 4, 1846/1851 – 1852.  
*Sokol*, roč. 1 – 2, 1860 – 1861.  
*Sokol*, roč. 1 – 8, 1862 – 1869.  
*Stráž na Sioně*, roč. 1 – 2, 1871 – 1872.  
*Svornosť*, roč. 1 – 3, 1873 – 1875.  
*Vlastenec*, roč. 1 – 3, 1869 – 1871. (nekompletné)  
*Zora*, roč. 1, 1870. (vyšlo pravdepodobne len jedno číslo)

### **Almanachy:**

- Concordia*, 1858.  
*Lipa*, 1 – 3, 1860 – 1862.  
*Minerva*, 1869.  
*Tábor*, 1870.  
*Zora*, 1 – 4, 1835 – 1840.





### **Vydaná korešpondencia:**

*Láskou očarení. Lúboštná korešpondencia Svetožára Hurbana-Vajanského a Idy Dobrovitsovej z rokov 1870 – 1875.* Zost. Pavol Petrus. Martin : Matica slovenská, 1985.

*Listy Jána Francisciho 2 (1851 – 1902).* Zost. Michal Eliáš. Martin : Matica slovenská, 2004.

*Listy Jána Kollára I. 1816 – 1839.* Zost. Jozef Ambruš. Martin : Matica slovenská, 1991.

*Listy Maríny Miloslavy Hodžovej Viliamovi Paulinymu-Tóthovi.* Zost. Peter Liba. Martin : Matica slovenská, 1965.

*Listy Ľudovíta Štúra I. 1834 – 1843.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954.

*Listy Ľudovíta Štúra II. 1844 – 1855.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956.

*Listy Ľudovíta Štúra III. Dodatky.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960.

*Listy Ľudovíta Vladimíra Rážnera Andrejovi Kmeťovi.* Zost. Viliam Sokolík. Martin : Matica slovenská, 1970.

*Listy Viliama Paulíny-Tótha Maríne Hodžovej.* Zost. Peter Liba. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961.





## Zoznam obrazovej prílohy

- Obr. č. 1:** Mapa centra Budapešti v 80. rokoch 19. storočia. I. Budínsky hrad, Tabán a Kristínino mesto, II. Vodné mesto, III. Ujlak, IV. Pešť-Vnútorne mesto, V. Leopoldov, VI. Terezín, VII. Alžbetín, XIII. Jozefov, IX. Františkov. In: Ottův Slovník naučný IV. Praha : J. Otto, 1891, s. 834.
- Obr. č. 2:** Arciknieža Jozef (1776 – 1847), uhorský palatín v rokoch 1796 – 1847, podporoval stavebný rozmach Pešti. Zdroj: wikipedia.
- Obr. č. 3:** Pamätná tabuľa na Rákócziho ceste pripomínajúca povodeň v Pešti z roku 1838. Foto: autor.
- Obr. č. 4:** Továreň na výrobu parolodí v Starom Budíne. In: *Krajan*, roč. 1, 1864, č. 4, s. 29.
- Obr. č. 5:** Budova uhorského snemu v Pešti. In: *Sokol*, roč. 5, 1866, č. 1.
- Obr. č. 6:** Pešťbudín v 60. rokoch 19. storočia. In: Černokňažník, roč. 1, 1861, č. 33.
- Obr. č. 7:** Národné múzeum v Pešti. In: *Krajan*, roč. 1, 1864, č. 6, s. 52.
- Obr. č. 8:** Plavba po Dunaji v polovici 19. storočia . In: Mali obrazkovi kalendár na rok 1856.
- Obr. č. 9:** Tlačiareň Gustáva Emicha v Pešti, kníhtlačiara uhorskej akadémie. In: *Krajan*, roč. 1, 1864, č. 26, s. 204.
- Obr. č. 10 a č. 11:** Ukážky slovenských kalendárov vychádzajúcich v Pešťbudíne vydávaných miestnymi tlačiarňami: Budínski Národní Kalendár na rok 1841 (tlač Martin Bagó) a Malý





- Obrázkový Kalendár na rok 1872 (tlač Alojz Bučanský). Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Obr. č. 12:** Jeden z popularizačných ľudovýchovných spisov, ktorý vydala tlačiareň Alojza Bučanského. Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Obr. č. 13:** Evanjelický kostol v Pešti otvorený v roku 1811 slúžil do výstavby slovenského evanjelického kostola veriacim nemeckej, maďarskej i slovenskej národnosti. Zdroj: Internet.
- Obr. č. 14:** Pamätná tabuľa venovaná Jánovi Kollárovi na Rákócziho ceste z roku 2006. Archív autora.
- Obr. č. 15:** Rukopis založenia slovenského ev. zboru v Pešti od Ľudovíta Hackla z roku 1847. Majetok slovenského ev. zboru v Budapešti.
- Obr. č. 16:** Kadavého učebnica Čítanka pre malje d'jetki. Zdroj: Univerzitná knižnica v Bratislave
- Obr. č. 17:** Výučba žiakov v 1. polovici 19. storočia. In: Kadavý, Ján: Čítanka pre malje d'jetki. Budín 1847, 2. vyd.
- Obr. č. 18:** Kadavého osvetový spis *Prjaťel ľudu* (1845) venovaný hospodárom a remeselníkom. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 19:** Zachovaná zápisnica nedeľnej školy v Pešti. Majetok Slovenského ev. zboru v Budapešti.
- Obr. č. 20:** Alexander Rudnay ako ostrihomský arcibiskup (1819 – 1831) vydal nariadenie, že slovenskí katolíci v Pešti mohli navštevovať slovenské bohoslužby v Jozefove v Kostole sv. Jozefa a vo vnútornom meste u františkánov. In: Sokol, roč. 2, 1863, č. 5.
- Obr. č. 21:** Kostol sv. Jozefa v 2. polovici 19. storočia. Zdroj: LA SNK.
- Obr. č. 22:** Martin Hamuljak, organizátor národného života Slovákov v Pešťbudíne v 20. až 40. rokoch 19. storočia (Sokol, roč. 2, 1863, č. 1, s. 5-8)





- Obr. č. 23:** Prvý ročník almanachu Zora z roku 1835 s vyobrazením sv. Cyrila a Metoda. Zdroj: Knižnica Ústavu slovenskej literatúry SAV.
- Obr. č. 24:** Po zániku Zory vydal Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej súborné dielo Jána Hollého. In: Sokol, roč. 1, 1862, č. 1.
- Obr. č. 25:** Spis Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky (1846), ktorého vydanie inicioval Ján Kollár, narušilo vzťahy aj v rámci slovenskej evanjelickej komunity v Pešťbudíne. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 26:** Dobytie Budína cisárskou armádou v januári 1849. In: Kossuthovsky kalendár 1877.
- Obr. č. 27:** V roku 1849 sa stal novým ostrihomským arcibiskupom Ján Scitovský (1785 – 1866). V pozadí sa nachádza ešte nedokončená katedrála v Ostrihome. In: Katolícke noviny, roč. 2, 1850, č. 3, s. 21.
- Obr. č. 28:** Po revolúcii 1848/1849 sa opätovne rozprúdila diskusia o spisovnom jazyku Slovákov. Hlavnou autoritou Staroslovákov bol bývalý slovenský farár v Pešti Ján Kollár. In: Sokol, roč. 1, 1862, č. 10, s. 348.
- Obr. č. 29:** Oporou podporovateľov opravenej slovenčiny v Pešťbudíne bol slovenský cirkevný spolok katolíckych študentov. Vydával preklady náboženskej literatúry, jednou z nich je Poučujúca a vzdelávajúca kniha od L. Goffiného z roku 1853. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 30:** Návrh kostola slovenského evanjelického zboru so školou a farou podľa projektu Józsefa Dieschera. In: *Krajan*, roč. 1, 1864, č. 12, s. 92.
- Obr. č. 31:** Zbierka Jozefa Podhradského *Vdčinná památka...* (1851) venovaná popredným osobnostiam slovenského ev. zboru v Pešti. Zdroj: SNK v Martine.





- Obr. č. 32:** Kostol sv. Terézie v Pešti, kde pôsobili Šimon Klempa a Ján Palárik. Foto: autor.
- Obr. č. 33:** Pamätná tabuľa v Kostole sv. Terézie venovaná Š. Klempovi, ktorú mu v roku 2007 odhalila Slovenská samospráva 6. obvodu Budapešti. Foto: autor.
- Obr. č. 34:** Pamätná tabuľa v Kostole sv. Terézie venovaná J. Palárikovi, ktorú mu v roku 2000 odhalila Slovenská samospráva 6. obvodu Budapešti. Foto: autor.
- Obr. č. 35:** Prvé číslo Katolíckych novín vyšlo 7. novembra 1849. Ich redaktorom bol Šimon Klempa a v roku 1852 ho nahradil Ján Palárik. In: SNK v Martine.
- Obr. č. 36:** Prvým dielom novozaloženej Prostonárodnej bibliotéky je práca Maximiliána Jaloveckého Hviezdoveda. Zemepis. Prírodopis. Silozpyt. V otázkach a odpoved'ach (1852). V roku 1853 vyšlo 2. a v roku 1858 aj jej 3. vydanie. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 37:** Almanach Concordia venovali jeho vydavatelia J. K. Viktorin a J. Palárik pamiatke Jána Hollého. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 38:** Časopis Priateľ školy a literatúry začal vychádzať ešte v období neoabsolutizmu. Po jeho páde sa stal platformou slovenskej inteligencie, kde uverejňovala svoje predstavy o ďalšom rozvoji národného hnutia. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 39 a č. 40:** Problematika ďalšieho štátoprávneho riešenia monarchie po páde neoabsolutizmu sa stala námietom karikatúr aj v humoristickom časopise Černokňazník. In: Černokňazník, roč. 1, 1861, č. 2 a č. 5.
- Obr. č. 41:** Obraz slovenského vyslanectva na čele s Jánom Franciscim v Pešti, ktoré odovzdalo text Memoranda uhorskému snemu. Zdroj: LA SNK v Martine.
- Obr. č. 42:** Pešť'budín na začiatku 60. rokov. In: *Az Ország tükre*, 1863, č. 33.





- Obr. č. 43:** Ján Francisci bol prvým redaktorom Pešťbudínskych vedomostí. V septembri 1863 ho vo funkcii redaktora vystriedal Mikuláš Štefan Ferienčík. In: *Sokol*, roč. 1, 1862, č. 3, s. 75.
- Obr. č. 44 a č. 45:** Reklama krajčira Juraja Budínskeho v Pešťbudínskych vedomostiach v roku 1862 a 1863. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 2, 1862, č. 36 a roč. 3, 1863, č. 39, s. 4.
- Obr. č. 46:** Byt Adolfa Dobrianskeho bol otvorený pre národne uvedomelú slovanskú mládež. In: *Sokol*, roč. 1, 1862, č. 6, s. 179.
- Obr. č. 47:** Karikatúra s protišľachtickým zameraním z brožúry Jánošík. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 48:** Ján Nepomuk Bobula na začiatku svojej životnej kariéry v prvej polovici 60. rokov. Zdroj: LA SNK v Martine.
- Obr. č. 49:** Návrh budovy Matice slovenskej od J. N. Bobulu z roku 1865. In: *Národný kalendár, na... rok... 1866*. Banská Bystrica : Matica slovenská, 1865.
- Obr. č. 50:** Slovenskí študenti práva v Pešti v druhej polovici 60. rokov: Matúš Dula-Hohoš, František Mráz, Samuel Medvecký, Ambro Pietor, Ignác Zl. Radlinský, [Jozef Kohút], Franko Kabina, Štefan Vojtech Matuška a Samuel Zachej. Zdroj: LA SNK v Martine. Popis osôb je prevzatý z publikácie: Kováčová, Anna: Po stopách slovenskej minulosti v Budapešti, s. 325, obr. č. 40.
- Obr. č. 51:** Farár maďarského evanjelického zboru v Pešťbudíne a superintendent Banského dištriktu József Székács (portrét zo 70. rokov). In: *Obrázkový kalendár evanjelického Sirotinca na obecný rok 1879*, s. 20.
- Obr. č. 52 a č. 53:** Po páde neoabsolutizmu vydal J. K. Viktorin tri ročníky almanachu Lipa (1860, 1862, 1864). Almanach so širším spoločenským zameraním s názvom Tatran sa pokúsil vydávať aj A. Radlinský. Vyšiel však len jeden ročník.
- Obr. č. 54 a č. 55:** Informácia z Priateľa školy a literatúry z decembra 1860 o pripravovanom vydávaní slovenských politických novín





- a prvé číslo Pešťbudínskych vedomostí z 19. marca 1861. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 2, 31. 12. 1860, č. 52, s. 416 a Univerzitná knižnica v Bratislave.
- Obr. č. 56:** Časopis *Priateľ ľudu* vydával od 20. februára 1861 Lukáš Mácsay. Noviny zanikli už v októbri toho istého roku. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 57:** Prvé číslo časopisu *Sokol*, ktorý vydával v Budíne Viliam Pauliny-Tóth. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 58 a č. 59:** Prvé číslo časopisu *Černokňažník* a informácia o jeho zániku. Zdroj: Knižnica Ústavu slovenskej literatúry SAV.
- Obr. č. 60:** Prvé číslo časopisu *Krajan* z roku 1864 s pohľadom na Reťazový most cez Dunaj. In: SNK v Martine.
- Obr. č. 61:** Karikatúra s pozvánkou na predplatenie si časopisu *Krajan*. In: *Krajan*, roč. 1, 1864, č. 8, s. 64.
- Obr. č. 62:** Obraz „Výtečníkov slovenských“, ktorý na pamiatku založenia Matice slovenskej vydal v roku 1864 v Pešťbudíne Ruprecht Přecechtěl. Až osem z 27 zobrazených slovenských osobností pôsobilo v 60. rokoch istý čas v Pešťbudíne. Zdroj: Internet.
- Obr. č. 63:** Časopis *Junoš* združoval okolo seba v rokoch 1865 a 1866 slovenskú mládež pôsobiacu v Pešťbudíne. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 64:** Oznámenie J. N. Bobulu z marca 1867, že si otvoril v Pešti staviteľskú kanceláriu. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 1867, č. 24, s. 4.
- Obr. č. 65 a č. 66:** Portrét Jozefa Pozdecha z roku 1869 a ukážka jeho zvonu. In: *Minerva. Národní žábavník*, 1869 a *Sokol*, roč. 3, 1864, č. 16.
- Obr. č. 67 a č. 68:** Portrét Jozefa Zarzetzského z roku 1869 a pohľad na jeho továreň na výrobu zápaliiek. In: *Minerva. Národní žábavník*, 1869 a *Vasárnapi Ujság*, 1. 2. 1863, č. 5, s. 40.





- Obr. č. 69:** Reklama Jána Brxu na jeho výrobky uverejnená v Pešťbudínskych novinách. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 69.
- Obr. č. 70:** Portrét Jána Nepomuka Bobulu zo 60. rokov. In: *Sokol*, roč. 3, 1864, č. 5, s. 97-98.
- Obr. č. 71:** Portrét Jána Palárika z roku 1870. In: *Sobrané dramatické spisy Jána Palárika, (Beskydova) slavného spisovateľa slovenského*. Pešť : Minerva 1870.
- Obr. č. 72:** Pamätná tabuľa Daniela Bacháta odhalená v roku 2012 na Rákócziho ceste v Budapešti pri slovenskom evanjelickom kostole. Foto: autor.
- Obr. č. 73 a č. 74:** Súčasný vzhľad slovenského evanjelického kostola. Foto: autor.
- Obr. č. 75:** Prvé číslo Slovenských novín vyšlo 2. januára 1868. Od posledného čísla 1. ročníka mali noviny podnadpis *Orgán „Novej školy slovenskej“*. Zdroj: SNK v Martine.
- Obr. č. 76:** Humoristický časopis Ježibaba vydávala Nová škola v rokoch 1871 – 1872. Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Obr. č. 77:** Kresba J. N. Bobulu ako slovenského kandidáta za poslanca do uhorského snemu v žilinsko-rajeckom volebnom okrese v roku 1872 v časopise Ježibaba. In: *Ježibaba*, roč. 1, 1872, č. 12, s. 82.
- Obr. č. 78:** Prouhorský obrázkový časopis Koruna vychádzal v roku 1869 len niekoľko týždňov. Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Obr. č. 79:** Z časopisu Zora vyšlo pravdepodobne len jedno číslo. Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Obr. č. 80:** Almanach Minerva vydala v roku 1869 Nová škola pri príležitosti založenia slovenskej tlačiarne s rovnomenným názvom. Zdroj: SNK v Martine.





- Obr. č. 81 a č. 82:** Pečiatka Československého robotníckeho spolku a pozvánka na kultúrne podujatie z roku 1888 pri príležitosti 20. výročia založenia spolku. Zdroj: Zemský archiv v Opavě, Pozostalost' Františka Slámu.
- Obr. č. 83:** Vyobrazenie Minervy, rímskej bohyně múdrosti a remesiel, ktorej meno niesla slovenská tlačiareň v Pešti, na hlavičkovom papieri tlačiarne
- Obr. č. 84:** Posledná zmienka o tlačiarňi Minerva – informácia o jej odpredaji v Národných novinách z júla 1875. In: *Národné noviny*, roč. 6, 1875, č. 79 až 81, s. 4.
- Obr. č. 85:** Pavol Madocsányi, v rokoch 1865 – 1872 poslanec uhorského snemu, podporoval hospodárske inštitúcie Novej školy – tlačiareň Minerva a pomocnú pokladňu v Pešťbudíne. In: *Az Ország tüke*, 1862, č. 23, s. 328.







## Slovenské názvy ulíc

Mnohé z ulíc a námestí dnešnej Budapešti zachovávajú názov, ktorý máme zachytený už v 19. storočí. Popri nemeckom a maďarskom pomenovaní vznikali aj slovenské názvy, väčšinou ako preklady z nemčiny a maďarčiny. V texte používame zaužívané dobové slovenské názvy. Dokladajú nám, ako sa Slováci prispôbovali v novom prostredí a vytvárali si Pešťbudíne/Budapešti svoj „slovenský svet“. Tieto dnes už zaniknuté slovenské pomenovania sú, podobne ako slovakizované názvy miest a obcí mimo územia dnešného Slovenska, súčasťou slovenského nehmotného kultúrneho dedičstva. Uvádzame dobový slovenský názov, v zátvorke dobový nemecký, resp. aj maďarský, názov a súčasné maďarské pomenovanie.

Akáciová ulica – Akácfa utca

Bazová ulica (Holundergasse) – Bodza utca

Fabriková ul. (Fabriken Gasse, Gyár utca) – Jókai utca

Farská ul. – Plebánia utca

Hadia ulica (pri Sennom námestí; Schlangengasse) – Kígyó utca

Kerepešská cesta (Kerepesi út) – Rákóczi út

Krajinská cesta – Ország út

Maďarská ulica – Magyar utca

Mierová, aj Pokojná ulica – Békés utca

Murárska ulica (Mauergasse) – pôvodne ulica kolmá na Fabrikovú ul.

Radiálna ulica (Radial Strasse) – Andrásy út

Radničné námestie (Stadthausplatz) – Városház tér

Senné námestie (Heuplatz, Széna tér) – Kálvin tér

Škovránková ulica – Pacsirta utca

Trojhubnová ulica (Dreitrommelgasse, Három Dob utca) – Dob utca

Vacovská cesta – Váci út





## Menný register

### A

Adamička, Alexander 261  
Alžbeta, cisárovná 14, 187  
Ambro, Ján 145  
Ambruš, Jozef 61  
Andrássy, Július (Gyula) 17, 92, 212, 323  
Andrássy, Emanuel 92

### B

Babilon, Ján 118, 120, 185, 223, 294, 295, 299, 321  
Bagó, Martin (tlačiareň) 52, 53, 54, 124, 141, 198, 206  
Bach, Alexander 129, 137, 172  
Bachát, Daniel (ps. Mirko Živič, Miloslav Dumný) 7, 10, 18, 31, 38,  
56 – 58, 135, 179 – 181, 188, 215, 218, 225, 226, 237 – 239, 261,  
267, 268, 296, 301 – 303, 305 – 307, 312, 315, 317, 322  
Bachátová, Emília 257, 267, 306, 312, 317  
Bachman, Bohumil 18, 263, 273  
Bajza, Jozef Ignác 97  
Bakyta, Jozef 224  
Balažovič, Norbert 42, 264  
Balko, Pavel 118, 120  
Banšiel, Koloman (Banšell) 230, 254 – 256, 261, 301  
Bandtkie, Jerzy Samuel 69  
Barabás, Miklós 239  
Barna, Ábrahám 201  
Bartoň, Jozef (Barton) 111, 119, 130, 135, 149,





Bauhofer, Georg 70, 177  
Belo, uh. kráľ 21  
Bella, Cyril 306  
Bella, Ján Levoslav 276  
Bella, Ján Pravdoľub 7, 28, 88, 112, 128, 129, 162, 163, 165, 175 –  
182, 184, 186, 189, 202, 208, 213, 306, 308, 312, 317  
Bella, Jozef Pravoslav 112  
Bellý, Ján 120  
Belohorský, Gustáv 238  
Beluš, František 120, 123  
Benedek, Ludwig 170  
Bernolák, Jozef 33, 60, 96  
Betuš, Michal 33  
Bianchi, Leonard 268  
Bielek, Jozef 120, 123, 145  
Biščan, Július 63  
Bittner, Samuel 156  
Bittó, István 281  
Bizay, Alexander 145, 146  
Blaho, Pavol 192  
Bobček, Ondrej (Andrej) 41, 82, 102, 104, 105, 111, 156, 160, 183,  
185, 208, 267, 295, 306, 307, 312, 317  
Bobček, Štefan 216  
Bobček, Bohumil 306, 307  
Bobula, Ján Nepomuk Jozef (Bobula, János) 7, 10, 28, 32, 35, 41,  
42, 164 – 169, 192, 193, 202, 214, 215, 217, 218, 220, 222, 223, 225,  
229 – 232, 235, 236, 249 – 255, 257, 260, 261, 265, 268 – 274, 276,  
278 – 280, 282, 283, 288 – 291, 294, 295, 297, 299, 301, 305, 309,  
311, 317, 318, 320, 321, 323  
Bobula, Ján, ml. 318  
Bobulová, Marína (rod. Pozdechová) 216, 222, 317  
Bodický, Jozef 307





Bohurád, Ján 41, 63, 82, 84, 95, 102, 104, 105, 111, 112, 145, 156,  
160, 173, 174, 177, 182, 183, 185, 189, 208, 216, 222, 321,  
Bohurádová, Alžbeta 216  
Bokes, František 165  
Bolvanský, Adam (Bohumilievič) 160, 181, 182, 216, 237, 261, 267,  
294, 295, 306, 312  
Boor, Jozef 236, 249  
Bömer 185  
Böszörményi, László 212  
Brtáň, Rudo 168, 198  
Brtáňová, Erika 67  
Brunner, Ján 134  
Brxa, Ján 222, 224, 261, 267, 269, 294, 295, 321  
Bučanský, Alojz (Bucsánszky, Bucsánsky Alajos) 52, 53, 54  
Budínsky, Bohumil 267  
Budínsky, Juraj (Budinszky, Georg/Ďord') 118, 160, 161, 183, 185,  
208, 213, 269, 294, 295  
Bujňák, Pavol 188  
Bulla, Anton 215  
Bunček, Ján 159, 192  
Buršák, František 133, 149  
Butvin, Jozef 93, 94, 97  
Bzdúch, Martin 41, 222, 269, 295, 317

## C, Ć

Caban, Andrej 159  
Capko, Ján (ps. Miloslav Zniovsky) 215  
Ceperík 185  
Clark, Adam 15  
Clark, William Tierney 15  
Čajda, Juraj 230, 255, 256, 295  
Čajka, Ján Jaroslav 307





Čavajda, Ondrej (Csavajda, Csavojsda, Čavojsda) 118, 120, 145  
Čáni, Adam (Čányi) 304, 306, 308  
Čelka, Ferdinand (Cselka) 135  
Čendekovič, Pavol 96  
Černý 61  
Červen, Florián (Cherven, Červen) 160  
Červen, Tomáš (Cherven, Červen) 147, 150, 160, 196, 247  
Čipka, Ján 88  
Čulen, Konštantín 230, 290  
Čulen, Martin 147, 197, 235, 236, 267, 310

## **D, Ď**

Daxner, Daniel 156  
Daxner, Štefan Marko 65, 92, 104  
Debnár, Samuel 302  
Demeter, Juraj 300  
Demmel, József 164  
Dedinský, Alexander 33, 97  
Derčíková, Alžbeta 150, 196  
Deutsch, Károly 129, 240  
Deutscherová, Marína 267  
Deutscherová, Zuzana 267  
Diescher, József 127, 128, 186  
Divičanová, Anna 11, 27  
Dobriansky, Adolf (Dobranský, Ivanovič) 145, 160, 162, 163, 189,  
195, 196, 204, 205, 271, 319  
Dobriansky, Kornel 195, 196  
Dobrovský, Matej 284, 299  
Dobšinský, Pavol 150, 151, 196, 198  
Dohnány, Ľudovít 158  
Doležálek 101  
Dorotea, manž. palatína Jozefa 72





Dropa, Peter 156  
Drozd, Štefan 97, 99, 101  
Dula, Matúš (Dula-Hohoš, Dulla) 167, 230, 269, 270, 320  
Dunajský (ps.) 38  
Dunajský, Ladislav 62, 188  
Dunajský, Vavrinec 61, 62  
Ďuriš, Ján (Gyuriss) 188, 237, 238, 240  
Ďurkovič, Ján (Gyurkovics) 118, 120

## E

Elefant, Michal 185, 187, 188, 237, 240, 241, 315  
Emich, Gustáv 53  
Emmanuel, Jozef 139  
Erben, Vilém 263

## F

Fabiny, Tíbor 76, 241  
Fabinyi 238  
Fábry, Matej (Fabry, Mathias) 28, 112, 156, 160, 173, 175, 182, 183,  
185, 202, 208, 213, 216, 319  
Fábry, Pavol 160, 185, 208  
Fadljević, N. P. 302  
Farbaly, Jozef 185  
Farkaš, Ján 267, 306, 307  
Farník, Ján 61  
Fejérpataky-Belopotocký, Gašpar 52, 307  
Ferenc, József 35  
Ferienčík, Mikuláš Štefan 159, 160, 197, 199, 200, 227, 229, 247  
Festetich 256  
Filipiny 185  
Fišer, František 273  
Foigt, Vojtěch 273





Francisci, Ján 36, 53, 65, 104, 156 – 160, 163, 172, 177, 195 – 197,  
201, 204, 206, 208, 212, 216, 225, 229, 232, 233, 236, 247, 248, 250,  
253, 271, 288, 297, 319,  
František I. 70  
František Jozef I. 14, 20, 184  
Fraňo, Juraj (Jirí) 156  
Frašťacký, Jozef 120  
Freund, H. 112  
Frič, Josef Václav 230, 254, 309  
Füredy, Ladislav 62

## G

Gaj, Ljudevit 95  
Galgasík, Ján 156  
Galura, Bernard 124  
Gašparík, Jozef (ps. Leštinský) 240  
Gašparík, František 123  
Gašparík, Mikuláš 110, 111  
Geduly, Ľudovít (Lajos) 175  
Geisselová, Irma 277  
Geringer, Karl von 117, 125  
Gešková, Želmíra 52  
Gočár, Ján (Gotschar, Gotčár) 160, 208, 216, 253, 257, 294  
Gočár, Ján (Nepomuk) Alexander 257, 258, 269, 270, 294, 295  
Godra, Michal 15, 77, 93, 94, 99, 197  
Gogolák, Juraj 261  
Goffiné, Leonhard 123, 124  
Gombár, Ján Krstiteľ 34, 97, 156, 157, 160, 208  
Grajchman, Jakub (Graichman) 217, 261, 296, 306  
Guth, Jonáš Bohumil 65,  
Guráni, Andrej (Gurány) 264, 269, 301, 302  
Gyivicsán, Anna – pozri Divičanová, Anna





## H

Haan, Ján 224

Hackel, Ľudovít (Hekel, Häckel, Häckl, Ludvik, Ludwig) 61

Hajduch 185

Hajla, Matej 245, 246

Hajman, Ján (Hajmon) 302

Hajnal, Samuel 61, 63, 71

Halász, Ivan 9, 10, 41, 135, 141, 238

Hamuljak, Martin (Hamulják) 9, 33, 44, 45, 60, 63, 88, 93 – 98, 101, 103, 104, 106, 109, 134, 145, 152, 318

Hanka, Václav 205, 206

Hanovič, František (Hanovics) 135

Hánrich, František 111

Hanzlík, Andrej 304

Hapák, Pavol 8, 228, 229, 273

Hattala, Martin 110, 114, 115, 119 – 121, 140, 144, 146, 148,

Haubner, Matej 183

Havlíček, Vincent (Hauliček) 192, 193

Havlíček Borovský, Karel 143, 144

Häussler, Jakub (Häusler) 266, 295

Hečko, Pavel 287,

Herkeľ, Ján (Herkély) 33, 61, 88, 93, 94, 96, 318

Hlaváč, Ľudovít 185, 269

Hložanský, Jozef 251, 256, 257, 280, 281, 284 – 290

Hodža, Jozef 305

Hodža, Michal Miloslav 114, 120, 163, 173, 181

Hodža, Milan 9

Hodžová, Marína 19, 21, 39, 40, 164, 168, 171, 174, 175, 200, 205

Holček, Juraj 139

Holáci, Jozef 162

Hollý, Karol 207

Hollý, Ján 44, 45, 62, 100, 101, 110, 151







Hollý, Prudentius 191, 192  
Holub, Jozef 178  
Holuby, Karol 129, 145, 208  
Horalek, Matej 253, 255, 284  
Horecký, Ján 120, 123, 145  
Hornánský, Viktor (Hornýánszky) 52,  
Hornánský a Hummel (tlačiareň) 214  
Horvát, Ján 156  
Hrebenda, Aug. 267  
Hrebenda, L. 306, 307  
Hrebenda, Sv. 307  
Hrivnák, Matej 120, 123  
Hrivnák, Michal 9  
Hroboň, Ľudovít Miloslav 46, 48, 56  
Hroboň, Samo Bohdan 181  
Hronovič, Ľudovít (aj Ludvik) 228, 294  
Hrúzová, Mária (Marina) 29, 30  
Hučková, Dana 67  
Hudec, Maxim 179, 181, 182, 188  
Hudec 265  
Hudobay, Juraj 123  
Hurban, Jozef Miloslav 81, 82, 114 – 118, 120, 145, 152, 172 – 180,  
184 – 186, 189 – 201, 230, 271  
Hurban Vajanský, Svetozár 43, 56, 57, 227  
Huska, Miroslav A. 8, 28, 29, 316  
Hvizdák, Ondrej 71  
Hvizdáková, Žofia 71

## Ch

Chalupka, Ján 125, 170  
Chalupka, Samuel 306  
Chlebák, Michal 139, 141





Chleborád, František L. 32

Chrátsek, Michal 60, 94, 96, 98, 101, 103, 115, 116, 138

Chvála, Elzearius 131

## I

Ivan, Štefan 304, 307

Ivanovič, Andrej (Ivanovics, Ondrej) 104, 105, 118, 120, 156, 223,  
267, 269, 284, 295, 300, 301, 321

Ivanovič, M. 300

Ivanovichová, Marína 216

Izák, Gustáv 261

## J

Jalič, Lukáš 123

Jalovecký, Maximilián 143, 144

Jamnický, Peter 162

Janík, František 224, 284

Jankovič, Ondřej 273

Jaroš, Peter 9

Jesenský, Ladislav (Jeszenszky) 77, 78, 99, 201, 250, 251, 259, 269,  
271, 278, 279

Jesenský, Ladislav 302

Jozef, palatín 13, 14, 72

Jozef II. 11, 59, 66

Jungmann, Josef 70, 114, 277

Jurašic, Martin (Jurišič) 224

Jurenka, Pavol 225

## K

Kabina, František (Franko) 35, 36, 162, 167, 190, 202, 213 – 217,  
230, 312, 320

Kačírek, Ľuboš, 164, 249, 290, 309





Kadavý, Ján 52, 61, 63, 68, 77, 78, 79, 80 – 83, 95, 101, 102, 105,  
115, 189, 318, 319  
Kadlec, O. J. 63  
Kahely 185  
Kajuch, Jozef 225, 236, 254, 284  
Kalchbrenner, Jozef 67, 68, 70, 71, 75  
Kalinčiak, Ján 147, 150, 163, 236  
Kampelík, František Cyril 94  
Kanya, Pál – pozri Kaňa, Pavol  
Kaňa, Pavol (Káňa, Kanya Pál) 12, 82, 107, 272  
Kapusta, Andrej 301, 302  
Karadjordjevič, Alexander 212  
Karell, Jozef 159, 192  
Kastner, Eduard 237, 281, 301  
Katančič, Matija Petar 93  
Käfer, István 51, 52, 55, 94  
Kellner-Hostinský, Peter 261, 282, 287  
Kianička, Humilis 139  
Kiko, Karol 102  
Kipsová, Mária 52  
Kis, Ján 156  
Kiss, Csaba Gyula 6, 158  
Kiss Szemán, Róbert (aj Kiss-Szemán) 39, 67, 68, 70, 71, 76, 102,  
104  
Kiš 306  
Klein, Belo (ps. Tesnoskalský; B. T.) 7, 12, 35, 41, 226, 227, 238 –  
240, 304, 305, 308, 322  
Klempa, Šimon 119, 130 – 133, 137, 138, 149, 190, 236, 242 – 244,  
295, 316, 323  
Kmet', Andrej 41, 165, 168, 192, 193, 230, 252, 311, 318  
Kmet', Ján (Kmety) 301, 302  
Kmet', Jozef 236





Kmet', Miroslav 17, 34, 171  
Knapp, Anton 101  
Knopp, Anton 123  
Kobza 295  
Kodajová, Daniela 207, 238  
Kohuth, Ján 226, 245, 246  
Kohuth, Jozef 121, 148, 149  
Kohút, Ján 53  
Kohút, Jozef 162, 167  
Kohútová, Anna 266  
Koiš, Ján 33, 60, 93, 96, 99, 318  
Kolík, Ján 300, 301, 302  
Kolkovič, Ignác 97  
Kollár, Ján 6, 9, 15, 24, 33, 34, 39, 40, 52, 60 – 65, 67 – 79, 82, 83,  
88 – 93, 95 – 99, 101 – 105, 109, 111 – 114, 117 – 119, 125, 126,  
128, 186, 188, 238, 239, 244, 315, 318, 319, 323  
Komáček, Vendelín 134  
Komáromy, Jozef 125  
Komnanský, Kilián (Komnánuszky) 133  
Korček, Pavol 61  
Kordoš, Daniel 304  
Kostič, Ján 63  
Kostka, Adam 118, 156  
Kostka, N. 307  
Kostková, Mária 188  
Košina, František (Koššina) 118, 120  
Kotešovský, Alojz 123  
Kotvan, Imrich 97  
Kovács, Anna – pozri Kováčová, Anna  
Kováč, Ján 156, 216, 224, 267, 294, 300, 302, 306, 321  
Kováč, Ján 33, 229  
Kováč, Juraj (Kovács, Jirí) 156, 160, 173, 175, 177, 182, 183, 185,





208, 267, 294, 306  
Kováč, Štefan 156, 216, 267, 304, 306  
Kováčová, Anna (Kovács Anna) 9, 10, 13, 23, 25, 37, 51, 66, 68, 69,  
71, 72, 82, 85, 89, 113, 126, 129, 135, 176, 178, 181, 187, 208, 240,  
269, 272, 296  
Kovalčík, Martin 156  
Krajner, Anton 133, 149  
Králik, Samuel 223, 267, 272  
Král, Janko 65, 104  
Krčméry, Atanázius Silvester 226, 259, 292  
Krekáč, Daniel 41, 266, 295, 309, 317  
Krekáč, Ján 41, 111, 119, 160, 175, 177, 183, 187, 188, 208, 216,  
222, 317, 321  
Krekáčová, Julianna 222  
Krieger, Juraj 185, 267, 269, 300, 307  
Kriegerová, Oľga 306, 307  
Kriegler, Anton 215  
Križan, Karol 264, 294, 295, 300, 301, 321  
Kubáni, Ľudovít 252, 261  
Kubányi 126  
Kubínyi, František (Ferenc) 174, 184, 185, 187  
Kuční, Rudolf (Kucsínyi, Kutsínyi) 160, 225, 227, 294  
Kuka, Pavol 156  
Kurelac, Fran 101  
Kurucová, Lívia 52, 377  
Kutlík, Andrej 185, 267, 302  
Kutlík, Bohdan 181, 182, 237  
Kutlík, Ján st. 20, 42  
Kutlík, Miloš 267  
Kutlík, Miloslav 306, 307, 312, 317  
Kutlík, Ondrej 269  
Kutlík Vendelín 267





Kuzmány, Karol 94, 110, 170, 172, 173, 175, 178 – 181, 183, 184,  
206  
Kvačalová 188  
Kvassay, Ladislav 265

## L

Lacko 300  
Ladomirský, Viktor 123  
Lachmann, Bohdan 192  
Lančarič, Vendelín 224  
Lang, Michal (Mihály) 70, 75, 185, 238  
Langsfeld, Juraj 145  
Lederhofer-Vyškovský, Václav (Wiškovský) 264, 276, 294, 295  
Lehocký, Gustáv (Lehotský) 226, 305, 307  
Lehocký, Ľudovít (Lehotský) 228, 254, 292, 299, 304  
Lenčo, Ján 295, 300 – 302, 306, 321  
Leopold II. 13  
Leporis, Samuel 294  
Leška, Ján 179  
Lichard, Daniel 52, 80, 110, 113, 114, 117 – 120, 128, 142, 165,  
297, 298, 305  
Lichard, Milan 305, 322  
Liška, Samuel (Liska) 172  
Lopušný, František 111, 149  
Lukáč, Andrej 65  
Lukáč, Ladislav 123  
Lukáč, Michal 78  
Lukič, Štefan 33, 97  
Liptay, Ondrej 122





## M

- Maciejowski, Waclaw Aleksander 72, 73  
Mácsay, Lukáš (Mácai, Máčaj) 103, 195, 196, 201  
Mácsay, Michal 196  
Madluška, Gašpar 118  
Madocsányi, Pavol (Madočáni) 225, 235, 280, 281, 284, 299, 304  
Magaraševič, Juraj 93  
Macháč, Michal (Mahač, Maháč, Mahács) 242, 244, 264, 295, 296  
Macho, Peter 257, 285  
Makovický, Ján Drahotín 163, 197, 230, 248, 250  
Makovický, Jozef 118  
Maločaj, Michal (Malocsay) 111, 119, 133, 135  
Mallý, Ján (ps. Dusarov, Slanický) 117, 151, 153, 159, 193, 197, 215, 230, 236, 249 – 256, 288, 290, 309 – 311  
Mandič, Theodor 182 – 184  
Marecký 185  
Margita 21, 57  
Mária Terézia 59  
Marsina, Richard 285  
Martinkovič, Marcel 233  
Mastiš, Ján (Mastič, Mastyš, Martiš) 77, 78, 92, 129, 145, 177, 188, 190, 216, 240  
Martuliak, Pavol 297  
Matejkovský, Samuel 34, 77, 93  
Matula, Vladimír 285  
Matus, László 9, 66, 68, 69, 71, 72, 82, 126, 129, 176, 178, 181, 187  
Matuška, Peter 7, 35, 162, 163, 174, 216, 225, 227, 236, 238, 261, 295, 296, 320  
Matuška, Vojtech (Vojtech Štefan) 7, 162, 167, 174, 213, 215, 225, 320  
Matúška, Juraj 163, 174  
Maťovčík, Augustín 60, 94 – 96, 98, 145, 152





Mayer, Peter 192  
Mažiar, Jozef 269  
Medňanský, Jozef 118  
Medvecký, Samuel (Medvedský) 35, 162, 167, 213, 215 – 217, 256,  
261, 304, 306, 320  
Melczer, Július 237  
Melfelber, Karol 301  
Melfelber, Žigmund 202  
Melferber, Martin (Mehlferber, Melfelber) 156, 160, 183, 185, 202,  
218, 227, 238, 259, 262, 266, 267, 269, 295, 304, 306, 307, 312, 317,  
322  
Melferber, Samuel (Mehlferber, Melfelber) 156, 160, 161, 176 –  
178, 183, 185, 186, 190, 202, 218, 227, 238, 266, 267, 294, 295, 304,  
306 – 308, 312, 317, 322  
Melferberová, Kristína (Mehlferberová) 216  
Melferberová, M. 307  
Mészáros, Andor 24, 211, 272  
Meško, J. 302  
Mezeiová, Adelaida 67  
Mičinay, Pavol 236, 237, 240, 241, 260, 281, 294, 295, 300, 306  
Mihelčič, František 123  
Michálek, Ján 245  
Miklošič, Franc 225  
Miko, Peter 236  
Mikša 306  
Molnár, Ján 67, 68, 74  
Moravčík 185  
Morháč, Martin 66, 71, 77, 127, 128, 176, 188  
Moyses, Štefan 65, 85, 120, 124, 138, 147, 156 – 158, 207, 212, 235,  
242  
Mráz, František 123, 167  
Mrva, Ján 261







Mrva, Jozef 156  
Mudroň, Pavol 199, 309, 310

## N

Nádaši, Anton 267  
Nemessányi, Ján (Nemešáni) 156  
Neruda, Jan 17, 18  
Niglo, A. 266  
Nigríni, Juraj (Nigrini) 187, 300 – 302, 306, 307, 321  
Nosák, Bohuš 65  
Novák, Bohumil 274  
Novák, Pavol 123, 145, 280  
Nyáry, Rudolf 121, 123

## O

Oravec, A. 295, 300  
Orfanides, Július 267  
Ormis, Samuel 282, 297  
Országh-Hviezdoslav, Pavol 35  
Ostoić, Nikolaj Ivanović 163  
Osvald, Adolf Svätopluk 213, 256, 259, 261, 269, 305 – 307  
Osvald, František Richard 192  
Ottmárová, Bernadeta 17, 34  
Ottmayer, Anton 33, 60, 63, 96

## P

Palárik, Ján 7, 9, 10, 12, 24, 25, 28, 29, 85, 86, 106, 109, 110, 113,  
114, 120 – 123, 131 – 142, 146 – 151, 156, 159, 162, 163, 190 –  
192, 195, 196, 205, 208, 210, 230 – 232, 234, 242, 249 – 251, 289,  
301, 315, 316, 319  
Palčo, Andrej 61  
Pálffy, Móric 177, 181





Pálka, Jozef 202, 213 – 215  
Palkovič, Juraj (Jur) 90, 91, 94  
Palkovič Juraj (Jiří) 52  
Palovčík, Jozef 156, 173, 306  
Pauliny-Tóth, Viliam 19, 21, 24, 39, 40, 47 – 49, 51, 52, 156, 160,  
164, 165, 168, 171, 174, 175, 177, 198, 200, 204, 205, 208, 213, 225,  
264, 265, 306, 319  
Pejko, Juraj 142, 143  
Pekařová, Katarína 52  
Pencze, Ferenc 268  
Petényi, Ján Dobromír 90  
Petényi, Otto 160  
Petian-Petényi, Ján Šalamún 111  
Petőfi, Sándor 29, 30  
Petro, Ladislav 86, 132, 135, 164  
Philadelphi, Móric (ps. Latiborský) 249  
Pietor, Ambro Vekoslav 162, 167, 218, 230  
Piroš 26  
Pivko, Ambróz 283  
Plank, Ján Nepomuk 97  
Plošic, Július 61  
Podhradský, Jozef 72, 77, 105, 106, 110, 111, 118, 119, 126, 128  
– 130, 144, 147, 156, 171 – 176, 179, 180, 183, 186, 188, 189, 200,  
238, 260, 306, 307, 315, 319  
Podrimavský, Milan 248  
Poduška, Martin 262, 273, 274  
Pogodin, Michail Petrovič 70  
Polerecký, Ján (aj Polorecký, Polereczky) 175, 177, 181, 185, 188  
Polóny, Ernest (Polóni, Polony) 226, 261, 292  
Pomie, Mat.[ej?] 302  
Popovič, Vasil 206  
Póš, Ľudovít (Posch) 301





Potemra, Michal 55, 103  
Potkan-Budaváry, Jozef 160  
Pozdech, Jozef (Posdech, Poszdech) 28, 41, 42, 109, 142, 160, 208,  
218, 220, 223, 224, 249, 261, 269, 272, 278, 284, 295, 296, 306, 311,  
317, 320, 321  
Pozdechová, Anna 243, 244, 269, 306  
Pozdechová, Marína – viz. Bobulová, M.  
Prevenda 145  
Prónay, Gabriel 169, 210  
Přecechtěl, Rupert J. 149, 160, 208, 209, 216, 226, 242  
Puček, A. 300, 301

## R

Radlinský, Andrej 65, 87, 106, 110, 113 – 115, 117, 119 – 121, 124,  
134, 137, 138, 140, 141, 144, 145, 148 – 150, 152, 159, 165, 190,  
191, 193, 195, 196, 200, 267, 319  
Radlinský, Ignác Zlatoslav 167  
Radolec 265  
Radvanský, Anton (Radvánszky) 70  
Rajevský, Michal Fedorovič 232, 233  
Rainer – arcivojvoda 183  
Rajner, Pál 288  
Rákóczi, Ferenc 14, 27, 46, 72, 74, 81, 238, 239, 315  
Rakovský, Ivan 119  
Ranostaj, Ondrej 185, 186  
Rapant, Daniel 63, 79  
Reguly, Ján 118  
Reguly, Ondrej 269  
Reich, Ferdinand  
Režný de Patsér, Ján (Rezsni de Pacsér)  
Riedl, Mansvet  
Rieger, František Ladislav





Riegerovci  
Risner, Fidel  
Rišák 236  
Rizner, Ľudovít Vladimír  
Roder, Alojz (Alajos)  
Rudnay, Alexander  
Rumy, Karol Juraj  
Ruttkay, Samuel  
Ruvarac, Kosta  
Rybecký, Milan 65, 111, 115, 117

## S, Š

Sajdák, Jozef (Saidák, Sajták) 267, 307  
Sasinek, Franko Vít'azoslav 134, 190, 195, 196, 215, 257, 267,  
Scitovský, Ján (Scitovszky) 108, 122, 133, 149, 150  
Seberíni, Ondrej (Seberíny, Andrej, ps. Andrejov) 20 – 22, 29 – 31,  
48, 49, 261  
Seberíni, Ján (Seberíny, Szeberényi) 171, 172  
Ségour 124  
Semrád, Ignác 263, 270  
Semrád, Jozef 267  
Schifferdecker, Ján 228  
Schifferdecker, Jozef 228  
Schlőr, Alois 124  
Schmid, Krištof 141, 246  
Schmidt, Anton (Schmitt) 130, 149  
Schmidt, Jakub 193  
Schmidt, Juraj 185  
Schmidtová, Johanna Sophia 75  
Schmidtová (Kollárová), Friederika 74, 75  
Schillerová, Ernestína 187, 188  
Schuky, Ján 156





Sipický, Martin 156  
Siwecki, Jan 70  
Skalka, Adam 120, 123  
Skrejšovský, Jan S. 309  
Skyčák, J. 284  
Sládkovič, Andrej 179, 261, 306, 307  
Sláma, František 41, 230, 253 – 255, 273, 275, 295, 299, 302, 309,  
310, 318  
Sladký, Karol (Szlatky, Slatky) 133, 135  
Slavík, Josef (Slávik) 264, 274, 294  
Sloboda, Daniel 99  
Slobodník 269  
Slota, Juraj (Slotta) 150, 236, 276, 283, 290  
Sokolík, Andrej 261  
Sokolík, Viliam 311  
Sopko, Martin 156, 306  
Spevák 62  
Spišiak, Gašpar 118  
Sporný, Ján 120  
Srňka, Ján (Srenka) 104, 105, 126, 188  
Stankovič, Josip 210  
Stankovič, Juraj 97  
Stavrovský, Július 261  
Stopka, Ignác 139  
Straka-Gódor, Ján 64, 82, 83  
Strakovič, Jozef František (ps. Jozef Fraňo) 163, 225, 227, 251,  
261, 267, 268, 273 – 275, 291, 294 – 296, 301, 302, 304 – 306, 308,  
309, 322  
Strakovič, Štefan 294  
Strakovičová, Mária 306, 307  
Strossmayer, Josip 41, 218, 281, 318  
Sucháň, Martin (Szuhányi, Szuchányi) 34, 60, 93, 96 – 98, 318





Szántoffy, Anton (Antal) 108, 130  
Szarka, László 38  
Széchenyi, István 15, 101, 266, 295  
Székács, József (Sekáč) 34, 71, 171, 172, 176, 178, 183, 187, 210  
Szentel, Ondrej 156  
Szmrecsányi (Smrečányi) 214  
Szentiványi, Adolf (Szent-Iványi, Sentiváni) 156, 225, 235, 236,  
252, 253, 267, 280, 300  
Szentiványi, Karol 187,  
Szentiványi, Martin (Sentiváni) 261  
Szilády, Eugen 66, 71, 77, 127, 129, 176, 178, 187  
Szinyei, József 130, 131, 133  
Sziszáková, Sandra 164  
Šaghen, Juraj (Jirí) 156  
Šaško, Martin 269  
Šíkuta, Ján 267  
Šimor, Ján (Simor) 242, 244, 246  
Škarnicel, František Xaver 52  
Škultéty, E. 185  
Škultéty, Jozef (Skultéty) 44, 45, 226, 228, 246, 252, 308, 322  
Škvarna, Dušan 51  
Šlichta 301  
Šoltés, Ján (Soltész, Soltýs, Šoltis) 34, 69, 76, 77, 93  
Štefan, arciknieža 21  
Šteller, Ferdinand 87, 193  
Štěpánek, Jan N. 89  
Štorch, Karel Boleslav 99, 101  
Štúr, Ľudovít 15, 61, 62, 64, 65, 78, 81, 88, 92, 93, 95 – 97, 99, 101,  
104, 114, 120, 175,  
Šujanský, Anton (Sujánszky Antal) 131  
Šujanský, František 123  
Šulek, Ľudovít Jaroslav 129, 145, 208





Šúpala, František (Šúpala) 225, 226, 261, 269, 294, 295  
Šušek, Jakub 294  
Šušek, Ján 265

## T

Takáč, František 123  
Takáč, Jozef 302  
Than, Mór 187  
Thull, Leopold (Lipót) 201  
Thúry, Ján 224, 280, 284, 300  
Tichý, Jozef 302  
Tiso, Ľudovít (Tisó) 308  
Tisza, Kálmán 212  
Tisza, L. 212  
Tkadlec, Václav 63  
Tomášek, Ján Pavel 99, 160, 212, 294, 295  
Tomášik, Samuel 116  
Tombor, Ján 65, 87  
Tomka 302  
Tóth, Alexander Ján 11  
Tóth, Kálmán 198  
Trgala, Štefan 269  
Trnka 94  
Truchlý-Sytniansky, Andrej 245, 261, 305  
Turský, J. G. 259  
Turčáni, Matej (Turcsányi, Turčányi) 111, 131,  
Turzo-Nosický, Ľudovít 211  
Tvrdý, Juraj 141, 147, 150, 194, 195, 247  
Tvrdý, Peter 226, 245, 292, 304, 306  
Tvrdý, Štefan 147, 150, 194, 195





## U

Uhlárik, Ján 259, 264, 265, 295, 296  
Uhrinová, Alžbeta 11, 27  
Uličný, Ján 118, 120  
Urban 306  
Urbánek, František 305

## V

Vančová, Tatiana 52  
Vaneková, Oľga 67  
Vansa, Ján 237  
Váša, Pavel 253  
Vavák, Ondrej 120  
Vávra 300  
Vavrovič, Jozef 110  
Veselovská, Anna 145  
Veselý, František 123  
Viest, Ondrej 298  
Viktorin, Jozef Karol (Viktorín) 106, 110, 111, 113, 116, 120, 121,  
133, 134, 146, 148 – 152, 159, 162, 190, 191, 200, 206, 208, 231,  
260, 295, 305, 319  
Viršinská, Miriam 125, 129, 170, 173  
Vítek 261  
Vojtech, Miloslav 60, 99  
Vrba, Michal 269  
Vrchovský, Alexander Boleslavín 63, 65, 71, 88, 92, 95, 101, 111,  
146, 147, 160, 163, 174, 185 – 187  
Vyskydenský, Ondrej (Viskidenský) 83, 88, 102, 112  
Vyvíjalová, Mária 69, 77, 90, 91, 96 – 98







## W

- Wagner, Ján 302  
Walser, Ferenc 187  
Wies, Karl 29  
Wodianer – tlačiareň 52  
Wohldrann, Ján (Johann) 132

## Z, Ž

- Záborský 300  
Záborský, Jonáš 116  
Zachej, Samuel 160, 167, 192, 227, 257, 263, 269  
Zapletal, Vladislav 24, 249, 251, 272, 277, 278, 284, 299  
Zarzetzká, Anna 243  
Zarzetzky, Jozef (Zarzetský, Zarzecký, aj Záhrecky) 29, 42, 109, 141, 142, 149, 223, 224, 261, 272, 278, 280, 284, 288, 303, 311, 316, 321  
Zászkaliczky, Péter 66, 67  
Zat'ko, Pavol 156  
Závodník, Štefan 146  
Zaymus, Cyril Gabriel 216, 282  
Zbíňovský, Štefan 252  
Zechenter-Laskomerský, Gustáv 15, 16, 35, 40, 61, 62, 64, 65, 88, 89, 197, 227, 261, 306  
Zimáni Ján Dalibor (Zimáň, Zimányi) 41, 82, 105, 174, 175, 182, 185, 186, 269, 312, 317  
Zimáni, Ján 41  
Zmeškal, Zoltán 235, 252, 253, 264, 265  
Zongor, Jozef 245  
Zschokke, Heinrich 237, 281  
Žello, Ľudovít 206  
Žiláková, Mária 27





## Kor/ridor Könyvek – Kor/ridor Knihy

1. Demmel József: A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban. Békéscsaba, Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, 2014.

2. Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku. Eds. Tünde Lengyelová – Géza Pálffy. Budapest – Békéscsaba, MTA BTK TTI – MSZKI, 2016.

3. Miroslav Michela: Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon. Békéscsaba – Budapest, MSZKI – MTA BTK TTI, 2016.

4. Eva Kowalská – Karol Kantek: Magyarországi rapszódia avagy Hajnóczy József tragikus története. MSZKI, 2016.

5. Demmel József: Magyar haza, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860-1872) Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.

6. Az ismeretlen Ludovít Štúr. Magyar tanulmányok a legnagyobb szlovákról. Ed. Demmel József. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.





7. Neznámy Ľudovít Štúr. Maďarské štúdie o najväčšom Slová-  
kovi. Ed. József Demmel. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok  
Kutatóintézete, 2016.

8. Ľuboš Kačírek: Národný život Slovákov v Pešťbudíne v ro-  
koch 1850 – 1875. Békéscsaba, MSZKI, 2016.

## **V príprave:**

9. Haan Lajos levelei/Listy Ľudovíta Haana. Békéscsaba, Magya-  
rországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.





© Ľuboš Kačírek

Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850 – 1875

Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete / Výskumný ústav  
Slovákov v Maďarsku

Kor/ridor Könyvek – Kor/ridor Knyhy

Békescsaba, 2016

ISBN 978-615-5330-06-3

